

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

SÛDÂN SEYAHÂTNÂMESİ: METİN VE İNCELEME

Khalid Khater Mohemed Ali

130101036

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Fikret TURAN**

İSTANBUL 2016

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

SÛDÂN SEYAHÂTNÂMESİ (METİN-İNCELEME)

Khalid Khater Mohemed Ali

130101036

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Bu tez 05/30/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fikret TURAN

Jüri Başkanı

Dr. Feryal KORKMAZ

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Hasan AKAY

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfla bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Khalid Khater Mohamed Ali

ÖZ

Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında Osmanlı seyyahlarından Mehmed Mihri tarafından yazılan Sûdân Seyahâtnâmesi adlı eserin “Sudan” kısmı incelenmiştir. Bu bağlamda eserin Osmanlı harflerinden latin harflerine çevirisi yapılmış, sözdizimi ve kelime hazinesi incelenmiştir. Eserin bu kısmında geçen Arapça ve Farsça kelimeler bir sözlük içinde gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mehmed Mihri, Sûdân Seyahâtnâmesi, Türk Dili, Türkçe sözdizimi, Seyahatnameler.

ABSTRACT

In this work, we examined the Travel Book of Sudan “Sûdân Seyahâtname” by Mehmed Mihri written in the beginning of the 20th century. The objective of our work in this research focus on the part of Sudan. It includes a transcription of this part from Ottoman Turkish letters into Latin characters. It’s also contain an analysis of its syntax and lexical peculiarities with a list of glossary.

Key words: Mehmed Mihri, Sûdân Seyahâtname, Travel Book of Sudan, Turkish Language, Turkish Syntax, Travelogues.

ÖNSÖZ

Bu tezde Mehmed Mihri tarafından yazılmış Sûdân Seyahât-nâmesi adlı eseri inceledik. İncelemeyi yaparken eserin Sudan kısmı ele alınmış, bu kısmın Osmanlı yazısından Latin harflerine aktarılması, yazarın tanıtması, sözdizimi incelemesi ve sözlüğü yapılmıştır. Burada ayrıca eserin yazarı, dönemi, düşünceleri, eserdeki bilgiler dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırılarak eleştirel bakış açısından incelenmiştir.

Bu çalışmada eserdeki Arapça ve Farsça terkip kelime ve terkiplerin açıklanmasında Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Lügat eseri esas alınmıştır. Diğer kelimeler ise Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu kurallarına uygun hareket edilmiştir.

Mehmed Mihri'nin bilgi birikimi, şairlik ve dilticilik tarafları olması eserin dil ve edebiyat açısından büyük değere sahip olduğunu gösterir.

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller çerçevesinde şekillendiren sayın hocam Prof. Dr. Fikret TURAN sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her konuda sabırla yardımcı olan aileme ve herkese desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Khalid Khater Mohamed Ali
İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
1. ESER İNCELEMESİ:	2
1.1.Sudan hakkında yazılan başka seyahatnameler:	8
1.2.Yazarın hayatı:	9
1.3.Eserleri:.....	9
İKİNCİ BÖLÜM.....	11
2. SÖZDİZİMİ	11
2.1. Fiil Cümlesi.....	12
2.2 İsim Cümlesi.....	12
2.3. Basit Cümle	13
2.4. Sıralı Basit Cümle	13
2.5. Secili Cümleler	14
2.6. Bağımsız Birleşik Cümleler	15
2.7. Şartlı Birleşik Cümleler.....	16
2.8. K'li Birleşik Cümleler	17
2.9. İç içe Birleşik Cümleler.....	18
2.10. Karma Birleşik Cümleler.....	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	21
3. SÖZLÜK	21

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	42
4. METİN	42
SONUÇ	157
KAYNAKÇA	158
EKLER	160

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e. : Adı geçen eser

Ar. : Arapça

Bkz. : Bakınız.

c. : Cilt

ev.: Çeviren

TDEA. : Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi.

Haz. : Hazırlayan

Fa. : Farsça

Fr. : Fransızca

İtal. : İtalyanca

s. : sayfa

T. : Türkçe

v.d.: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

YKY.: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Seyahatname bilgi açısından edebiyatın en önemli kaynaklardandır. Seyahatname değişik sebeplerle farklı coğrafyaları gezip gören, orada yaşayan insanların kültürlerini, gelenekleri, yaşam tarzları, alışkanlıklarını hakkında yazdıkları eserlerdir. Bu tür eserleri okuyan kişi, anlatılan yerler hakkında bilgi sahibi olur (ASİLTÜRK, 2000).

Edebiyat tarihinde bu tür eserler önemli bir yer alır. İnsanların merak edip de gidemediği ve ulaşamadığı yerler hakkında yazılar yazılmış; bu yerlerin doğası tanıtılmıştır. Bugün de bu gelenek devam etmektedir. Bu tür eserlerden birisi de Sûdân Seyahât-nâmesidir. Bu kitap 20. Yüzyılın başlarında yazılmıştır ve Sudan halkı, doğası, güzel yerleri, dilleri, tarihi, halk müziği, toplumsal davranışları ve Sudan'da mevcut olan hayvanlar hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde eserin içeriği, hangi amaçla yazıldığı ve yazarın ortaya koyduğu metot hakkında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Eseri diğer çalışmalarla kıyaslama şeklinde bir genel değerlendirme de yapılmıştır.

İkinci bölüm Türkçenin genel sözdizimi üzerinedir. Burada cümle türleri ve Arapça ve Farsça terkipler incelenmiştir.

Üçüncü bölüm eserde kullanılan ancak Türkiye Türkçesinde artık pek fazla kullanılmayan Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmuş sözlük bölümüdür.

Tezin son bölümünde, eserin metni Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktarılmıştır. Burada tam bir transkripsiyon yerine Türkiye Türkçesi imlasına yakın bir yol tutturulmuştur. Ayrıca Arapça bir şiirin Türkçe tercümesi de yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ESER İNCELEMESİ:

Bu çalışmada Mehmed Mihrî'nin eserleri arasında bulunan Sûdân Seyahâtname'si incelenecektir. Bu eser resimlidir. Malumdur ki, Türk edebiyatında farklı zamanlarda birçok seyahatnameler yazılmıştır. Bu alanda en eski seyahatname eserlerinden biri Hoca Gıyâsüddin Nakkâş'ın Acâibü'l-Letâif Seyahatnamesidir (1331)¹ ancak en çok tanınan ve okunan eser Evliya Çelebi Seyahatnamesidir. Mehmed Mihrî'nin yazdığı eseri ise Sudan hakkında diğer eserlerden daha çok ayrıntılı bilgi vermektedir. Sudan Seyahatnamesi 387 sayfadan oluşuyor, 12-129 sayfaları Mısır kısmına ve 137-327 sayfaları Sudan kısmına ayrılmıştır. Mehmed Mihrî üç ay süren Sudan seyahatinden bir yıl sonra bu eseri yazmıştır. Eser Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba'acılık Osmanlı Şirketi yayın evi tarafından 1326 (1910) yılında basılmıştır.

Genel olarak herhangi bir sebeple merak duygusu, keşif, askerlik, diplomasi, avcılık veya ticaret gibi, yolculuğa çıkan bir kişinin gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgi, görgü ve izlenimleri anlattığı yazıya seyahatname denir². Edebiyat tarihinde farklı metotlarla yazılmış üç tür seyahatname vardır. Birinci tür, bir yazarın gezip gördüğü şeyleri anlatmakla beraber kaynaklardan yararlanarak yazdığı eserlerdir. İkinci tür, bir gezi yapmadan kaynaklarda bulunan bilgilerle bir eser yazmaktır. Üçüncü tür, ise bir kişinin gezip gördüğü yerler hakkında kişisel seyahat izlenimlerini anlatan eserlerdir. Mehmed Mihrî'nin yazdığı Sudan Seyahatnamesi eseri birinci türdür. Çünkü Mehmed Mihrî bu eseri yazarken kendisi hem Sudan'ı gezerek elde ettiği bilgileri kullanmış ve hem de kaynaklardan elde ettiği bilgilerden yararlanmış. Fakat kendi izlenimleriyle başka kaynaklardan aldığı bilgileri birbirinden ayırmamıştır. Bu eserin bölümleri şunlardır: “İfade”, “Seyahatnamenin Me'hazları”,

---

¹ Türk Dili, Sayı: 258, 1 Mart 1973, s.459.

² Kültür, Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı, S.14, kış 2008/2009, İstanbul.

“Mukaddime”, “Tahdîs-i ni‘met ve Prens Yusuf Kemal Beyefendi Hazretlerinin Vasfında Manzume”.

Eserin İfade bölümünde şu bilgiler yer almaktadır:

“İşbu seyahât-nâmenin mündericâtı, mukaddimedede bi’z-zat icrâ eylediğim beyân olunan seyâhatden ma‘âda, Mısır’ın mücâhidîn-i İslâm tarafından fethine kadar güzâr eden âile-i Ferâ‘ne ile kudemâ-yı Mısriyyûn bilâd-ı kadîme ve âsâr-ı atıklararı ve tâ sadr-ı İslâm’dan beri Nûr-ı Muhammedî’nin şa‘şa‘paş-ı kemâl olduğu âfâkın ila-yevmina hazâ en mühimi sırasında bulunan hıttâ-i Mısriyye ile levâhıkının mebâhis-i muharrere dâ’iresinde tafsîlât-ı mevki‘yyesi ve Afrika kıt‘a-i vasi‘asının tabi‘î, sinâ‘î, siyâsî, ticârî, zirâ‘î, ma‘denî, cinsî, dinî, târihi ve Nil’in hârîka-i kudret olan, menba‘ ve ser-çeşmelerinden hurûciyle 6470 kilometre mesâfe-i ba‘îde tayy iderek memleketden memlekete mürur u ubûr ile mûntehâ-yı cereyânı mebâhisini muhtevi olduğu gibi ol şibl-i bîşe-i şecâ‘at ve kerîm ve’l-nejâd âli-himmet emîr-i mehâsin-hısâl Prens Yusuf Kemâl hazretlerinin kaplan, arslan, gergedan, su aygırı, yabani manda ve öküz ve sâir hayvânât-ı vahşiyeye sayd u şikâr arzûsıyla kıt‘a-i vasi‘a-i Sûdân’a olan seyâhatlerini şamildir³”.

Yazar eserin içeriği hakkında bu bilgileri sunduktan sonra eserin şu bölümüne geçiyor ve “Seyahatnamenin Me‘hazları” adını vererek istifade ettiği kaynakları sıralamaktadır. Yazar bu eseri yazarken müracaat ettiği kaynaklar şunlardır: Alman seyyahı olan Doktor Richard Lupus’un seyahatnameleri, Fransız seyyahlarından, Monsieur Gayu’nun seyahatnameleri, Doktor Born’nun seyahatnamesi, Yunan tarihçilerinden Herodot’un Afrika Tarihi, Naum Şakir’in Arapça eseri olan Sudan Tarihi’lerdir. Yazar seyahatnamelerden yararlanırken önemli temel kaynaklardan da istifade etmiştir. Mesela; Târih-i Abdullatif-i Bağdâdî, Tarih-i Bediuzzaman-ı Hemedânî, Tarih-i Akd’ül-Semîn, İbni Hallikan, İbni Haldûn, Afrika Delili ve Kamus’ül-Lügât vb. başka önemli kaynaklardan da kendisi istifade ettiğini ifade eder.

Yazar eserini yazdığı sırada müracaat ettiği yazılı kaynakları sıraladıktan sonra mukaddime kısmını anlatmak üzere eserin hangi coğrafyayı kapsadığını tanıtır. Bu coğrafya

---

³ MİHRİ, Mehmed. **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba‘acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910, s.2.

Sudan* ve Mısır'ın Nil üzerinde bulunan bazı şehirleridir. Yazar kaleme aldığı bu eseri daha önce yazılan seyahatnamelerden farklı bir şekil ve metotla yazdığını ifade eder ve o eserlerle karşılaştırmak ister. Çünkü Meşrutiyet döneminden önce yazılan bazı seyahatnameler; Batılı seyyahların eserlerinden tercüme edilmiştir veya devlet memurlarının görev sırasında gittikleri yerleri anlatmak amacıyla yazılan eserleridir. Dolayısıyla, bu eserlerde geniş bilgiler olmadığını söyler. Tercümeden ibaret olan seyahatnameler, sadece Batılı seyyahların ülkelerine faydalı olabilecek tarzda bilgiler içerdiğini söylemektedir. Oysa Osmanlı için gerçek anlamda faydalı olmadığını beyan eder. Devlet adamlarının yazdıkları eserlerine gelince, bu eserlerin seyahatname çerçevesinden çok uzak olduklarını söyler. Çünkü 19. Asrın ikinci yarısından itibaren sayıları gittikçe artarak gelen seyahatnamelerin yazarları askerler, denizciler, devlet memurları, doktorlar, hatta imamlar ve imam gibi olan kimselerdir ve anlattıkları bilgiler Türk okuru için hiç de yabana atılacak türden değildir⁴. Bununla birlikte, o zamandaki Osmanlı hükümeti, bu tür eserlere pek fazla özen göstermediğini söyler.

Ayrıca Batılı seyyahlar gerek asıl ana vatanlarını ve gerek başka coğrafyaları gezerek seyahatnameler yazmışlardır. Bu seyahatler sayesinde elde ettikleri bilgileri kendi vatanlarında yaşayan bütün toplum sınıflarına bilgilendirmek için büyük çabalar sarf ettiklerini söyler. Diğer taraftan, Doğulu seyyahların, seyahat kültürüne Batılılar kadar istek ve gayret göstermediklerini vurgular. Çünkü Batılılar ilim noktasında çok ileri gittikleri için faydasız görünen şeyleri bile çok dikkat çekici bir seviyeye getirebilirler.

Yazar, Doğu'daki bu boşluğu doldurmak üzere, Batılılar gibi bir Sudan seyahati yapmayı hedeflediğini ifade eder. Böyle bir himmetle yola çıkarak ondan önceki bazı Osmanlı seyyahları gibi masa başında oturup, Batı kaynaklarından bir eser yazmak istemediğini beyan eder. Sudan'ın her tarafını gezerek gördüğü her yerle ilgili bilgiler sunmak, bu geniş coğrafyanın âdetlerini, geleneklerini, medeniyetle olan bağlarını, oradaki vahşi kabilelerin

---

* Sudan, Afrika kıtasında Sahra'nın güney tarafları ile tropik ormanların kuzey sınırları arasında uzanarak kıtayı uçtan uca aşan, açık savan düzlükleriyle kaplı tarihsel bölge. Araplar *Biladü's-Sudan* (Siyahlar Ülkesi) isimlendirmişler. Bu isim en azından 12. yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır.

⁴ Türk Dili, Sayı: 258, 1 Mart 1973, s.461.

yaşayışlarını, Nil nehrini ve kaynaklarını, yabani hayvanlarını, av hayvanlarını, ağaçlarını, bitkilerini, doğal atmosferini ve güzelliklerini, kuş çeşitlerini, hava durumlarını yakından inceleyerek detaylı bir eser ortaya koymak ister. Sonra bu eseri Osmanlı toplumuna sunmayı planlandığını dile getirir. Böylece vatandaşların gezmediği, görmediği yerler hakkında bilgi vermekle, Sudan gibi uzak bir memleketi her cihetiyle tanıtmakla, hem bir Batılı kadar Osmanlı için de önemli bir övünç hem de bir bilgi kaynağı olacağını ifade eder. Böyle bir görev teklif edildiği için büyük bir gurur duyduğunu söyler.

“Memleketten uzaklaş yüce gayeler için

Uzağa git, beş faydası vardır seferin:

Gamın kederin gider, kalmaz derd-i mâişet

İlim, âdâb-ı muaşeret, iyi insanlarla sohbet⁵.”

Yazar bu dizeleri işaret ederek seyahatin İslam kültüründe yerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamak ister. Hazret-i Ali ve hazret-i Sa’d ilim için yolculuk yapmanın pek çok faydaları olduğunu ve seyahati teşvik etmek için bu değerli sözleri yazdığını söyler. Yazar bu sözleri örnek alarak kendisini seyahat etmekle ilim noktasında geliştirmek ve başka insanlara aktarmayı amaçladığını ifade eder. Osmanlıların çok uzun zamandır ulaşmak istedikleri Sudan kıtasına seyahat etmek üzere ve daha önce oraya giden Batılı seyyahları örnek alarak 28 Ocak 1909 tarihinde Mısır’dan hareketle Sudan seyahatini gerçekleştirmek üzere yola çıktığını söyler. Sudan’ın içinde gezerek bu geniş coğrafyada yaşayan Yam Yam denilen vahşi kabileleri, Sudan’ın doğal atmosferi ve doğal kaynakları, görülmeye değer her şeyi gözetleyerek hem kendi izlenimlerinden ve daha önce belirttiği kaynaklardan aldığı bilgilerle güzel bir Sudan Seyahatnamesi kaleme aldığını beyan eder.

Bu mukaddimenin uzunluğunun nedeni bu eserin harika bir seyahatname olduğunu ispatlamak değildir, yalnız vatandaşlarına bu gibi seyahatlere teşvik ve tavsiyede bulunmak istediğini açıklar. Vatana büyük faydalar getireceği kanaatinde olduğunu, gençlere seyahat etme noktasında bir çığır açmak niyetiyle yazdığını dile getirir. Yazar, bu sebepleri açıklamakla beraber, son zamanlarda sahip olmaktan gurur duyduğumuz Meşrutiyet

---

⁵ İmam Şafî. **Divan şiirleri**, Türkçesi, A. Ali URAL. İstanbul: Şüle Yayınları, 2002.s.221.

hükümetinin de bu konuda büyük katkılarda bulunduğunu ilave eder. Bu arada meşrutiyet hükümetinin desteğiyle seyahatini gerçekleştirdiğini söyler.

Bu uzun mukaddimeden sonra yazar, “Tahdîs-i Ni‘met ve Prens Yusuf Kemal Beyefendi Hazretlerinin Vasfında Manzûme” bölümünde şu bilgiler yazmıştır:

“Mısır ve Sudan’ın ahvâl-i tarihiyesi hususunda zikri sebkat iden kütüb-i mu‘tebere ve âsâr-ı kadîmeden iktibasen yazdığım seyahatnamemizin bir kısmı dahi bu hıttâ-i vasi‘ üzerinde bi’z-zat icra eylediğim ve seyr-i temâşâsında bulunduğum seyahati ihtivâ eder ki Allah garîk-ı lücce-i rahmet ve günüde-i bister-i hâk-i mağfîret eylesin merhum Prens Ahmed Kemâl Paşa’nın necl-i me‘âli mevsûmları Prens Yusuf Kemâl hazretleri⁶...”

Bu bölümden sonra yazar, Mısır’ın başkenti olan Kahire İstasyonundan hareket ederek Sudan’a doğru seyahatine başlamıştır. Yazar Sudan’a varmadan önce bazı Mısır şehirleri ve kasabalarından geçerek 12. Sayfadan sonra anlatmıştır. Kahire ve Asvan şehirleri arasındaki tarihi binalar, kasabalar, nehirler, hava durumları, doğal güzellikleri, Mısır’ın eski tarihi, beslenen hayvanları, sanayi, ticâret, eğitim, Mısır Firavunları’nın mabutları, piramitler ve Nil’in birinci şelaleye kadar ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ayrıca Mısır ve Sudan’ı fetheden Osmanlı padişahlardan Yavuz Sultan Selim’i öven dört beyitten aşağıdaki manzume yazmıştır:

“Fâtih-i Mısır ve Sudan Sultân Selim-i dâd-ger

Kahramân-ı şîr-dil dârâ-yı İskender-sir

Hep cihângirân-ı devrân Mihriyâ şâyândır

Etse tasvir-i hümâyün ile tenvir-i basar⁷”

Bu şiir dışında eserde, Arapça ve Farsça dilleriyle yazılanlar da vardır. Şiirlerin çoğu fotoğraf altında yerleşmiştir, yani fotoğraftaki kişiyi öven şiirlerdir. Klasik Türk

---

⁶ A.g.e s.9.

⁷ A.g.e s.60

edebiyatında bu gelenek vardır, bir önemli kişiye teşekkür etme makamında şiirle söyleme gibi, eski dönemlerde şairler tarafından kullanılmıştır⁸.

Yazar Mısır'la ilgili bu bilgiler verdikten sonra Sudan bölümüne geçmiştir. 137. Sayfasından itibaren Sudan kısmını anlatmaya başlamıştır. Vadi Halfa şehrinden başlayarak, bu şehirde bulunan eski Nuba tarihi, eski tarihi binaları, Sudan'ın merkezi olan Hartum'un tarihi, Ahmed Mehdi'nin siyasi hareketi hakkında epeyce bilgiler kaleme almıştır. Sudan (Afrika) kıtasının genel durumu ve tarihi, sınırları, doğal atmosferi, dağları ve nehirleri, hava durumu, nebatatı ve hayvanları, kabileleri ve yaşayışları, dil ve mezhepleri, eğitim ve medeniyeti, ticaret ve sanayi, siyasî ve coğrafi çizgileri, şehir ve kasabaları hakkında detaylı malumat vermiştir.

Bundan sonra tekrar Sudan memleketindeki Nil'in şelaleleri, Nil'in kaynakları hakkında yapılan araştırmaları, Nil'in akışı ve hızı, Nil'de bulunan adaların güzellikleri, Nil'de bulunan gemi türleri, balık türleri, Sudan madenleri, Sudan'da bulunan dağların yükseklikleri, tarım arazileri, yağmurları ve rüzgârları, sıcaklığı, Prens'in seyahat esnasında ava çıkıp gelmeleri, Prens'in Şulük kabilesiyle buluşması, oradaki yerli kabileleri ve ilginç adetleri, Yam yam denilen kabilenin inançları, fal ve kehanetleri, evlilik yöntemleri, müzikleri, Prens'in Nil'de Batılı avcı ve seyyahları taşıyan gemiyle görüşmesi, Prens'in avladığı hayvanları ve yaşadığı maceraları, Sudan'da yaşayan kabilelerin isimleri ve kökenleri, hastalıkları ve tedavi yolları, delilerin tedavi şekilleri, Sudan'da bulunan vahşi hayvanları ve avlanma teknikleri, kuşları, suda yaşayan kuşları, böcekleri, ağaçları, Osmanlı-Mısır Sudan hükümet merkezi olan Hartum şehri, Dungula şehri, Berber şehri, Sennar müdüriyeti, Darfur müdüriyeti, Gadarif müdüriyeti, Kesala müdüriyeti, Faşoda muhafızlığı, Sevakin muhafızlığı, bahr'el gezal, Kongo, Port Sudan limanının özellikleri, Süveyş Kanalı vb. hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgiler sunmuştur.

Bu eserin içeriğine baktığımızda çok güzel bir şekilde resimler, haritalar, çizimler ve Prens'in avladığı hayvanların fotoğraflarıyla daha da dikkat çekici bir hale gelmiştir. Yazarın anlatımındaki rahatlık, dilindeki kolaylık onun eseri başka bir özellik de kazandırmıştır:

---

⁸ Bkz. M.Kayahan, Özgül. **Resmin Gölgesi Şiire Düştü**, (Türk Edebiyatında Tablo Altı şiirleri), İstanbul, 1997, YKY.

“Bu şehre dâhil olduğumda İstanbul’un ak deniz ve kara deniz olan manzarası derhâl piş-nigâh-i hayâlîmde tecelli etti. Zira İstanbul nasıl ak deniz ile kara deniz nâzır ve ak denizin sahil-i şarkısında Üsküdar ve muvacehesinde Bekoğlu cihetleri mütenazır ise Hartum şehri dahi Nil-i ezrak ve Nil-i ebyaz’a nâzır olmak ve muvacehesinde bizim Sirkeci istasyonu gibi sahil-i Nil’de karye-i cedide istasyon ve amâkını ve cihet-i garbisinde Omdurmân kasabası bulunmak suratıyla hemen İstâbul’umuzu tanzir ediyordu⁹” bu örnekte gördüğümüz gibi eserin dil ve edebiyat açısından da önemli olduğunu anlaşılır. Yazar bu arada kendi izlenimlerden ve kaynaklardan aldığı bilgilerle Mısır, Sudan ve Afrika kıtasını pek aydınlatıcı bilgiler ortaya koymuştur. Ayrıca yazarın bilgi birikimi, şair ve dilci yönlerinin de olması eserin içerdiği bilgilerin yanı sıra dil ve edebiyat açısından da değerli olmasına katkıda bulunmuştur.

1.1.Sudan hakkında yazılan başka seyahatnameler:

Mehmed Mihri’nin Sudan Seyahatnamesi’den başka Sudan ve Mısır ile ilgili önemli birkaç seyahatname daha yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin onuncu kitabının 1. ve 2. ciltlerdir. Bu son cilti Mısır, Sudan, Habeşistan, Somali, Cibuti, Kenya, Tanzania memleketlere ayrılmıştır. Evliya Çelebi bu ülkelerde gezip gördüğü yerler hakkında bilgiler aktarmıştır. Ayrıca Sudan’ı gezerek, görerek şu bilgiler yazmıştır: Sudan memleketi, eski başkent Berberistan Donkola Kalesi’nin özellikleri, hayvanları, Tangusi Kalesi, İfrit şeklinin anlatılması, Kilise Hisarı, Abkor Kalesi, Deffâre Kalesi’nin özellikleri, Melik İdris Kalesi’nin şekli, Girri Kalesi, eski yurt, büyük şehir Halfahi Kalesi, büyük Koteray şehri, Sudan Vilâyeti ve Funcistan tahtı Sennar Kalesi’nin özellikleri, Sudan sınırları, Funcistan kadınlar ve erkeklerinin isimleri, Sennar şehrinin ziyaret yerleri hakkında detaylı bir şekilde bilgiler verir¹⁰.

Mehmed Mihri’nin Sudan Seyahatnamesi’yle eş zamanlı yazılan başka bir seyahatname vardır. Bu seyahatname Fizan Mebusu Cami’nin Trablusgarp’tan Sahrayıkebir’e doğru adlı eseridir. Bu eser görev sırasında yazar Trablusgarp’ın kuzey kısmında kaldığı sürede 14

---

⁹ MİHRİ, Mehmed. **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba’acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910, s.135-137.

¹⁰ ÇELEBİ, Evliyâ. **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Mısır, Sudan, Habeşistan, Somali, Cibuti, Kenya, Tanzania** (10. Kitap: 2 cilt), haz.: S. A. Kahraman, İstanbul, Yapı kredi yayınları, 2011, s. 955-964.

yılda gördükleri, Sudan ticaret yolu üzerinde bulunan sahra bölgeleri, orada yaşayan kabileleri hakkında yazmıştır¹¹.

1.2.Yazarın hayatı:

Sûdân seyahatnâmesi'ni kaleme alan Mehmed* Mihrî yazar, dilci ve aynı zamanda şairdir. 1849'da Irak'ın Kerkük şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Kerküklü Molla İbrahim Efendi'dir. Kerkük'te aldığı özel eğitim sayesinde kendini yetiştirmiştir. Bu özel eğitim kapsamında Türkçe, Arapça ve Farsçayı hâkim olmuştur ve on beş yaşında iken İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Mustafa Fazıl Paşa'nın yanında öğretmen olarak onun çocuklarını okutmuştur. Birkaç yıl sonra Babîali Tercüme Odası'nda görevlendirmiştir. Dokuz yıl hâriciyede çalıştıktan sonra, İran'ın Hoy şehrine şebender (konsolos) olarak yeni bir göreve tayin edilmiştir. Dört yıl bu görevde çalıştıktan sonra, İstanbul'a dönüyor ve Mustafa Fazıl Paşa'nın vefatını öğrenince, Mısır'da yaşayan ailesinin yanına ziyarete gitmiştir. 1884 yılında Mısır'da yazdığı Et-Tuhfetü'l-Abbâsiyye isimli eserini Mısır Prensi Abbas Bey'e İthaf etmiştir. 1897'da tekrar İstanbul'a geliyor ve yine Tercüme Odası'nda görevlendirmiştir. Kısa bir süre sonra Mehmed Mihrî Mısır Prensi Ahmed Kâmil Bey'in oğlu Yusuf Kemal Mehmed Bey'le beraber Fransa, İngiltere ve Sudan'a seyahatler etmiştir. Mehmed Mihrî birinci dünya Savaşı'na kadar hayatta olduğu biliniyor ama ne zaman ve nerede vefat ettiğine dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Ama Mehmed Mihrî hakkında ayrıca ayrıntılı bilgi Sicil-i Ahval Defteri'nde¹² bulunmaktadır.

1.3.Eserleri:

İlâveli güldeste, Muharrerât-ı resmiye ve gayri resmiye (1885), Muallim-i inşa (1889), Muallim-i tercüme ez-Fransevî be-Türkî (1889), Muhtasar sarf- Osmânî (1889), Kitabü't-Tuhfetü'l- Behiyye fi Lisani'l İngilizî ve'l-Fransevî ve'l-Arabî ve t-Türkî, Rehber-i Lisan, Sudan seyahatnâmesi, Cülûsnâme-i Sultan Abdulhamid Hân-ı Sâni. Yazarın bunlardan başka Tercüme-i Arusnâme isimli bir eseri var ki, Mirza Han'dan bir tercümesidir. Ayrıca

---

¹¹ Türk Dili, Sayı: 258, 1 Mart 1973, s.464.

* Yazarın adı eserde mim harfi üzerinde şedde vardır. O zaman Mehemmed ya da Muhammad olabilir ama kullandığımız kaynaklarda Mehmed olarak geçiyor. Bu değişiklik işaret etmekte faydalı olacağını gördük.

¹² Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “**Sicil-i Ahval Defteri**,” no.109, s.313.

Hac Yolunda ve Divançe isimlerinde basılmış eserleri kaynaklarda göstermektedir (TDEA, 2006, C.VI: 268).

Mehmed Mihrî'nin yazdığı eserlerden anlaşılıyor ki, Arapça ve Farsçayı ana dili Türkçe gibi iyi bilmektir ve ayrıca Batı dillerinden Fransızca ve İngilizce de hâkim olmuştur. Hatta Rehberi-i Lisan'ı Müellif, Türkçe, Farsça, Fransızca ve İngilizce olarak kaleme almıştır. Bazen birden çok dilde şiirler yazmıştır ve bu yazdığı şiirlerin çoğu methiyedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÖZDİZİMİ

Sûdân seyahât-nâmesi'nin cümle yapısı (sentaksı), Türkçenin genel sözdizimi yapısı olan özne + tümleç + yüklem dizisi içinde oluşur. Bağımsız cümlelerin birbirine ip/ıp veya -up/üp zarf-fiil ekiyle bağlanarak oldukça uzun cümleler şeklinde görünmesi ve Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmuş Farsça terkiplerin yazı dilinde çok yaygın olarak kullanılması bu tarihi şivenin en belirgin özelliklerindedir. Sudan Seyahatnamesi'nden alınan aşağıdaki cümleler Osmanlı Türkçesi yazı dilinde kullanılan tipik cümlelerdendir¹³:

“Bu memleket cânib-i ğarbisinde bulunan şelâlede taşdan yontulmuş kadim üç emrehe vardır. Nuba Hristiyânları bu üç binâdan birini kendilerine kilise ittihâz etmişler ve duvarlarına kütbi hatıyla karmakarışık yazılar yazmışlar ki bunların içinde pek çok âyet-i tevrâtiye ve mevâ'ız daği mevcûddur¹⁴.”

“Oradan da Şomali taraflarına bi't-tedric Sudân vüştâ'ya ve İspânyâ'dan çıkarılan Müslümanlar da Sudân-i ğarbiye duhûl ederek nûr-i tavhid veşeniyetin âdet-i fâcia-i şenî'sini mahv etmiş ve onuncu aşr-ı İslâmıda Rila' ve Berbere limânlarına kadar savâhili ve şimâl sâhilleri saltanat-i muhâlled-i Osmâniyenin taht-i hükümetine girip Nil vâdîsında ise Mısır'dan Hartum'a kadar yayılıp gelen ebnâ-i Osmâniyeden şimdi Berberi denilen zürriyyeti meydâna getirecek şuretde münâsebât-i münteşir-i unşuriyye huşula gelmişdir¹⁵.”

Bu cümlelerde gördüğümüz gibi ip/ıp ekli çekimli fiiller ile “ve” bağlacı bağımsız cümleleri yek-diğerine bağlamaktadır. Genel olarak bu eserin cümle yapısı çok sayıda birleşik cümlelerdir.

---

¹³ Bu çalışmada cümle çeşitleri Prof. Dr. Fikret Turan'nın, XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili kitabının içindeki “Sözdizimi” kısmındaki ilkelere göre incelenmiştir. Bkz. Duman ve Erenoğlu. XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili, Açıköğretim Fakültesi Yayını NO: 1679, s. 117-122.

¹⁴ MİHRİ, Mehmed. **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba'acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910, s.130.

¹⁵ A.g.e. s.139.

2.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli fiil olan cümlelerdir.

Şark ve garb ehâlisi bu hâli görünce dûçâr-i istiğrâb **oldular**¹⁶.

Buranın yağmurları Ağustos'dan Eylül evâsıtına kadar **devâm eder**¹⁷.

Bütün mezru'âtın yetişip kemâla erdiği bu mevsime; Ed-derât ta'bir **olunur**¹⁸.

Meşala kulaqlarını delip parmak kalınlığında bâkır hâlağalar ve çivi gibi şeyler **takarlar**¹⁹.

Bu hâllara rağmen bu taraflara gelen Protestân misyonerleri bunları Protestân etmeye cehd ve gâyet **ediyorlar**²⁰.

2.2 İsim Cümlesi

Yüklemi isim veya isim soylu bir kelime veya kelime grubu ile ek-fiil olan cümlelerdir.

Akâşa: Nil tarîkiyle Vesmene'den 39 mil uzak bir **qaryecikdir**²¹.

Bu qarye el-yevm hududda mühimm bir bender-i **ticâretidir**²².

Ehâli-i merkûmenin başlarına giydikleri başlıkların ekşeri tuhaf bir **biçimdedir**²³.

Bu şuret tedfîn ehl-i İslâm âdâtına **müşâbihdir**²⁴.

Ancaq bu cihetler henüz tamâmıyla mekşûf ve ma'lûm olmadığından bunlardan çoğunun mecrâları **meçhuldür**²⁵.

---

¹⁶ A.g.e. s.133.

¹⁷ A.g.e. s.137.

¹⁸ A.g.e. s.189.

¹⁹ A.g.e. s.206.

²⁰ A.g.e. s.225.

²¹ A.g.e. s.132.

²² A.g.e. s.130.

²³ A.g.e. s.210.

²⁴ A.g.e. s.218.

²⁵ A.g.e. s.155.

Eşcârının enva‘i ve boabab ta‘bir olunan cesîm ağaçları dahî pek **çokdur**²⁶.

Afrika kıt‘asında bulunan nehrler dünyanın en büyük nehrlerden ma‘dûd iseler de kâffesi tamamıyla kâbil-i seyr-i sefâ’in **değildir**²⁷.

2.3. Basit Cümle

Yan cümleye sahip olmayan tek yüklemlî cümlelerdir.

Buranın yağmurları Ağustos’dan Eylül evâsıtına kadar devâm eder²⁸.

Nil-ı Ebyaz, Nil-i Ezrak’dan evvel feyezâna başlar²⁹.

Sudân’da gâyet zehirli akreblere de vardır³⁰.

2.4. Sıralı Basit Cümle

Öznesi aynı, birden çok yüklemlî basit cümlelerdir. Osmanlı yazı dilinin tasvir ve tahkiye konusunda kullanılmış en yaygın cümle çeşididir. Yüklemler –ip/ıp bağlacıyla bir birini izler. Bu cümle yapıları birbirlerini sebep-sonuç ilişkisi, durum veya zaman sırası bakımından açıklasa da basit yapıyı devam ettirir. Bu durumda –up/üp bağlacı cümleler en sondaki çekimli fiilin zaman ve şahıs özelliklerini taşır.

Yağmur mevsimi Hazirânda başlayıp, teşrîn-i evvele kadar mümted olur³¹.

Erkeği ve kadını bir renkde olup aşla fark edilmez³².

Bu mevtâların üzerine ibtida tahta konup sonra taprak atarlar³³.

Beyaz karıncalardan başka diğer karıncalar bu ağacı yeyip dilemezler³⁴.

---

²⁶ A.g.e. s.155.

²⁷ A.g.e. s.163.

²⁸ A.g.e. s.137.

²⁹ A.g.e. s.171.

³⁰ A.g.e. s.305.

³¹ A.g.e. s.155.

³² A.g.e. s.212.

³³ A.g.e. s.218.

³⁴ A.g.e. s.282.

Ed-dâbi- dud'ul-ğala tesmiye ettikleri arslanın şayd ve şikârına gidip büyüğünü, küçüğünü şayd ederler³⁵.

Bu uzun müddetde emr-i ta'ayyüş için lâzım gelen yiyecek ve içeceğini erkeği gitirip dışısına yedirir³⁶.

Arâzisi irtifâ'en pek az mütehavvil olup en yüksek tepelerinin üç dört yüz metreden ziyâde irtifâ'ları yokdur³⁷.

2.5. Secili Cümleler

Osmanlı nesir dilinde çok kullanılan olsa da birleşik cümle yapılarında cümle içi kafiye (seci) söyleyişe şüirsellik kazandırmak amacıyla kullanılan bir üslup özelliğidir.

Perde-i mechûliyet ile perde-i mesturiyet arasındaki seci:

“ Nil-ı Ebyaz'ın menba'î bahşine gelince: Ahd-i qaribe kadar **perde-i mechûliyet** altında kalan bu menba' İngiliz cem'iyet-i coğrâfiyasının mesâ'isi ve yeni İngiliz seyyâhların himmetiyle o **perde-i mesturiyet**den saha-i i'laniyete çıkârlılmışdır³⁸.”

şikâr ile güzâr arasındaki seci:

“Prens müşârünileyh merkez-i Cebelin'de daği şayd ve **şikâr** ârzusuyla vapurdan çikerek o havâliyi geşt ü **güzâr** ve iki ceylân şikâr ederek bu iki maşşul şaydın başlarını birlikde gitirdiler³⁹.”

Teşkil ile tensîk arasındaki seci:

“(.....) İsmâil Paşa Feyz oğluna kadar nehr-i ezrak'i **teşkil** eden şuları mürur ve uğradığı yerlerde umur-i mülkiyeyi daği **tensîk** ederek cebel Denğa'ya kadar gitmiş ve o havâlide kâ'in veled-medeni nâm maħallde leğâfet-i havâsına mebni, 1238 senesi Şeferine kadar ikamet eyledikten sonra yine Sinnâr'a dönmüşdür⁴⁰.”

---

³⁵ A.g.e. s.292.

³⁶ A.g.e. s.304.

³⁷ A.g.e. s.314.

³⁸ A.g.e. s.162.

³⁹ A.g.e. s.196.

⁴⁰ A.g.e. s.140.

tedbir, teskîn ile ta‘yin arasındaki seci:

“Sene-i mezkûrede Take ile havâlisinde bir kıyâm zuhur etmişken bazı **tedbir**-i hakimâne ile **teskîn** ve Mangelli Ahmed Paşa da müdür-i umûmi **ta‘yin** eyledi⁴¹.”

karâr ile tekrâr arasındaki seci:

“Berber yolunun fethiyle Hartum’un tahliyesi, bu mağlubiyet-i siyâsiye üzerine, müstañil olduğundan müşârünileyh Gordûn Paşa’nın İngiltere’den celbine **karâr** vermekle mûmâ-ileyh 1884 kânûn-i ştanisinin yirmi beşinde **tekrâr** Kahire’ye muvâşalat eyledi⁴².”

2.6. Bağımsız Birleşik Cümleler

Birbirini açıklama, kabul, karşıtlık, öneri, sebep-sonuç ve seçenek gibi özelliklerle açıklayan bağımsız cümle yapılarından oluşmuş cümlelerdir. Bu cümleler bazen kendi başlarına bağımsız cümle olarak değerlendirilseler de fikir, anlam dizgisi ve zaman bakımından bir birliktelik gösterirler. Bu tür cümlelerde ikinci cümle ammâ, ancak, lâkin yoksa/yohsa, zîrâ gibi edatlarla başlar.

“Nil, Viğtoriyâ Nyânza menba‘ndan bañr-ı mutavassıta tañriben 3333 mildir ki, dünyanın en uzun nehridir, **ancağ** Amerikâ cenûbide bulunan Amâzon nehrinin ÷ulu Nil’den 667 mil fazla olmakla beraber Nil şuyyu Amazon nehrden daha leziz, aşâr-i târihiyece, daha kadîmdir, binâenileyh Nil şöhretçe Amâzon nehrinden ve hatta dünyânın bütün enhârdan daha kıymetdar ve efzaldır⁴³.”

“A‘zam feyezânı Ağustos-ı evâñirinde vuqu‘ bulur; **fağat** Nil-i Kebirin feyezânı mâh-ı Yunyunun evâ‘ilinde vâdi-i Halfâ yânında zuhur ederek mâh September’in evâ‘ilinde de hadd-ı a‘zamiye vâşıl olur⁴⁴.”

“Şonra cenûbe ve hañt-ı istivâ cihetine dođru ne kadar şu‘ûd ederse yağmur o kadar imtidâd eyler, **lâkin** mınçağa-i şimâlîda Asvân’ın arzında Berber’e kadar 10 kırâtın daha

---

⁴¹ A.g.e. s.146.

⁴² A.g.e. s.149-150.

⁴³ A.g.e. s.169.

⁴⁴ A.g.e. s.171.

azdır. Mıntaka-i mutavassıta Berber'in arzında Fâşoda'nın arzından hatt-ı istivâya 10: 20 kırâta ve mıntaka-i cenûbide Fâşoda'dan hatt-ı istivâya 20: 40 kırâta kadardır⁴⁵.”

“Hatta bazı yerlerinde cesim ormanları dahi mevcûddur, **zirâ** şahrâ-ı garbiye muhâlif olarak, lâ-yenkaṭi' keşretle yağmur yağar ve yağmadığı zamânlar enderdir⁴⁶.”

“Ma'a-hâzâ Afrika arâzisini muṭarriden mâ'il ve mestûr taşavvur etmemekte lazımdır, **çünkü** şimâlda Tuma cibâl-i mutavassıtası ve cenûbde Mânâlu dağları ve vasatda vâki' Çâd gölün isti'âb eylediği arâzi-i hâziye ve Ogânda gölün cenûb şarkısında Aṭberâ havzasıyla nâmı gölün muhîṭ olduğu arâzi-i muhtelif şuretde kâh mürtefi' ve kâh münhiṭt vaz'iyet almıştır⁴⁷.”

2.7. Şartlı Birleşik Cümleler

Bu cümlede, yan cümle ana cümleyi şart bakımından açıklar. Şart kavramı sentaks içinde şarttan başka zaman, derece ve durum da bildirebilir. Şart cümlesi genellikle (eğer/şâyed)...**ise** veya **sa/se** yapıları içinde kurulur.

“Aşâr-ı feyezân mâh Mâyonun evâhîrinde Hartum şehri yânında zâhir **olursa** da en ziyâde feyezân mâh-ı September'in evâ'ilinde zuhura gelir⁴⁸.”

“**Eğer** 28 kademe bâliḡ **olursa** garq ve istilâyı mucib ve **eğer** tezâyüd 22 kadem râddesinde **kalırsa** kaḥt u galâ'yı câlib olur; gâye-i hadd-i tenâkuşda şuların levni yeşile dönerek ta'mı da tebeddül eder⁴⁹.”

“Afrika kıt'asının teşkilât-i ṭabii'yyesine bâkılınca kıta'ât-i sâ'irede olduğu gibi öyle göze çarpacak şuretde cibâl-ı müteselsilesi **yoksa** da mürtefi' ve münkaṭi' dağlar ve tepeler görülür⁵⁰.”

“İşte bir kimse bu kavâ'id-i şihhiyeye i'tinâ ile beraber her sene mevsim-i şayfda tebdîl âb ve havâ zımnında diğeri bir vilâyete gider ve bir iki mâh orada imrâr-i vakit eder ve dört

---

⁴⁵ A.g.e. s.190.

⁴⁶ A.g.e. s.188.

⁴⁷ A.g.e. s.186.

⁴⁸ A.g.e. s.171.

⁴⁹ A.g.e. s.171.

⁵⁰ A.g.e. s.184

beş sene uşul ve kavâ'id-i mezkûreye riâyet tammede **bulunursa** Sudânîlar gibi havânın tebeddülât ve tahavvülâtına alışır, iklimin tabi'atıyla da tabi'atlaşarak Sudân vağan-ı aşlisi yerine kâ'im olur, zira kıtta-i vesi'-i Sudân'ın hayır ve bereketi keşîr ve ale'l-huşuş hâl-i hâzıra intizâmı, emn ve âsâyişi bir kemâldır⁵¹.”

“Yungulular'dan biri hastalanacak **olsa** bunun hastalığını luma'ya atf ettikleri gibi bir adam ümîd ettiği bir maşlahata nâ'il olamamak ve yâhûd ava gidipde boş avdet etmek gibi bir hâl vuku'nda kader böyle imiş ma'nâsına olarak lumaniyâ derler⁵².”

2.8. Ki'li Birleşik Cümleler

Türkçede bağımlı yan cümleler yapan Farsça kökenli **ki** edatının Osmanlıcada hem konuşma dilinde hem de yazı geleneğinde çok geniş bir kullanım alanı vardır. Bu edat bazen kim şeklinde de görülür. Ayrıca **Ki'li** cümlelerin çok çeşitleri vardır.

“İkinci heykel on sekizinci âile-i Ferâ'ine'den ikinci ve üçüncü Tuğmislar'ın Libiyen, Finiğe ve sâ'ireye gâlib geldiğini muşavver olan heykeldir **ki** bundan on tokuz ve yirminci âile-i Ferâ'ine'den bulunan Koş'un ve bazı ümerâsının isimleri dahî maḥkûkdur⁵³.”

“Halfâ'nın cânib-i cenûbinden iki mil uzakda ve ikinci şelâleden bed' ile cihet-i garbiyyesinden beş mil mesâfede kâ'in şelâlede Hecer Abi Şîr nâmıyla ma'rûf büyük bir taş vardır **ki** buraya gelen seyyâhîn ve zâ'irîn şelâleyi lâıyıkıyla görüp temâşâ etmek için bu taşın üzerine çıkarlar⁵⁴.”

“Seyyâhların min'l-kađîm âdetleridir **ki** bir eski binâyı ve âşâr-ı kadîmeden yâhûd bir heykel ve taş ziyâret ettikleri zamân güyâ tezkîr-i nâmları emeliyle o binânın duvârına isimleri yazarlar, ḥaḳîkatde ise o âşâr-ı nefise-i kadîmeyi nâmlarıyla telvîş ederler⁵⁵.”

---

⁵¹ A.g.e. s.275.

⁵² A.g.e. s.222.

⁵³ A.g.e. s.131.

⁵⁴ A.g.e. s.131.

⁵⁵ A.g.e. s.131.

“İklîm ve havası, maḥşulât, nebâtât ve ḥayvânâtı- Sudân’ın ḥaṭṭ-i istivâyâya ḳurbiyyrti münâsebetiyle havası o ḳadar şıcaḳdır **ki** mizân’ul- ḥarare yâzın ekseriyen gölgede 41 derece gösterir; ma‘a-hâzâ yüksekçe olan maḥallarının ḳış mesimide ḥaylice soḡuḳdur⁵⁶.”

2.9. İç İçe Birleşik Cümleler

Daha çok eydür/eydir, eyitdüm, dedi, deyip veya diye kelimeleriyle ana cümleye bağlanan iç cümleye sahip birleşik cümlelerdir. Bazen bu cümleler kalıplaşmış ifadeler olmadan da doğrudan ana cümleye bağlanabilirler. Bu tür cümlelerde iç cümle genel olarak ana cümleyi durum, kaynak, sebep, sonuç veya zaman bakımından zarf görevi yüklenerek açıklar:

“(....) Prens’in ma‘iyyetinde ormana giden, silâhdâr Ḥüseyn El-Bedevî‘ye âvâzım çıktığı ḳadar, Arap nidâsıyla: “ yâ Ḥüseyn, yâ Ḥüseyn” **diye** haykırıyordum⁵⁷.”

“ El-ḳuzzem çiçeği beyaz ve güzel; meyvesi yenir, bazen ḳurutup döverler ve meşrubâta ḳatarak ḳân ḥastalığına nafi‘dır **diye** içerler.”

“Binâenileyh Şayv’el-Ḥebeş tesmiye ederler, Duda’t-ul-vaḥide ḥastalığına ilâçdır **diye** isti‘mâl ederler. El-la‘ut –liman ağaçına benzer, dikini pek keskindir, dâllarından misvâk, elyâfından ip yaparlar.⁵⁸”

“Bunlar Dunḳula’ya veşullarında Şâykiyye denilen yerlilerle kölemenlerin ḳarşı durmak isteyen ḳuvve-i mütebâḳilerini Nuba’da Fortı denilen maḥallda bir sâ‘at muḥârebe ile târ-ü-mâr ettikten ve bazı urbân ta‘arruzatını daḫi ešnâ-yı râhda def‘ eyledikten sonra Ḥartum’a ve oradan, İsmâil Paşa’nın te‘minâtıyla, sene-i merkûma Ramazânın on ikinci günü Sennâr’a dâḫil olan ḳuvve-i askeriye oranın bâdî isminde olan emirini daḫi ṭaven dâ‘ire-i iṭâ‘ata almış idi⁵⁹.”

---

⁵⁶ A.g.e. s.155.

⁵⁷ A.g.e. s. 230.

⁵⁸ A.g.e. s.284.

⁵⁹ A.g.e. s.140.

2.10. Karma Birleşik Cümleler

İçinde birden çok bağımlı birleşik cümle bulunan cümle çeşitleridir:

“Seyyâhların min’l-kadîm âdetleridir ki bir eski binâyı ve âşâr-ı kadîmeden yâhûd bir heykel ve taş ziyâret ettikleri zamân güyâ tezkîr-i nâmları emeliyle o binânın duvârına isimleri yazarlar, hâkîkatde ise o âşâr-ı nefise-i kadîmeyi nâmlarıyla telvîş ederler⁶⁰.”

“ Şöyle ki: Avrupâlilarca men‘ arzu edilmekte bulunan esîr ticâretinin ortadan külliyyen kalkması, Nil vâdîsiyle menâbı‘na doğru olan aqalimin dâ‘ire-i inzibâta vaz‘ıyla kâbil olacağı yolunda bir niyet-i medeniyet-perverânenin onlara karşı isbâtı lazım geldiği ve yine onlardan adam istihdâm etmek şurâtıyla bu niyet-i hâlîşeye bürhân gösterildiği gibi dar‘ül-hilâfetül-celile daği mu‘tedil renkde ubûdiyyet-mendâne fetihnâmelerle avukatlık mesleği destur-i harekât ittihâz olunmuş ve el-hâşıl 1287 senesine kânûn evvelinde müşârünileyh İsmâil Paşa tarafından naşb ve ta‘yîn edilen İngiltereli Sir Samu‘el Biker nâm zâtın riyâseti tahtında gâyet mükellef ve mu‘tañtan bir hey‘et-i keşfiye İsviçden yolu çıkarılmışdır⁶¹.”

“Bundan sonra cereyân eden ahvâl ara sıra görülen lüzum üzerine te‘min-i âsâyışden ve ânif‘ül-bayân bir takım taşavvurât-i işlahiyeden ibâret olarak pekde zikre şâyân bir şey olmayıp yalnız esîr ve sâ‘ire vergileri tezyid edilmiş ve Frenklarda esîr ticâretinin men‘ini müşirrâne talep etmekde olduklarından bu mu‘talebe esâsen kabul ve icrâ edilmekde olmakla beraber merkez-i idâre, icrâat nokta-i nazardan ma‘lûba muvafîk bulunmadığı cihetle Recâf‘a ve oradan da Dula‘ya naql edilerek gâya şambâ ve İrev nâmlarıyla iki merkez-i askeri daği te‘sis olunmuşdur⁶².”

“Nil’in Hebeş‘den gelerek Baħr-ı Ezrak denilen şark gölü ve Sudân‘ın hudûdunda Baħr-ı Ebyaz denilen ğarb gölü ile buna manşib olan birçok enhâr-i şağire Sudân şarkıya irvâ ve iskâ ederler. Bunların en ehemmiyetlisi Baħr-ı Ezrak‘dır ki aşl Nil’in başı add olunarak Albert gölünden nebe‘ân eder. Bunun cihet-i ğarbisinden Baħr‘el- Gezâl nâmıyla diğeri bir

---

⁶⁰ A.g.e. s. 131.

⁶¹ A.g.e. s. 143.

⁶² A.g.e. s. 146.

büyük nehr gelir ki Baħr'l-Arap'ı ve Őađ cihetde yam yam memleketlerden gelen on beŐ nehrin Őularını alır⁶³.”

---

⁶³ A.g.e. s. 153-154.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZLÜK

(Sözlüğe eserde geçen fakat Türkiye Türkçesinde kullanılmayan veya farklı anlamda kullanılan kelimeler alınmış)

add: Ar. Sayı, sayma.

âdî: Ar. Sıradan.

adîd: Ar. Çok.

âftâb : Fa. Güneş.

aḥcâr : Ar. (hacerin çoğu), taşlar.

ahd : Ar. Zaman, asr.

aḥiren : Ar. En sonra.

aḥrâ : Ar. Daha münasip, daha layık.

aḥvâl : Ar. (halin çoğu), haller.

aḥz : Ar. Alma, kabul.

aḫṭâr : Ar. (kutrun çoğu). Taraf.

amîḳ : Ar. Derin.

ânif: Ar. Pek yakında geçen.

âşâr : Ar. (eserin çoğu), vücuda kalkmış bir şeyin kalan kısmı.

âsâyîş : Fa. Güvenlik, huzur.

âşayân : Fa. Mesken, ev.

âtî : Ar. Gelecek, gelen kişi veya şey.

atş: Ar. Susuzluk.

avdet : Ar. Geri gelme, dönme, dönüş.

âver : Fa. Getiren, taşıyan.

âzad: Fa. Kurtuluş.

azîmet: Ar. Gitme, gidiş.

baħr: Ar. Deniz, büyük göl veyâ nehir.

bâlâ: Fa. Yüksek, yukarı, üst, yüce.

bidâyet: Ar. Başlama.

bed’: Ar. Başlama, başlayış.

bedâyi’: Ar. Eşi ve benzeri olmayan güzel, mükemmel ve yeni şeyler.

belde: Ar. Şehir, kasaba, memleket.

bender: Ar. Ticâret yeri.

berrak: Ar. Nurlu, pek parlak, duru, açık.

berriye: Ar. Çöl, ova.

beyn: Ar. Aralık, ara.

bi’n-nefes: Ar. Bizzât.

bî-hûde: Fa. Boşuna, boş yere.

bilâd: Ar. Memleketler, şehirler, kasabalar.

bi-l-arikâb: Ar. Bindirilerek.

bi-l-istifâde: Ar. Faydalanarak, yararlanarak.

bi-l-istiħbâr: Ar. Heber alarak.

bil-ittiba’: Ar. Tâbî olarak.

bi’-l-tedrîç: Ar. Derece derece, yavaş yavaş,

bostân: Fa. Sebze ve meyve bahçesi.

bürhân: Ar. Delil, isbât, hüccet.

câ-be-câ: Fa. Yer yer.

cânib: Ar. Taraf, cihet, yan.

cebel: Ar. Dağ.

cehele: Ar. Bilgisizler.

celb: Ar. Çekme, çekiş, kendine çekme.

cem‘: Ar. Birden fazla insan, hayvan ve eşyâyı gösteren isim.

cemîle: Ar. Hoşa gitmek için yaranma, güzel yazılar.

cem‘yyet: Ar. Topluluk.

cenûb: Ar. Güney.

cereyân: Ar. Akma, akım, geçme.

cerh: Ar. Yaralama; yaralanma.

cesâmet: Ar. Büyüklük.

cesîm: Ar. Kocaman.

cevelân: Ar. Dolaşma, gidip gelme.

ceyş: Ar. Asker, ordu.

cidâl: Ar. Karşılıklı kavga, savaş.

cihân-ârâ: Fa. Dünyâyı süsleyen.

cihet: Ar. Yön, taraf.

cism: Ar. Beden, gövde.

ciyâdat: Tâzelik.

cuşâcuş: Fa. Çok coşkun, taşkın.

cünun: Ar. Delirme, çıldırma, delilik.

der-aķab: Fa. Hemen arkasından.

derûn: Fa. İç, içeri.

deryâ: Fa. Deniz.

dûçâr: Fa. Tutulmuş, uğramış, yakalanmış.

duhûl: Fa. İçeri girme, içine girme.

dülgerlik: Fa. Ebniye işleriyle meşgul olan adamın sanatı.

ekl: Ar. Bir şey yemek, yenilme.

elvan: Ar. Renkler, çeşitler.

el-yevm: Ar. Bugün, bugünkü günde.

emrâz: Ar. Hastalıklar

emţar: Ar. Yağmurlar.

emti'a : Ar. Satılacak şeyler, mallar.

envâl: Ar. Mülkler, para ile alınan şeyler.

enhâr: Ar. Irmaklar, çaylar.

erkân: Ar. Esaslar, destekler, direkler, sütunlar.

esâret: Ar. Kölelik, kulluk, hüküm altında bulunma.

esliha: Ar. Silahlar.

esved: Ar. Siyah, kara.

eşcâr: Ar ağaçlar.

evceh: Ar. En vecihli, pek münâsebetli, çok uygun.

eyyam: Ar. Günler.

ez-cümle: Fa. Bu arada, başlıca, özellikle.

fâcia: Ar. Âfet, musibet.

faḥime: Ar. Çok kuvvetli, îtibar ve nüfuz sâhibi olan.

fâmiyâ: it. Âile, hânedân.

fellâḥ: Ar. Arap, zenci.

ferâmüş: Fa. Unutma, hatırdan çıkma.

Ferdâ: Fa. Yarın, yarınki gün, günün ertesi.

ferîd: Ar. Tek, eşsiz.

fermâ: Fa. Süren.

fıḳdanı: Ar. Yokluk, bulunmazlık.

fırça: Ar. Yedi alayden mürekkep hey'et-i askeriyye ki, usûlen bir ferîkin kumandası altında bulunur.

fürûât: Ar. Dallar, budaklar.

fürûḥt: Fa. Satma, satım, satış.

ğadr: Ar. Hâinlik, vefasızlık.

ğanâim: Ar. Düşmandan alınan mallar.

ğarb: Ar. Batı.

ğâret: Ar. Düşman toprağına yağma için yapılan saldırı.

kerde: Fa. İsimlere eklenerek yapılmış, edilmiş.

geşt: Fa. Gezme, seyretme, dolaşma.

ğıpta: Ar. Aynı hâli şiddetli arzu etme.

gül-gune: Fa. Gül renkli.

güzâr: Fa. Geçme, geçiş.

güzîn: Fa. Seçen, seçilmiş, seçkin, beğenilmiş.

hâ'iz: Ar. mâlik, sâhip; taşıyan.

harâbe: Ar. Eski binaların yıkıntısı.

harâret: Ar. Sıcaklık.

harbe: Ar. Kısa mızrak, süngü.

harîf: Ar. Sonbahar, güz.

haşîn: Ar. kuvvetli, sağlam.

haşr: Ar. Mahsus kılma, kılınma.

haşerât: Ar. Küçük böcekler.

havâli: Ar. Etraf, çevre.

havza: Ar. Açık ve düz olan deniz kıyısı.

hayfâ: Ar. Yazık ki.

hecîn: Ar. Melez.

hengâm: Fa. Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.

hevl-nâk: Ar. Fa. Korkunç, korkulu.

hıdiv: Fa. İmtiyazlı Mısır vâlisi veyâ bu vâlînin ünvanı.

himâr: Ar. Erkek eşek.

hudûd: Ar. Sınırlar, uçlar, bucaklar.

huliyyât: Ar. Altın, gülmüş, pırlanta gibi zînet eşyaları.

hûn: Ar. Kan.

hurşîd: Fa. Güneş.

hurûc: Ar. Çıkış, çıkma; dışarı çıkma.

hurûşân: Fa. Çağlayan.

huţûţ: Ar. Çizgiler.

huzaret: Ar. Yeşillik, sebze.

hüküm-rân: Ar. Hüküm süren.

ıtrıyye: Ar. Kokulu, güzel koku ile ilgili.

i‘âşe: Ar. Yaşatma, geçindirme.

ibtidâ‘: Ar. Başlangıç.

ictimâ‘: Ar. Toplanma, bir araya gelme.

idhal: Ar. İçeri sokma.

iğtinâm: Ar. Yağma ve talan.

igtişâşât: Ar. Karışıklıklar, bozukluklar, fenalıklar.

iĥâta: Ar. Bir şeyin etrafını çevirme.

iĥdâs: Ar. Meydana getirme icat ve ihtira.

iĥrâk: Ar. Yakma, yakılma.

iĥtilâf: Ar. Anlaşmazlıklar, aykırılıklar.

iĥtimam: Ar. Dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme.

iĥtirâşât: Ar. Aşırı istekler.

iĥtişâm: Ar. Şanlı görünüş.

iĥzâr: Ar. Hazırlama, hazır etme, edilme.

iktifâ: Ar. Yeter bulma.

i‘lâ: Ar. Yükseltme, yükseltilme, yüceltme, yüceltilme.

iltihâk: Ar. Katılma, karışma.

iltimâs: Ar. Yapılmasına isteme.

implâ: Ar. Doldurma, doldurulma.

imrâr: Ar. Geçirme, geçirilme.

imtidâd: Ar. Uzama, uzanma.

inâş: Ar. Kızlar, kadınlar.

inhâ': Ar. Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yazılan yazı.

inhırâf: Ar. Doğru yoldan çıkma.

inhıât: Ar. Düşme, aşağı inme.

in kırâz: Ar. Bir bütünden tek kişi kalmayarak şekilde tükenme.

in kırâm: Ar. Parçalanma bölünme, ayrılma.

in kırâ': Ar. Kesilme; arası kesilme.

in şibâb: Ar. Dökülme, başka suya karışma.

intisâb: Ar. Bir yere bağlanma, kapılanma.

intizar: Ar. Beklenme, beklenilme.

irkâb: Ar. Bindirme, bindirilme.

irtifâ': Ar. Yükselme.

irvâ: Ar. Suya kandırma.

işâl: Ar. Ulaşma, ulaştırılma.

is kâ: Ar. Sulama.

işlah: Ar. İyi bir hale koyma.

istidlâlen: Ar. Delil ile.

istiğrâb: Ar. Garip bulma, şaşma.

istiğrâk: Ar. Dalma, içine gömülme.

istiğdâm: Ar. Kullanma, hizmete kabul etme.

istiğkâm: Ar. Sağlamlık, kuvvet.

istiğşâl: O. Elde etme.

istikrâr: Ar. Karar bulma, yerleşme.

isti‘mâl: Ar. Kullanma.

işrâq: Ar. Doğarak etrafı ışıklandırma.

iştihâr: Ar. Ün alma, ünlü olma.

i‘tidâl: Ar. Orta oluş, ortalama.

i’tlâf: Ar. Uyuşma, uygunluk.

ittihâz: Ar. Edinme, kabul etme.

ittisâ‘: Ar. Bollaşma, genişleme.

i‘zam: Ar. Yollama; gönderme.

ķabza: Ar. Tutacak, tutamak yeri, sap.

ķadem: Ar. Yarım arşın uzunluğunda bir ölçü.

kâffe: Ar. Hep, bütün.

ķâfile: Ar. Birlikte yolculuk eden topluluk.

ķahķarî: Ar. Geri çekilmekle ilgili.

ka‘r: Ar. Çukur şeyin dibi.

ķarâbet: Ar. Yakınlık.

ķarîb: Ar. Yakın, yakın olan.

ķâri’in: Ar. Okuyanlar, okuyucular.

ķarye: Ar. Köy.

kat‘: Ar. Geçme, yol alma.

ķavs: Ar. Yay, keman.

kelâl: Ar. Yorgunluk; bıkkınlık.

ķeşmeķeşe: Fa. Çekişme, kavga; mücadele.

ketm: Ar. Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.

kezalik: Ar. Bu da böyle.

killet: Ar. Azlık

kıta: Ar. Parça, bölüm, kısım.

kıyâm: Ar. Ayaklanma.

kirâm: Ar. Soyu temiz olanlar.

ķumpânya: Fr. Şirket.

Külliyen: Ar. Bütünü.

lehîb: Ar. Ateşin sıcaklığı.

lenger-endâz: Fa. Demir atan.

levha: Ar. Duvara asılacak kâğıt veya resim.

li-ecl: Ar. İçin, maksadıyla.

lisân: Ar. Konuşulan dil.

livâ: Ar. Beyrak.

ma‘a-hâzâ: Ar. Böyle iken, bunula beraber.

madâm: Fa. Eş, zevce.

mafşal: Ar. Oynak yeri.

mâh: Fa. Ay.

maḥkûk: Ar. Çelik kalemle sert bir şey üzerine kazılmış.

maḥlût: Ar. Karıştırılmış, karışık.

maḥreç: Ar. Çıkılacak kapı.

maḥşuş: Ar. Özel, bilhassa.

maḥzuziyyet: Ar. Hoşnutluk, memnuniyet.

maişet: Ar. Yaşama, yaşayış.

ma‘iyyet: Ar. Bir büyük me‘mûrun emri altında bulunma.

mağşûd: Ar. İstenilen şey, istek.

ma‘mûl: Ar. Yapılmış, işlenmiş.

ma‘mûlât: Ar. Yapılmış şeyler.

manzar: Ar. Görünen yer.

maraz: Ar. Hastalık.

ma‘rûf: Ar. Belli.

masnu‘ : Ar. san‘atla yapılmış.

mazbût: Ar. Dağınık olmayan.

mebâhis: Ar. Araştırma, arama yerleri.

mebzul: Ar. Bol, çok.

mechûliyet: Ar. Bilinmezlik.

medhal: Ar. Girecek yer, kapı.

medîd: Ar. Uzun, çok uzun süren.

mefkûd: Ar. Kayıp, yok.

mehbit: Ar. İnecek yer.

me‘hûz: Ar. Alınmış.

melâl: Ar. Usanç, usanma, bıkmama.

memnû‘iyyet: Ar. Yasaklık, yasak edime.

men‘: Ar. Yasak etme.

menba‘: Ar. Kaynak.

menkûş: Ar. İşlenmiş, boya ile süslenmiş.

mensûb: Ar. Bir kimseye, bir şeye nisbeti olan.

merbûṭ: Ar. Bağlanmış, bağlı.

meserret: Ar. Sevinç, şenlik.

mestûr: Ar. Örtülü, kapalı.

metâ'ib: Ar. Yorgunluklar.

mevâ'ız: Ar. Öğütler.

mevâd: Ar. (mâddenin çoğu) bir şeyin müteşekkil bulunduğu cesim.

mevsim: Ar. Yılın dört bölümünden her biri.

mevsûm: Ar. Ad verilmiş.

mezc: Ar. Karıştırma.

mınṭaqa: Ar. Yer yuvarlağının üstündeki bölge.

mihmân: Fa. Büyükler, ulular.

miqyâs: Ar. Kıyas edecek âlet.

minvâl: Ar. Tarz, yol, şekil.

misillü: Ar. Benzer gibi.

miyâh: Ar. Sular.

mizân: Ar. Terazî.

muaḥḥaren: Ar. Sonradan.

mu'âvedet: Ar. Geri dönme, dönüş.

muḥârebât: Ar. Savaşlar.

muḥarrere: Ar. Yazılı.

muḥâṭara: Ar. Tehlike.

muḥavvif: Ar. Korkutulmuş.

muhib: Ar. Seven, sevgi besleyen, dost.

muhiṭ: Ar. Etrafını çeviren, kuşatan.

muḥtelife: Ar. Türlü, çeşitli, çeşit çeşit.

muḳaddeme: Ar. Öne geçen.

mûmâ-ileyh: Ar. Adı geçen, yukarıda anılan.

munis: Ar. Sevimli.

muḩâva‘at: Ar. İtâat etme.

mu‘tedil: Ar. Ne az, ne çok, orta halde bulunan.

muvâşalat: Ar. Ulaşma; yetişme.

mübîn: Ar. İyiyi ve kötüyü ayıran.

müdeḩḩin: Ar. En ufak gizli şeyler görenler.

müdevver: Ar. Döndüren, çeviren.

müdiriyyet: Ar. Müdürlük, müdürün makam ve vazifesi.

müfâreḩat: Ar. Bir yerden ayrılma, uzaklaşma.

müfid: Ar. İfâde eden, anlatan.

müfterise: Ar. Yırtıcı hayvanlar.

mühellik: Ar. Öldüren, öldürücü.

mühimm: Ar. Önemli,

müka‘ab: Ar. Tûl ve arzı ve irtifâi olan.

münâzi‘: Ar. Ağız kavgası eden, kavgacı.

münbais: Ar. Gönderilen.

münbît: Ar. Verimli.

münteşir: Ar. Yayılmış.

mürekkep: Ar. İki veyâ daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen.

mürûr: Ar. Geçme.

müşâdere: Ar. Yasak bir şeyin kanûna uygun olarak zabtı.

müsin: Ar. Yaşlı.

müşâbehet: Ar. İki şey arasındaki benzeyiş.

müşârünileyh: Ar. Adı geçen.

müşkilât: Güçlükler, zorluklar.

müte‘addid: Ar. Birçok.

mütecâvire: Ar. Komşu.

mütedeyyin: Ar. Dîne bağlı.

mütekevvîn: Ar. Vücuda gelen.

mütelezziz: Ar. Tad alan.

mütene‘vî: Ar. Türlü, çeşitli.

müverrih: Ar. Tarih yazan.

müzeyyen: Ar. Süsleyen.

nâfi: Ar. Faydalı.

nâ-gehân: Fa. Ansızın.

naqiyy: Ar. Temiz.

nâtık: Ar. Bildiren, bildirici.

nebâtât: Ar. (nebâtın çoğu) Otlar, ağaçlar ve çiçekler.

nefer: Ar. Tek kişi.

nema: Ar. Büyüme, uzanma.

neşv: Ar. Büyüme, selişme.

nevâz: Fa. Hoşlandıran.

nezd: Fa. Göre.

nihân: Fa. Gizli, saklı.

niza‘: Ar. Çekişme, kavga.

nübe‘ân: Ar. Suyun yerden çıkması, kaynama, fişkırama.

pâ-ber-cây: Fa. Ayağı yerinde.

perestân: Fa. Tavus gibi güzel tüylü bir kuş.

piş-gâh: Fa. Ön.

piyâde: Fa. Yayan giden asker.

poyrâz: Yun. Kuzeydoğudan esen soğuk rüzgâr ve rüzgârın estiği yön.

pür: Fa. Dolu.

ra‘d: Ar. Gök gürlemesi.

raşad: Ar. Gözetme.

re‘is: Ar. Baş, başkan.

reşk: Fa. Kıskanma, hased günü.

revâyiğ: Ar. Kokular.

rumüz: Ar. Remizler, işâretler.

rü‘esâ: Ar. (Re‘isin çoğu). Başkanlar.

rü-nümâ: Fa. Yüz gösteren, meydana çıkan.

sâbıka: Ar. Geçmiş şey.

şafaht: Ar. Safhalar.

saḥîf: Ar. Boş.

sâkin: Ar. Oturan.
sâlhurde: Fa. Çok yaşlı.
şanem: Ar. Put.
sâni: Ar. İkinci.
şayd: Ar. Avlama, avlanma.
şayf: Ar. Yaz.
şayyâd: Ar. Avcı.
sedd: Ar. Engel olma, baraj.
sefid: Fa. Ak.
şelâşe: Ar. Üç.
serhadd: Fa. Sınır.
seyr: Ar. Yürüme, hareket.
seyyâh: Ar. Gezici.
silsile: Ar. Zincirleme olan şey.
sitâyiş: Fa. Övme, övüş.
su': Ar. Kötü, fenâ.
şu'ûd: Ar. Yukarı çıkma, yükselme.
sükkânı: Ar. Oturanlar.
süvâr: Fa. Ata binmiş.
süyul: Ar. Seller.
şâb: Ar. Genç.
şarq: Ar. Doğu.
şâyân: Fa. Yakışır, değer.

şecâ‘at: Ar. Yiğitlik.

şedîd: Ar. Sert, sıkı.

şenî‘: Ar. Kötü.

şikâr: Fa. Avlama.

şimâl: Ar. Kuzey.

şir-i jiyân: Fa. Kızgın.

şua‘bât: Ar. Bölükler.

Şu‘be: Ar. Bölük.

şûrezâr: Fa. Çoraklık yer.

şü‘â: Ar. Güneşten veya diğer bir ziyâdan nazırın gözüne doğru uzanır gibi görünen nûr teli, pertev.

ta‘affün: Ar. Çürüyüp kokma.

ta‘alluḡ: Ar. İlgisi olma.

taammüm: Ar. Genelleme.

ta‘ayyüş: Ar. Yaşama, geçinme.

ṭabiiyy‘e: Ar. Tabiat bilgisi.

tafşil: Ar. Açıklama.

taḡaccür: Ar. Taşlaşma.

taḡarriyât: Ar. (taharrinin çoḡu). Araştırma bir şeyin iyisini veya lazımını bulmak için arayıp tahkik ve tedkik veya intihâb etme.

taḡarriyât: Ar. Aramalar, araştırmalar.

taḡlîş: Ar. Kurtarma, kurtarılma.

taḡşîd: Ar. Yağma.

taht: Ar. Alt.

taht: Fa. Hükümdarların oturduğu büyük koltuk.

taḥvîl: Ar. Değiştirme, değiştirilme, çevirme.

taḫrîb: Ar. Yaklaştırma, yaklaştırılma.

taḫşimât: Ar. Bölmeler.

ta‘m: Ar. tad, lezzet.

târâc: Fa. Çapul, talan.

tarâşşud: Ar. Gözetme.

ṭarîḳ: Ar. Yol.

tar-ü-mar: Fa. Perişan.

taşavvur: Ar. Zihinde şekillendirme.

taşavvurât: Ar. Zihinde suret verme.

taşmîm: Ar. Katiyeyen kararlaştırma.

taṭlîḳ: Ar. Boşanma.

tebâ‘üd: Ar. Uzaklaşma.

tebeddül: Ar. değişme.

tecennün: Ar. Delirme.

te’dîb: Ar. Bir suç işleyen, başkalarına örnek olacak şekilde, cezalandırma.

tedricen: Ar. Yavaş yavaş.

te’ehhül: Ar. Evlenme.

te’emmül: Ar. İyice düşünme.

te’essüf: Ar. Kederlenme.

teferru‘ât: Ar. Ayrıntılar.

tefrîk: Ar. Ayırdetme.

tehyi'e: Ar. Hazır etme.

tekellüm: Ar. Söyleme, konuşma.

temâdi: Ar. Sürme.

temâyül: Ar. Eğilme.

temdîd: Ar. Uzatma.

tenâkuş: Ar. Azalma, eksilme.

tenâsül: Ar. Birbirinden doğup üreme.

tenezüle: Ar. Alçalma, inme, aşağılama.

tenkîl: Ar. Örnek olacak bir ceza verme.

tensiqât: Ar. Düzenleme.

tersîm: Ar. Resmini yapma, yapılma.

teşâdüf: Ar. Rastlanma.

teskîn: Ar. Sâkin kılma, kılınma.

tevessü: Ar. Genişleme, yayılma.

tevsi': Ar. Genişletme, genişletme.

tezâyüd: Ar. Çoğalma, artma.

tezeyyün: Ar. Süslenme.

tilâl: Ar. Tepeler, kümeler.

tıruruk: Ar. Yollar.

tul: Ar. Uzunluk, boy.

tüyur: Ar. Kuşlar.

ubûr: Ar. Bir başka tarafa geçme.

urbân: Ar. Çöl Arapları, aşiretler, bedevîler.

ülû'in-nühâ: Ar. Akıllı kimseler.

ümerâ: Ar. Emirler beğler.

üss: Ar. Herhangi bir saldırıya esas olmak üzere önceden donatılmış olan yer.

vaḥâmet: Ar. Tehlikeli olan şeyin hâli.

vaḥid: Ar. Tek, bir.

vaḥşiyâne: Ar. Vahşilikle.

vâқи: Ar. Olan, olay.

vasaṭ: Ar. Orta.

volta: İtal. Aşağı yukarı gidip gelme.

vuku': Ar. Olma, oluş.

vürûd: Ar. Geliş gelme.

vüs'at: Genişlik.

vüşta: Ar. Ortalar.

zaḥâir: Ar. Zahireler.

zâhib: Ar. Bir fikir veyâ zanne uyan.

zâ'il: Ar. Sona eren.

zeber: Fa. Üst.

zelâl: Ar. (zıllın çoğu). Gölgeler.

zîr: Fa. Alt.

zirâ': Ar. Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü.

ziyâde: Ar. Artama, çoğalma, çok.

zorbâz: Fa. Beden ve kollarının kuvvetiyle ağır şeyler kaldırmak gibi oyunlar yapan canbaz.

zükûr: Ar. Erkekler.

zürriyyet: Ar. Nesil, kuşak.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. METİN

Halfâ'nın Tarz-i İdâre ve Âşâr-ı Atîkasına Dâ'ir

¶Kurs: Halfâ 'yı muhâfaza eden birinci nokta ve Sudân şimâlinin da hudûdu olup Nil üzerinde kâ'in ve kadîm bir memleketdir ki Romalılar zamânından kalma tepeler ve bu zamândan daha evvel kalmış harâbeler mevcûddur. Bu memleket cânib-i garbisinde bulunan şelâlede taşdan yontulmuş kadim üç *emrehe*⁶⁴ vardır. Nuba Hristiyânları bu üç binâdan birini kendilerine kilise ittihâz etmişler ve duvarlarına kutbi hatıyla karmakarışık yazılar yazmışlar ki bunların içinde pek çok âyet-i tevrâtiye ve mevâ'ız dahi mevcûddur. Halfâ: birinci şelâleden 226 mil ba'id bir karyecikdir, cânib-i şimâlde ittisâ'i 21 55 ve şarkde tülü 31 19 mildir, Aḫemedi Mehdi'nin hengâm-ı hurûcunda serḫaddı muhâfaza etmek üzere sevḳ edilen Mıṣır askerinin iḳâmeti için Halfâ'nın cihet-i şimâlinde ḫaşîn ve metîn bir kıṣla ve derûnunda bir askeri ḫastahânesiyle ḫapishâne binâ ve inşâ edilmiştir, iki Şu'be olarak buradan bed' eden şimendifer ḫattının bir Şu'besi Nil'in ḫizasından Kermete'ye ve diğeri Şu'besi şahrâları kat' ederek Abi ḫamed ve ḫartum'a gider. Gerek şimendiferin ve gerek Nil'de işleyen vapurların edevâtı için burada demir ve bâkır dövmeye maḫşuş büyük bir fâbrika ve muhâfız ve ḫumândanın iḳâmetleri için büyük bir binâ ve kadîm bir câmi-i şerif mevcûddur.

Halfâ'nın cânib-i şimâlinde Tefiḳiyye karyesi ki eski zamândan Oser Tesen ismiyle mevsûm idi, derûnunda esbaḳ ḫıdiv-i Mıṣır merḫum Tefiḳ paşa tarafından bir câmi-i şerif inşâ edildiği cihetle nâm-ı kadimi Tefiḳiyyeye taḫvîl olundu. Bu karye el-yevm hudutda mühimm bir bender-i ticâretidir.

Tefiḳiyye ile Fereş beyninde Ferâ'ine, Roma ve Nuba Hristiyânları zamânında kalma pek çok âşâr-ı atîka vardır. Halfâ'nın karşıısında ve cihet-i garbiyyesinde mevcûd iki kadîm heykelden birisi on ikinci âile Ferâ'ine'den Oser Tesen'in binâ gerdesi olup bu binânın balkonlarından ḫudsi'l-aḳdâs nâmıyla ma'rûf balkonda bir taş bulunmuştur ki üzerine

⁶⁴ Ebrehe'den geliyor, Nuba Hristiyânlarının kullandıkları kilise ismi.

kendi taşvîrleriyle ahd-ı hüküm-rânesinde galebe çaldığı rü'esâ-i kabâ'ilin taşvîrleri menkûş olan bu taş İtaliya'da kâ'in Florence'ye nakl olunmuştur. İkinci heykel on sekizinci âile-i Ferâ'ine'den ikinci ve üçüncü Tuğmıslar'ın Libiyen, Finiğe ve sâ'ireye gâlib geldiğini muşavver olan heykeldir ki bundan on tokuz ve yirminci âile-i Ferâ'ine'den bulunan Koş'un ve bazı ümerâsının isimleri daği mağkûkdur.

Halfâ'nın cânib-i cenûbinden iki mil uzakda ve ikinci şelâleden bed' ile cihet-i garbiyyesinden beş mil mesâfede kâ'in şelâlede Hecer Abi Şîr nâmıyla ma'rûf büyük bir taş vardır ki buraya gelen seyyâhîn ve zâ'irîn şelâleyi lâyıkiyla görüp temâşâ etmek için bu taşın üzerine çıkarlar. Seyyâhların min'l-kadîm âdetleridir ki bir eski binâyı ve âşâr-ı kadimeden yâhûd bir heykel ve taş ziyâret ettikleri zamân güyâ tezkîr-i nâmları emeliyle o binânın duvârına isimleri yazarlar, haqîkatde ise o âşâr-ı nefîse-i kadîmeyi nâmlarıyla telvîş ederler. Bu kısım cehele-i seyyâhîne aynı sayyâhîn-i câhile daği bil-ittiba' o eser-i kıymet-dârın her tarafını isimleriyle imlâ ederler; daha garîbi, daha şâyân-i te'essüf ciheti şu ki o âşâr-ı nefîsenin, o şanâyî-i bedî'a ile müzeyyen kitâbât-i cemîle-i târihiyyenin tâ ortasına eşek na'li kadar büyük harfler ile kendi ismini yazanlar, sonra da kazmağa uğraşanlar vardır, böyle âşâr-ı nefîseyi yaz-boz tahtasından beter bir hâle getiren bu gibi zâ'irinin başı kazma ile ezilse lâyıq ve ahrâdır.

Mısır'ın feth-i evveli devâm ettiği müddet Abi Şîr beldesi Mısır ile Sudân beyninde sınır ve serhadd idi. 1281 sene-i hicriye ve 1879 sene-i mîlâdiyesinde Musa Paşa buranın bir vâlî-i adâlet pirâ-i kâr arası bulunduğu sırada Hartum'da bulunan Arnavut asâkeri işyân ve Hartum'u terk ile firâr ederler. O esnâda Mısır'da bulunan Paşayı müşârünileyh bu haberi esef âveri alınca derhâl bir kuvve-i askeriye ile Mısır'dan kıyâm ve hareket eyleyerek Abi Şîra karîb Hor Musa Paşa kıyeyi civârında firâr-ı asâkere teşâdüf eder, bunlar hemen orada tenkîl ve te'dîb edildiği cihetle kıyeyi mezkûreye Hor Musa Paşa tesmiye olunmuştur.

Kal'ayi Ma'tûka: Kerpiçden binâ olunmuş metîn ve muhkem bir Kal'adır ki bunun civârında üçüncü Oser Tesen'e mensûb küçük bir heykel bulunur ve mebâniyi kadimeden kalma harâbeler görünür. Vesmene: Seres'den 13 mil uzak bir kıyeyekdir, Oser Tesen bu kıyeyi Mısır ile Sudân beynini faşl-ı hudûd ittihâz etmiş idi, kıyeyi civârında kâ'in şelâle ona mensûpdur. Seres Halfâ'dan 33 mil mesâfede küçük bir kıyeydir ki Aħmedi Mehdi'nin harba kıyâmı hengâmında Halfâ'dan bu kıyeyeye kadar demir yolu temdîd olundu. Mehdi

askeriyle MıŖır üzerine hücüm etmek üzere burasını muğaddemetü'l-ceyş ve üssü'l- harekât ittiğâz etmiş ise de asâker-i MıŖıriyye bunları orada çil yavrusu gibi tar ü mar ve mecbûr firâr eylediler ve Seres'de derhâl metîn ve muğkem bir istiğkâm inşasıyla askeri ve toplarını oraya vaz' ve tağşîd ettiler. 1896 sene-i mîlâdında bu MıŖır askeri, Seres'den Dunkula üzerine hücüm ve Dunkula'yı zorbâzu ile fetğ ve teşğir ettikleri zamâna kadar, Seres'de kalmışlardır.

Akâşa: Nil tarîkiyle Vesmene'den 39 mil uzak bir çaryecikdir. Şeyğ Akâşa'nın ismiyle mevsûm olan bu çaryede bir çubbe mevcûd ve ziyâretgâhdır; buranın ehâlisi Şeyğ Akaşa'nın sağabeden olduğı i'tikâdındadırlar; rivâyetlerine göre Akâşa 'Amru bin A's çazretlerinin askeriyle birlikde Dunkula'ya gelmiştir. Bu eşnâda hep Hıristiyân olan Sekut ehâlisiyle muğharebe edilirken şehid olan Şeyğ müşârünileyhin başını kesip Nil-i mübâreke ilğâ edilir. Bu baş şuyun sathında yüzerek bugün Şeyğın nâmına nisbet edilen çaryeye yakın bir yerde kendi kendine çaraya çıkıp büyük bir taş üzerinde bil-istikrâr her terafa nûrlar saçmağa başlar. Şark ve çarb ehâlisi bu hâli görünce dûçâr-i istiğrâb oldular. Bu hâlet-i çarîbenin, bu hâdise-i hârîku'l'âdenin etrafa şâyi' olması üzerine her beldeden taşım taşım gelen ehâli başı kendi memleketine götürüp ziyâretgâh ittiğâz etmek emeliyle münâzi'aya tutuşdılar beynlerinde cünûn ve cidâl ve cerğ ve kâl olacak derecede yek-diğere düşdüler. Halk bu nizâ ve keşmekeşede olsun, başın üzerinde bulunduğı taş nâgehân çatlar. Ehâli bu ikinci hâdiseyi görünce artık nizâ-ı terk ile başı taşın içinde defn eyleyerek üzerine bir çubbe binâ ettikleri ki el-yevm ziyâretgâh olduğuna dâ'ir bâlâda zikri geçen çubbe işte bu Şeyğ Akâşa'nındır.

Hâl bu ki İslâm müverriğlarına göre bu Akâşa şiddîğ a'çam (raza) çazretlerinin ahd-ı halâfetlerinde Musailamahtü'l-Kazzâb'ın çatl edildiğı gün Yamâma muğharebesinde şehid olmuşdur. Akâşa'nın cihet-i çarbiyyesinden biraz şimâle inğirâf şuretiyle Nil nehrine çarîb bir pınar vardır ki ehâli emrâz-i cildiye ve dâğhiliyeye nâfi'dır i'tikâdıyla bu pınarda yıkanırılar.

Fi 8 mağrem 1327 tarihinde vâdî-i Hâlfâ'dan hareketle âğşâma yarım sâ'at çalarak Hartum'un pişğâhında kâ'in çaryeye muvâşalatımızda şimendiferdeki eşğalarımızı, gök çumpânyası tarafından Bağr-ı Ezraq'ın sâğil-i çarbisinde vâği' Hartum şehri önünde Prens müşârünileyh çazretleri için şuret-i mağşuşada tehyi'e ve ihzâr edilmiş olan vapura ve buna

merbu bir dahabiya ile Muna'ya nal eyledik. Dahabiya: Nil nehrine mau yelkenli ve byk bir seffinedir ki ms'id rzgrla ve yd krekle yrmeye mut klmamak ve yolunu muntazamen devm edebilmek iin bir kkk vapur tarafından cer olunur dernu gzel kmralar ile mcehhez olan bu dahabiyada bir iki s'at rm ve istirahatden sonra sil-i Nil'e krb mrtefi' bir mevi'de bin edilmi olan Restorn de globe nm loantaya giderek orada akam ta'mn tenvl eyledik. Bu loantada Amerialı, İngiliz, Fransız ve Alman olmak zere familyalarıyla beraber seyate ıkm bir ayli zevt dai bulunuyordu. Bu cihn grm seylar ile bir iki s'at kadar tatlı tatlı Őobet ve mklemeden sonra dahabiyamıza avdet eyledik.

Bu artum Őehri 15 37 10 arz-ı Őiml ile 15 16 45 tl-i Őarkide k'indir. Nuba'nın km-i i'lsnda ve Nil'i tekl eden Bar-ı Ebyaz ve Bar-ı Ezrak'in maall-i ictim'nda ve sath-i bar 385 metre irtifa'nda vi' ve 57000 nfusu cmi' olan bu Őehrin ehlisi bir tarafından Sudnvta ve Hebe'la, diĒer tarafından bar-i amer savilindeki Meu' ve Savkn ve s'ir-i iskelelerle, bir tarafından Khire ve İskenderiye ile pek ilik ticreti vardır. Nil byk bir tri-i ticret olduĒdan baka Sudn'ın i taraflarına gidip gelir vapurları ve bar-i amer saviline amed ve Őedd eden Őimendiferleri vardır. Ehlisi Arap, zenci, Trk, kbt ve s'ireden mrekkep olarak ekseresi Mslimdir. Őehr-i mzkr 1240 triĒinde Memed Ali Paa merum tarafından Sudn'ın fethi Őirasnda, te'sis edilerek, Sudn-i Miriyye merkez ittiaz olunmu ve mevi'nin ehemmiyeti asebiyle pek az zamnda terki ve tevess' etmidir.

Bu Őehre dil olduĒumda İstanbul'un a deniz ve kra deniz olan manzarası deral pinigh-i aylmda tecelli etti. Zira İstanbul naıl ak deniz ile kra deniz nzr ve ak denizin sil-i Őarkısında skdar ve muvcehesinde Bek oĒlu cihetleri mtenzr ise artum Őehri dai Nil-i Ezrak ve Nil-ı Ebyaz'a nzr olmak ve muvcehesinde bizim Sirkeci istasyonu gibi sil-i Nil'de krye-i cedide istsyon ve amkn ve cihet-i Ēarbisinde Omdurmn kaabası bulunmak Őuratiyla hemen İstnbul'umuzu tanzir ediyordu.

Bu Őehri her trl meyve, sebze, amie ve s'ire satılır rı ve pzarları ve mte'adid kr-gir ve cesm cmi'leriyle kkk bir klası ve eslia, emti'a ve cepane afzna mau mazenleri ve tersne klkllu ve kkk bir i'mlt anesi vardır. Buranın yaĒmurları AĒustos'dan Eyll evstına kadar devm eder, azrndan tern-i Őniye kadar hava

fevķ'al-‘âde ve vahâmet kesb eder. Şehir ile mültekâ-i bahreyn arası kâmilten ħurmâlîķ olduđu gibi birçoķ mezra‘a ve bostânları da vardır. Buđday nev‘inden duĖun denilen sümbüle taĖinîye ile buđday, arpa, ful, susam, pamuķ, řavun, řarpuz, ħurma ve her türlü sebze limon, portakal, üzüm, Frenk inciri, nar, řeftalı, elma, armûd, muz gibi enva‘-i fevâķi maĖsulât-i maĖalliyeden ve altın ve gômüş telden fincân zarfi ħulliyât sâ‘ire ile esliĖa tezeyyün etmek, dülgerlik ile esliĖa ve merķûb yapmak, yün ve pamuķdan bez işlemek başlıca ma‘mûlât şınâ‘isidendir. Ĥartum’dan başlıca dört tarîķ ile çıkılır ki biri El-Abîde’ye diđerı Ĥundofru’ya üçüncü Ĥoz recebe’ye yeni bir diđer yolu Dungula’ya dördüncüsü Abu-herâz’a geçerek Gurdârîf’a vâşıl olur.

Ĥartum’un Ahvâl-i TâriĖisi

Ĥicretin ikinci aşırında baĖr-i ahmer tarîķiyle cezîre’t-ül-arap’dan kıt‘a-i Sudân’a geçen Bin Ömer ħabile-i cesîmesinin Ĥartum ve Sinnâr ve Feyz ođlu ve Kurdufân ħavâlisine intişâr ile ileri gelenlerden devâ-i naķiyy mişillü kendisine ħüküm-dâr süsü bile vermiş ve Ĥartum ile Feyz ođlu beyninde ki arâz-i fesiĖe-i cesîmede medeniyet-i İslâmiyeyi te’sis etmişdir. Bunlardan bir taķımla Kurdufân ħavâlisine dađıldıķlardan İslâmiyet bu şuretle Sudân-i şarkıye ve şadr-i İslâmdan beri Hebeş iklimine mehbit-i hidayet olmuşdur. Oradan da Şomalı taraflarına bi’t-tedrîc Sudân-i vusta’ya ve İspanya’dan çıkarılan Müslümanlar da Sudân-i Ėarbiye duĖûl ederek nûr-i tavĖid veşeniyetin âdet-i fâcia-i şeni’sini maĖv etmiş ve onuncu aşır-ı İslâmıda Rila‘ ve Berbere limânlarına ħadar savâĖhili ve şimâl sâĖhilleri salţanat-i muĖallede-i Oşmâniyenin taĖt-i ħükümetine girip Nil vâdîsında ise Mışır’dan Ĥartum’a ħadar yayılıp gelen ebnâ-i Oşmâniyeden şimdi Berberi denilen zürriyyeti meydâna getirecek şurette münâsebât-i münteşir-i unşuriyye ħuşula gelmişdir; faķať bir aralık Mışır’da ehliyetsiz amir veya ŞeyĖ-ı beled denilen kölemenler yüzünden mütevellid iĖtişâşât ħasebiyle bu intişârın dâ’iresi daha ziyâde tevessü edemeyerek ikinci münâsebât-i lâĖiĖadan münbaiş muvâşalât kâmilten inķita‘ eder gibi bir Ėâle gelmiş olduđu Ėâlde cennet-mekân sulţân Salim şehid devr-i salţanatında vâlî naşb buyurulmuş ve zamânın ihtiyâcâtı ĖaĖķıyyla teĖdir-i meziyyitini hâ’iz bulunmuş olan Firdevs-aâşayân Mehmed Ali Paşa Sinnâr’ın, derece-i mebzuliyetini bi-l-istiĖbâr taĖķiķ eylediđi altın ma‘denlerini ele geçirmek ve Dunķula’da birleşip ser-geşlikde pâ-ber-cây-i inâd olan kölemen baķıyye’t-ül süyufunu

ezmek ve evel havâliyi de bi-hakkın taht-i idâreye alıp fitreten cesûr olan sekenesinden ahza başladığı asâker-i muntazamadan bir kısmını teşkîl eylemek hüşuşundaki mütâla'âtını mevķ'i-i tatbîke koymak üzere evvel emirde bazı hadâyâ i'tâsıyla nezdine celb ettiği Abâbıda urbânın Şeyhi Heliķe ma'rifetiyle meşâyih-i sâ'ire-i urbân nezdinde icrâ etirdiği telķinât-i iķnâ'îye sırasında ittihâd-i dîni mâni' her hüşumet olduğundan bahisle ve envâ' şuretle gösterdiği istimâletler ve Şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından edilen teşvikler te'sîriyle bir his temâyül zuhur etmesi ve hatta bunlardan Berber emiri Neşreddin ile ümerâ-i sâ'ire beylerinde ve bütün Sudân'da otuz seneyi mütecâviz bir zamândan beri cereyân eden iġtişâât ve muhâşamâtın müşârünileyh Mehmed Ali Paşa'nın taşmimâtına esbâb ve meydân-i cevelân hazırlamış olması üzerine sene-i merkûma cemâziy'el-evvelisinde 3400 piyâde ve 1500 Abâbde urbânından mürekkep şuret-i mükemmelede teşhiz ettiği fırķayı mahdumu İsmâil Paşa ile ümerâdan Ababdîn kâşif kumandalarına vererek 1230 senesi Şa'bânında Nil tîriķiyle sevķ etti.

Bunlar Dunķula'ya veşullarında Şâyķiyye denilen yerlilerle kölemenlerin karşı durmak isteyen kuvve-i mütebâķilerini Nuba'da Fortı denilen maħallda bir sâ'at muhârebe ile târ-ü-mâr ettikten ve bazı urbân ta'arruzatını daħi ešnâ-yı râhda def' eyledikten sonra Ĥartum'a ve oradan, İsmâil Paşa'nın te'minâtıyla, sene-i merkûma Ramazânın on ikinci günü Sennâr'a dâħil olan kuvve-i askeriye oranın bâdî isminde olan emirini daħi taven dâ'ire-i itâ'ata almış idi. Yine İsmâil Paşa'yı mütâ'ķib müşârünileyhin biraderi İbrahim Paşa ma'ıyyetinde birķoķ mühimmmât-i imdâdiyye ve Nil içinde lüzumuna göre tıķılıp büzülür bir ĥaylide sâbih şâllar, şandâllar bulunduġu ĥâlde Mısır'dan Sennâr'a gelerek iki kardeş verdikleri karâr üzerine İsmâil Paşa Feyz oġluna ķadar nehr-i ezrak'i teşkîl eden şuları mürur ve uğradığı yerlerde umur-i mülkiyeyi daħi tensîķ ederek cebel Denķa'ya ķadar gitmiş ve o havâlide kâ'in veled-medeni nâm maħallde leġâfet-i havâsına mebni, 1238 senesi Şeferine ķadar iķamet eyledikten sonra yine Sinnâr'a dönmüşdür. İbrahim Paşa ise cebel Ķarine varabilip orada ĥastalandığından ric'at ederek bu şırada müşârünileyhumanın enşiteleri Defterdâr Mehmed Bek daħi on top ve dört bin kişilik bir fırķa-ı askeriye ile Kurdufân havâlisine hareketle 1823 Şubâtının on beşinci günü muvâşalat eylediği Bârâ ķaşabası civârında yerlilerle ettiği şedîd ve medîd bir muhârebeyi ķazanmaķla Kurdufân ķaşabası daħi Sudân-i Mısırıyye iltihâķ eylemişdir. İsmâil Paşa da bu harekât ve icrâatın orası ķoķ geçmeksizin 1238 senesinde Ĥartum'la Berber arasında vâķi' Şendî'ye gelerek oranın Nemir

isminde bulunan emirden bin köle külliyyetlice altın tozu talebinde bulunmasıyla merkûm bâdî-i emirde muhâlefet göstermemiş ve bu emire güyâ muṭâva‘atlarına delîl olmak üzere müşârünileyh bir ziyâfet çekmiş ise de müşârünileyh ile ma‘iyyeti halkını misafir ettiği hâneye-med‘uvvin uykuda bulunmalardan bil-istifâde- âteş verdimiş ve zâten sâz ve kumaşdan ibâret olan bu hane ân-i vahîdde ulu riz işti‘âl olmağla sükkân hâbîdesi de aynı zamânda tu‘me-i lehîb cansız olmuşlardır.

Bu hâdisde yerlilerden bir takımının isyâna kadar cür‘etlerine sebep vermiş ise de aşîler kuvve-i mevcûda tarafından Abûd nâm mevki‘de târ-ü-mâr edilmişlerdir. Kâyın birâderi İbrahim Paşa’nın bil-ihtiyâl böyle vahşiyâne ve hâ’in-ane bir şüretle i’tlâf eylediğini haber almış olan Kurdufân müdürü Defterdâr Mehmed Bek menhe, Cezîre-i Tûtî, Gelifon ve Halfâ cihetleriyle İşmeb havâlisi gibi dolaştığı yerlerde birçok hareket-i tezhibiyyede bulunduğundan sonra İşmeb şahrâlarında merkûm melik Nemir’a yetişerek ahz-i intikâm ve esnâ-yı avdetinde yine ümerâdan müsâid nâm Şeyhe teşâdüfle bil-muhârebe birçok emvâl ve ganâim iğtinâm eylemiş ve Şendî’yi daği ihrâk ve sekenesini katl ile Sinnâr ve Kurdufân havâlisinde âsâyîşi ve intizâm-i idâreyi takrîr etmiştir. 1840 senesi teşrîn-i evvelinin on beşinde daği müşârünileyh Mehmed Ali Paşa Mısır’dan hareketle Feyz-oğluna kadar giderek oradan Hartum’a gelmiştir.

Orası nehr-i ezrak ile nehri ebyaz’ın mültekâsında sevķ’el-ceyş için üssü’l-harekât ve ticâret-i dâhiliyyede merkez-i muvâşalat olacak mühimm bir nokta iken o vakte kadar birkaç bâlıkçı külbesinden ibâret bulunduğundan temşirine dâ’ir icâb eden evâmiri i’tâ, hatta bi’n-nefes bazı inşâât ve te’sisâta ibtidâr ile Kahire’ye avdet etmiştir. Bu hengâmda oraya ibtidâ‘ Mirâlây Oşmân Bek nâmında bir zât ve muahharen Hurşîd Paşa me’mur edilmiş olduğundan mûmâ-ileyhima da Fâşoda’yı taht-i idâreye idhâl eylediler. Bu sırada nehr-i ebyaz cihetleri daği nazar-i ihtimama alınıp bunun için iki hey’et-i keşfiye-i askeriyye tertib olunarak evvelkisi 1840 senesi Martın otuzuncu günü me’mur olduğu keşfiyatı ba‘del-ifâ Hartum’a mu‘âvedet etti. Bu hey’et ahiren livâ olan Binbaşî Selim Bek ile Süleyman Sa‘id Paşa’nın Mısır’da zamân tevliyyetinde bizzât gidip Berber’de esîr ticâretinin memnû‘iyyeti i‘lân verir. Günün miqdârını meşayih’in tekdîr ve inhâsına ta‘lik uşulunu ittihâz ile avdet etmiş olduğu hâlde 1867 sene-i mîlâdiyesine müşâdif 1279 sene-i hicriye-i kameriyyesinde Hıdiv neşb

olunan merhum İsmâil Paşa'nın on altı seneden ibâret olan müddet-i vîlâyetinde Mısırca dâhilen gibi Sudânca da gâyet ehemmiyetli harekât ve sevkiyât vuku' a bulmuştur.

Müşârünileyh mevkinin ve dâ'ire-i siyasiyesinin her yüzden ittisâ'-i emeline düşerek 1866 sene-i mîlâdiyesine müşâdif 1273 senesi Maħarreminin on ikisi târihli bir kıt'a fermân-i 'âli ile yüzlerce seneden beri Hicâz, Yemen vîlâyetlerine merbuten idâre oluna gelen Meşu', Savâkîn kâim-maķâmlıklarıyla müştemelâtın idâresi kendisine tevd'i olunmağla bir sene zarfında Zolâ havâlisini ve bu havâleden bir kısmın makarr-i idâresi olan Ķarn beldesini ve müte'âkiben vâlisinden iştirâ şuretiyle Elât şehrini ve Bereka ve Ķadarif ve el-hâşıl hemasin şuyunun yayıldığı havâli vâdîlarıyla Beni 'Amir arâzisını ya'nî Sudân şarkının bir kısmını, Mısır'da istiħdâm eylediği ecânibden Muzencer nâmında bir zât ile sâ'ir-i Mısırlı me'murlar ma'rifetiyle, kâmilan taht-ı idâresine idhâl eyledi. 1840 târihten beri Take nâmıyla kendi isminde olan müdiriyyetin merkezi – 1279 sene-i hicriyesinde El-kâş ırmâğının sâhil-i şarkısında binâ ve etrâfı sur ile taħkîm ve bir hayli ebniye-i emiriye ve huşuşiye daħi inşâ edilerek – Kasâlâ nâmı verilen maħallele naql olundu. Çünkü bundan evvelce Sudân-i Mısır-i Oşmânının taķsimât-i idâre-i mülkisi icrâ olunarak üç kısma ayrılmak ve evvelkine merc'iyeti Mısır olamķ üzere Dunķula ve Berber müdiriyyeti, ikinciye merkez-i idâre-i i'tibâriyle Kurdufân, Sennâr, Feyz-oğlu, ve Baħr-ı Ebyaz'den mürekkep Fâşoda müdiriyyeti, üçüncüye cihât-i müştemelesiyeye beraber Meşu' ve Savâkîn daħi dâhil olarak Sudân-i şarkı müdiriyyeti nâmları verildikten sonra aķtâr-i istivâ'iyeye doğru tevsi' idâreye başlanılmışdır.

Şöyle ki: Avrupalılarca men' arzu edilmekte bulunan esîr ticâretinin ortadan külliyyen kalkması, Nil vâdîsiyle menâbı'na doğru olan aķalimin dâ'ire-i inzibâta vaz'ıyla kâbil olacağı yolunda bir niyet-i medeniyyet-perverânenin onlara karşı işbâtı lazım geldiği ve yine onlardan adam istiħdâm etmek şuratiyle bu niyet-i hâlişeye bürhân gösterildiği gibi dar'ül-hilâfetül-celile daħi mu'tedil renkde ubûdiyyet-mendâne fetihnâmelerle avukatlık mesleği destur-i harekât ittiħâz olunmuş ve el-hâşıl 1287 senesine kânûn evvelinde müşârünileyh İsmâil Paşa tarafından naşb ve ta'yîn edilen İngiltereli Sir Samu'el Biker nâm zâtın riyâseti tahtında gâyet mükellef ve mu'tanţan bir hey'et-i keşfiye İsviçden yolu çıkarılmışdır. Bu hay'et Ķartum'a muvâşalat ve oradan cenûbe hareket ile 1871 senesi Nisânın yirmi birinde Ķundukuru'ya gelerek burasının nâmını İsmâiliye'ye tahvîl ve idâre-i Mısıriyye-i iltihâkını

i'lân ile şobata şuyunun Nil ile iltikâ ettiği noktada merkez-i askeri te'sis ederek oradan esîr yüküyle geçecek gemileri taraşşud altına aldı. O şırada itâ'at etmeyen Barı kabilesiyle temâdi eden mücâdelâta nihâyet vermek üzere Âbbu ve Vatiko ve Fuvura'da üç merkez-i askeri daha te'sis ettikten sonra Oniyoru қата'sı üzerine hareket ve mülki câbâriceyi kaldırıp yerine reyuncânı ikama eyledi ve orasının dađi eyâlet-i Mışırıyye-i Oşmâniye aқsamından olduđu i'lân edildi.

Sudân-i Oşmâniyenin dâ'ir-i idâresi bu şuratla Қunduқuru'ya ya'nî taқriben bir derece arz-ı şimâlîde ahiren teşkîl edilmiş ve medđal Қongo hükümet-i müsқakillesinin elli kilometre kadar şimâlînde bulunmuş olan Onguyoru'ya kadar tevsî' ettikten sonra 1874 senesinde Sir Semu'el Biker'in verdiđi ist'ifâ kabul olunup sevkiyât-i sâbıkadan kat'en lîl-nazar mûmâ-ileyhin dört sene imtidâd etmiş olan bu harekât-i istikşafiyesinde hazine-i Mışırıyye-i Oşmâniyeden yirmi milyon Frenқ kadar para şarf olunmuşdur.

Bir minvâl-i muharrer Sir semu'el Biker'in ist'ifâsı üzerine İngiltere devlet-i fađimesi cânibden bu işe istiđdâm olunmaқ üzere İngiltereli Marley Ğordûn ekîden iltimâs ve tavsiye olunmađa merđum İsmâil Paşa tarafından bu iltimâs ve tavsiyenin қаbul ve tervici te'emmül edilmekte iken mûmâ-ileyh Semu'el Biker'in Қahire'ye avdeti esnâda İsmâil Eyüp Paşa nâmında bir zât umum-i Sudân hüküm-dârı unvânıyla me'mur edilmek Zibeyr bin Rahma Paşa vasıtasıyla o vaқite kadar müstikîl bir hükümet-i İslâmiye tarzinde idâre edilen Darfur hükümeti bütün kıта'sıyla beraber harben taht-i idâreye alındıđı gibi mûmâ-ileyh İsmâil Eyüp Paşa tarafından Sudân şarkideki geçitlerin te'mini maқşadıyla Savâkîn ve Berber arasında: Hendub, Otânâ, Sebil, Nabât, Selâbât, Abdaltâb, Arbuţ, Kuşcerib, El-yâsin, Abu-Hoşa, Magub, nâmındaki merkezler te'sis olunmuş ve 1873 sene-i mîlâdiyesine müsâdif 1292 sene-i hicriyesinde mûmâ-ileyh Mirâlây Ğordûn'a Hıdiv İsmâil Paşa tarafından paşlık unvânı verilerek aқtâr-i istivâiye keşfiyâtına me'mur edilmişdir.

Mûmâ-ileyh Ğordûn Paşa Mışır'dan Hırtum'a muvâşalatıyla 1874 senesi şubâtının sekizinde Hırtum'dan қаlқarak sene-i merқûma Nisânının on sekizinde Қunduқuru'ya vâşıl oldu. Oraya varmazdan evvel Fâşoda civârında esâretin men'î için bir merkez-i askeri daha te'sis ve esirciler ellerinden alınıp azad edilecek üserânın çalıştırılarak i'âşeleri uşulunu vaz' eylediđi gibi Қunduқuru'ya veşulunda da orasını hıfz'eş-şihha kâşifinin қumandası altında Sennâr'da muқim asâker-i Mışırıyye-i Oşmâniyeden dört yüz piyâde- evvelce şuret-i

maħşuşada inşâ ettirilip Mışır'dan getirilmiş olan –dahabiya nâmındaki büyük kâyıqlara irkâb olunmuş ve bu kâyıqlara da her birinin tahammülü nispetinde, ikişer top konulmuş ve kezalik üç dahabiyeeye daħi asâker-i merkûmanın sekiz ay idârelerine kifâyet edebilecek mühimmmâtla başkaca on beş büyük kâyıgada, o müddet zarfında muhtâç oldukları erzâk ve zaħâir vaz' edilmişdi; bu hay'et altı derece arz-ı şimâlîye kadar gitti. İkinci bir hay'et de sene-i merkûma kânûn evvelin yirmi üçüncü günü yine mûmâ-ileyh Selim Bek kumândâsında harekât etti. Take'ye dâhil olduğu hâlde yüz mil mesâfe dâhilinde icrâ-i keşfiyât ve harekât edip dört derece kırk iki şâniye arz-ı cenûbîye kadar ilerideyse da 1841 senesi Şubâtın yirmi birinci günü hay'et-i seferiye mevsim-i yağmurlarının süyul tavefân- hızında boğulmak derecesinde, müşkilât-i tabiiyy'esine uğradığından bir şuret-i kâhkarîde avdeta mecbûr oldu. Sene-i mezkûrede Take ile havâlisinde bir kıyâm zuhur etmişken bazı tedbir-i hakimâne ile teskîn ve Mangelli Ahmed Paşa da müdür-i umûmi ta'yin eyledi. Bu eşnâda idâre-i melikiyece bazı tensikât icra olunup Sudân, Feyz oğlu, Sinnâr, Hartum, Take, Kasala, Dunçula ve Kurdufân müdiriyyeti olmak üzere yedi kısma ayrıldı. 1865 târihinde sekiz bin süvaridan ibâret ve Sudânî'yül-aşl olarak Take'de bırakılmış olan asâker dâ'ir-i itâ'atdan çıkmış olduğundan bunlar bir takrîb Kahire'ye getirilerek yerlerine ecnâs-i sâ'ireden bir fırka-i askeriye gönderildi.

Bundan sonra cereyân eden ahvâl ara sıra görülen lüzum üzerine te'min-i âsâyışden ve ânif'ül-bayân bir takım tasavvurât-i işlahiyeden ibâret olarak pekde zikre şâyân bir şey olmayıp yalnız esîr ve sâ'ire vergileri tezyid edilmiş ve Frenklarda esîr ticâretinin men'ini muşirrâne talep etmekde olduklarından bu muhtalebe esâsen kabul ve icra edilmekte olmakla beraber merkez-i idâre, icrâât nokta-i nazardan mahtluba muvafık bulunmadığı cihetle Recâf'a ve oradan da Dula'ya nakl edilerek gâya şambâ ve İrev nâmlarıyla iki merkez-i askeri daħi te'sis olunmuşdur. Müşârünileyh Ahmed Paşa'nın bu eşnâda erkân-i harb riyâsetinde istihdâm ve Oğanda hüküm-dârı Am-Tizâ nezdine i'zam eylediği Mirâlây Şebiyelona' azîmet ve avdetinde büyük Oğanda ve Nyânza gölünden Amrulu'ya kadar Nil'in mecâri ve menâ'bı hakkında icrâ-i keşfiyât ettiği gibi bahır Cebel'in cihât-i garbiye Sinca'da de tahkikât-i istikşâfiyeye girmişdir.

Bu keşfiyâtın evvelkisi 1884 senesi teşrîn-i evvelinin yirmi dördten i'tibâren on bir ay ve ikincisi bir sene imtidâd etti. Bu târihde mûmâ-ileyh Mirâlây'ın ma'iyyeti zabiâtından

Vensen ve Şenidel Hartum'dan Ladava'ya kadar mecrâsınca tahkikât ve keşfiyâtda bulundurulmak haritalarıyla beraber beş mevki' ta'yin ettikleri gibi sene-i mezkûre kânun-i evvelinde Zehrenin oradan mürurunu bile raşad eylemişlerdir. Bu sırada birkaç esîr pazarı dağıtılmış ve bu her mevki'nin tahkimiyle kabâ'il-i mütecâvireden birkaçının da idâre-i Mısrıyye nâmına itâ'atları taht-i te'mine alınmıştır. 1875 senesinde daği Mirâlây Shabiy Lona' tarafından verilen emir üzerine kâbil-i naql çatma dubalarıyla küçük Oganda ve Nyâsasa gölüne duhûl ve Recâf ile Defliye beynindeki bilâd ve aqtâr-i Sudânîye hakkında tahkikât-i fenniye icrâ edilerek nehrin Defliye'den Mâfânku'ya kadar Nyâsasa gölünden bil-intikâl Nil'e enşâb eylediğini anlamışlardır. Yine o sene içinde Ğodûn Paşa, ma'iyeti erkânından Monsieur Arneset Doplefun nâmında bir zâtı oganda hüküm-dârı Am-tizâ nezdine sefâretle i'zâm etmekle mûmâ-ileyh de azîmet ve avdetinde Hercucu ve Kabullu nâmında iki nehrin daha Nil-i ulyâya inşibâb ve Tavaza kırbunda Agruva gölünden de bir ırmak nebean eylediğini ve Fâvıra'nın fevkında Susersit nehrinden daği bir mecrâ-ı a'zim peyda olduğunu keşf etmiş ve yerlilerin Mârincâ dedikleri laborya ve Defliye'de iki merkez daha te'sis ve Vatiķu ile Fuvurâdaki merkezde tahkim olunmuştur. Mezkûr sene-i mîlâda müşâdif 1289 sene-i hicriyesinde Zila' ve Berbere limânlarıyla Tacura havâlisinde arâzi-i vasi' idâresinin vergi senev'idan başka her yıl on beş bin lira i'tâ olunmak üzere kendisine ihâlesini istid'â etmiş olan Hıdiv İsmâil Paşa'nın bu mes'ulu daği devletce is'âf olunması üzerine ahiren livâ olarak Sudân müdür-i umumisi bulunduğu sırada M/Mehdi'nin ne şüretle zuhur eylediği aşağıda yazılmış olan Ru'uf Bek ile Ğordûn paşa tarafından Zila' ve Berber dâhilinde küçük bir İslâm hükümeti olup arazısı fevk'al-gâye münbit ve maşşuldâr bulunan Herer kıta-i cesîmesi daği bu sırada da idâre-i Mısrıyyeye idhâl olduğu misillü şarkde Hebeşlilerle arâzidan ve garbde Darfurlularla bir esîr kâfilesinin müşâdere olunmasından dolayı muhârebe kapıları açılmakda iken cenûbde Ğordûn Paşa da Monsieur Ces ve Monsieur Pebarça ma'rifetiyle Ferunâdan Albert nyasasa gölün nihâyetlerine kadar Nil mecrâsına keşfi ve Fâşoda havâlisinde zuhur eden kıyâmın biri tarafda men'-i sirâyeti ile iştiğâl eylemekte idi. Bu sırada Hebeş aleyhinde Hıdiv İsmâil paşa'nın oğlu Hasan Paşa kumândalarıyla sevķ olunan ordu perişân olmakla beraber müşârünileyh Zibeyr İbni Raħma ve İsmâil Eyüp Paşalar ma'rifetiyle bütün Darfur kıta-i vesi'si Vâdây'a kadar taht-i idâreye alınarak teşkilât-i mülkiyyesi bile bir dereceye kadar icra olunmuştur. Yalnız bu 1875 halâlında Darfur'da şiddetli bir kıyâm zuhur eylemiş ise de bir takrîb teskîn olunmuş ve

rü'esâdan yukarıda ismi geçen Zibeyr İbni Raħma'nın oğlu Süleyman bin Zibeyr diğçerleriyle beraber teccid-i i'tâ'at ettikten Baħr'l-Gezâl havâlisine taraf-i hükümetden me'mur edilmiştir. Ğordûn Paşa bu müddet cevelânında ehâlinin maħabbetini kendine celb edecek birçok avâm pesendâne icrââtdan daħi geri durmadığı gibi Amrulu'da ve fuvurâ nehrleri bizzat keşf ederek havâlisinde vâki' Albâb'de, Geri'da, Kongo ile Amrulu'da ve Nyânzâ gölünün ħarbında evvel vaħt müntehâ-i ħudûd-i Mıřıriyye-i Ořmânı ferz edilmiş olan Arând, Cânada ve Sobât nehri üzerinde ħasr nâm maħalllede askeri posta noħtaları ihdâs ve bařı Mango'dan ibtida eden Kapki gölüyle bu gölden ħıkıp řimâla dođru cereyân eder bir yeni nehr de keşf etmiştir.

Bu řırada Oğanda iklîm-i cesîmini daħi memâlik-i Mıřıriyye-i Ořmânıyeye ilħâkı tařavvur olunarak Nil havâlisince aħtâr-i cenûbiyenin aĥsâm-i muħarresine ħadar gitmiş olan asâker-i Mıřıriyye-i Ořmânıye kıt'anın řark-ı cenûbisi sâhilinden sevĥ olunacak fırĥa ile büyük göllerin cenûb sâhillerinde birleşmek ve řuretin tatbikâtına girişilmek üzere 1870 senesi řubâtında asâker-i Mıřıriyye-i Ořmânıyeden sekiz bölük piyâde ve bir süvârı ile bir miĥdâr topĥudan mürekkep teşkil olunan fırĥa, Mâkleyub Paşa ve Mirâlây Yuna' ħumândalarında, İsveĥ'den dört vapura bi-l-arikâb ĥareket ettirildi. řomâl sâhiline ħıkarılan bu fırĥa Cuba nehri manřıbından girip ilerlemekde ve bâlâda yazıldığı üzere Ğordûn Paşa fırĥasıyla birleşmek için aldığı emir mucîbince ĥarekâtında devâm etmekde iken bu târiħden bir buĥuk sene evvel Oğanda üzerine ĥimâyesini i'lân etmiş olan İngiltere devlet-i faħimesinin o zamânki ĥariciye nâzarı Lord Derpi tarafından 1876 kânûn-i řânisinde, ĥarekât vâki'nin men' ve tahzirini řâmil olarak idâre-i Mıřıriyye vürûd eden ředîd'el-mâl bir nevte üzerine fırĥa-ı mezkûrenin sevĥinden intizar edilen ĥaye-i maĥsûd aĥım kâlmış ve yalnız nehr-i mezkûrin iki tarafından yüz elli mil ħadar bir mesâfenin keşfiyle ve řomal savâhilinde ĥariřasının tařhihiyle iktifâ mecburiyeti hâşıl olmuřdur ki bu mecburiyet Oğanda ĥaĥkındaki tařavvuru imħâ ettikten bařka Ğordûn Paşa da Doktor řhentizer ile Emîn Paşa'yı der-aĥab te'min-i müsâlemet ve teşdik-i istiklâl me'muriyetiyle Oğanda hüküm-dârı Am-Tizâ nezdinde gönderdiğinden bu iki me'mur Kafu nehrden Oğanda gölüne daha kestirme bir yol bularak Oğanda'ya vuřullarıyla vazifelerini bil-ifâ avdet etmişlerdir. Mes'elenin bu řuretle ħapandığı bir řırada meydânda görünür bir sebep olmadığı ĥâlde Ğordûn Paşa her neden ise İngiltere'ye gitmeye tařmîm etmiş ve Emîn Paşa'nın avdet eylediğı yol ile baħr-i muħit-i Hindi sâhiline inerek Mıřır'a ve bařka bir yere uğramaĥsızın dođruca vařanına gitmiştir.

Berber yolunun fethiyle Hartum'un tahliyesi, bu mağlubiyet-i siyâsiye üzerine, müstañil olduğundan müşârünileyh Ğordûn Paşa'nın İngiltere'den celbine karar vermekle mûmâ-ileyh 1884 kânûn-i ştânisinin yirmi beşinde tekrâr Kahire'ye muvâşalat eyledi.

Bu eşnâda Generâl Geraham kumândasında üç bin piyâde, yedi yüz elli süvârı, on dört top, yüz elli bahriye neferi, yüz kadar da hecînli süvârı ve zâbitândan mürettep bir kuvve-i askeriye Mısır'dan, Sudân'da zuhur eden Aħmed Mahdi üzerine sevķ olunmağla Ğordûn Paşa da oraya giderek beş altı ay devâm eden birçok muhârebâta iştirak etmiş ise de nihâyet Hartum'da muhâşarada kâlmış ve Mehdi'nin tevâbi' tarafından katl olunmuştur.

Yukarıda Nil-i Ezrak'ın sâhil-i ğarbisinde ve Hartum piş-gâhında Gök kompanyası tarafından şuret-i maħşusada ihzâr olunan vapura râkib olduğumuzu, beyân etmiştik, gece orada kâlmış olan vapurumuz, ertesi şabâh güneş iklim Sudân'a maħşuş bir tulu' bir ihtişâm ile Nil'in aynadan daha pârlâk suţûh-i münevverine aks endâz ve âfâka incilâsâz olunca, oradan hareket eyledi. Şabâhın bu muhteşem-i tulu'nu, güneşin bir kurre-i âteşin hâlinde gözler kamaştıran levha-ı ğarrâ cihân-pirasını bir müddet vecd ve istiğrâk içinde temâşâ ettiğimiz ve kuvve-i fatıranın bu iklîme bahş eylediği beday'-i tabii'yyeye de şabâhın serinliğiyle luţf müsâ'adesinden bi-l-istifâde, enzâr-i temâşâdan geçirdiğimiz hâlde yolumuza devâm ederek Nil-i Ezrak'le Nil-ı Ebyaz'ın yek-diğere karıştıkları noktada Nil-ı Ebyaz'e dâhil olduk ki güneş hayliden hayli yükselmiş ve iklimin havâ-i hârr-i akâlîm mu'tedile halkın kolay kolay tahammül edemeyeceği derecede hay'et-i seyyâhînimiz bir ıstiraħâ'ya düşürmüş olduğundan, gündüzün böyle en sıcak zamânında tahammül ettiğimiz metâ'ib ve meşâkk-i seferiyye şafahtını tafşil şuretiyle kâri'in-i kirâma ve melâl ve kelâl vermemek üzere, şimdi Nil-i Ebyaz'de Sudân'ın yukarı taraflarına doğru yoluna devâm etmekte olan vapurumuz seyr ve hareketinde serbest bırakarak ancak Sudân iklim-i ves'-i hakkında mebahis âtiyenin t'aķib ve muţâlası seyâhatımıza müte'allik meşhudatımızı tenvîr ve tavziħ edeceđi cihetle o noktaya imale-i nazar buyurulmasını temenna ederiz ki Sudân'ın ahvâl-i sâbıķa ve lâhıķa-i târihiyesine Nil menâb'ının şuret-i keşfine, Nil enhârıyla fürûât ve meşhur göllerinde Nil-i Ezrak, Nil-ı Ebyaz ve bu iki nehrin teşkîl eylediđi Nil-i Kebire ile sūr'at cereyânına ve derece-i ittisâ'na, Nil feyezânlarının nasıl bir ğarıķa-i kudret olduğuna, Nil şelâleleriyle cezîrelerine ve miķyâsât Nil'e dâ'ir olan ve Sudân'ın dâđlarıyla arâzisinin

irtifâ‘ ve inhiâtı, âb ve havası yağmurları, rüzgârları ve derece-i harâreti gibi ahvâl-i tabii‘yyesine ta‘alluğ eden bu mebâhiş seyâhetimizden maksûd olan gâyeyi teşkîl eder.

Sudân’ın Ahvâl-i Umumiye ve Târihiye

Sudân, yâhûd bilâd-i Sudân ki qaralar memâlîğî demekdir ehâlisinin esved’ül-vücut olması hasebiyle bu kıta‘ya tesmiye edilmişdir, bu isim Arabînin muğabili ve bu ma‘nayı müfid olmak üzere elsine-i ecnebiyyede müst‘amel bulunân Nîgritié nâmı el-yevm metrûk hükmündedir. Afrika kıtt‘asının vasaatlarında kâ‘in memleketlere, münhasıran siyah renk adamlar müstevli olmasıyla, Araplar tarafından tesmiye edilen bu ismin, medlûluna bakılınca, bütün Afrika-i Vusta, cenûbiye itlâk olunması lazım geleğî varid-i hâtır olur ise de iştlâh coğrafide bu ismin müsemması hiçbir taraftan sâhile kadar mümted olmadığı 5 arz-ı şimâlî hatt-i mefrûz ve mevhumunun vüsta nâmıyla m‘arifetinden anlaşılır.

Mevk‘i, hudûd ve mesâhası: Sudân’ın hudûdunu tamâmıyla ta‘yin etmek mümkün olmamakla beraber her hâlde şimâlen şahrâ-ı kebir ile memâlık Berberiyeden ya‘nî Fâs, Cezâyir, Tunus, Trablüs ve Birka hıtt‘alarıyla Mışır’dan ayrılmış olduğu gibi cenûben hatt-i istivânın biri tarafına kadar mümted olan Afrika-i vusta ya‘nî Kongo hükümet-i müstakillesi ve sâ‘ir arâzi-i meçhule ve yukarı Gine ile maħduddur. Sudân bu iki hudûd arasınd şarkden garbe mümted olarak dar ve uzun bir şekil aldığı hâlde şark ve garb cihetlerinden hudûdu yeni ta‘yîn edemeyerek, bazıları Nuba’yı Fransa’nın Senegâl müstemlekesini de Sudân’dan add ile bu memleket vasi‘yi baħr-i aħmer sâhilden baħr-i muħit-i Atlâsı sâhiline kadar temdîd etmek istemişlerse de en doğrusu şarkten Nil’in mecrâsına kadar vâsıl ve Nuba ve Hebeş ile muħât olduğu gibi garben de Fransa, Portekiz ve İngiltere idârelerinde bulunan Sengâmbiya savâhiliyle maħdud add olunmak iktizâ eder. Bu vasi‘ yerler şu hudûda göre bi‘t-tab‘ Sudân-ı şarkî Sudân-ı Vüsta Sudân-ı garbi nâmlarıyla evceh-i münkaşım olmak lazım gelmekle beraber, bazıları cenûba doğru Zâmbiz ırmağî havzasına ya‘nî Afrika-i cenûbiye doğru temdîd ederek, Kongo’yı daħi idhâl etmekle bu kısmına Sudân-ı cenûbi nâmını da vermek istemişlerdir.

Aşıl Sudân 51 5 arz-i şimâlî ve 15 tül garbi ile 5m tül şarkiaralarında mümted olur; Nil’in havzası dâhilde bulunarak bu nehre dökülen enhârın menbâ‘ını, mecrâlarını hâvi

olan kısım-i şarkısına Sudân şarkı, Çad gölünün havzasına teşkil eden ve bu büyük göle dökülen enhârın müşâdif olduğu kısım-i vüştaya Sudân-ı vusta, Neger ırmağının havzasına teşâdüf eden kısım-i ğarbisına da Sudân ğarbi nâmı verilir.

Hâl-i tabiiyyesi, cibâl ve enhârı- Sudan'ı Sahra-yi Kebire'den ayıran şey ahvâl-i tabiiyyesidir; bazı maḥalllerde sahrâ-i kabire ya'nî çöl cenûbe doğru daha ziyâde mümted olur. Bazı yerlerde Sudân'ın münbît arâzisi ise şimâle doğru daha ziyâde imtidâd eder. Binâenileyh Sudân şahra-yı Kebirin cenûbinde bulunân münbît ve sulu yerlerdir. Nil ile Kongo ırmağlarının Çad ile Viḳtoriya Nyânza göllerinin havâlarını ayıran cibâl-i kamer'in beş bin ve Afrika'nın en yüksek noktası olan Kilimânjâro'nun altı bin metre irtifâ'ları varsa da bu dağların Sudân hâriçinde kâldığı gibi, Sudân dâhilinde uzanıp giden ittikâları hayli inhiṭât peyde ettiğinden ve Sudân'ın Benin, Suḳuṭo ve Haysa ḥaṭṭlarındaki dağların irtifâ' pek az olduğundan Sudân ummiyyet üzere düz ve âlçâk yerlerdir. Çad gölün saṭṭ-i baḥrdan irtifâ'i ancak iki yüz elli metreden ibâret bulunduğu gibi beş yüz metreden ziyâde olan yerler pek azdır. Miyâh-i câriyesi pek mebzul olup, ḥaṭṭ-i istivâya ḳurbiyyeti cihetle mevâsim-i maḥsusında pek çok yağmur yağdığından enhârının kâffesi feyezâna tabi'dir ki bu feyezân kuvvetiyle Sudân arâzisini iskâ ve ihyâ edeler. Yukarıda denildiği vech ile evceh-i taḳşımını mucîb olan üç büyük havzadan birincisi teşkil eden Sudân şarkının miyâh-ı câriyası Nil'e ya'nî baḥr-ı sefîde, İkincisi olan Sudân-ı vusta şuları Çad gölüne ve üçüncü kısmı teşkil eden Sudân-ı ğarbi nehrleri de Neger ya'nî baḥr-ı muḥiṭ-i atlâsıya dökülür. Nil'in Hebeş'den gelerek Baḥr-ı Ezrak denilen şark gölü ve Sudân'ın hudûdunda Baḥr-ı Ebyaz denilen ğarb gölü ile buna manşib olan birçok enhâr-i şağire Sudân şarkıya irvâ ve isḳa ederler. Bunların en ehemmiyetlisi Baḥr-ı Ezrak'dir ki aşl Nil'in başı add olunarak Albert gölünden nebe'ân eder. Bunun cihet-i ğarbisinden Baḥr'el- Gezâl nâmıyla diğeri bir büyük nehr gelir ki Baḥr'l-Arap'ı ve şâğ cihetde yâm yâm memleketlerden gelen on beş nehrin şularını alır.

Zıkr olunan enhârın menâb'ı ḳurbunda Baḥr-ı Ezrak ve Baḥr-ı Ebyaz'den mâ-adâ sâ'ir-i esmâ'-i arabıyye ile musamâ daha birçok enhâr-i neb'aen ve ğarb-i şimâlîye doğru cereyân ile Darfur'dan ve baḥr'el arap menâb'ı ḳurbundan gelen baḥr-i Selâma ile de birleştikten sonra Şârî ırmağın teşkil ederler ki bu ırmağda bir taḳım göllere ayrılmak sâhil-i cenûbisinden Çad gölüne dökülür. Bu göle şimâl-i şarkî cihetinden Vâday ile Gânım arasında cereyân eden Baḥr'l-Gezâl nehri inşibâb ettiği gibi sâhil-i ğarbisinden da Vabi

nâmında bir nehr, birkaç küçük çây dökülür. Sudân ğarbinin enhârı bu kadar çok değilse de Afrika-i ğarbinin Nil'i hükmünde olan Neger nehr-i a'zîmi - ki Araplar nezdinde Nil ğarbi nâmıyla ma'rûfdur - Sudân şarkının her tarafına dolaşır. Bu nehr, Afrika'nın savâhil-i ğarbiyesi yanında mümted olan dağlardan ve Senegâl menâ'bının kurbundan neb'aen ile ibtidâ' şark-ı şimâlîye, sonra şark ve nihâyet cenûb-i şarkıya doğru dönerek yukarı Gine'ye girer ve orada bir büyük dâliyye teşkil ederek Gine körfezine dökülür. Senegâl ırmağının menâb'ıyla mecrâsının kısım a'zami Sudân ğarbinin Sudân-ı Fransavi denilen müntahâ-i ğarbında bulunduğu gibi üç cihetden Neger nehriyle ihâta olunân kısım-i vasatının cihet-i cenûbiyesinde daği bir takım nehrler vardır ki bunların bir takımını şimâle doğru cereyân ve Neger nehrine inşibâb eder ve bir takımını da cenûbe doğru cereyân ve yukarı Gine'ye ikiye bölerek, doğrudan doğruya baħr-ı muħița inşibâb eyler. Ancak bu cihetler henüz tamâmıyla mekşûf ve ma'lûm olmadığından bunlardan çoğunun mecrâları meçhuldür. Neger'e dökülenlerin de en büyükleri Lahvâ, İsi, Kumu'a ile volta ırmağını teşkil eden Kezil kara ve ak voltadır. Şimâlden ya'nî şahrâ-i kebireden vâdî-i Tancâtmet, vâdî-i Sâkeret gibi Neger ırmağına münteha olan vâdîlar daği nâdiren yağmur sellerini işâl ederler.

İklîm ve havası, maħşulât, nebâtât ve hayvânâtı- Sudân'ın hatt-i istivâyaya kurbıyyrti münâsebetiyle havası o kadar sıcakdır ki mizân'ul- ğarare yazın ekseriyen gölgede 41 derece gösterir; ma'a-hâzâ yüksekçe olan maħalllarının kış mesimide haylice soğuktur. Yağmur mesimi Hazirânda başlayıp, teşrîn-i evvele kadar mümted olur, bu mevsimde yağın yağmurların keşretinden nehrler taşıp etrafı başar ve bu tuğyândan birçok râkid şular huşula gelmekle şıtma eksik olamaz. Toprağı, ale'l-huşuş enhâr vâdîlarında ve Çâd gölünün etrafında, pek münbît ve maħşuldâr ve eşcâr ve nebâtâtı pek keşretlidir, o hâldeki Şahrâ-yı Kebirin çıplak, yanmış taşlık ve kumluğ çöllerinden göçebede Sudân'a giren bir adam kendini birdenbire büsbütün başka bir âleme, bir âlem-i bahiştîye düşmüş zanneder. Başlıca maħşulâtı: Dari, mışır buğday, pirinç, pamuk, çivit, tütün, kahve, bir iki nev' patates, hurma ve sâ'ir meyvelerdir. Eşcârının envâ'i ve boabab ta'bir olunan cesîm ağaçları daği pek çoktur. Mezru' olmayan yerlerinin çoğu uzun otlar kâmişlar ve çâlîlarla muħât ve bazı yerleride kumluğ ve ğayr-ı münbîtdir. Hayvânât-i ehliyesi: At, deve, sağır, koyun, keçi ve sâ'ireden ibâret olup hemen kâffesinin cüşşleri büyük ve cinsleri iyidir. Hayvânât-i vahşiyesi fil, zarâfa, arslan, kaplan, şu aygırı, timsah, şırtlan, pares, gergedan, gezalın enva'i, kurt, tilki ve sâ'ireden ibâret olup boâ denilen cesîm yılân ile sâ'ir-i yılân ve haşerât ve zevâhif seminin

enva‘i bulunur ve Sudânîlerce şampânza denilen nesnâsa dađi teşâdüf olunur. Nehrlerinde bulunan altın tozu yerliler tarafından toplanır. Fıkdânı hesabıyla yerliler tarafından nakl edilen tuz ise o kadar kıymet-dârdır ki bazı yerlerde nakid maķâmında isti‘mâl olunur.

Ehâlisinin cinsi, lisân ve mezhepleri aşıf yerli ehâlisi zenci ırkına mensûp olan Sudânlılar birçok aķvâma münkasım ve her biri kendine maķşuş bir lisânla mütekellimdirler. Bu aķvâmın birbirlerden renk ve simâca, ahlâķ ve âdetçe az çok farkları varsa da beynlerindeki ķarâbet ve lisânları arasındaki müşâbehetin derecâtı henüz anlaşılmamıřdır. Ancak yerli zencilerden bařka Sudân‘da iki ķavm daha münteřirdir ki bunların biri köle yâhûd fellâh denilen muhârib bir ķavmdır, renkleri ziyâdece esmer ise de simâca tamâmıyla ırķ ķâfķâsıya mensûb, mütenâsib‘ül a‘zâ ve levendane tûr ve harekete mâlik adamlardır. Sudân‘ın her tarafına intiřâr eden ve millet-i hâkime gibi geķmiřin bu ķavm bir takım devletler te‘sis ederek bu řon zamânlarda Sudân‘ın cenûbi ve ğarbi cihetlerinde neř-i İslâm etmiřler ve gittikçe etmekte bulunmuřlardır. Mezkûr iki ķavmdan diğeri Araplardır ki Berberleriyle maĥlût oldukları hâlde, Sudân‘ın her tarafında ve ale‘l-huřuř ķıřm-i řimâlisinde hayvânât aĥz ve i‘tâsıyla ve ticâretle mařġul olurlar. Bunların iĥtilâtı ve dîn-i İslâm‘ın kuvvet ve nüfuzuyla lisân-i arabî hemen bütün Sudân‘ın lisân-i edebî ve siyasi řirasına geřmiř ve hükümdârların sarâylarında ve hükümet dâ‘irelerinde arabî tekellüm edilmekle bulunmuřdur. Sudân‘ın řarkı ve řimâli ķıřmı ehâlisi zâten eskiden beri Müslim olup, ķıřm-i cenûbi ve ğarbisinde daĥi mezkûr-i fellâhların iĥtihadıyla dîn-i İslâmı ta‘ammüm ederek, aĥcâr ve eřcâr ve hařerât ve camâdâta ibâdet edenler ķalmadıĥı gibi, dîn-i İslâmı ĥatt-i istivâyı tecâvüzle, Afrika-i cenûbiyeye doĝru daĥi taammüm ve günden güne teraķķi ve tevessü‘ etmektedir.

Ma‘ârif ve medeniyeti, řınây‘i ve ticâreti – medeniyetden henüz pek uzak olan Sudân ma‘ârifçe pek geri, lisân-i arabî üzere okuyup yazmaĝa ve tilâvet-i ķur‘ân-i kerîm muķtedir olanları daĥi nâdir ise de, büsbütün hâl-i vahřetde daĥi deĝildir, dîn-i İslâmı beraber Araplardan ĥayli ma‘lûmât iķtibâs etmiřlerdir. Havâsının ĥarareti iķtizâsınca avâm ehlinin çoĝu yalnız bir peřtamal řarıp, yarı çıplak gezerlerse de, řehir ve ķařabalar ehâlisi ve ileri gelenleri, ale‘l-huřuř Arap Fellâhları mükemmel řuretde telebbüs ederler. Her ne kadar ahlâķ ve âdet-i kadîmelerinden bazıları ĥıfz etmiřler ise de henüz müşrik olan Afrika-i vüřta ve cenûbi zencilerinin gülünç âdetlerinden, İslâmiyet sâyısında kendilerini ķurtarmıřlardır.

Umûmiyet üzere munis ve mihmân nevâz adamlardır. Zencilerin ırklarına mahşuş eğlenceleri pek sevdikleri cihetle tab‘an oyuna ve rekse meyilleri ziyâdedir. Demircilik ve kuyumculuk eskiden beri iştiğâl ettikleri snay‘iden olmağla gerek âlet-i zirâ‘iye ve evânî-i beytiyye ve gerek kadınlarının levâzım-i tezeyyün ve tecemmüllerini kendileri a‘mâl ederler. Toprakdan çanak, çömlek ve desti ve kûb gibi şeyleri a‘mâlî hûşuşunda daği mahâretleri vardır. Derileri kendileri debâğat ettikleri gibi bundan ayakkabı ve mevâdd-i serrâciye ve sâ‘ireyi de i‘mâl ederler. Şu san‘atlara olan ehliyyetleri medeniyyete kabiliyetlerine dalâlet etmekle beraber mesken umumiyet üzere kamışdan üstleri şamân ve otla örtülü dâ‘irevi kalplardan ibâret bulunması da hâlâ tür bedâvetlerine delildir. Hârica çıkan mahşulât ve mevâdd-i sâ‘ire elden ele savâhile ve Nil ve Neger mansıplarına vâşıl olduğu gibi, Afrika’nın savâhil-i şimâlîyeden ve ale’l-huşuş Terâblüs ğarbiden amed-şüd eden karvânlar daği Sudân’ın mevâdd-i ticâriyesini Ak deniz sâhiline işâl ederler. Ancağ Sudân’ın her taraftan savâhile bu‘diyeti ve ale’l-huşuş tûruk-i mevâridesinin, şimâlî cihetinden geçilmesi o kadar müşkül ve muhâtaralı olan şahra-i kebirle, ayrılmış olması memleketin terakķisine mani‘ olmaktadır. Afrika’nın bütün enhârında olduğu gibi Sudân’a mahreç olabilecek Nil, Neger, Kongo ve Senegâl ırmağlarının da birçok sür‘atla inişli cereyânları, şelâleleri olduğundan, lüzumu derecesinde seyr-i sefâin ve teshîl-i ticârete kabiliyetleri yokdur. Binâenileyh Sudân için demir yollaından başka terik-i ticâret bulunamaz. Fransa devleti Cezâyir ve Senegâl’dan Sudân dâhiline iki demir yolu temdîd etmek taşvvurunda ise de henüz müşkilât ve mevâni‘-i tabii‘yyeye ğalebe edememişdir.

Takşimât-i tabii‘yye ve siyâsiyesi Sudân’ın takşimât-i siyâsiyesi pek de mazbût olmayıp zâten şık şık tağayyür etmektedir. Sudân şarkının hemen kâffesi bundan mağdem Hıdiviyet-i Mısıriyyenin taht-i idâresinde bulunduğu ve Sudân vasaatının en ma‘rûf merkezi Bernuh yâhûd Bornu hüküm-dârlığı olduğu gibi Sudân ğarbide birkaç sene evvel El-Hâc Ömer isminde bir zât tarafından büyüük bir hükümet-i İslâmiye te‘sis olunarak Gine’nin iç taraflarına ve hatt-i istivâya doğru tevsi‘ hükümet ve ta‘ammüm-i İslâmiyet etmekte iken ahiren bundan korkmuş olan Fransa devletinin Senegâl’da i‘mâl eylediği nüfuz ile tevsi‘ ve terakķisine sedd çekilmiş ve işte Sudân takşimât-i siyâsiyesindeki tahavvülât bu gibi hâllarından ileri gelmekte bulunmuşdur. Zâten Sudân’da teşkil eden devletlerin ekşeriyen beğası mü’esseselerinin hayâtlarıyla muğayyed olup nâdiren halefleri muhâfaza-i kuvvete

muhtedir olabilirler. Sudân ğarbinin müntehâ-i ğarbisi yeni bir takım kabile re'islerinin taht-i idâresinde bulunduğu hâlde Fransa'nın Senegâl hükümet-i veya himâyesine tanıdıklarından Sudân-Fransavi nâmıyla yâd olunur. Takşimât-i tabii'yeye veya coeĝrâfiyesi ise yukarıda da bil-münâsebe üç kısme tâksımı hakkında sabık eden beyânatımızdan anlaşıldığı ve bir vech âtî izah olunduğu üzere aqsâm-i selâse-i mezkûreden birincisi olan:

Sudân-ı Şarkî:

Sinnâr, Kurdufân, Dârfur, Şükuk, Dinka, Dar-fertit ve Dar-bende nâm kasaba ve kıyeyelerden, ikinci kısmı olan:

Sudân-ı Vuşta:

Dâr-venĝa, Vedây, Borĝo, Ğanım, Bernoĝ-berno, Bagirmi, Adâmada, Suĝuto, Hoysa nâm maĝallardaki kabâ'il Sudânîyeden, üçüncü kısmı olan:

Sudân-ı Ğarbî:

Ğandu, Ğorma, Musa, Mâsine, Seĝo, Bâmiyora, Mândinga, Samuru, Kutâçalûn ve sâ'ireden müteşekkildir.

Şehir ve kasabaları – Sudân'ın şehir itlâkına şâyân bir yeri varsa o da müntehâ-i şark-ı şimâlisında Nuba hudûdunda ve Nil-ı Ebyaz ile Nil-i Ezrak'ın mültekâsında kâ'in Hartum şehridir ki hükümet-i Mışırıyye tarafından i'mâr olunmuşdur. İkinci derecede daĝı Sudân ğarbide Neger mecrâsı üzerinde kâ'in Sekusiĝuru ile Tembekte şehirleridir. Ticâretĝâh olan bu üç şehrinin muntazamaca hâne ve soĝakları vardır. Sudân'ın sâ'ir-i taraflarında daĝı cem'iyetlice ticâretĝâhlar var ise de yukarıda zikri geĝen kamış külbelerden ibâret olup bunların en büyükleri de Bernoĝ'un merkezi olan, Çâd gölünün sâhil-i ğarbisinde kâ'in, Kugu yâhûd kuĝa ve Hoysadaki Suĝuko ve Suĝuto'daki Ye'ĝubiye kasabalarıyla Neger mecrâsındaki birĝok kasaba ve kıyeyelerdir.

Ahvâl-i târihiyesi Sudân ezmine-i kadîmede büsbütün meĝhûl olup, hatta eski Yunan ve Roma coĝrâfiyun ve tabii'yunu Libya ta'bir ettikleri şahrâ-i kebirin o bir cihetine teşâdüf eden Sudân, haţt-ı istivâyaya ĝurbiyyetden dolayı, nâ-ĝâbil iskândır zannederlerdi. Devr-i İslâm'de Arap mücâhidini Afrika-i şimâlîye kâmilen elde ettikten sonra, oralardan cenûbe doğru ilerleyerek şahrâ-i kebirî şak ile Sudân'a şokulmuş ve zencilerle münâsebât-i

tecrübiyeye girişmişlerdi. Her ne kadar gûzât-i müsliminin hiçbiri Sudân'a kadar tevsi' fütuhât etmemiş ise de, tüccâr ve seyyâhin Sudân'ın her tarafına girip dîn-i İslâmı daği tâ o vakitlerden idhâl eylemişlerdir.

İbn Buttûta Sudân'ın ekser-i taraflarını gezip görmekle meşhudâtını seyâhatnamesinde ta'rif ve beyân eylediği gibi, Şerif İdrisî ve sâ'ir coğrâfiyun Arap daği Sudân'dan mûfaşşalen bahş ediyorlar. Avrupalıların Sudân'a seyâhatle bu memâlik-i vasi'nin ahvâline kesb-i ittılâ' etmekle başlamaları pek yakın zamânlarda olup, fütuhât-i Mısıriyye daği Avrupa seyâhatlerine emniyetli yollar açmağla, gerek oradan gerek Trâblûs kârvân tariğiyle veya Neger ve Senegâl mecrâlrını ta'kîb ederek, bir takım gayretli seyyâhlar Sudân'ın her tarafını gezip, ahz-i ma'lûmât etmişlerse de bu memâlik vasi'nin pek çok taraflarının ahvâl-i tafşilât ve teferru'âtı ile el-yevm ma'lûm değildir.

Nil Menâbı'nın Keşfine Dâ'ir

Nil'in imtidâd eylediği mesâfât-i ba'ide de birçok muzlim ve karanlık ormanlarla muhât olmasına ve yolların aqvâm-i vahşiye ve hayvânât-i müfterise ile mali bulunması gibi envâ'-i mehâlîğin mevcûdiyetine rağmen hüküm-dârân-ı Ferâ'ine kudemâ-yı Mısıriyyûn ve hattâ ba'd-el-feth İslâm hulefâ-ı kirâmı ve hüküm-dârân 'izâmı Nil'in menba' cereyân ve hikmet-i feyezânını öğrenmek emel ve arzusuna düşmüşler ve bu uğurda pek çok asker ve nüfus sevkiyle, nukûd ve emvâl-i a'zîme şarfıyla fedakârlıklar göstermişler ise de hiç birisi nâ'il-i emel olamadığından keşfi haqîkatdan kaç'-i ümid etmişlerdir!

Bunun için mecâzen demişlerdir ki: "Cenâb-ı Haqq bir hikmete mebni Nil'in menba'nı halkdan ketm ve ıhfâ buyurmuşdur". Şuarâ-i Yunâniyeden meşhûr Homirus daği: Nil'in semâdan nâzil olmuş bir sel olduğun söylemiş; kudemâ-yı Mısıriyyûn ise Nil'in ulûhiyetine! Kadar kâ'il olarak, payesini i'la etmek istemişlerdir, ez-cümle bu i'tikâd-i sahfî târihlerin daği nâtiğ olduğu ma'lûm ülu'in-nühâdır.

Sene-i milâddan yüz sene aqdem yaşamış olan Yunan meşâhir-i felekiyyundan Hiberşes: Nil'in hatt-i istivânın şimâlinde vâki' üç gölden çıktığını söylemişdir. Târih-i milâddan 150 sene sonra gelen büyük Beḡlimos ise Nil menba'nın hatt-i istivânın cenûbinde vâki' cibâl-i Kâmer'de olduğunu zikr ve ifâde etmişdir. Bunlardan başka târih-ı milâddan 1154 sene sonra zuhur eden ve aşrının ulama-i coğrâfiyun miyânında meşhûr afâk olan ulama-i

Arapdan İdris daği Nil'in menâb'ı cibâl-i Kamer'de olup bir şahrâ-i vasi' vasatında iki cesim göl teşkil ve bu göllerin şuları diđer bir göle inşibâb ederek Nil'in o gölden nabe'ân ve her tarafa cereyân eylediđi beyân etmiştir ki bu söz haqıqata pek qarîb ise de Avrupa ulamâsı bu ma'lûmât ve ifâdâta kanâ'at etmeyip mallarıyla, cânlarıyla pek çok fedakârlıklar, pek büyük sa'y ve gayretler göstererek merâm ve maqşûdlarını nâ'il oldular. İngiliz seyyâhlardan Berus 1772 milâdında Bahr-ı Ezrak'ın menb'anı keşf ederek arîz ve amîk ta'rifât ve taşşifâtda bulunmuştur.

Berus'dan evvel 1618 sene-i mîlâdında Portuđal Ruhbânlardan Beyiz ile Lobu nâm zâtlar daği bahr-i mezkûrun menba'nı keşf ettiklerini söylemişlerse de menba'-ı haqıki haqqında, Berus'un taşşikâtı gibi, hiç birisi taşşikat ve tevzihâtda bulunamamış ve binâenileyh Berus şöhretde ferîd ve vahîd kâlmıştır.

Nil-ı Ebyaz'ın menba'i bahşine gelince: Ahd-i qaribe kadar perde-i mechûliyet altında kalan bu menba' İngiliz cem'iyet-i coğrâfiyasının mesâ'isi ve yeni İngiliz seyyâhların himmetiyle o perde-i mesturiyetden saha-i i'laniyete çıkârmıştır.

Vıktoriyâ Nyanza gölün menba'nı ise, Sebik ve Geranet nâm İngiliz seyyâhlar 28 Yuluyu 1862 senesinde Zengebâr tarihîyle giderek Nil'in Vıktoriyâ Nyânzanın cihet-i şimâlîsında çıktığını bil-müşâhede keşf etmişler ve gölün bugünkü nâmını İngiltere krâliçesi müteveffâ Vıktoriyâ'ya nispetle tesmiye eylemişlerdir.

Albert Nyânza'yı daği Sır Şemu'el Bâker, 14 mars 1864'ta Hartum tarihîyle giderek, keşf etmiş ve müteveffâ krâliçesinin zevci nâmına olarak Albert Nyânza ismiyle tevsim eylemiştir. 1876 sene-i mîlâdında Stenli nâm İngiliz seyyâhı da Albert Edward Nyânza gölünü keşf ederek tarih-i mezkûreda veliyy-î ahd olan ve bu eserimizin tahtir ve tab'i şırlarında vefât eden krâl (Edward) nâmına nispetle tesmiye etmiştir.

Nil Nehirlerine Dâ'ir

Afrika kıt'asında bulunan nehrleri dünyânın en büyük nehrlerinden ma'dûd iseler de kâffesi tamâmıyla kâbil-i seyr-i sefâ'in deđildir. Vâki' bazılarının derîn yerleri de vardır, fađat ne çâre ki sâhil-i bahrdaki manşıblarından menb'alarına dođru çekilip tebâ'üd eyledikçe şelâle dediğimiz bir tâkım taşlık kademelere teşâdüf olunduğundan seyr-i mutlađı taqyîd eden bu taşlık avâriz şuların menb'alarında geyr-i maşşuş ve aqıntılarını tezyîd ederek

cereyân ibtidâ'ılarına gittikçe sür'at ve şiddet verdiğiinden bit-tab' böyle tehlikeli yerlerde seyr-i sefâ'in kâbil olamaz. Bir kıt'a-i da daha pek çok ırmaqları vardır ki bunların bir takımını mevsim-i yağmurlarıyla, vücuda geldikten sonra bir kısmı arâziye neşf ederek kurur ve biraz da tenâkuş etmekle beraber bütün bütün kuramaz. Afrika nehrlerinin başlıcaları bir vech-i zîr ikiye taqsîm edilmiştir:

Birinci Derecede Nehrleri

Esâmi	Havzasının terbi'an satışı kilometre	Menb' yatâğını teşkil eden nehrin ismi	Ṭülu kilometre
Nil	2810300	Baħr-i Cebel ve sâ'ire	6470
Nijer	2650200	Dihulibâ	4160
Ḳongó	3206000	Tişânebâzi	4200
Zânbîz	1430000	Liyânâ'i	2660

İkinci derecede nehrleri

Esâmi	Havzasının terbi'an satışı kilometre	Menb' yatâğını teşkil eden nehrlerin ismi	Ṭülu kilometre
Senâgal	360000	Bafîn	1700
Gânzâ	303000	Gânzâ	1200
Kunuvenu	27200	Kunuvenu	1200
Avrânj	1275000	Sânĝo	2140
Limopu	5600	Mariĝu	1600
Rovumâ	334000	Rovumâ	1100
Oĝvava'	300000	Oĝvava'	1200

Meşhur Gölleri

Afrika kıt'a-i sındaki gölleri arâzi-ı müstevada münhaṭṭ bulunan vâdîlarda değildir. Ma'a-hâzâ bunlardan her berinin irtifâ' taqribisi ĥaricen teşkil ettiği tepelerden ibâret kalır.

Esâmi	Havzasının muhît-i terb'isi
Akhâjâr	816500
Çâd	1820000
Negâmı	785000

Esâmi	Sathı kilometre merb'î	Sath-i bahre nispetle irtifâ'î metre
Ogânda Nyânza	83310	1200
Küçük Ogânda, Albert Nyânza	4650	700
Tângânikâ	31450	780
Nyâsesâ	35240	480
Mâ'-i româkâta	5000	880
Çâd	34000	244
Tânâ	2980	755
Bangu'a alu,(Bânbâ) İstefânî	21250	1300

Nil

Afrika kıt'asının dört büyük ırmağından biri olan Nil, yalnız Afrika'nın değil belki bütün küre-i arzın, Mississippi ile Missouri'den sonra, en uzun nehri ise de, keşret miyâhca Afrika'nın diğer üç ırmâğından ya'nî Neger, Kongo ve Zâmbîzden geridir. Kıt'a-i mezkûrenin bir rub'unu ya'nî şark-ı şimâlî kısmını sakı ve ırvâ edip, hatt-ı istivânın altında Avrupalılar tarafından Viktoriyâ Nyânza tesmiye edilen ve Marmara denizinin üç dört mişli vüs'atında olan Oukereoue gölün ayağı şuretinde şimâlînden huruçla, şimâl-i garbiya ve sonra garbe doğru akarak, Albert Nyânza ve daha toğrusu Mvoutan Nziqhé denilen birincisine nisbeten küçük bir gölün müntahâ-ı şimâlîsine dökülür ve girdiği yerin karşısından çıkarak, Bahr'el-Cebel ismiyle kâh şarka ve kâh garbe doğru temâyül ile akıp 930 arz-ı şimâlîye vâşıl olduğda, garbden gelen Bahr'l- Gezâl ile birleşir. Bahr'l Gezâl Darfur'dan ya'nî garb-i şimâlîden gelen bahr'el-Arap ile Albert Nyânza gölden Darfur'a

doğru uzânan ve Nil havzasını Kongo ırmağı ve Çad gölü havzalarından ayıran ve Arapların cebel'el-kamer tesmiye eyledikleri silsileden ibâret olması melhûz olan bir sıra dâğ ve tepelerden inen baħr'el aħmer ve buna tâbi' Lul, Dembo, Deyur ve baħr-ı Tünc, baħr-ı Câr, Târol ve sâ'ir-i enhâr adîdeden terekküp ve taħaşşul etmekde ve cibâl-i mezkûreden inen enhâr o kadar çoktur ki bütün evcehde Bilâd'el-enhâr nâmı verilmektedir. Mezkûr-i göllerin ayakları keşf olunamazdan evvel Nil'in menba'ı bu enhârdan ibâret zann olunurdu. Ma'a-hâzâ coğrâfiyun-ı Arap bu nehir a'zîmin hatt-ı istivânın ubur cihetinden ya'nî cenûbiden nebâ'en ettiğini beyân ediyorlar. Baħr'l-Gezâl, bâlâda beyân eylediğimiz telâkîden sonra, şarka doğru dönerek Baħr-ı Ebyaz nâmını alır, Hebeş cihetden gelen Sobât ve ona tâbi' Edward şularını da aldıktan sonra şimâl-i şarkıya, sonra şimâle doğru dönererek, Kurdufân'ın şark-ı cihetinden cereyân başlar ve 15 30 arz şimâlîda Hartum şehrine vâsıl olunca sağdan Hebeş'den gelen Baħr-ı Ezrağ ile birleşerek Nil nâm ma'rûfunu alır. Oradan şimâl-i şarkıya doğru sağdan Merevi hıttâ'-ı kadîmesiyle şoldan cezîre veya Beyûda çölü arasında cereyân ile 17 30 arz-i şimâlîda sağdan yeni Hebeş'den gelen birçok tevâbi' bulunan Aţberâ nehrini daħi alınca şimâl-i ğarbiye doğru meyil ederek Berber'den aşağı ya'nî en yukarını beşinci şelâleyi bil-teşkil Nuba memleketi dâhilinde 19 30 arz-i şimâlîde Abu Hâmed kaşabasına vâsıl olunca cenûb-i ğarbiye doğru döner ve 18 şimâlîye kadar inip, bu cereyânında dördüncü şelâlesini de ba'd'el teşkil, şimâl-i ğarbiye ve 20 arz-i şimâlîdan sonra şimâl-i şarkıya doğru cereyânını tahvîl ve bir büyük kıvrım ederek üçüncü ve ikinci şelâlelerini de bil-teşkil tâm medâr-ı serâta ve şulunda birinci şelâleyi daħi vücuda getirdikten sonra Şa'id-i Mısır'a dâhil olur ve oradan aşağı kâh şarka, kâh ğarbe temâyül ile umumiyet üzere şimâle doğru olan istikâmetini muhâfaza ederek 30 arz-i şimâlîdan aşağıda Kahire şehrini geçince üç dört büyük ve hesâpsız küçük, tabi'i ve şun'î göl ve cedvellere bil-inkışâm dünyâda emşâlî olmayan ve Mısır üm'el-dünyâ veşifina müstaħak sitâyîş eden meşhûr dâliyyeye bil-teşkil birçok ağızlardan ve denizle ihtilâtı olan bazı göllerden ak denize dökülür.

Nil'in mecrâsı 6470 kilometre imtidâd ettiği hâlde menba' ile manşıbı arasındaki mesâfe, hatt-ı müstaħîm üzere 4133 kilometredir. Havzası 4,562,512 kilometre murabba'ıdır. Kuraklık mevsiminde şâniyede 350 ve feyezânında 13400 metre mûka'ab şu döker. Viğtoriyâ Nyânza gölünden çıktığı maħallın ya'nî mecrâsının en yüksek yerinin sath-ı baħrdan irtifâ'i 1200, Hartum'da 400 ve Kahire'de 13 metredir. Viğtoriyâ Nyânza ile Albert Nyânza gölleri arasındaki nehre Avrupalı seyyâhlar tarafından Nil-i Sumert tesmiye

olunmuştur. Mecerâsının bu kısmı 150 kilometre olduğu hâlde, bu mesâfede 695 metre ya'nî behr kilometre 4 metreden ziyâde aşağı düştüğünden, mecrâsı pek inişli ve cereyân sür'atlı olup, 35 metre yüksekliğinde bir şelâle teşkil etmekle, seyr-i sefâ'ine şaliğ değildir. Bazı maħallları dağları arasında darlaştığı hâlde bazı yerlerde daħi ziyâde tevsi' ettiğinden bir takım bataklıklar ve sazlıklar hâşil olmaktadır. İkinci gölden baħr'el gezâla kadar baħr'el-cebel tesmiye olunan nehrin; hatt-i müstakîm üzere 800 kilometrelik mesâfede, yatağının vüs'atı 500 ile 2000 metre arasında ve derinliği beş ile 12 metre beyinde olup, kenârları ormanlar ve çâyırlarla mestûrdur ve bu gölden i'tibâren 200 kilometrelik maħallli her nev' sefâ'inin seyrine şâliğ ise de, oradan aşağı bazı şelâleleri ve sür'atlı cereyânları olduğu gibi, feyezânında kenârında bazı arâzi parçalarının ot ve ağaçlarıyla beraber kıparıp, seyyâr atalar hâlinde sürüklemekle, seyr-i sefâ'ine mani' bir takım seddler peyde ediyor. Hıdiv-i esbak İsmâil Paşa zamânında Sudân-ı Mısırının kısm cenûbisinde merkezi ittihâz edilen ismâiliyye ve nâm diğeri göndüğü kaşabasıyla Lâdo kaşabası önünde nehr kesb-i cesâmet ettiğinden oradan yukarı gemiler her mevsimde işler, baħr'el gezâl ile birleşmezden evvel 300 kilometre yukarıda şâğ tarafından baħr'el-zarâfa ismiyle bir göl ayrılıp mütevaziyen cereyân ve sağdan bazı çâyler daħi ahz ettikten sonra mülteka-ı mezkûrdan aşağıda tekrâr birleşir. şık ve hesâpsız tevâbi' bulunmak hesibiyle kökleri pek şık ve karmakarışık bir nebâta benzeyen Baħr'l-Gezâl'in mecrâsı kenârlarında birçok göller ve batâklıkları vardır. Baħr'l-Gezâl ile birleştikten sonra şuları iki kât tezây'üf eden ve bu'da sağ cihetden aldığı sobât nehrinden daħi keşretli ve beyâz bir şu qarışmağla Baħr-ı Ebyaz tesmiye olunan nehr, Fâşoda'dan Hartum'a kadar 800 kilometrelik bir mecrâ ta'kîb ettiği hâlde bu uzun mesâfede hiçbir çây almaz; Hartum'da berrâklığından dolayı görünün Baħr-ı Ezrak ile birleşmekde olan Baħr-ı Ebyaz'in eyyâm âdiyyede şâniyyede döktüğü şular 750 ve Baħr-ı Ezrak'in 225 metre mük'ab olduğu hâlde Baħr-ı Ebyaz'in mevsim-i feyezânda en ziyâde taşmasını intaç eden nehr, Hebeş dağlarından bir sel hurûşân hâlinde nâzil olan ve üç nehrden teşkil eden, Baħr-ı Ezrak'dir; Nil, Hartum'dan Kahire'ye kadar Aţberâ'dan başka hiçbir şu almayarak tepelerin arasında ve her iki taraftan çöller ve kurâk yerler ile muhâţ dar bir vâdi içinde akıp gider ve yukarılarda pek dar olduğu hâlde gittikçe genişleyen yalnız bu vâdinin arâzisini sağy ve ırvâ ve nihâyet Mısır'ın dâliyyesini ahyâ eder. Bâlâda beyân ettiğimiz vech ile Nil'de seyr-i sefâ'inin devâmına başlıca hâil olan mevâni' Hartum'dan Asvân'a kadar Nuba dâhilinde bulunan beş şelâle ya'nî taht'el-mâ' kayâlık inişler, müdehhiş uçurumlardır ki bu

çâğlayânlar seyr-i sefâ'ine hâ'il olmasına rağmen, enzâr-ı seyyâhını derîn bir diğkat ve büyük bir merâk ile celb eden temâşâlardandır.

El-Zeltâ

Nil, arâzi-i Mışırıyye'den, Kahire'den 15 mil ve Asvân'dan 605 mil cereyân ettikten sonra batn'ul-bakara ve ravza'ul-bahreyn nâm mevķ'alarda munteha olur, firdevs-aâşiyân Mehmed Ali Paşa zamânında iki milyon liraya karîb bir maşrafla bu batn'ul-bakara'da bir köprü inşâ edilmiştir ki on iki senede ikmâl edilen ve kanâtıra'ul-hayriye nâmı verilen bu cesîm köprünün, feyezân ve inhitât mevsimlerinde lüzum ve ihtiyâca göre açılan gözlerine şularını mütenâsiben tevz'î ile ta'dîl-ı cereyânı nehrin birdenbire kıparıp da zeltâ kısmını başmak ve oralarını batâklık hâlinde bırakmak tahlikelerini izâle ettiği gibi bu zeltânın fer'inden küşâd olunan cedveller ile de kıt'a-i mezkûre iskâ edilmektedir.

Mezkûr batn'ul-bakara'da iki kısma ayrılan Nil'in bir kısım-ı şark cihetine meyil ederek Demyât şehri kırbunda Bahr-ı Muţavassıta dökülür ve kısım-ı diğlerinden cânib-i ğarbe müteveccihen Reşîd şehri yânında yine denize mansıp olur. Denizle beraber taşaşsul eden bir şekl-i müşleş Yunan hûrufâtından zâl harfına müşâbih olduğu için Yunanlılarca zeltâ tesmiye edilmiştir. Şuyuyla nebatâtının keşretinden dolayı Arapların ravza'tul-bahreyn tesmiye ettikleri bu müşelleşin kâideten tûlu 85 ve irtifâ'-i 90 mil ve her bir fer'in tûlu 99 mildir.

Nil, Viğtoriyâ Nyânza menba'ndan bahr-ı mutavassıta takriben 3333 mildir ki, dünyanın en uzun nehridir, ancak Amerikâ cenûbide bulunan Amâzon nehrinin tûlu Nil'den 667 mil fazla olmakla beraber Nil şuyı Amazon nehrinden daha leziz, aşâr-i târihiyece, daha kadîmdir, binâenileyh Nil şöhetçe Amâzon nehrden ve hatta dünyânın bütün enhârdan daha kıymet-dar ve efzâldır.

Nil'in Feyezânı

Nil nehri her sene evkât-i ma'lûmada tedricen feyezâna ve yine tedricen tenezzüle başlar; sebep-i feyezân: Menâba'ına karîb tâğlara şiddet ve keşretle nüzul eden yağmurlardır. Nil-ı Ebyaz, Nil-i Ezrak'den evvel feyezâna başlar. Aşâr-ı feyezân mâh Mâyounun evâhîrinde

Ḥartum şehri yanında zâhir olursa da en ziyâde feyezân mâh September'in evâ'ilinde zuhura gelir. Gerek Nil-i Ezrak'ın ve gerek Aṭberâ nehrinin feyezânları mâh Yunyunun evâhirinde yine Ḥartum şehri kırbunda zuhur eder. A'zam feyezânı Ağustos-ı evâhirinde vuḳu' bulur; faḳat Nil-i Kebirin feyezânı mâh Yunyunun evâ'ilinde vâdî-i Ḥalfâ yânında zuhur ederek mâh September'in evâ'ilinde de ḥadd-ı a'zamiye vâşıl olur. Bundan sonra tedricen tenâḳuş ve tenezüle başlayarak her sene ale-t-tavâli bu minvâl üzere tezâyüd ve tenâḳuş devâm eder, i'tidâl üzere olan tezâyüdü 24 ḳademdir. Eđer 28 ḳademe bâliğ ursa ğarḳ ve istilâyı mucib ve eđer tezâyüd 22 ḳadem râddesinde ḳalırsa ḳaḫt u ğalâ'yı câlib olur; ğâye-i ḥadd-i tenâḳuşda şuların levni yeşile dönerek ta'mı da tebeddül eder. Ḥâl-i tenezzülde bâḳı ḳâlân şulardan a'zam feyezânda 30'dan ziyâde şu tezâyüd edemeyeceğini erbâb-ı fenn miḳyâs ile taḳdîr etmişlerdir.

Nil'in Sur'at-i Cereyânı

Nil'in fürûâtının eyyam-ı feyezânda sür'at cereyânları muḫtelifdir, feyezânlar tezâyüd ettikçe bi-ttab' sür'atları daḫi tezâyüd eder. Nil-i Ezrak hengâm-i tenâḳuşda sâ'atde üç ve eyyam-ı feyezânda altı altı buḳuk mil tayy-ı mesâfe ile kesb-i sür'at eder. Nil-ı Ebyaz zamân tenezzülde bir mil ve yâḫûd daha az ve mevsim-i feyezânda sâ'atde iki iki buḳuk mil sür'atla gider. Nil-i Kebir'e eyyâm-ı tanazzülde sâ'atde bir buḳuk ve feyezânda sâ'atde üç üç buḳuk mil sür'at peyde eder; bu ḫesâba nazaran Nil-i Ezrak, Nil-ı Ebyaz ile Nil-i Kebir'den daha seri'ül-cereyândır. Nil-i Ezrak'ın menba'ı olan Tesânâ gölü saḫ-ı baḫrdan 5800 ḳadem mürtef'idir, Nil-i Ebyaz menba'ı olan Viḳtoriyâ Nyânza gölün saḫ-ı baḫrdan irtifâ'i ise 9300 ḳademden ziyâde deęildir.

Nil'in İttisâ'i

Nil'in feyezân zamânında, mevâḳi' ve mecârı-i muḫtelifesine nisbetle, Nil-i Ezrak'ın ittisâ'-ı mutavassıtı 500 yârdadır ve 770 yârdadan ziyâde kesb ittisâ' edemez. Nil-ı Ebyaz'ın her hânġi bir mevḳi'de ittisâ'-i vasatısı 1860 yârdadır, faḳat ekşer-i mevâḳinde 3800 yârdadan ziyâde tevessü eder. Nil-i Kebir'in ittisâ'i ise muḫtelifdir. 500 yârda kesb ittisâ'

ederse de kaşr'el-Nil köprüsü yanında 1000 yârdaya bâliğ olur. Bazı yerlerde ise o kadar darlaşır ki ittisâ'î hemen 200 yârdayı geçemez.

Nil'in Ahvâl ve Evşâfına Dâ'ir

Nil-i Ezrak tenezzülü zamânında irtifâ'-ı mutavassıtı sath-i mâ'dan 30- 35 kâdeme bâliğ olur. A'zam tenezzülde 22 kâdemdir, Nil'in intiha-i tenezzülünde birbirine muttasıl olarak bazı göller zuhur eder ki hatta küçük gemiler bile oralardan mürur edemez. Nil-ı Ebyaz'ın ise eyyam-ı tenâkuşda ve bil-ħaşşa cihet-i ğarbisinde şular pek ziyâde tenezzül eder ve irtifâ'-ı vasatısı şuyun sathından iki buçuk üç metre kadar ancak olabilir. Binâenileyh zamân-ı feyezânında sâhil-i şarkî ve ğarbisinde şular mesâfât-i ba'îdeye yayılarak irtifâ' peydâ eder ki zamân-ı tenezzülünde en küçük bir gemi oralardan mürur ve ubûr edemeyip yalnız ma'lûm olan yerlerden geçebilir. En nihâyet ħadd-ı a'zam tenezzülü 6 kâdemdir.

Nil-i Kebir'in savâhili Ĥartum'dan Asvân'a kadar mürtefi' olduğundan şiddet-i feyezânında derece-i irtifâ' ma'lûm olamaz, ancak Berber ve Dunğula vîlâyetlerinde derece-i irtifâ'î belli olur. Binâenileyh ora ehâlisinin Mışırılılar gibi sedd a'mâlına ihtiyâçları yokdur. Mühendis-i meşhûr Linan nâm zât Ĥartum'un yanında nehr-i Nil'den şâniyede ne kadar şu döküldüğünü ħesâb etmiştir. Bu ħesâba göre Nil-i Ezrak eyyam-ı tenezzülünde şâniyede 159 ve eyyam-ı feyezânında 1604 metre mük'ab şu döker.

Bu ħesâba nazaran Nil-ı Ebyaz'ın şuyı tenezzülünde Nil-i Ezrak'dan daha ziyâde ve feyezânında daha az olur ve şu ħâlde Nil-i Kebir şuyunun en çoğu Nil-ı Ebyaz'dan geldiğini anlaşılır, arâzi-i Mışırıyyeden tekevvin adip Mışırılıların Ta'ma dedikleri kırmızı toprak ki mezru'âta kuvvet verir Nil-i Ezrak'dan tevârüd eder.

Nil-ı Ebyaz, Sebt nehrine iktirân etmezden evvel levn ve renği esmere mâ'il yeşil bir renktedir, faķaķ levni şarı olan Sebt nehrine karıştıķdan sonra levni şarıya mâ'il beyaza tebeddül ve taġayyür ettiġi cihetle Baħr-ı Ebyaz nâmını almışdır. Nil-i Ezrak ise hengâm-ı feyezânında levn-i esmere mâ'il olduġu ve zamân-ı tenezzülünde samâvi bir levn-i kebudiye taħavvül ettiġi cihetle Baħr-ı Ezrak tesmiye olunmuşdur. Nil-ı Ebyaz Nil-i Ezrak gibi şürbe sâlih deġildir. Çünkü şuyun içinde çok çürümüş, ta'affün etmiş enva'-i nebâtât vardır, binâenileyh Nil-ı Ebyaz savâhilinde sâkin olan ehâli humma ve sentâr illetlerine mübtelâ ve giriftâr olmamak için ekşeri nehr-i mezķûr suyunu içmeyip kuyu suyu içerler.

Nil'in Şelâlelerine Dâ'ir

Nil cânib-i cenûbden müte'addid fûru' ve cedâvil üzerinden Asvân'a cârı ve revân olur, eşnâ-yı tarîkde bir takım cesîm kayâlıklara ve küçük cezîrelere teşâdüfla suyun akıntısına mümâna'at ve teşâdüm eden ve binâenileyh yukarıdan aşağı şiddetli cereyânlar huşula gitiren bu mevâki'-i hâ'ileye şelâle ta'bîr olunur. Bu şelâleler, bir kısmı büyük ve bir kısmı küçük olmak üzere, iki nev'dir. Küçük şelâleler Nil'in feyezânı eyyâmında şu altında mestûr kalır. Tenâkuş ve tenezzülü hengâmında meydana çıkıp zâhır ve ma'lûm olan bu şelâlelerin zıyk ve dar yerlerinden gemiler güç-hal ile geçer. Fakat Nil'in şiddet-i feyezânı zamânında büyük şelâleleri şular istilâ edemez ve eyyam-ı ma'dûdada sefineler aralarından mürur eder ve bu müddetden sonra ise şelâlede bulunan safâ'in mahsûr kalarak harice çıkamaz. Asvân ve Hartum beyninde altı büyük şelâle vardır ki, bunların aralarında bir takım küçük şelâleler dahi dâhil olarak, bir vech âtî zikr olunur:

Birinci şelâle: Asvân beldesi kırbunda vâki' Asvân şelâlesidir ki tûlu 6 mil ve bir çayrekden ibâretdir.

İkinci şelâle: Halfâ kıryesi kırbunda vâki' vâdî-i Halfâ şelâlesi olup tûlu 14 mil imtidâd eden ve birinci şelâleden 226 mil uzak bulunan bu şelâle Nil'in en şa'b'ül-mürur şelâlelerindir.

Üçüncü şelâle: şelâle-i Henkdir ki Henk kışabası kırbunda vâki' ve ikinci şelâleden 24 mil uzak ve tûlu üç mildir, ikinci ve üçüncü şelâle beyninde şimâlden cenûbe doğru bir takım küçük şelâleler vardır ki isimleri şunlardan ibâretdir: Abûr, Ma'tûka, Semne, Ambekul, Tencûr, Akama, Akâşa, Dâl, Gammâra, Hayber. Bunların her birinin tûlu bir milden dört mile ve aralarındaki bu'd ve mesâfe 10 milden 6 mile kadardır.

Dördüncü şelâle: Şâykiyye vîlâyetinde Adremiye şelâlesidir, üçüncü şelâleden 250 mil uzaktır.

Beşinci şelâle: dördüncü şelâleden 167 mil uzakda bulunan şelâle-i vâdî'ül- himârdır; şelâle-i vâdî'ül- himâr tesmiyesine sebep şarkındaki vâdî ve şahrâlarda vahşi himâr bulunmasıdır. Dördüncü ve beşinci şelâlelerin beyninde bir takım şa'b'ül-mürur şelâleler

vardır ki en ehemmiyetlileri: ka‘b‘el-‘abd, Elmeshâni, Am-ħabboba, El-reħma Őelâleleri olup bilâd-i Őâykiyyenin müntehâsıdır; rekâba‘t-ül-cemel, (deve boyunu demek) Abu-seyâl Őelâleleri Menâşır memleketinde ve Mekrât, Abu-ħeşim, El-bâker Őelâleleri daħi Rubâtâb beldesindedir.

Altıncı Őelâle: Őelâle‘t-ül-sebelokadır Őendî beldesiyle Ĥartum arasında vâkî‘ ve beşinci Őelâleden 194 mil uzaktır, tülü 10 mil ve bunun medħalinde Nil‘in itsâ‘i 200 yârdadır ve Őelâlenin medħalında Nil‘in Őuyu inerken güyâ büyük bir uluğdan akan Őu gibi sür‘atla cereyân ettiğinden iz‘el-seboloka tesmiye kılınmıŐtır. bu lafz Sudân Arapları lisânında uluğ ma‘nasındadır.

Bundan sonra Nil-i Ezrağ‘de büyük bir Őelâle ki Őelâle-i Reşayriş yâħûd Őelâle-i sâbi‘ nâmlarıyla ma‘rûfdur Ĥartum‘dan 526 mil uzak olup Reşayriş kıyyesi kırbunda bed‘ ile cenûben 40 mil imtidâd eder. Bu Őelâle Nil-i Ebyaz‘in yukarısında ve baħr‘er-recâf Őelâlelerinden bir silsiledir ki Recâf beldesinden 100 mil mümted olur ve en sa‘b‘ül-mürur olan Őelâle-i Fûla veya sekizinci Őelâle Ĥartum‘dan 1100 mil uzaktır.

Nil‘in Cezîrelerine Dâ‘ir

Sudân Nil‘inde müte‘addid cezîreler vardır, bu cezîreler vüs‘at ve cesâmetde yekdiğerden farklı ve cümlesinin arâzisi münbît ve fevka‘l-‘âde maħşuldardır. Bunların en meşhûrları Nil-i Ebyaz‘de bulunan cezîrelerdir ki ez-cümle Ĥartum‘dan 150 mil bu‘d-i mesâfede kâ‘in Abâ cezîresinin tülü 28 mildir, keزالik Ĥartum‘un kırbunda Tutî nâmıyla ma‘rûf cezîrenin havası laţif ve toprağı ğâyet münbîtdir.

Abî-hemed kıyyesi yanında Mekrât cezîresi –ki bir takım taşlık tepelerden mürur eder – büyük bir cezîredir. Ĥenk Őelâlesinin cenûbinde tülü 20 mil imtidâd eden Arku cezîresi daħi Nil‘in en meşhûr cezîrelerindedir ve İsyopiya zamânında kalma ĥarâbeleri kadîm ve eski olduğuna delâlet eder, Nil‘in eyyam-ı tenezzülünde Őoldaki fer‘i kıurur ve Őarkında bulunan kara ile birleşir. Bu Mekrât cezîresinden büyük değılse de ondan daha münbîtdir, ittisâ‘ ve Őöhretde Arku cezîresinin ikincisidir, orada cennet-mekân Yavuz Sultan Selim‘in zamânında kalma kadîm tâbiyelerin ĥarâbeleri vardır.

Asvân'ın yanındaki birinci şelâle civârında kâ'in El-fentîn cezîresi dađi cezâ'ir meşhûredendir.Cezâ'ir müştemele müstesnâ olmak üzere Afrika kıt'a-i sının arâzisi bir vech âtî beş nev'e taqsîm ile gösterilebilir:

	Kilometre merba'î
Gölleri	200,000
Çölleri	10,600,000
Çâlikleri	580,000
Otlarla mestûr ovaları	623,000
Qâbil-i zirâ'at arâzi ile ormanları	637,000
Yekün	29,200,000

Miқыâs'ul-Nil

Nil'in behrisine tezâyüd ve tenâkusu bilinmek için mevâkı'-i maşşuşada min'el-қadîm miқыâslar bina ve inşâ edilmiş ve en meşhûr miқыâs: Mışır-ı қadîmin қurbunda cezîre't-ül-revzada bulunan miқыâs-ı қadîmdir ki hulafâ-ı emeviyye zamânında ta'mîr ve termîm olunmuşdur.

Nil'in bu miқыâsının menşûr müsemmeni ve vasatı menşûr'ul- murabba' mücevvef bir mermer amûd olarak câmi' olduğu müte'addid-i menfezlerinden şu girer ki bu amûd sekiz çenbere ve on altı zira'a taqsîm olunmuşdur: Her zira' altı қabza ve қabza dört parmaq, binâenileyh bir zira' yirmi dört parmaq i'tibâriyle münқasım olduğu sekiz çenbereden Nil izdiyâd eyledikçe ya'nî şu yükseldikçe irtifâ'nın miқdârı azaldıkça derece-i inhiţât istinbât olunur.

Bu miқыâsın ba'd'el fetğ bâni-i evveli emevilerden Abdulmalik şâninin oğlu Süleyman'ın devr-i hükümetinde vâlî-i Mışır olan Oşama bin Zaid tetevvücüdür; mûmâ-ileyh bunun binâsını doksan yedi sene-i hicriyesinde itmâm etmişdir. Yüz doksan târiğ-i hicriyesinde dađi Abbasiler'den Ma'mûn tarafından tecdîd olunmuşdur. İki yüz kırk yedi sene-i hicriyesinde Mütevekkil ale- Allah Abbasî cânibinden Mışır vâlîsi olan Yezîd ibn

Abdullah Et-türki ile hılafâ-ı Faṭemiyyeden Müstaṣır bil-Allah taraflarından bugüne kadar mevcûd olan bina ta'mir ve aḫiren Mıṣır vâlisi Mehmed Ali Paşa tarafından termim edilmiştir.

Bu miqyâsın kadamâ-ı Mıṣırıyun devrlerinde Münfis şehri, Asvân cezâresi, Aḫmim ve Helvân kaşabaları önünlerinde daḫi mevcûd bulunduğu ve Nil'e ibtidâ'' miqyâs vaz' eden, rivâyete göre, ḫazreti Yusuf olduğu mervidir.

Miqyâs Asvân: El-fentîn cezâresinin şarkında ve Asvân'nın piş-gâhında, bulunan bu miqyâs hicretten bin sene evvel gelen Beṭâlısa zamânına nisbet olunur, 1278 sene-i hicriyesine müşâdif 1878 sene-i milâdısında esbak Ḥıdiv-i Mıṣır İsmâil Paşa devrinde meşhûr Mehmed Paşa feleki ma'rifetiyle mücedded binâ edilmiş olduğu, miqyâsın bir taşında menkûş olup esnâ-yı ziyâretimde kayd ve zabt eylediğim ebyât-i âtiyeden istidlâlen edilir:

Ḥakkûn ale Asvân tubdi şükkrehâ	Li melik Mıṣır el-davri İsmâil
Aḫya biha miqyâs ba'd zihâbehu	Teceddüd et-taksım ve et-tefşil
Min ba'd-elfin ve hu fi ḫac̣b-es-sera	Ebedâ m'âlimhu bi-ḫayrı delil
El-mâhir el-feleki Mahmud el-lezi	Celet ma'rifehu an'el-temşil
Abka tekâsim el-leti vecedet biha	Ve bi-ğayrıha ḫellahu lil-ta'dil
Ḳâlet lahu Asvân fi târiḫihâ	Arkebet bil-miqyâs baḫr'el-Nil

Halfâ miqyâsı: Nil'in sâhil-i şarkısında ḫudûd-i muḫâfazı ved-heves Paşa ile 1889 sene-i milâdında Mıṣır'ın rây me'murlardan olan mühendis-i meşhûr Velgukes ma'rifetiyle bina olunmuştur. Bu miqyâs uşul ve tarz-i cedîd üzere olup iki duvarın arasında taşdan ma'mûl âdî bir merdivan ile çıkılan bir sütunun bil-isnede mevzu' mermer taş üzerinde miqyâsın târiḫ binâsıyla bâninin ismi menkûştur. Mohamed Mehdi'nin muḫârebesinden sonra ḫükümet Nil-i Kebir, Baḫr-ı Ezrak ve Baḫr-ı Ebyaz üzrerinde ve maḫall-ı muḫtelifede miqyâslar bina ve inşâ etmiştir, bunların en ehemmiyetlileri Berber miqyâsıyla Omdurmân'da Nil-i Ebyaz üzerinde ve Ḥartum'da ḫükümet sarâyının altında Nil-i Ezrak üzerinde bulunan miqyâslardır.

Nil'de Seyr-i Sefâ'ine Dâ'ir

Bâlâda zikr olunan cezâ'ir ve şelâlelerden başka Nil'in mecrâsında tekevvün eden kumlar seyr-i sefâ'ine mâni' ve bu cihette hayli meşakkat ve haşar vâki' olur. Asvân'dan şimâlen Mısır'a cereyân eden Nil'de Asvân'dan sonra cezâire ve şelâleler münka'tı' olur. binâenileyh Mısır bir memleket-i vâhîde ve Asvân bir ser-hadd-i tabii'yedir. Zira Asvân'dan gerek yekenli gemiler, gerek vapurlar kemâl suhuletle ıksâ-i memâlîğa doğru Nil'de seyr ve sefer eder. Nil-i Ezrak'de seyr-i sefâ'inin intihâ-i haddı, Reşayriş şelâlesi olup Nil-i Ebyaz'de daği Fûla şelâlesidir.

Bahr'l-Gezâl: Nil-i Ebyaz'e karıştığı mevki'den, kumdan mütehaşşıl yolun tûlu 130 mil ve Hartum'dan 725 mil mesâfe-i ba'iddir. Nâşır nehrinin, Sebt nehrinden nokta-ı iftirağından i'tibâren mesâfesi Nil-i Ebyaz'e dâhil olduğu maħallla kadar 170 mildir, bundan sonra Nil-i Ezrak'ın hengâm-ı tenezzülünde Nil-i Ebyaz hilâfına olarak seyr-i sefâ'ine kabiliyeti kalmaz. Çünkü Nil-i Ebyaz senenin nihâyetine kadar dâ'imâ ve Nil-i Ezrak ise yalnız zamân feyezânında seyr-i sefâ'ine şâlihdir.

Nil'de Bulunan Balıkların İsimlerine Dâ'ir

Nil'de envâ'-i balık ve hayvânât-i sâ'ire bulunur. Bunlardan bazılarının eti ekle şâlih değildir; en 'acîb ve meşhûru timsâh ve şu sığıridir. Timsâh balık daha doğrusu kertenkele hey'etinde ise de bazıları gâyet cesîm, manzarası korkunç, arkasının cildi sert ve kalındır, her kurşun ona te'sir edemez. Bu hayvân hem denizde hem de karada yaşar; dişisi yumurtalar, yumurtası hind-i tavuğunun yumurtasından daha büyük, kabuğu daha kalın ve sert ve qar gibi beyazdır. Hâkir-i seyâhet Sudân'dan Mısır'la avdetimde yirmi otuz aded yumurta beraber gitirdim. Bu hayvân Nil'in sâhilinden on on beş metre uzak ve açık bir maħallda elleriyle işlediği yâbis ve kurağ kumun içine otuz kırk yumurta yumurtaladıktan sonra yumurtaları kumla örter ve her gün ara sıra gelip yoklar, yirmi yirmi beş gün bu hâl ile kılıp yavru çıkardıktan sonra yavruları sırtına alır, götürür Nil şuyunun içine bırakır. Yumurthanın içi takriben üç kısmı beyaz ve bir kısmı şarıdır. Sudân ehâlisi bu yumurtayı pişirip yerler, hâkirde bunu tecrîbe etmiş isem de koğusu gâyet ağır ve ta'mı fenâ bir şeydir. Bu hayvânâtın tûlu on buçuk arişüne bâliğ olur.

Şu sığırı şekil ve hey'etde manda ve domuz arasında bir şeydir, cismen manda gibi ise de başı ve kıyruğu domuza, tırnağı deve tırnağına benzer. Cismen âdî mandanın en büyüğünden daha kalın ve cesîmdir. Bu da timsah gibi hem şuda, hem karada yaşar; Nil sâhilindeki sâzlıklarda otlar ve orada yatar. Sudânîler bu hayvâna el-a'ysint tesmiye ederler.

Timsah ve şu mandası vaktiyle Mısır'a yakın yerlerde Nil'in her cihetinde bulunurdu, fakat şuyun zamânlarda Nil'de keşretle amed ve şedde başlayan vapur ve gemilerden bu hayvânlar tevahhuş ederek hepsi Sudân cihetlerine çekildiler. Bilâd-ı hatt-ı istivâda hâla keşret üzere bulunur. Sudân ehâlisi gerek timsah ve gerek şu sığırının etini yerler. Ehâli timsahı, cildi ve misk ve eti için, dâ'ima şayd ederler, çünkü timsahın iki parçası yumurta cesâmetinde olarak kârınından ve iki parçası yumurtadan daha küçük olarak kuluğundan dört parça misk çıkar bunun misği en iyi miskdir. Cildinden daği kılıç kesmez bir nev' kalkan i'mâl ederler.

Şu sığırının etinden istifâda ettikleri gibi derisinden daği maşna'-i kırbaç ve bâston a'mal ederler. Sudânîler, hemen iki metre uzunluğunda olan harbeleri ucuna bazısı süngü ve bazısı iki tarafı keskin kama şeklinde demirden ma'mûl bir âlet-i cariha tağarak bununla Nil'de hayvânât şayd ederler. Muhârebatda daği en birinci silâhları bu harbeden ibâretidir. Şu sığırı ve timsah şaydı için Sudân ehâlisinin kullandığı mızraklar kabâ'il-i sâ'irenin isti'mâl ettiği mızraklardan farklı olup ta'rîf-i âtî vech ile üç nev'dir: Birinci kama şeklinde, ikincisi balık zevkesi gibi dimâğlı, üçüncüsü yukarıdan aşağı ufağ ufağ dimâğî olan Bâdiğe ta'bir ettikleri nev'dir.

Ma'denlere Dâ'ir

Sudân'ın en meşhûr ma'denleri: Sinnâr'ın cenûb-i şimâlisında Beni Şenkol dağlarında bulunan altın ma'denidir ki Sinnâr altını denmekle ma'rûfdur. Nuba dağlarında daği altın ma'deni bulunursa da kıllit üzeredir. Cebel Kedirin cihet-i ğarbisinde Tirâ ve Şibon dağlarında çıkan altın, Sudânîlerce en iyi altın olmak üzere, Şibon altını tesmiye edilmiştir.

ğudama-i müverrihin Baħr-i Aħmer ile Gorsku beyninde vâki' vâdî'el'alâkıde altın ma'deni mevcûd olduğundan baħiş etmişler ise de müddet-i medideden beri oradan altın vürûd etmediğinden mefkûd nazarıyla bakılır.

Zümürriid: Arap müverrihlardan Mekrizi şahra-yı şarkide harbe nâmıyla ma'rûf maħallda zümürriid mevcûd olduđunu zıkr ve beyân ediyorsa da oraya gitmek müşkildir, çünkü Keft ve Kus ve Şa'îd Mısır beldelerinden yedi günlük bu'd ve mesâfesi vardır.

Bâkır ma'deni: Baħr-ı Gezâl'in şimâl-i ğarbisinde vâki' Hufre't-ül-nehâs'la meşûr bir yerde bulunduđu gibi Berber tãrikiyle gidelen Savâkın cihetinde daħi bulunur.

Demir ma'deni: Kurdufân, Darfur ve Baħr-ı Gezâl cihetlerinde kumlar içinde parça parça çıkarırlar, o parçaları kumla toprak karışık puteler içine doldurup âteş kuvvetiyle izâbe ettikten sonra taşıye ederler.

Kurşun: Darfur'a tâbi' Kube'den şimâle doğru bir günlük mesâfede kâ'in cebel'el-kütümde mevcûd ise de oraya gitmek pek şubetlidir. Natron: Tãriķ-i Erba'inde vâki' kuyudan çıkar.

Tuz: Toprakla maħlût olarak her tarafda bulunursa da Aţberâ, Dâmîr ve El-yevize taraflarında keşretlidir. Bara'nın cihet-i şimâlinde vâki' Şerşâr nâm maħallda daħi bulunur, Vâħa-ı Selime'de, Vâdî-ı ka'b'da ve Dunğula'nın ğarbinda kıt'a kıt'a olarak kum altında pek çok çıkar. Bârut tozu: Ekşer Hartum ve Fâşoda cihetlerinde bulunur. Şebb: Şâb Vâdî-ı Ĥalfânın üç günlük bu'd ve mesâfesinde kâ'in vâħa-ı şebb nâm maħallda bulunur.

Nurebe: Bir nev' topraķdır ki mevâdd-i milhisi çokdur, Sudân'da maħall-i ma'lûmada ve ekşeriyetle Berber cihetlerinde bulunur, ehâli-i mezkûr toprađı bil ađrısına şıtmaya devâ olarak isti'mâl ederler.

Antimûn yâħûd sürme: Cebel Merra'da bulunur, cebel-i mezkûrda Hacer-er-reml, Hacer'ul-ĝarânıt daħi bulunur, ale'l-huşuş Ĥicâr-ı kelise ki ondan kireç yapılır Nil-i Ezrak'ın cihet-i ğarbisinde vardır. Debba ve sâ'ir yerlerde ve nehr-i Nil'e karıf bazı mevâki'de mürur zamân ile taħaccür etmiş odun parçaları müşâhede olunur. Sudân arâzi-i ves'isinin henüz layıđıyla keşf olamadıđı herkesçe ma'lûmdur, o havâliyi aşrımızda fenn-i ma'âdine âşinâ zâtlar gönderilmiş olsa pek çok ma'âdin mütene'vvinin rü-nümâ-i mir'ât-i şühûd olacađına şüphe etmemelidir.

Gezetelerin rivâyatine nazaran 1899 sene-i milâdında Sudân hükümet-i haliyyesi ma'âdin hakkında bir kânûn tertîb ve tenzîm edip bu bâbda Avrupâ şirketlerine ma'lûmat vermişdir, bunun üzerine şirketler mübâhasata girişmişlerdir.

Sudân'ın Dâğları ile Arâzisinin İrtifâ' ve İnhiâtı

Afrika kıt'asının teşkilât-i tabii'yyesine bakılınca kıta'ât-i sâ'irede olduğu gibi öyle göze çarpacak şuretda cibâl-ı müteselsilesi yoksa da mürtefi' ve münkatı' dağlar ve tepeler görülür. Bunların da hemen kâffesi güyâ bir dâ'ire-i muhiite dâhilinde mütekevvin gibi müşâhade olunur. Cibâl-ı mezkûrenin birincisi şimâl-i ğarbide atlâs dağıyla şua'bâtıdır, bu dağın dört bin altı yüz yirmi metreye kadar irtifâ' eden yerleri vardır. Trâblüs vîlâyetinin ğarb-i cenûbisinde ve Tunis eyâlatın cenûbinde ya'nî şahrâ-ı kebir medhalında bulunan cebel Hacer'in bin iki yüz, bin beş yüz ve Vâdây hükümet-i İslâmiyesi ile vîlâyat-ı müşârünileyha arasında şahrâ-ı vasaıda bulunan Târso dağın daği iki bin dört yüz metre kadar yüksek tepeler olduğu gibi Hebeşistân içinde Râs-dâcân ve Anĝo dağının irtifa'ı dört bin altı yüz kilometredir. Darfur'da Merrâ cebelinin en yüksek noktası bin dört yüzden bin sekiz yüz ve Kameron şua'bâtından Mongo Labânın üç bin dokuz yüz altmış metre kadardır. Eđerçi Kameron silsilesine mütevâzı olarak bir silsile daha mevcûd ise de derece-i irtifa'ı henüz lâıyığıyla bilinmemişdir. Afrika cenûbide Draĝânebreĝ silsilesinde cebel Atâk'ın yâhûd şâmpâniye kaştı nâmında olan tepelerin irtifa'ı üç bin yedi yüz elli yedi yedi metredir. Bin üç yüz yedi sene-i hicriyesinde Mışır'a haştı-ı istivâ cihetinden avdet eden seyyâh-ı meşhûr İstanlı'nın ifâdesine nazaran daha ziyâde şimâlde Kilimiya nâmında olan dağın beş bin beş yüz Kifiya dağının beş bin yedi yüz metreye kadar karlarla mestûr olduğu ve sâhil ile Sesâ gölü arasında ve gölün ğarb-i cihetinde Mâfumbru ve Kibânĝa ve Gânba Raĝâra dağların üç binden üç bin beş yüze kadar irtifâ'ları bulunduğu münfehîm oluyor. Ve Askerteşl nâm seyyâhın da beyân ettiği vech ile kıt'a-nın ğarbinda Dâhumunun şimâl cihetinde Gine körveziyle Nijer nehri havzası arasında teşâra dağının üç bine ve nehr-i mezkûrun menba'na yakın olarak imtidâd eden kung cebelinin bin üç yüz kırk metreye kadar irtifâ'ları vardır. Bu dağların cümlesi bir vech muharrer dâ'ire-i mefrûza cibâl ikmâl ederler. Bunlardan başka da bir hayli dağlar varsa da hemen hepsi mezkûr dâ'ire-i muhiite dâhilinde gibidir.

Tenerîf adasında daği El-arâns nâmında olan cebel zirvesinin irtifâ'î iki bin sekiz yüz elli metredir Ferdinân Dopu atasında ve madağaşkâr cezîresindekiler iki bin altı yüz otuz, ikinden biraz aşığı veya ziyâde irtifâ'î hâ'iz olduklarından âdatâ bir istihkâm-i tabii'yye şeklini alırlar.

Afrika kıt'ası bütün bütün dağlık bir kıt'a-i değı iken sath-ı bağırdan hesâb-ı vüştâ olarak altı yüz yetmiş üç metreye kadar irtifâ'î olmasına ve Amerikâ-ı Şimâlî'nin altı yüz ve Avrupa'nın üç yüz yirmi beş metre mürtefi' bulunmasına nazaran kazalık hesâb-ı vüştâ olarak dokuz yüz kırk metreye kadar mürtefi' bulunan Asyâ'nın Hâmâlâya cibâl-ı meşhûresinden kat'en lil-nazar Afrika kıt'a-i sının Asyâ'dan sonra en mürtefi' arâziden ibâret ve müteşekkil olduğı anlaşılr.

Fakat işbu irtifâ' ziyâdesiyle muhtelifdir, meşelâ Bengâzi dâhalinde ayn-ı kibritden içerilere doğı sath-ı bağırdan yirmi metreyi mütecâviz münhağğ-i vâdiler ve bağır-i sefid savâhili seveyesinde Siyua ve A'râc vâhaları gibi yirmi beşten yetmiş metreye kadar keزالık münhağğ-i mevki'ler olduğı misillü Nil ve Kongo ve Zânbîz nehrlerinin menba'ı batık yerlerde bin yüzden bin altı yüze büyük Sirt körfezinin yatağından ve şahrânın sâhil-i ğarbisinden ibtidaen elliden iki yüze ve şahrâ geçildikten sonra iki yüzden beş yüze ve Şârî ve Olelâ elli metreden bin dört yüz metreye kadar yükselir, ba'de Zânbîz nehrinin cereyân ettiğı vâdide his olunmaz derecede başlayıp derece derece tokuz yüzden bin metreye kadar bir mil peyde ederek sonra yeniden yükselmeye başlayıp Portuguezlerin Terânsevâl çâyerliklerine ve Derâ'a Nebrec dâğları etkilerine varınca üç bin metreye kadar irtifâ'î hâşil edip ordan kuş bakışıyla tahminen bin beş yüz kilometre uzakda bulunan Bağır-i Muhiğ gereğı gibi müşâhade olunur. Ma'a-hâzâ Afrika arâzisini muğarriden mâ'il ve mestûr taşavvur etmemekte lazımdır, çünkü şimâlde Tuma cibâl-i mutavassıtası ve cenûbde Mânâlu dağları ve vasatda vâki' Çâd gölün isti'âb eylediğı arâzi-i ğaziye ve Oğânda gölün cenûb-ı şarkisinde Ağberâ ğavzasıyla nâmi gölün muhiğ olduğı arâzi-i muhtelif şurette kâh mürtefi' ve kâh münhiğğ vaz'iyet almışdır.

Bu tuhaf vaz'iyetle beraber Nil ve Kongo ve Zânbîz nehrlerinin menba'ında inkişâm-ı miyâh âdetâ göz ile kâbil-i tefriğ ve rü'yet bir hâlde olmayarak ğâyet bilirsiz bir cereyân sâkinâne peyde eylediklerinden enhâr-ı mezkûrece tağsîm-i miyâhın şahiğen tefriğ ve temyizi ancak âlet-i fenniye vasıtasıyla kâbil ve belki bununla bile müşkildir. Zirâ bu

nehrlerin birinci şu‘beleri gâyet vasi‘ bataklık bir ovayı ufki olarak tamâmıyla ihâta edip orada bir sevğ-i tabii‘yyeye müsteniden şuyun cereyân, münteşir olduğu dâ‘ire-i muhiyeden bu sevğ-i tabii‘yyenin keyfiyyet zuhuruna ya‘nî ya tahzîz-i hava yâhûd onun gibi zuhurat-i tabii‘yye ilcâ‘âtına, tâbi‘ kalmakda ve hatta bu ilcâ‘âta meşhûr Dolulu gölü, bir taraftan Zânbîz ve diğer cihetden Kongo nehrlerini tevlîd etmektedir.

Sudân’ın Arâzisine Dâ‘ir

Vâdî‘en-Nil: Dar derrelerden mürur eden Vâdî‘en-Nil’in en vasi‘ yerleri dört milden zeyâde değildir. Hatta bazı yerlerde bir derece darlaşır ki ancak dört yüz metre ittisâ’ında iki dağın arasında geçer. Ma‘a-hâzâ bu vâdînin arâzisi münbît olup sâkiye ve şâdofla işkâ edilir. Şâdof deriden ma‘mûl ve nehrlerde müsta‘mil bir nev‘ kuğadır.

El- cezîre: Nil-ı Ebyaz ve Nil-i Ezrak beyninde vâki‘ memleketler ale’l-ıtlâk cezîre nâmıyla yâd olunur. Sinnâr ve Hartum şibh-i cezîreden ibâret buldukları cihetle cezîre nâmı altındaki memâlıkdan ma‘dûd olarak bilinir. Bu iki vîlâyetin arâzisi gâyet münbit ve maşşuldâr olup Nil şuyu ve yağmur ile zer‘ edilir ve Sudân’ın ekser-i zağâ‘iri bu iki vîlâyetden hâşil olur.

El-Buţâna: Nil-i nehri ile Aţberâ beyninde kâ’in bilâd, zamân-ı kadime Merevi cezîresi nâmıyla iştihâr bulduğu mervidir. Bugün ise Buţâna nâmıyla ma‘rûfdur, ciyâdat-i hava ile meşhûr, münbît ve maşşuldâr olan bu memlekete bazıları Ihrâ’ul-Sudân tesmiye ederler, arâzisi yağmur ile zer‘ olunur.

Şağarı ve cibâl: Nebâtât ve eşcârdan â‘rî dağlar, Hartum’dan Mısır’a kadar Nil’in vâdîsini iki cihetden ihâta etmek şuretiyle birisi şarkında şahrâ-ı şarkıye tesmiye olunan baħr-ı ahmere doğru ve diğeri Nil’in ğarbında şahrâ-ı kebir ve şahrâ-ı Kurdufân ve Darfur’a kadar mümted olur. Şimâldaki şahrâlar, haţt-ı berberden şimâle doğru gider bütün şurezâr ve kumluğ yerlerdir, buralarda ne ot, ne de ağaç bulunur. Uzun bir şahrâdan ibâret olan bu yerler, hiçbir taraftan şu bulunmaz, Akebât nâmıyla ma‘rûf, kurâk bir vâdîdir. Ancak cenûbinde vâki‘ arâzi-i kâbil-i zira‘âtdır, çünkü oralarda kesretle nebâtât ve eşcâr bulunur. Hatta bazı yerlerinde cesîm ormanları daħi mevcûddur, zirâ şahrâ-ı ğarbiye muhâlif olarak, lâ-yenkaţî‘ kesretle yağmur yağar ve yağmadığı zamânlar enderdir. Mezkûr şimâldaki

şahrâların cibâl ve tilâl-ı müteferriğisinde şu ve nebâtât mefkud olup Darfur'un vasatında vâki' cebel Merra ile Kurdufân'un cihet-i cenûbinde kâ'in bazı dağlardan mâ-'adâ yerlerde şu ve nebâtât bulunamaz, çünkü ancak bu dağlarda pınarlar ve ağaçlar vardır.

Hırânlar: Yağmur mevsiminde cenûbde vâki' dağlardan akan seller ya kumlardan ka'rina iner, yâhûd Nil'e ve Baħr-ı Aħmer'e dökülür, ehâli bu süyul-i emtara Hırân derler, en meşhûru Ğor-berakadır ki beraka: Göl Hebeşistân'ın şimâlinde kâ'in dağlardan gelip Toker vîlâyetlerini tamâmıyla iskâ ettikten sonra baħr-ı aħmere dökülür.

Ğor'el-fâş: Hebeşistân'ın şimal cihetinden gelip bilâd-i Keselâ'yı iska ettikten sonra Atberâ şehrine vâsıl olmadan kumların ka'rında nihân olur. Ğor Abi-Cebel: Nuba memleketinin şimâlinde kâ'in dağlarından gelip şarkken 190 mil mesâfe cereyân ettikten sonra ya Abâ cezîresi kırbunda Nil'e dökülür.

Ğor Tendelti: Darfur'un şimâlindeki dağlardan gelen bu hırân cenûbe doğru cereyân edip Afâşer memleketinden mürur eyledikten sonra önüne teşâdüf eden kum tepeler cereyânına mâni' olduğundan hemen orada tedricen kuma iner.

Sudân'ın Aħvâl-i Havâ'iyesine Dâ'ir

Fuşul-ı erba': Bahâr, şayf, hazân, şitâ fuşul-i ma'lûmasından ibâret ise de Sudân'da her faşlı dört mâh i'tibâriyle üçe taqsîm etmişlerdir; ihtilâf-ı cihât münâsebetiyle havası muhtelif ise de umumiyet i'tibâriyle ekşer yerleri ruḡbetsizdir.

Ancak mevsim-i şayfda şark ehâlisine göre taħammül olunamayarak derecede sıcaklar hüküm fermâdır. Bu mevsimde keşretle yağmur yağar, Nil feyezân eder, ağaçlar yaprak verir ve nebâtât-i neşv ü nemâ bulur. Yine bu mevsimde Sudân'ın her tarafına musallaḡ olan cenûb rüzgârı Nil'de seyr-i sefâ'ini alt üst eder, bu faşl ve mevsimin b'dâyetinde yağmurlar yağmaya başladığı zamâna daħi Rûşşâş derler ki sath-ı zamîn, cibâl ve tilâl-ı rengârenk nebâtât ile pür-ħuzaret ve ħarem ve besâtin-i daħi envâ'-i şükufe ile müzehher ve muhteşem olduğu için bu mevsim, Sudânîlerce, mevsim-i rebi'dir.

İkinci mevsim: Bütün mezru‘âtın yetişip kemâla erdiği bu mevsime; Ed-Derât ta‘bir olunur. Bu mevsimde havalar şıcaklaşarak yevmen-fe-yevmen kesb şiddet eder, sıtma ve emrâz-ı sâ‘ire çoğalır.

Faşl-ı şitâ: November‘den –Febrayır‘a kadar i‘tibâr edilen bu mevsimde havâlar serin ve latîf olur, yağmurlar kesilir, poyrâz rüzgârı esmeye, Nil‘de sefâ‘in gidip gelmekle başlar ki Sudân‘ın en güzel mevsimi faşl-ı şitâdır. Yaz mevsimi: Mâh Mâres‘dan –mâh Yunyuya kadardır, bu mevsimde havalar şıcaklaşmağa, âteş ‘alevi gibi sâm rüzgârı esmeye başlar ve sâkiye vasıtasıyla iskâ olunan arâzinin zer‘ine ibtidâ‘r olunur.

Sudân‘ın Yâğmaları

Mıntağa-i mutavassıtta, yâhûd Berber ve Fâşoda beyinde kâ‘in mintaqada Sudân‘ın mevâsîmi bâlâda fuşul-i erba‘ bahişinde zikri geçen ahvâldan ‘ibâretidir, faķat mintağa-i şimâlî ve mintağa-i cenûbide mintağa-i mutavassıtta mevâsim-i yağmur münâsebetiyle mütehâliftir. Sudân‘da yağmur‘un mintağa-i şimâlîde haddi hatt 15 arz-ı şimâlîde ancak şimâlen Berbere yâhûd havâlisine imtidâd eder; mintağa-i şimâlî yağmurlarının nüzülü Berber‘den şimâlen az vuku‘ bulur. Binâenileyh Sudân‘ın iki mevsimden başka yağmur mevsimi yokdur. Faķat mintağa-i cenûbi ki mintağa-ı bilâd Fâşodadır, yağmur orada mâh Mayo‘dan başlar altı ay ya‘nî mâh Oktober‘in bidâyetine kadar devâm eder; orada iki mevsim var: Biri yaz, diğeri hezân göz mevsimidir. Şonra cenûbe ve hatt-ı istivâ cihetine doğru ne kadar şu‘ûd ederse yağmur o kadar imtidâd eyler, lâkin mintağa-i şimâlîde Asvân‘ın arzında Berber‘e kadar 10 kırâtтан daha azdır. Mintağa-i mutavassıtta Berber‘in arzında Fâşoda‘nın arzından hatt-ı istivâya 10: 20 kırâta ve mintağa-i cenûbide Fâşoda‘dan hatt-ı istivâya 20: 40 kırâta kadardır.

Sudân‘da yâğmur yağdığı zamân güyâ destinin ağızından şu döker gibi yağar, harâret o kadar şedîd ve medîddir ki orada şoğuk nedir bilinmez lâkin ra‘d ve berķdan, şiddetli rüzgârdan ve keşret-i şâ‘îkadan pek çok insân ve hayvân telef olur.

Afrika‘nın alâ‘im-i semâsı sâ‘ir-i memâlıkda görülen alâ‘im-i semâden daha parlâķ ve nazara daha hoş görünür. Şimşek gurubu esnâda etrâfında toplanan ufaķ ufaķ bulutların arasında güneşin zâyâsı aks ettiği gibi semâda mevcûd bulutların arasında dađi üç tarafda

sehere müşâbih bir ziyâ peyde olur ki güyâecessüm eder gibi kabarıp, bunların üzerinde küre-i arzın hiçbir tarafında görülmesi kâbil olamayacak şurette gâyet parlâk üç renk hâşıl olur, bunun içinde başka bir ziyâ görünür. Kabarıkların hemen üzerinde münkeşe renğinde bir kavı-ı latîf zühur eder ve bu kavı renğın içinden de başka bir ziyâ görünür ki gözleri kâıştıracađ derecede küvvetlidir. Bu üç kabarıkların iki tarafından dađı güneşe benzer küvvetli bir ziyâ feverân ve yine bu kabarıkların birbirine muttasıl olduđu zâviyelerden çıkan şedîd bir ziyâ enzâr temâşâ girânı hayrân eder.

Fransa hey'et-i Şesnâsânından feruğufer nâm zât te'lif ettiđi hey'et-i kitabında buna dâ'ir verdiđi ma'lûmat şırasında şimşek eđrafında hâşıl olan halaların⁶⁵ bundan ibâret olduđu ta'rif ile semâda her hangi bir zamân az çok buhar mevcûd olduđundan bundan şimşek eđrafında ne vađit böyle bir hâla zühur eder ise muđiti dâ'ima alâ'im-i semâ rengi kesb eder demişdir. Mûmâ-ileyh Feruğufer mezkûr hâlaları, biri büyük ve diğeri küçük olmađ üzere, iki takşım etmişdir. Şöyleki alâ'im-i sema gibi hâşıl olan renklerden kırmızı renk, hâlanın muđiti hâricinde ve uzağında olur ise küçük ve mezkûr muđitin dâhilinde ziyâ huşula gelen mađalla karîb olur ise büyük hâla ta'bir olunur. Zıkr olunan hâlaların hâriç ve dâhilleride elvan-ı ziyâ huşulu ise şemsden zühur eden huđût-i şu'âiyenin küre-i hava derûnundaki buhar hâbbelerine teşâdüf ve in'itâfindandır. İşte mûmâ-ileyh bunu ta'rif şırasında der ki huđût-ı mezkûre semâ dâhilinde hîn-i murûrunda zıkr olunan buhâr hâbbeleri muđitine teşâdüf ettiğinde güyâ karanlık bir oda içine küçük bir delikten giren ziyâ-yı şems gibi türlü türlü peyde eder. Bu hâlde müdevver hâla teşkkül etmek için mezkûr hâbbelerin kâffesi gerek cirmde ve gerek mesâfede müsâvi olması iktizâ eyler. Böyle olmazsa şemsden aks eden ziyânın aynı bir ziyâ huşula gelip bâlâda ta'rif olunan hâla zühur etmez mışf-ı kuđrlarıyla ma'kusen mütenâsib olduđundan hâbbelerin tenâkuş cirmi hâlaların cesâmetini mucib olur.

Mûmâ-ileyh Feruğufer'in beyânına nazaran bâlâda zıkr olunan alâ'im-i semâda mevcûd renklerin ve bulutların bu şekilde bulunması, huşuşi olup umûmi deđildir. Ya'nî Sudân'da müşâhade eylediğim alâ'im-i semânın ađâlîm-i sâ'irede vuđu'ı pek nâdir.

Sudân'ın Havâ ve Rüzgârlarını Dâ'ir

⁶⁵ Hala: şems ve kamer eđrafında hâşıl olan nurâni dâ'iredir.

Sudân'da yazın hava ve rüzgâr pek şiddetlidir, esdiği zamân tozu toprağı, hatta çakıl taşlarını birden süpürüp havaya is'âd eder. İnsânın yüzüne çarpınca gûyâ âteşden bir şerâredir zann olunur, o hâldeki nümune nemâ-i cahîm olan bu âteşin sıcaklık muharrer âcizi:- biraz mübâlağalı da olsa-

Murgu biryân eder etse havâda tayrân * Suda mâhiyi kebâb, şiddet germâ-i Sudân Terânesiyle in'âk ve mecbûr şikâyat eylemiştir. Hâşılı derece-i şiddet-i harâret-i insânı zıyık-ı nefesle boğulmak derecesine getirir.

Bu mevsimde kaşırğalar menâre şeklini olarak göklere çıkar, kemâl sür'atle dolâp gibi döner ve gelip geçer geçmez der-aşab diğeri tevlid ve zühur eder, önüne teşâdüf eden cesîm ağaçları kökünden sokar, hanelerin saşfını bir hava ve duvarlarını hedm ve harâb eyler.

Mevsim-i şayf evveline gelince: Levâkeh ta'bir ettikleri rüzgâr toz toprakla karışık bir hâlde eser ve uzakdan görölünce gûyâ birbirine üzerine yığılmış kırmızı ve siyah bulutlar zann edilir. Güneşin önüne gelirse âfâki zulmet içinde bırakır, hanelerinde bulunan bu hevl-nâk hâdise-i tabii'yyeden fevka'l'âde ızdırâp ve telâşa düşerek kapı ve pencerelerini derhâl kapatırlar ve gündüzün ortasında mebûren mum ve kandîl yakarlar. Önüne teşâdüf eden ağaçları kal' ve Nil'de hûbubi hâlinde önüne gelen vapur ve sefneleri garş eden bu müdehhiş fırtınayı gemiciler uzakdan görür görmez derhâl kemâl-i sür'atle davranarak gemiyi sâhile çekerler, gemiciler iştilâhlarında bu rüzgâre Et-telâkuh ve ehâlîde El-hebâbîb ta'bir ederler.

Medrîn beyninde rüzgâr senede altı mâh bir cihetden ve altı mâhda cihet-i âherden esip aşlâ tebeddül etmez. Afrika kıt'asında Asya gibi dağ çok olmadığından rüzgâr kıt'a-i mezkûreyi serâpa ihâta ve istilâ etmekle harâret dağı bir düzeye dâ'im ve bu hâl ise bil-âhere bazı mezru'ât ve nebâtâtın ardı arası kesilmeyerek huşuluna hâdım olur⁶⁶.

Derece-i Harârete Dâ'ir

⁶⁶ ((ebr ve bādume ve hūrşid ve felek derkarınd))
((tatunani bi-kef arı ve bi-âeflet nehurı))

Hartum'da şayfin bidâyetinde gölgede derece-i harâret 100°F mâfevķinde olur ve eyyam-ı harîf ya'nî Hazirân'da 60°F kadar çıkar. Bu hesâba nazaran cenûbda mutavassıt-ı harâret-i takriben 80°F tezâyüd eder ve şimâlde tenâķuş bulunur.

Faķaķ Sudân'da esbâb-ı harâretin en mühimmi haķķ-ı istivâya sath-ı baħrdan pek az irtifâ'yle beraber cibâlin ķillet ve şahrânın da kesreti vardır.

Baħr-ı Ebyaz'e dâhil olduğunu bâlâda beyân ettiğim vapurumuz o gün Hartum'dan hareketle hiçbir yerde durmaksızın yoluna devâm etmekle ğurûb-i şemsden sonra bizi işâl eylediği Keķife kıyeyi piş-gâhında lenger-endâz oldu. O gece vapor ve dahabiyamız halkından başka üzerinde kimse bulunmayan Nil'in sükûn-i tenhâ'ısı içinde istirâhat ve ferdâsı gün güneş doğarken hareket eyledik. Akşama yarım sa'at kıalarak muvâşalat ettiğimiz Ed-dom kıyeyi piş-gâhında daħi bir gece istirâhatdan sonra ertesi gün tûlu'dan evvel vapurumuz teħrîk-i çerh azîmetle bizi gece sa'at bir râddelerinde Keķ Abu-Cema' nâm kıaryeye işâl eyledik. Prens müşârünileyh ħazretleri nâmına bu kıaryeye vürûdu muħaķķak bulunan telĝrâfların telĝrâf-ħânedan aldırması için gönderilen adamın avdetine kadar bir buķuk sa'at arâm ve istirâhatdan sonra hareketle merkez-i Abbasiye nâm kıaryeye vuşulümüzde vaporun kömrü tükenmiş olduğundan kıapudân burada kömüre bedel miķdâr külli odun almaĝa mecbûr oldu. Binâenileyh odunlar alınıp vapura naķl ve istîf edilinceye kadar üç dört sa'at beklemek lâzım geldiğinden bu müddeti vapurda bî-ħûde geçermemek üzere Prens ħazretleri bir şandâla rekben şayd ve şikâr için Nil'in sâħil-i ĝarbisinde kâ'in büyük bir cezîreye azîmet etti.

Kıapudân muħtâķ olduğü kadar odun alıp vapura naķl ettirdikten sonra hareketle Prens'in gitmiş olduğü bir bahar-ı dâ'imi ile muħâķ cezîre önüne geldik. Prens müşârünileyhin avdet ve teşriflerini muntazıran piş-gâhında beş sa'at kadar aramaksızın olduğumuz bu cezîre o kadar şâ'irâne, o derece rühefzâ-yı bedâyi'-i tabii'yyeyi câmi' idi ki Arap şâirinin şu:

Fel-arz u muħzartun tuħki zümrüdeten

Ve nuru durun ale'l-aĝsâni münteżim

Ve lil-azhâri zehekün fi ħadâ'ikihâ

Kannahünna şenur'el-ebyaz tebtessim

Nazm dil-peżîri o ħadâ'ik-i tabii'yyeye vaşf-i belîĝ olsa şâyestedir, ezħâr ğünâ-ğün ile mala-mal olan cezîre aĝaçlarının tepelerine kadar hiçbir şan'atkârının taklidine bile kadar teyâb olamayacağı bir tarz-i laţif-i tabii'yyede şarılıp kııkan türlü türlü şarmaşıkklar, Cenab-ı

şâni‘ hëkimin kudret bâliğa şamedâniyesinden enzâr-ı ibtişâr beşeriyetde en belîğ, en bedi‘ nûmuneler ezhâr ve Şeyh Sa‘dî’nin:

Birin dirahâtân-ı sebz der-nazar-ı huşyâr

Her verağ defter-est ma‘rifet-i kirdgâr

Terâne-i belâgât-piray hâkimânesi ahtâr ediyordu, bir tarafda merecân gibi kırmızı tânelarıyla tezeyyün ve tezehhur etmiş yabancı biber fidânları, diğër tarafda belâyetser beyâm ta‘bir olunan laţif bir çiçeğin fil kulağına müşâbih zümürüdün yaprakları, ravza min riyâz’el-cinân ıtlâkına şâyân olan bu ezhâr, bu eşcâr arasında akıp giden küçük, küçük şuların cereyan-ı cuşâcusunu, çimenler içinde bir renk zümürüdün ağız eden bu şulara –büyük ağaçların köklerindeki – yeşil fağat laţif yoşunların kapılıp gitmesinde ki menâzır-ı bedâyi‘yi tavşif için mâhir bir ressamın furçasıda kifâyet edemez, diye bilirim, çünkü Avrupa’da bâğçe meraklısı olup da en ziyâde müşkil- pesend bir tabi‘atda bulunanlar bile Nil-i mübârek sevâhilindeki bu ormanların leţafet ve bedâyi‘-i hıred-fersâ-ı tabii‘yyesini temâşâ ettikleri zamân bu laţif ormanlar içinde rengârenk kuşların bir âğızından terannümat-ı ruğ-nev‘ âzâneleriyle daldan dala uçup kanmalarına, o zümürüdün nebâtât içinde ördek ve kaz surularıyla yavrularının tuiyür-i cinân gibi gezmelerine ve kanâtları bütün dünyânın elvân-i laţifesiyle müzeyyen ve müzehher kelebelerin keşretiyle bütün ağaçların üzerelerini – güneşin şu‘â-ı zerini altında, en fenni, en badi‘ şehrâyînlere reşk-âver olacak şuretde tenvîr ve tezyîn ettiklerine bağıtıkça kendi hanelerinde böyle bir bedi‘a-i tabii‘yyeden pârcanın bile bulundurulmamasına müteessirâne hesret çekerler....!

Gurûb-ı şemse yarım sa‘ât kalarak Prens hâzretleri şaydgâhından vapura avdet etmesiyle azîmet emirini vererek ferdâsı cum‘a günü ale-s-şabâh mâh-ı Febrayer’in beşinci günü Cebelîn’e vâşıl olduk. Prens müşârünileyh merkez-i Cebelin’de dahî şayd ve şikâr arzusıyla vapurdan çıkerek o havâliyi geşt ü güzâr ve iki ceylân şikâr ederek bu iki maşşul şaydın başlarını birlikde gitirdiler. Müşârünileyh vapura dâhil olmasıyla hareket olunarak eşnâ-yı râhda teşâdüf edilen şu ağırılarını ta‘kîb etmiş ve üzerilerine birkaç kurşun atmış ise de hiçbirisi kâr-gir te’sir olmamışdır. Bu hayvân gâyet hassâs ve nâfız’el-nazar bir hayvândır, ara şıra şudan başını çıkarır, keskin nazarıyla iki üç bin metrelik mesâfeye mümted muhişini, cevânib-i erba’sını bir şâniyede keşf eder. Bu mesâfe-i ba‘îde dâhilinde bir vapur, yâhûd bir insân görür görmez derhâl şuya dalıp gâ’ib olur, tâ uzaklarda, başka bir yerde başını çıkarıp

bâşirasının eriştiği yerlere kadar bir kere etrafına bakar. Yine tevahhuş eylediği bir şey'i, bir insânı görünce şuya dalar ve böylece bütün gün şuda gezip dolaşır, gece olunca şudan çıkarak Nil kenarında bulunan sâzlıklarda ve cezîre ormanlarında otlar, şabâh olunca güneş doğmadan yine şuya iner.

Bu hayvânı sayd edecek sayyâd gâyet iyi kuruşun âtâr seri'ül-ḥarake bir nişâncı olmalıdır ki hayvân başını çıkarır çıkarmaz hemen kuruşunu yapıştırırsın, hâşılı bu hayvânı sayd etmek her sayyâdın kârı değildir.

Fi 12 muḥarrem 1327 sene-i hicriyesine müşâdif 8 febrâyır 1909 sene-i milâdında şafaqla beraber Necvâr kıaryesine muvâşalatımızda yine Prens müşârünileyh o havâlide bulunan ormanlara giderek iki üç sa'ât geşt ü güzâr ettikten sonra Mârbit nâm mevki'de sayd etmiş oldukları ceylân cinsinden iki hayvânın başlarını dahabiyaya işâl buyurdular.

Ba'd'el-zuhr Necvâr'dan hareketle gurûb-ı şemse bir sa'ât kalarak Renk kaşabasına muvâşalat eyledik. Burada bazı levâzımın tedarüki zımminde bir sa'ât kadar kaldıktan sonra Renk'den hareketle nişf'ul-leylede Am-Berîn'a vâsıl olduk. Ferdâsı gün ba'd'el-zuhr Prens ḥazretleri li-ecl sayd oradaki ormana giderek hayvânât-ı vahşiyeye teşâdüf edememiş ve bununla beraber orman içinde fil, arslan, yabancı manda ve sâ'ir hayvânât-ı vahşiyenin mevcudat-ı izlerinden anlaşılmiş ise de akşam takarrüb etmiş olduğundan gece karanlıkta kalmamak için avdete mecbûr olan Prens ḥazretleri vapurumuzun gece bu mevki'de tevaḳkufunu tensîb buyurdular. Gecenin karanlığı, Sudân ta'birinin bütün ma'nâ-ı siyahla, afâkı istila edince şu ağırıkları nehrlerden çıkararak etrafımızda sazlıklarda otlamakda ve hatta vapurumuzun etrafında daḥi hemen otuz kırk metreye yakın yerlerde şuyun içinde gezindikleri hiss olunmakda idi. Hâşılı bu cesîm orman civârında, bu korkunç karanlık geceyi –bir takım arslanların ra'd gibi mehîb na'relerini, müdehhiş şedâlarını dinlemekle – imrâr eyledik. Sudân'ın geceleri, şafaqları, tülü' ve gurûbu sâ'ir memleketlerden pek başka olduğu için geçerdığımız bu karanlık gecenin şabah tabnağını nazm âtî ile tavşîf etsek pekde mübâlağa add olunmaz zann ederim:

Çu ḥurşîd berzed ser az burç şîr

Sipîhr ender âvred şeb rabezîr

Çu az kuh bi-fürûht giti fûruz

Dü-zülf şeb-tire begerfet ruz

Vaĥten ki enâmil gül-gune-i şafaĥ gisvân siyah leyli işrâĥ ve âftâb cihântâb deryâ-i Nil ayine fâmın ufuk şarkısından tenvîr âfâk eyledi. Prens müşârünileyh mânend-i şir-i jiyân yataklarından fırlayarak vapurdan sâhile şitâbân oldular. Ĥayvânât-ı vahşiyenin dehşetine raĥmen ejder-i âteş feşân ıtlaĥına şâyân olan tûfengini hâmil oldukları hâlde orman içine dâhil ve sa'ât doĥuz râddelerinde şaydgâhından avdetle üç yaban öküzünün kelleleriyle birlikde vapura vâşıl oldular.

Müşârünileyh, ĥapudâne hareket emirini vermekle ĥurûb-i şemse yarım sa'ât ĥalarak Derb'ez-zarâfa'ya ve bu nokĥadan baĥr-ı zarâfa'ya dâhil olduĥ. Nil-i mübârak bu nokĥada hemen iki kilometre ĥadar kesb ittisâ' edip vapurumuz bir sa'ât ĥadar yol aldıĥdan sonra dört bin beş metre ittisâ'nda ve teĥriben mil tûlunda Nil'in iki nehr-i azîme tefrîĥ eden bir cezîreye teşâdüf eyledik. Cezîrenin cihat-ı şarkında kâ'in nehre dâhil olan vapurumuz iki kilometre mesâfeyi kat' ettikten sonra akşam olduĥundan nehrin cihat-i şarkısında sâhile yanaşarak o gece orada ĥaldık. Ferdâsı ĥün,

Azâ'a tecâd'ul arzı şümma ve hâ duhâ

Fâ-şebeh dereen ba'd zalık metriĥen

Kamâ ĥadd nezet eş-sekla şeyâb ĥidâdehâ

Ve abdelet-t-el-meşĥul der'en ve malĥaken

Medlûlunca, subĥ-ı cihân-ârâ şevb-i mâtam zâlâm-ı leyli ĥal'ala câme-i zer-târ ĥurşîd pür-envârı iktizâ edince, vapurumuz oradan hareketle ĥalb'el-zuhr zarâfa iskelesine muvâşalat eyledi. Prens ĥazretleri o ĥavâlide bulunan ormanlara li-ecl eş-şayd azîmet ve şayd eyledikleri bir miĥdâr tûyürü mustaşĥiben sa'ât beş altı râddelerinde vapura avdet buyurdular ve geceyi burada geçirmeye ĥarâr verdiler. Ertesi şabaĥ tûlu'-i şems ile beraber ava içinde Şulûk kabilesi efrâddan otuz kırĥ ĥadar Sudânî anadan doĥma ĥırĥıplâĥ, ellerinde iki metre tûlunda birer mizrâĥ olduĥu ve timsaĥ cildinden bir tarz-ı acîbde ma'mûl ĥâlĥân ve topuzları hâmil bulduĥları hâlde lisânlarınca şarkî söyleyerek gelip bir vaz'-i ihtirâm ile vapurumuzun ĥarşısında durdular, benimle ĥapudân birlikde ĥaryeye ĥıĥtık. Bu vahşî adamların yanına gittik, bunlar Arapĥa bilmediklerinden tercümân vâşıtasıyla: Ne maĥşad ve merâm üzerine böyle alay ile yanımıza geldiklerini su'âl ettiĥimizde Prens ĥazretlerini ziyârat için geldikleri cavâbını aldık. Prens müşârünileyh henüz şikâr-gâhdan avdet etmemiş olduĥu için bir sa'âta ĥadar avdet edeceklerini kendilerine tefhîm eylediĥimde artık bunlar uşul ve âdetleri üzere şarkî söyleyerek hepsi birden raĥs etmeye başladılar. Bu şırada şayd-gâhdan avdet eden Prens ĥazretleri daĥi bu hâli görünce sinemâtoĥrâfla fotoĥrâf âleti ve

edevâtını celb ettikten sonra bunları uşul-ı askeri üzere şaf şaf tertîb ve tanzîm edip bizzât kendileri bu vahşî adamların birkaç nev‘ ve tarz üzere, resimlerini aldılar.

Bundan sonra Prens müşârünileyh hazretleri kise-i kerem ve ihsân-ı güşâd ve onları atâyâyı münâsebe ile mesrûr ve dilşâd buyurdular.

Hüve es-sahmu fil-hicâ hüve es-samhu fil-neddâ * Hüve el-leys ve el-ğayt el-lezi câd meğdeken

Bu kabilenin ğinâ ve şervetleri, inek, öküz, koyun, keçiden ibâretedir. Sudân hükümeti vergi nâmıyla senede her öküz ve inek başına beş ğurûş ve her koyun ve keçi bir ğurûş alır ise de bunlarda nuķûdun fıķdanı hesabıyla hükümet bir öküz iki yüz ğurûş ve bir koyuna on beş ğurûş kıymet taķdîr ederek bu hesaba göre naķden vergi yerine bedelen hayvânât ve yâhûd fildişi ve bazı vîlâyetlerde deve kuşunun tuyunu ve şamĝ aħz eder. Bununla beraber yukarıda ticâret bahşinde beyân ettiğimiz vech ile hükümet fildişiyle deve kuşunun ticâretini kendisine haşr edip her kazâ ve müdiriyyetde cesîm enbârlar ve maħzenler binâ ve inşâ eylemiştir.

Aķvâm-ı Sudânîye henüz hizmet-i askeriye ile mükellef değildir, faķať kendi ihtiyar ve hasen-i rizâsıyla silk-i askeriye dâhil olmak isteyenleri hükümet kabul eder.

Hükümet-i hâzıra-ı Sudân bazı hayvân ve tıyur şayd ve şikârını mânı‘ bir kânûn vaz‘ etmiştir. Bir şeyyâd bu kânûnda münderiç resm ve âdet hâricinde hareket edecek olursa bir ğurûş resm-i nizâmıya mükâbil on ğurûş cezâ-ı naķdı vermektir. Meşala: Ecnebi bir şeyyâd li-ecl’eş-şayd Sudân’a gelir, iki üç ay ve daha ziyâde bir müddet Sudân’da şayd ve şikâr ile imrâr-ı vaķt eyler ve bu müddetde büyük hayvânâtdan iki erkek fil ve bir gergedan ziyâde şayd ve itlafa me’zûn değildir. Şâyet me’zûn olduĝu miķdârdan bir veya iki fil ziyâde öldürerek olursa üçüncü fil için yüz lira ceza-ı naķdı vermeye mecbûrdur.

Eĝer öldürdüĝü filden birisi dişi olursa iki yüz lira caza-ı naķd verir, zirâ dişi fil öldürmek, bu hayvânın inķıť‘a-i tenâsülünü intaç edeceĝi için –hükümetçe kať‘an memnu‘dur.

Şulük kabilesi: Memleketleri Nil-ı Ebyaz ve Abâ cezîresiyle Nevâ gölü arasında kâ’in olan bu kabilenin yek-diĝer karîb ve muttaşıl bir silsile üzerinde karyeleri vardır; her karyede bir şeyh ve bütün karyelere nezâret eder bir nâzır ve bunların umumuna hâkim bir hükümdar

Fâşoda'da muķîmdir, bunlar sâ'ir siyah kabîlelerden ziyâdesiyle kuvve'ül-bünye ve tavîl'ul-kâma bir kabîledir. Sudân ehâlisinin telebbüs ve tazeyyün huşuşunda ve ekl ve şürbde âdet ve etvârıyla rakşa eğlenceye ve çâlğıya olan meyelân fevka'l-'âdelerine ve bir takım kabâ'il halkının garâ'ib-i ahvâluna dâ'ir enzâr-ı kâri'ine vaz' ettiğim tafsilât âtiye tuvâlet huşuşunda bedevilerin de hemen medeniler kadar külfetler ihtiyâr eylediklerini delâlet eder.

Sudân'da hemen ale'l-umum ehâli çırcıplaktırlar. Bazılara ağaç yaprağı ve yâhûd bir parça hayvân derisiyle yalnız edeb yerlerini setrederler. Bunların erkek ve kadınları hep tezyinâta mâ'il ve pek hârişdirler. Ehâli-i merkûmenin gerek erkek ve gerek kadınları zinet maķâmında dizlerine, kollarına, bileklerine ve boyunlarına bakırdan veya demirden ma'mûl türlü türlü halaķalar, bu necekķler takarlar ve tesbiħ tanesi gibi ağaçdan yapılmıř habbeleri daħi ilâve ederek bunların arasına ağaç kökünden ma'mûl bir takım şeylerde asarlar. Bunlardan başka baykuř ve kartal tırnaklarıyla kelb ve çeķal ve hayvânât-ı sâ'ire dişlerini ta'lik ederler. Erkekler daħi kadınlar gibi tezyinata fevka'l-'âda merâķlıdır. Meşala kulaķlarını delip parmak kalınlığında bakır halaķalar ve çivi gibi şeyler takarlar. Bir parça düz bakırı kulaķlarına takmak ve yâhûd bir şummân çivini şokmak pek ziyâde hoşlarına gider tuvâletlerindedir. Kulaķlarına demir veya bakırdan yapılmıř halaķalar taktıkları gibi bileklerine dirseklerine daħi yabancı öküz ve yâhûd gergedan boynuzundan ve yâhûd fildiřinden halaķalar kesip geçirirler.

Bazı karılar iki kulağın kenarlarını delik delik delerek sarı tunç veya bakırdan incecik halkalarla ağaçdan ma'mûl bir çiviye veya şummân parçalarını bu deliklere şokarak kulaķlarını donatırlar. Gerek erkek, gerek karılar tab'an tezyinata mâ'il ve haveskâr olduğundan--bu iki tâ'ife tezyinatda gûyâ meydân müsâbakaya çikerek yek-diğere karşı tefavvuk iddiâ'sında bulunular.

Şulük kabîlesi kıvrıcık saçlarını bir tarz-i acîb ve garib üzere, muhtelif-i şekil ve tarzde örerler, bazıları horuz tepesi ve bazıları fonogrâfin istivânesi gibi müdevver ve bazıısı yelpâze ve yâhûd tâç gibi tenzîm ederler. İnek ve öküz tersinden tezek yaparak odun yerine yakıtıkları bu tezeğın külünü inek beviyle çamur ederek kına maķâmında başlarına koyarlar. Bu kabîlenin yataķ odalarında yegâne döşekleri daħi zemine ferş eyledikleri bu tezek külünden ibâret olup çırcıplak bu hâzır döşek üzerinde tâ şabâħ yatıp eşek gibi yuvarlanırlar, fakat kuruluyor ya! Bunlar ne kadar muķtaşid adamlar ki hayvânlarının mevâd-ı gâ'itasını

maħrukât, yatağ ve ĥatta pudra mağâmında isti‘mâl ederek hiçbir aqsâmını zayı‘ etmiyorlar ki tâm bir Avrupâlinın kavânın-ı iktisâdiyesine ri‘âyet ediyorlar demektir! Şabâhleyin pister ĥâkisterânelerinden kalkınca başlarını, inek yâhûd öküz sidigiyle yıkadıktan ve daha doğrusu levântaları! Bol bol süründükden sonra o külleri daħi pudra mağâmında! Yalnız yüzlerine ve bir tağım yüzlerinden başka bütün vücudlarına sürerler. Avrupa’da i‘mal olunan lavanaların mevâd-ı işliyyesinde bil-kimiyâ teşfiye ve tağtir edilmiş mânda ve öküz kâzurâtı bulunduğuna dâ’ir olan rivâyete bakılırsa bu aqvâm-ı vahşiyenin de ĥayvânât tezeğini, tersini ve sidigini böylece isti‘mâl ile güzel güzel tuvalet yapmaları sebbsiz ve ĥikmetsiz değıldir. Her şabâh tuvaletin icrâsından sonra ekşer-i erkekler bu ĥal ve hey’et-i ġeribe üzere ellerinde mizrâk akşama kadar Nil sâhilindeki sâzlıklarda ve ormanlarda gezinirler.

Bunlara amir ve kabadayı ve ser-gerde olanların yegâne alâmet-i farığaları on beş santimetre ittisâ‘nda ve pârmağ kalınlığında fildişinden ma‘mûl bir ĥalağayı şâğ koluna ve şol koluna da demirden ve yâhûd bakırdan ĥalağalar tağmağdan ancak setr edecek derecede giydikleri küçücük bir tâkiyenin ortasında iki kârış tûlunda dimdik durur bir öküz kuyruğunun etrafı deve kuşunun tuyları ve yâhûd başka kuş kanâtlarıyla tezyyün etmekden ibâretdir ki işte böyle müzeyyen bir tâkiyeye veya tâç! Emâreti hangi bir şahşın başında görerseniz o şahş acîb’ul-manzerin kendi fırkasının ĥazarda, seferde amir yegânesi olduğuna kâna‘ât edebiliriz.

Yam yam ehâlisinin saçları kabâ’il-i sâ’ire ĥalkının saçları gibi kıvırcık ve kısa olmayıp uzundur, ĥatta omuzlarına ve bezen billerine kadar şarkar, ehâli-i merkûmenin erkekleri saçlarını tezyyünde ĥayreti mucib olacak derecede emek şarf ederler: Evvel-be-evvel saçlarını başlarının tepesinden alınlarının ortasına kadar al-eferağâ uşulü üzere ikiye ayırıp ve birçok külfet ve zehmetler ile örüp giriye alarak bağladıkları gibi şağaklarındaki perçemlerini ön ve arka tarafından aşığı doğru sarkıtırlar. Şağaklarının üst tarafında olan kâküllerini toplayıp birkaç topuz yâptıktan sonra enselerine doğru uzatırlar. Tâ’ife-i nesâ ise saçlarına hemen erkeklerinkine müşâbih bir tarzde nizâm verirler ise de öyle kâküllü ve perçemleri olmayıp düz bırakırlar.

Ehâli-i merkûmenin başlarına giydikleri başlıkların ekşeri tuğaf bir biçimdedir. Bazısı Rum rü’esa-i rûhânîyesinin giydikleri tâçlara benzer. Kadınlar saçlarından birkaç tel kıparıp

bunların katır bu neceği dizerek bir halağaya bağlar ve iki tarafında olan demir çubuğlar vasıtasıyla başlıklarına rabt ederler.

Başlarını minval-ı mezkûr üzere tezyyün ettikleri gibi bazen saçlarının uçlarına daği arslan, kaplan, köpek ve sâ'ir-i hayvân dişleri takarlar ki Mışır kadınları bunların yerine altın, mercân ve ince kullanırlar.

Bunlar bazen fildişini, arselan dişini tezyyün ederek güyâ mücevherâtle donatılmış gerdenlik ve buruş mağâmında boyunlarına takarlar goğuslarına asarlar. Bu beyaz ve müzeyyen! Gerdenlikler siyah ten üzerinde ne tuhaf bir tezâd teşkil ettiği muhtaç beyân değildir.

Ehâli-i merkûme Ersetkeme ta'bir ettikleri bir nev' ağaç kubuğunu döğerek lif hâline gitirdikten sonra bundan bezz dokurlar ve nâdiren elbise yaparlar ise de dâ'ima giydikleri şey yalnız billerinin aşâğasından baldırlarına kadar mümted olan hayvânât derisinden envâ'ini isti'mâldan ibâret ve şânşâr ve meymun derisi ise indlerinde pek mağbûldur. Ekser-i vakit arçalarını zinet mağâmında meymun kıyruğu asarlar; burada Avrupalı Madâmların semmur derisinden ma'mûl isti'mâl ettikleri boyun atkısını ve bunun kenârında zinet mağâmında taqtıkları müte'addid semmur kıyruklarını hatıra gitirmemk mümkün değildir. Zannımca Avrupa Madâmları bu modâyı aqvâm-ı Sudânîyeden ahz ve iktibâs eylemişlerdir. Aqvâm-ı mezkûre yevm-i hilkat-ı hazret Adam'dan beri bu kılık ve kıyâfetle kıt'a-i vasi'a-i Sudân'da ormanlar içinde yaşamaktadırlar. Bu kadar eski bir moda Avrupalı güzel Madâmların ântîka mağâmında rağbetlerini celb edecek tezeyyünatdan olsa gerekdir.

Bu yam yam ehâlisi herkesin dediği gibi kıyruklı olmayıp bizzât gördüğüm bu vahşiler nev'-i beşerden aşla farkları olmadıktan başka bizim gibi mucib-i esef veya meserret olan ahvâlda ya müteessif ve yâhûd memnun olurlar ve bizim muzıklarımız asâkerimiz nasıl harba teşvîk ve tahrîs eder ise onlarda davul ve borular çalarak kendilerini gavğaya teşci' ederler. Burada Türkçemizde ma'rûf olduğu üzere isti'mâl ettiğimiz bu yam yam lafzının şahîhi niyam niyamdır. Denka lisânından alınmış olan bu ta'bir ekul demektir ki bundan mağsad niyam niyamların insân eti ekl ettiklerine telmihtir. Bunlar nâm-ı mezkûr ile hem Asya ve Avrupa hem de Afrika'da meşhûr olmakla beraber kendilerini asl ismi olan Zendây ta'birinden de şarf-ı nazarla yalnız Türkçede ma'rûf olduğu üzere yam yam ta'birini isti'mâl

ediyoruz. Hatta Sudân ehâlisi bu Zendây halkından başka insân eti ekl eden ne kadar kabâ'ili vaşşiyeye sâ'ire var ise cümlesini niyam niyam lafzıyla yâd ederler. Afrika vasaatda olan kabâ'ili-i sâ'ireden her biri yam yamaları bir türlü nâmla yâd edip Yungulular bazen Mându ve bazen daği Mânyânâ derler. Bunun daha ilerisinde olan Deyur kabilesi daği Omârbâka tesmiye edip şark tarafında olan mitolular Mâkârâka veya Kefârâkâ ıtlâk ettikleri gibi Yungulular Kândâ ve Munitulular yâyâbehra nâmıyla yâd ederler. Ale'l-umum başları küre şeklinde yuvarlâktır. Gözleri bâdem resiminde ve kaşları muğavves ve uzundur; hatta uzunluğundan âdetâ gözlerinin üzerine sarkar. Yenâk kemikleri müdevver olamyıp sivri ve birbirinden açıktır. Bu hâl ehâli-i mezkûrenin tabi'âtlarında merkûz olan vaşşet ile şecâ'atın görünüşde bir kât daha vücuduna delâlet eder. Burunların yaşası ve dudaklarının enli ve kalın olması simânın müdevver görünmesine bir dereceye kadar siyah olmayıp kahveden ma'mûl çokolataya müşâbihdir. Erkeği ve kadını bir renkte olup aşla fark edilmez. Bunlar sâ'ir-i Afrika kabâ'ili gibi vücudlarını çizmişler ise de ya umumi birden muhârabe ve yâhûd biri diğeriyle gavgâ ve doğuş ederken haşmına mukâbele için ok dişlerini törpüleyip sivriltmek huşuşunda kitta'-i mezkûrenin sâ'ir-i ehâlisine teba'iyet ederler.

Kabâ'ili-i mütenevvi'yi ta'rîf şededinde Nubalılardan aḥvâlina ittbâ'en ale'l-umum Mito nâmıyla yâd edecek ise de bunların aşl mito veya Mito ta'bir olunan kabileye aşla münâsebeti olmayıp bunlar birbirinden ayrı olarak Mâdı ve Mâdı Kâbâ ve Levuyâ nâmlarıyla dört kabileden ibârettir. Kabâ'ili-i mezkûrenin tavaṭṭun ettiği arâzi beş alti derece arz-i şimâlîda ve ruḥ ile rul nehrleri arasında vâki' olup şimâlen Denka kabilesinden ma'dûd olan rul ve aḡâ kabilelerine ve cenûben daği yam yam vîlâyetlerinin şark tarafına mümted olur. Mitolular kendilerinin iskân ettiği maḡalla Moru ta'bir ederler.

Mito kabailinin lisânları birbirinden pek âz farklı ise de yâm yâm vîlâyetinde olan kabâ'ili-i keşire birbirinden farksızdır. Mito kabâili ile Yungu kabilelerinin lisânları her ne kadar birbirine müşâbih ise de Baḡr'l-Gezâl boyunda mütemekkin kabâ'ili-i sâ'irede isti'mâl-i müşterek hiçbir lügât yokdur. Adât ve melbusât cihetine gelince Mito kabâ'ili Yungululara yam yamlardan daha ziyâde benzediklerinden bunların aşlı aranılacak olsa belki Yungululardan bir şübe olduğu anlaşılır. Mito ehâlisi Yungululardan daha siyah olup vücudları Yungulular kadar cefaya muḡtemel değildir. Hatta Yungulular birkaç gün ekmek bulamazlarsa yalnız toprağdan çıkardıkları kökle ta'ayyüş edebilirler. Mitolular gâyet

tembel olup hatta ma'kulatlarını tedârük teşebbüsünde bulunmaları maḥzâ açlıktan ölmek içindir. Bu biçâreler (bec) kurdu ta'bir olunur bir nev' mühellik yâra çıkardıklarından bundan her sene birçok telefâta dûcâr olurlar. Mito kabâ'ilinin tavattun ettiği arâzi münbît ve maḥşuldâr olduğdan başka ormanları yabanî hayvânâtla mâlâ-mâl olduğu gibi petâtes daḥi mebzulen bulunduğundan bunlarla ta'ayyüş kolaydır. Mitolular daḥi yungulular gibi şığırdan başka keçi köpek ve tavvuk besledikleri cihetle Dunkulular bunları da Deyur lafzıyla yâd ederler. Ehâli-i merkûme kelb beslemeye Yungululardan ziyâde hâriş olup hayvânât-ı sâ'ireye tercihen insân eti ekl edenlerden bahş ettikleri sırada kelb eti ekline tahrîş ettikleri tabii'yyun ulaması beyân ediyor. Vâқи'en Afrika kıt'ası dâhilinde olan ehâlisi insân eti ekl eden kabâil beyninde kelb eti daḥi gâyet leziz olduğundan ve bunlar ibtida kelb etinden başladıklarından tabii'yyun sözlerini tesdiḳa mecburum.

Mito kabâili kadınları yüzlerini ve dudaklarını, insâna hayret verecek derecede, kesip doğrarlar; bu huşušta biribirlerine rekâbet edencesine ilerlemişlerdir. Bunlar alt dudaklarının büyüklüğüne kanâ'at etmeyip güyâ tenâsüb ve intizâm hâşıl etmek için üst dudaklarını daḥi hâtır ve hayâla gelmeyecek sürette soḳarlar. Bu vahşi kârılar gerek melbusâtda ve gerek saçlarının intizâmında hayvânât-ı vahşiyeden bazılarının şekil ve hey'etini taklîd ederlerse de dudaklarının böyle peyde hey'etine götürülmesinin sebebini anlayamadım.

Mito kadınları tekrîben sim mecidiyye cirminde cevherli çakmak taşından ve yâhûd fildişinden yapılmış pulları dudaklarının altına üstüne yapıştırırlar; bundan maḳşad dudaklarının büyük görünmesinden ibâret olup hatta bir şey içerken elleriyle üst dudagını kaldırıp yukarıdan aşağı dökerler.

Mâgânyâ kabilesi kârıları daḥi Mitolular gibi dudâklarını yalnız hâlaḳalar ile tezyyün etmeye kâni' olmayıp (belel) ta'bir ettikleri hâlaḳaları dudaklarına ta'lik ettikten başka alt dudagının altında maḥruṭıy'ul-şekil cevherli çakmak taşından birer taş asarlar.

Mâdı kabilesi nisvânının melbusâtı Mito ve Yungu kadınları gibi olup yarı billerinden aşağı ot ve yaprakdan yapılmış birer önlük isti'mâl ederler. Erkekleri ise Yunguluların kullandıkları deri önlükler gibi önlük isti'mâl edip faḳat bunlar mezkûr önlüklerin üzerine birer de müşelles'ul-şekil bir deri daha asarlar ki bunun eṭrafı ve üzerleri türlü türlü bu neceklelerle tezyyün edilmiştir. Mito kabilesi halkın billerine bağladıkları kuşaklar deriden yapılmış ve üzerine renkli kâtır buncuḡı ve kelb dişleri ta'lik edilmiştir. Yam yam ehâlisinin

daği bu tarzde kuşak bağladıkları vardır. Mito kabilesi halkı Yungulular gibi saç süsüne bakmayıp gâyet kısa keserler.

Nubalılar kıt'a-yi mezkûre dâhilinde her nereye ayak basmışlar ise orada nûr-ı İslâm leme'âna başlayıp bir takım âdât-ı vahşiyeyeâne ve câhilâne refte refte terk olunmuşdur. Ez-cümle evvelleri Mito kabilesi halkı topuklarına parmak kâlınlığında demir halağalar takıp perçîn ederler ve ayaklarını zedelemek için halağanın içine ağaç parçası sokarlar ve bundan başka bir arslanı zabt edecek kadar küvvetli köseleden ma'mûl halağaları boyunlarına pek ziyâde sıkı bağlandığından bazen boğulma râddesine bile varırlar idi. İşte bu Mito kabilesi Nubalılar ihtilât ettikten sonra bu gibi âdât-ı vahşiyâyeden ferâgat etmişlerdir.

Avrupalılar Afrika kıt'asının garb ve cenûb taraflarında Hıristiyânlığı neşr etmekle meşgûl iseler de şimâl tarafından dîni-i mübîn-i Mohamed'i içerilere doğru yayılmış ve gündün güne tevessü etmekte bulunmuşdur. Kırk elli sene akdem hatt-ı istivâyâya gidenler İslâmın nâmını bile işitmemişler iken şimdilerde hatt-ı istivâyâya kadar mevcûd olan ehâli kâmilen İslâm olup bunun ise Nubalıların semere-i gayreti olduğuna şüphe etmemelidir.

Yam yam ehâlisi Nubalılardan gördükleri uşul-i ibâdatı taklîd ede ede bazıların bu taklîdi i'tikâd derecesine vardırıdıkları daği Buru lafz mahşusuyla tefrîk olunmalarından anlaşır. Ma'a-mâ-fih ehâli-i merkûmenin lisânlarına vakıf olup da Buru ta'birinin medlûl-i hâkiqası taharri olunursa kehânat ve tefe'ül maşşadını ta'kîb ettikleri de tebeyyün eder. Yam yamların kehânat ve tefe'ülleri pek garipdir. Şöyle ki: Bu havâli ormanlarından bulunan ve kendi lisânlarında dâmâ ta'bir olunan ağaçdan iskemle yaparlar. Bu iskemlenin üzerini cilalamak derecesinde tesviye ederek ve bir parçası şu ile ıslatarak duz bir odun parçası iskemle üzerinde bir tarafa ilişip kolayca işlemez ise niyet ettikleri işte hayır olmadığına kâ'il olurlar.

Ehâli zıkr olunan iskemle ile sürtmeyi ise bir nev'i ibâdat add ettiklerini Nuba ehâlisinden gizli tutarlar. Fağat teşâdüfen Nubalılar bu hâli gördüklerinde i'tikâdât-i bâtileden neş'et eden bu gibi şeylerin teşviş ezhândan başka bir şeyi müfid olamayacağı beyân ile ehâli-i merkûmeyi bu maqûle âdâtlardan vezgeçermeye çabalarlar. Bundan başka ehâli-i merkûmenin i'tikâd ettikleri bir takım şeyler daha vardır ki pek tuhafdır. Meşela: Necbi ta'bir ettikleri bir kırmızı ağaçdan çıkardııkları bir nev' yağı tavuğa içirirler, tavuk helâk olur ise muhârabede mağlubiyetlerini telef olmazsa gâlib olacaklarını istidlâl ederler. İşte böyle

fâllar ile tâli'lerini tecrübe etmedikçe bir işe başlamaları ihtimâl hâricindedir. Birde bir horuz yakalayıp biçâre hayvânın başını mükerreren şuya daltırıp çıkardıktan ve hayvân kendiden geçtikden sonra hâli üzere bırakırlar. Eğer horuz canlanıp hareket eder ise muhârabede gâlibiyet ve etmez ise mağlubiyete işâret add ederler. Bu fâlları muhârobe hakkında isti'mâl ettikleri gibi su'-i zenn hususundaki i'tikâdlarına muvâfık çıkar ise su'-i zenn tahtında olan biçâreyi derhâl telef ederler. Yam yam ehâlisinin bu fâllardan başka birde câdi ve buna mümâsil gulyabanı gibi şeylere daği i'tikâdları vardır, hatta ormanlarda ağaç dal ve yapraklarının ihtizâz ve hareketinden mütehaşşıl hişiletiyi güyâ bunların takellümü olduğu i'tikâdında bulunurlar.

Buraya kadar ehâli-i merkûmenin bazı ibâdât ve i'tikâdâtını beyân ettiğimizden bundan sonra daği mevtâları üzerinde ittihâz ve icra ettikleri uşul ve âdâtın ta'rîfine başlıyoruz. Şöyle ki: Yam yam akrabâsından birinin vefâtında müteveffânın küçükden beri tanzimiyle uğraştığı saçlarını derhâl traş edip demet demet yollara dağıtarak ezhâr-ı mâtem ederler. Bu mevtânın na'sı hayatında olduğu gibi başını taktığı tuy ve sâ'ire ile tezeyyün ve eğer erkek ise önlüğü de beline rabt olunarak yâber iskemle üzerine oturtulup ve yâhûd tabût gibi içi boş ağaca koynulup defn olunur ki ehâli-i merkûmenin mevtâlarını bu derece tezeyyün edişleri âdatâ bir ziyâfete hâzırlanmalarına benzer. Bu mevtâların üzerine ibtida tahta konup sonra toprak atarlar. Bu şuret tedfîn ehl-i İslâm âdâtına müşâbihdir.

Yam yam ehâlisi daği Yunğulular gibi mevtâlarının defn ederken başını bir mua'yen-i cihete götürmeye pek diğkat ederler ise de bunlar yunğuluların aksine olarak erkeklerin başını şarka ve kadınlarınkini garba götürürler. Ehâli-i mezkûre mezarlarının içini çamur ile soyayıp güzelce çikindikden ve na's mezara indirip üzerini örtükden sonra kendilerinin külbelerine müşâbih bir de külbe inşâ ederler.

Keyfiyyet-i Tezevvüçleri

Sudân'ın her tarafında olduğu gibi Yunğu kabilesi daği tezevvüç edecekleri kadını bâdihevâ olmayıp gelin pehâsı ve ağırlığı nâmiyla bir takım demir hâlağalarla bazı meskûkâtdan kızın pederine, iktidârları derecede, bir şey vermek mecburiyetinde bulunurlar bunu tedarük edemeyipde vermezler ise öyle istediği karıya alamayıp bir ihtiyar-ı siyahı ile

iktifa etmeye mecbûr kalırlar. Bunların erkekleri olunacakları vakit alacakları kız için verdikleri şey beheri iki yüz elli derhem ağırlığında on aded demir meskukatat ile yirmi aded mızrağ demirden ibâretidir.

Afrika kıt'ası dâhilinde kabâ'il halkının zevceleri mâlik oldukları kudret ve şervet nisbetinde müe'addid ise de Yunğulular bu dereceye gitmeyip dörtten ziyâde kadın tezevvüç etmezler. Bunların beyninde her ne vekit-i müfârekat vuku' bulacak olur ise bu verilen şeylerin bir miqdârı geri alınır ve her kim olur ise olsun zevcesini pederinin hânesine gönderir ise zevcesi dilediğine varmağa me'zun olur. Eğer bir karı kocasını müsâ'adesi olmadığı hâlde çocuklarını daği babasının evine götürür ise hîn izdivaca verilen demirlerin kâffesi i'âde olunmak lazım gelir. Eğer birinin karısı kısır olupda çocuk doğarmaz ise kocası onu dâ'ima tatlika muqtedir olur. Bunlardan biri zevcesinin diğeriyle zinâ ettiğini haber olur ise evvel emirde zenpâreyi telef etmeye sa'y ve gâyet edip mu'ahharen zevcesini şediden döver. Yunğu karısı himlini vaz' edeceği vakit şuret-i maşşusada yapılmış kalınca birdir ki iki eliyle yapşıp ondan istimdâd eder. Çocukların köbeğini dâ'imâ uzunca kat' edip bağlamazlar. Bir Yunğu karısı çocuk doğardığı vakit hiçbir güne şenlik etmezler ve çocukları dâ'imâ bir keçi derisinden dikilmiş torbaya koyup şu destesi gibi arşalarında taşırlar, çocuklara mütemadiyen iki sene sevdamdırırlar, bunlar çocukları sütden kesmeyi bilmeyip sütü memeden kesmeyi bilirler. Meşalâ (kâbarıda) ta'bir olunur bir nev' ağacın yaprağını döküp ma'cûn hâline gitirerek memeye sürürler evvel-i vakit süt tabi'âtle kesilir gider.

Gerek Yunğu ve gerek kabâ'il-i sâ'irede bir âdat vardır ki memede olan çocuğun ebevyninden gayrısı bir külbeye beytütet edemeyip bunlar diğeri bir külbeye nakl olunur, Yunğulular da bir erkek on sekiz ve bir kız on beşine gelmedikçe te'ehhül etmez.

Bunların mevtâlarının defn etmesi biraz yukarıdaki ta'rifatımızdan da anlaşıldığı üzere ehl-i İslâmın âdatına müşâbih olup kabâ'il-i sâ'irenin kâffesine muhâlif. Şöyle ki ehâli-i merkûmeden birinin vefâtı vuku'nda dizlerini kuvve-i cebriyye ile çenesine bitişirip ayaklarıyla üstünden şıkça bağlarlar. Na's-ı mezkûr bu hay'ete gitirildikten ve koyun derisinden ma'mûl bir torbaya konulup ağızı daği iyice dikildikten sonra gâyet derîn bir kabra konulup üstü örtülür.

Yunğu kabilesi halkı bâlâda beyân olunduğu vech ile mevtaların torbaya koyup defn eder iken erkek yüzünü şimâle ve kadınlarınkini daği aksı olarak cenûbe doğru teveccüh ettirirler,

mevta defn olunduktan sonra mezarın üstünü örterek bir takım taşlar yığip istevânı bir şekilde götürdükden ve serâpa etrafında kazıklar çaktıktan sonra mezârın hemen ortasına mütevaffânın şu içtiği kâbı vaz' ederler. Ehâli-i merkûmenin kebirleri dâ'imâ külbelerine yakın olup bunların üzerine ekseriyen bir takım ucları sürütölmüş ağaç dalları koyarlar. Bu dalları güyâ mezarın içindeki mevta dünyâsını terk edeli hayli vakit olduğunu işaret olacak imiş.

Ehâliiden hangisinin bir cenâzesi olsa bütün akraba ve ta'allukatıyla komşularını da'vet edip Merîse ta'bir olunan baldan yapılmış bir nev' müskir şurub içerek mevtayı hepsi birden alıp medfene götürecek defn ettikten ve Al birliğiyle üzerine taşlar yigerek ve etrafına kâzıklar dikerek taşların üstüne de müteveffânın şu içtiği kâbı vaz' eyledikten sonra gireye çekilip kâzıklara ok atarlar ki ekseri kebirlerin etrafında olan kâzıklarda ok yarası müşâhede olunur. Bu ok atmak âdatları avrupalıların resm-i tedfini müte'âkib silâh atmalarına benzetilebilir!

Ehâli-i mezkûre o derecelerde câhildir ki ruh nedir insân nedir halîk-i mu'tlak hazretlerine ibâdat nasıl olur buralarını aşla bilmezler. Çünkü şâhib-i gün ve mekân hazretlerini gerek lisânen ve gerek hâlen bilip takdîs etmek için şimdiye kadar hiçbir vasıtaya mâlik olamamışlardır.

Hartum ve Nuba havâlisi ehâlisi kâmilen İslâm olup zıkr olunan kabâ'il halkı dahi buralara civâr olmalarına nazaren onların da İslâm olmaları lazım gelir ise de ne çâre ki şarf-ı âlem-i cahâlet ve vahşetde yaşadıkları cihetle şimdiye kadar nasıl görmüşler ise öyle gitmekdedirler. Şûrasına hakîkaten te'essüf olunur ki gerek Mısır'da cami'ül-ezher gibi bir dâr'ül-ta'lîmden ve gerek Hicâzdan ve huşuşuyla merkez-i hılâfet-i İslâm olan İstanbul'dan birkaç âlim, bir hey'et-i ilmiyye gidip de şu biçârelere tarik-i selameti ira'e ve uşul ve erkân-ı İslâmiyyeti telkîn ve ta'lîm etmiyorlar, eğer bunlar şu zahmeti ihtiyâr etseler cem'iyet-i İslâmiyyemize beş altı milyon nüfus idhal etmiş olacaklarından bu şâyân tekdîs hizmetleriyle dünyaca ve ahiretçe mâddi ve ma'nevi menâfi' ve meşubât-ı azîme te'mîn edecekleri beyân ve tavzîhe mühtâc mesâ'ilden midir? Ma'lûmdır ki Protestân misyonerleri ve Kâtolik cezuyetleri her türlü mahâlik ve müzahamı gözlerine alarak cem'iyetlerini teksir için dünyanın her tarafına yayılmakta ve aşrlardan beri telkîn dîn-i issaviye çalışmaktadır.

Hatta Afrika'da gelip kendilerini evvelen dîn-i Mohamediyede gösterek yavaş yavaş türlü türlü şani'alarla biçâre ehâliyi igfâl ve kendi mezheblerine idhâl ediyorlar!

Bizim mezheb nâmıyla olan i'tikâdâtımızın hiçbiri Yungu ve etrâf-ı kabâ'il ehâlisinin ma'lûmu değildir. Façat bunlar cenâb-ı haqqın vahdâniyetini biliyorlar ve lisânlarında luma kelimesi ile zât-ı bâriyi tevhîd ve bezen lisânlarınca ulviyyet ma'nâsına olan luma gubu ta'biriyle yâd ve ta'zîm ederler ki bir gûnâ ta'lîm ve telkînin dahl ve ta'siri olmayan bu i'tikâd-i fitrileri İslâmiyeti ne dererece suhuletle kabul edeceklerini delildir.

Nubalıların pek çoğu gâyet mütedeyyin ve şaliğ oldukları ekser vakitlerini şikr-i Allah ile imrâr ede geldikleri cihetle Yungulular daği bunlara bakarak minvâl-i meşrûh üzere cenâb-ı hâliğ muţlakın ismi celilini zikr ederler.

Yungulular'dan biri hastalanacak olsa bunun hastalığını Luma'ya atf ettikleri gibi bir adam ümîd ettiğî bir maşlahata nâ'il olamamak ve yâhûd ava gidip de boş avdet etmek gibi bir hâl vuku'nda kader böyle imiş ma'nâsına olarak Lumaniyâ derler.

Musikilerine Dâ'ir

Mitolular Yungu ehâlisinin her şuretde madunında ise de ehâli-i merkûme musiğa yapmakda ve çalmakda kabâ'il-i sâ'irenin ekseriye tefavvuk eder ve Yunguluların isti'mâl ettiğî mânîn ile ağaçdan ma'mûl surnâ yerine kebâğdan bir nev' surna yaparlar ve iki tarafındaki perde delikleriyle murâd ettikleri şadâyı çıkarırlar. Mitoluların bundan başka, Nubalıların rebâb ta'bir ettikleri, bir nev' eski lâvţaya müşâbih çalgıları olup bunu sert bir ağaçdan a'mâl ve üzerine bir köprü ile beş tel vaz' ederler. Şedâ çıkaracak levhası dört köşeli ve üzeri hayvân derisi kaplı olduđu hâlde dört köşesinde sadânın ihtizâzi için müdevver dört deliğî vardır. Mitoluların kumaşdan yaptıkları düdüklere isatnbul'da isti'mâl olunan küçük felâveteye müşâbihdir. Bir köyden diğere için kullandıkları boynuzdan ma'mûl boruların yukarı tarafından üç deliğî arzu ettikleri sadâyı hâşıl eder. Mito ehâlisinin (dungura) ta'bir ettikleri bir nev' surnâ ki iki kâriş tülundadır –Yunguluların (muburâ) ıtlâğ ettikleri surnâyâ benzer. Afrika kıt'ası dâhilinde olan kabâ'il-i sâ'irenin çalgıları bir düzeye sadâ çıkarıp bir şeyi anlaşılmaz derecede bulunduğundan Mitolularkini, her türlü ses verdiğinden, bu gibi yek ahenk çalgılara müreccağdır. Bunların (mândolîn) ta'bir ettikleri sâzdan hâşıl

olan şadanın her perdesi kendilerine başka neşât ve inbisât verir. Ve ehâlinin kullandığı bir muzıka daha vardır ki telleri amûdi olarak yukarıdan aşağı lâvteye benzer. Bunun a‘mâlında güyâ fenn-i musikiye vakıf ve aşnâ imişler gibi öyle bir diğkat ederler ki haqıqaten bu tarz a‘mâlî temâşâ mucib merâk olur, bu çalgının ortasındaki tahta oyulup üstüne deri kaplanarak bazen ağaç özünün lifinden ve bazen dađı ceylân kıyruğunun kıllarından teller yapılır. Bu çalgıyı fenn-i musikiye aşnâ olanlar çalmış olsa fevka‘l-‘âde ahenk-dâr sadâ hâsıl edeceği şüphesizdir.

Yam yamalar birbirlerinden tefriki gâyet müşkil birkaç ses çıkarıp ara sıra inekler gibi bir şada peyde ederler ve bundan kendileri pek ziyâde mütelezziz olurlar. Bazıları yalnız çalgıcılık ile ta‘ayyüş edip kıyâfetleri pek tuhaf oldukları başka boğâz, kol, bil ve becaıklarına dađı türlü türlü kuş tuyu ve tırnaqları koyun ve keçi ve öküzlerin tırnaqlarıyla hayvânât-ı sâ‘ire kemik ve dişlerini ve kaplumbağa kabuklarını takıp rakş ederler. Muħarrer-i âciz birkaç sene evvel İstanbul’da bir bahâr mevsimi tâ‘ife-i merkûmenin kağıthâne ve gül şu mesirelerinde rakşlarını gördüm ise de Sudân’da gördüğüm rekğâşlar gibi âtîn ve seri‘ül hareke olmadıkları gibi kıyâfetlerinde de bit-tab‘ öyle bir tuhaflık yok idi.

Bunlar Afrika kıt‘asının her tarafına gidip kabâ‘il-i muhtelif miyânında vecûdlerini muhtelif şuretlerde tezeyyün ettikleri gibi başlarına taqtıkları tuylar dađı başkaca şâyân temâşâdır.

Afrika-yı Vustâda olan kabâ‘ilden bazılarını Nubalıların ta‘lîmiyle cenâb-ı haqqı tanıp ehl-i İslâm gibi du‘â ettiklerini müşâhede eyledim ise de bazılarının vacib-i te‘âla ve teğdîs hazretlerinin varlığına henüz ma‘lûmâtları olmayıp faqat bunların da yakın vakitte Nubalıların himmet ve gâyetleri sâyasında kâmilen İslâm olacaklarına şüphe etmemlidir. Zira yam yam ehâlisinin şimdiki hâlde cenâb-ı haqqın vahdâniyetine vakıf olmadıkları lisânlarında ism-i celâla delâlet eder birkaç kelime bulunmasından istidlâl olunur; ise de içlerinde bulunan Nubalıların nemâz kılip cenâb-ı haqq’a ve hazret-i peygambere du‘â ettiklerini gördükça onlara teklîd etmeye başlamışlardır. Nubalılar ise bunların şu gâyetlerini görüp işittikçe kendilerine şeriat-ı Moħamediyeyi telkîn etmekden bir ân hali kalmıyorlar. Bu hâllara rağmen bu taraflara gelen Protestân misyonerleri bunları Protestân etmeye cehd ve gâyet ediyorlar.

Muharrer-i âcîz eşnâ-yı seyâhatımda Nil'in yukarı tarafına giderken yolda bir vapura teşâdüf ettim ki derûnu yedi sekiz yaşında Sudân çocuklarıyla doldurmuş ve içlerinde yalnız sekiz dokuz papaz mevcûd bulunmuş idi. Bu çocukların nereye götürüldüğüü bir Sudânîden su'âl ettiğimde, papazlar bu çocukları Londra ve Amerika'ya götürüp oralarda pâpâzlık terîkini okuttuktan sonra tekrâr Sudân'a gitirecekleri ve bu vasıta ile güyâ Sudân ehâlisini Protestân edecekleri cevâbını aldım.

Eşnâ-yı râhada güzer-gâhımıza çıktıklarını ânifen beyân ettiğim Şulük kabilesi münâsebetiyle gerek bu kabilenin ve gerek sâ'ir-i kabâ'il Sudân îyenin garâ'ib-i âdatı hakkında lüzumu kadar a'tâ ettiğim ma'lûmât -ki tahriiri sadedında bulunduğum seyâhatımızın aksâm-ı aşliyesindedir –burada hitâm bulmagla şimdi yine –Şulük kabilesinden ba'd'el müfârîka yoluna devâm eden – vapurmuzun şuret-i kezzân seyâhetini ta'kîb edeceğiz:

Fi 19 Muharrem 1327 sene-i hicriyesine müteşâdif 10 Febrayır 1909 sene-i milâdiyesinde şabâh şafaqla beraber Zarâfa islesinden hareket eden vapurumuzla Nil'in cihet-i garbisinde kâ'in cezîre pişgâhına geldik ki cenâb-ı hallâk kerimin âşâr-i kudret hürd fersâsından bir bahşâyış tabi'at olan bu cezîre le'tâfetde, yukarıda zıkr ve tavşifi geçen, ataya bir nazîre idi. Zelâl la'tifesine şü'â'-ı şems-i münir nüfuz ve ta'sîr edemeyecek derecede şık yapraklarla pür-huzâret ağaçlar üzerinde rengârenk sevimli kuşların nağamât şevken şevki gönüllere lâhuti bir inşirâh veriyordu; nazar hangi bir tarafa in'itâf etse müşâdif olduğu bedayi'-i kudret ve san'at üzerinde müncezib olup kalıyor, gönül –bu nazar-ı firib el-vâh-ı tabi'atın temâşâsında – ebediyyetin a'mâk lâ-yetenâhisine dalıyordu.

Tenaşsub u fihâ vufûd'ul mâ' mu'acceleten

Kal-ğayl hâricetun min cel-li mecrihâ

Kâ-anmâ'el-fizze't-ül-bayzâ'u sâ'ila

Min'el sebâik tecri fi mecâribehâ

Îza aletehâ eş-şibâ ayedet lâhâ hubuken

Misl'ül cevâşin meşkûlen hevâşihâ

Tavşif-ı belîğine mâ-sadak ve ayine gibi şâf ve berrâk olan Nil, cezîrenin bütün bedayi'ni tersîm ediyor, arada küçük küçük dalgalarıyla pür-i cezîrenin sâhil ve leb-i la'tifinden buseler alıyordu. Hürma ağaçına müşâbih ser-besehâb dom ağaçları ve eşcâr-ı sâ'ire ile sâyedâr olan bu ağanın hangi bir noktasının bakılsa nazar-ı dûr-bîn temâşâyâ, hayâl ve ha'kikatla memzûc; le'tâfetler, bedi'alar teceli eder.

Ağaçların sık ve yeşil yaprakları arasında nüfuz-ı nazar kâbil olan açıklıklardan lâhuti, firdevsi ufuklar nümâyân olur. Pür-ğuzârât tepelerden huşula gelen bu ufuklar âlem-i semâya manâzır ittişâlı piş-nigâh tahayyülde öyle bir ravza-i behiştî teccîm ettirir ki merg-ı hayâl hemen oraya, o âşiyâne-i firdevsiye uçmak ister. Evşâf-ı lâhuti ittişâfında bir tuhfe-i nâcîz olarak nazm âtiye ihdâ eylediğim bu cezîreden –bir iki sa‘âtlık temâşânın bahş ettiği bir vecd ve istiğrâk ile ve mütehassirâne veda‘larla müfârekat eyledik:

Min çeh küvim vaşf in gülzar dâ'im nevbahâr * Miçked cây-ı medâd az hama am-meşk ve gelâb

Ber-ser her şâh eşcâreş gül yâkut renk * Der-kef sâki tu guyi hest câm pür-şerâb

Beseke gülha reste ender pây (dom) ve areareş * Şâhed mând bud-ı halhâleş az la'1 mezâb

Jâlahâ bir lâleha mând birevi dilberi * Gu arğ gurd-ast rehşâreş zetâb âftâb

Şi'r

*Râit u ezhârehâ bil-tel mümtezicen * Kâannahâ hed hûd huf bil-arğ*

*Nesîm ravzetehâ misk ve terbetuhâ * Kâannahâ müzecet bil-anber el-abek*

Köklemek Ravza'ül-cenna nâmını vermek istediği o güzel atadan müfârekatımızın ferdâsı günü ale'l-şabâh Am-Cersân nâm maħalla vuşulumuzla Prens müşârünileyh vapurdan çikerek civârımızda bulunan ormanlara azîmet ve karaca nev'inden Abu-Urf dedikleri iki hayvân şayd edip gurûb-i şemse karîb avdetlerinde bunların başlarını birlikde gitirdiler ve bir gece daha burada kalmağa qarâr verdiler. Ferdâsı gün şems-i münir:

Ve eş-şubhu kıdd cerredet şavâremahu * Ve el-leylu kıdd hamma minhu bil-herebin

Ve ec-cuvv fi hulleten mümseketin * Kıdd ketebahâ el-buruğ min zehebin

Tavşif-i şâ'irânesini vera-ı perde-i hicâbda maħcûb bırakacak şuretde azamet-i tuyu'yla âfâkı tenvîr edince Prens müşârünileyh şikâr-gâha âzim ve şitâbân ve gözden gâ'ib ve nihân

oldular. O gün akşam olduğu hâlde Prens hazretlerinin, hilâf-ı mu‘ad, avdetlerinde hiçbir emâre zuhur etmedi, nihâyet ortalağı karanlık başdı, bir derece ki

Şeb tireçun revî rengi siyah

Sitâre ne peyde ne tâbında mâh

Tu hurşîd güfti be-bend ender est

Sitare behm kemend eder est

Mazmunu gecenin müdehhiş ve muhavvif karanlığına mâ-sadak idi, hayfâ ki Prens müşârünileyhin henüz bir eser zuhur etmiyordu. Bu hâl beni derîn düşüncelere ilkâ eyledi. Şuyun derece-i telâş ve halecâna düştüm, kemal-ı telâşla kapudânın yanına koşarak: Prens hazretleri şâyed orman içinde bu karanlık gecede yollarını gâ‘ib etmişler ise kendilerine bir bedreka-ı irşâd olmak üzere dahabiyanın orta direğini bir lambanın hemen ta‘lık edilmesi kapudâna ahtâr eyledim. Bu ta‘limâtı verdikten ve lâmbayı ta‘lık ettirdikten sonra bir telâş ve iztirâb ile dahabiyanın güğertesine çıkerek Prens’in gittiği tarafa müte‘ellimâne naşb-ı enzâr etmeye başlamış isemde;

Ve leyl u kâna eş-şems zellet memerhâ

Ve leysset lahâ nahv’ul-maşâriķ merc’

Nezertu ileyhi ve zelâm u kânnahu

Ale’l-ayn ğerbâl min’ul-cevv vuku’

Mezmûn dehşet nûmunince göz gözü görmez ve bir adım ilereye nüfuz-ı nazar kâbil olmaz idi ki Prens’in karşından gelmekte olduğuna bir ümid ve ittıla‘ hâşıl olabilsin!

Şâir-i şehir firdevsi tosunun nev‘i şahsına münhaşır bir tavşif-i i‘câzkâr mübâlîğa perestân ile:

Siyah-i şeb tire bir deşt verâğ

Yeki ferş efgende çûn perzâğ

Çu pulâd zengâr hürde sipihr

Tu güfti bekir ender enduda çehr

Şuretinde ta‘rif eylediği zulemata mâ-sadak olan gecenin bu müdehhiş ve korkunç karanlığı içinde hiç kimseye göremiyor, artık çıldırmış gibi bir hâlde dahabiyanın güğertesinde bir başından bir başa koşup dolaşıyor ve bir aralık, Prens’in ma‘iyyetinde ormana giden, silâhdâr Hüseyin El-bedivi‘ye âvâzım çıktığı kadar, Arap nidâsıyla: “ yâ Hüseyin, yâ Hüseyin” diye haykırıyordum. Bu hâl pür-iztirâb ve müte‘ellimâne ile gâh dolaşmakta ve gâh haykırmakta iken nâgehân uzakdan: Geliyoruz, geliyoruz, nidâsı şımâh ümidime vâşıl ve qalbimde ta‘rif ve tavşifi nâ-kâbul bir meserret hâşıl oldu. Bu şadâ-ı

meserret bahşâ üzerine vapurda ve dahabiyada bulunan adamlara Prens'in müjde-i kudüm ve avdetlerini:

Bedîn müjde-i kercân feşânım revâst

Ki iyn müjde-i asâyîş cân u mâst

Terânesiyle zemzeme perdâz olduğum hâlde tebşîr eyledim.

Prens hazretlerinin o gün ve o gece geçirdikleri meşâkk ve müzâhimin ve bizim bi-hakkın geçirdiğimiz telâş ve ıztırâbın mükâfât ve semerâtı iki yaban mândasıyla dört yaban öküzünün şayd ve şikârına muvaffakiyet idi. Bu hayvânlar içinde mânda kellelerinin her biri kırk evke ağırlığında ve boynuzlarının kâlnlığı tekrîben otuz beş kırk sentimetre kütünde ve tûlu hemen bir erşun miqdârında bulunuyor idi. Prens hazretlerine hitâben muharrer-i âciz tarafından red'ül-âciz ale'l-şeder kâidesince nazm âtî inşâ edilmiştir:

Ey mir delir şir şikâr • Aliset şâ'n tevvaben an cedd

Cedd tu ân budki keşid • Bir vehâbi ketibe-i bi-ḥadd

Bi-ḥadd ân li-şükr-i zefer yâver • Dee-medine çuḫıma bir pâzede

Zed çenâr bir sepâh düşmen-i din • Şâd-şed ruh-ı enver-i Aḫmed

Aḫmed ân pişva-i cümle-i resul • An ḫabib cenâb-ı rabb-ı aḫad

Aḫad ve Aḫmed her dübâd ra

Destgir ve mua'yyen tâbâbed

Şecâ'at ve ḫamâsetiyle iftiḫar eylediğimiz Prensimizin, en mâhir seyyâdlara ḡipta ve reşk âver olacak bir şuretde, en mühimm bir şayd ve şikâra muvaffakiyetleriyle neticelendirdiğimiz bir gün iki gecelik ikâmetimizi azimete tahvîl ederek bütün gün ve gece yolumuza devâm eyledik. Şafak açılmağa, bir laṭif şabâhın parlâk yıldızları güneşin azamet tûlu'ndan firâra başladığı sırada Melût'a muvâşalat ve o gün ve o geceyi orada imrâr eyledik. Güneşin yine afâk-ı Sudânîyeye maḫşuş azemetli ve parlâk bir şabâḫ tûlu'nda vapurumuz Melût'dan tahrîk-i çerḫ azimetle be'd-el-zuhur bizi bir cezîre pişgâhına işâl eyledi. Su ağırlarının yatâğı olan bu cezîreye muvasalatımızda beş altı kadar şu ağırların cezîre havâlisindeki şularda geşt ü güzâr ve ara sıra başlarını şudan çıkarıp etrafa naşb-ı enzâr etmekte oldukları görmekte Prens hazretleri bunlara bir sâ'at kadar ta'kîb etmiş ve

üzerelerine birkaç defa tüfengi boşaltmış ise de tecessüs ve taħassüs hiçbir ĥayvâna maķîs olmadığını yukarıda beyân ettiğimiz bu ĥayvânlara atılan kūrşunlar, Prens'in ayrıcılıķdaki muhârat-ı müsellemesine rağmen, hep boşa gitmiştir ve vapurumuz yine yoluna devâm ile şems ġârib:

Ve el-leylu ķadd vella yeķlişu burdehu   Kedden ve yestehħibu zeyleho fil'el-meġribi
Ve kânnamâ necmu'ul şüreyyâ seħreten   Keffun temsaħu an m'âtif eşhebi

Mezmûnunca maġrib ihtifâsına çekildikten yarım sâ'at sonra Kedok iskelesine muvâsalatla burada bir gece arâm ve istirâhat eyledik. Bu iskele Nil sâhilinde beş altı yüz ĥaneli bir kaşaba ise de derûnunda mükemmel posta ĥânesi ve me'murin ĥükümetin iķametine maħşuş cesîm bir dâ'iresi bulunduğundan vapurumuzun oradaki tevakkufundan bil-istifâde karaya çıkerek geşt ü ġüzâr ettiğim sırada bil-ħassa bu dâ'ire-i resmîyeye daħi ziyâretle derece-i mükemmeliyet ve intizamlarını teķdîr ile beraber bu vahşi memleketde böyle âsâr-ı temeddüne delâlet eder mebâni-i muntazamanın mevcûdiyyetinde bir tezât-ı ġarib hiss etmekden kendimi alamadım ve müşâhedât ânifemi cüzu'dan ĥâtıra etme kayd ettiğinden sonra vapura avdet eyledim. Fecir-i tâbenâk şâirin şu:

Ahlen bi-feciren ķadd neza şevb ed-duca   Kâl-seyfi cirde min sevâd ķirâb
oġâdten şekķet ķamişen azreķen   Mâ-beyn tuġrethâ ila'el-aķrâb

Şuretinde taşvîr ettiġi levħa-ı ĥayâliyesi ĥaķîkata taħavvül edince oradan ĥaraket eden vapurumuzun yoluna devâm etmekde iken nihâyet Prens ĥazretleri, kaç defa mütehâlikâne ta'ķîb ettikleri şu aġırılıklarından birinin şaydâna muvaffaķ oldular vapur dahabiyamızın akşama kadar bilâ-arâm yoluna devâm ederek ġurûb-i şemsden sonra bizi tevfiķiyye kazasına işâl eyledi. Burada bulunan mülķî ve askeri me'murin li-ecl'el-ziyâra Prens ĥazretlerinin nezdine gelerek kendileriyle mülâķât eylediler. Müşârünileyh tarafından da me'murin mûmâ-ileyhüma beyân memnûnyetle her birinin muvaķķi' ve derecesine göre ĥakklarında buyurıldı. Ferdâsı ġün tevfiķiyye'den ĥaraketle o ġün ve gece şabâħa kadar tayy-ı merâhil eden vapurumuz tûlu' şemsle beraber baħr'el cebel'e vâsıl olmuş ve buradan bilâ-arâm yoluna devâm eylemiştir. Ertesi ġün eşnâ-yı râhada ķabl'el-zuhur teşâdüf eylediğimiz Sudân kumpanyasına mensûb bir vapurda İngiliz zâbitân askerisinden Earof Bobert, S.G.A Yung ile captain C.H Perneck nâm zâtlar bulunuyor idi. Bunlar mücerred

şayd ve şikâr emeliyle Sudân'a gelmişler ve Nil'de râkib oldukları huşuşi vapurlarıyla bahr'el-zarâfa'ya kadar kat' eyledikleri 2700 mil mesâfe dâhilinde icrâ-ı şayd ve şikâr etmişler. Ve şayd ettikleri hayvânât-ı vahşiyeden fil, arslan, zarâfa, yaban mandası ve daha şâ'ir birçok hayvânâtın kelleleriyle vapurlarının güğertesini doldurmuşlar idi ki âmâl-ı şayyâdânelerini bâliğan-mâ-belağ tatmîn ederek icrâ-ı şâdî ve sürür ve kemal-ı fahr ve gurûr ile memleketlerini avdet ediyorlar idi. Vapurumuz, muvaffakiyet-i şayyâdaneleriyle mağrur olan, bu Avrupalılar sefinesine resm-i İslâmi ifa ettikten sonra bütün gün ve gece yoluna devâm ve şabâh sâ'at iki râddelerinde Şâmbî iskelesine muvâsalat eyledi.

Bu havâlide ceylân enva'ndan Abu nebâh Abu- Şemeğ ve Dek Dek tesmiye ettikleri hayvânâtları mebzulen bulunduğundan Prens hazretleri, şaydına gittiği bu hayvânâtlardan üçünü öldürüp kellelerini vapura gittirdiler. Şâmbî iskelesinden akşam üzere hareket ve ferdâsı gün şabâhleyin Kenise nâm kıryeye muvâsalat olundu; bu kıryede vapurumuz için bir hayli odun alındıktan sonra tekrâr yola çıkılarak şehr-i Seferin birinde 1327 sene-i hicriyesine müteşâdif 22 Febrâyır 1909 sene-i milâdında gurûb-i şemse yarım sâ'at kılarak Bor nâm kıryeye vâsıl olduk; Prens hazretleri bu kırye-i havâlisinde bir ay şayd ve şikâr ikâmet güzîn istikrâr olmak arzusunu ezhâr buyurmuş olduklarından burada üç gece iki gün te'hîr azîmat etmiş idik, binâenileyh Prens müşârünileyh Bor kıryesine muvâsalatımızın birinci gece şabâhın sâ'at ikisinde şaydgâha azîmetle akşam vapura avdetlerinde, şayd etmiş oldukları Dek Dek dedikleri iki hayvânın başlarını gitirdiler. İkinci gecenin şabâhında daği şafağ söker sökmez yine şikârgâha giderek akşam üzere avdet edecekleri zemân dahabiyadan kıraya çıkarak istikbâl-ı devletlerine şitâbân olduğum Prens hazretlerini gördüm ki o vasi' ormanlar içinde hizmetkârlarının omuzlarında gâyet büyük fildişleri olduğu hâlde ve bir cemm-i gâfirin alkışları, içinde bir debdebe ve ihtişâm ile dahabiyaya müteveccihen geliyorlar:

- Gelur emâne gelur şir-jeyân na're kaşân • Gelur emâne gelur mir-dilirân cihân•
- gelur emâne gelur tehemten⁶⁷ fil efgên • Merd-i meydân neberd şir-jeyân devrân•

Prens müşârünileyh şayd eyedikleri beş filden birinin ön ayaklarından bir ayağıyla bir kıulağının ve dişleriyle iki yaban mandasının kellelerini beraber dahabiyaya gitirdiler.

⁶⁷ Tehemten zâil oğulu restumun lakabıdır, şeci pehlevanada ıtlâk olunur.

Abu'l-Hassan Cevheri'nin Fil Şiiri

Öyle bir fildir ki, bulutlardan elbise geyinmiş Radva dağı gibi,

Şimşek ve yıldırım dolu sisli bulut gibi,

Başı, gururundan deri elbise geyinmiş bir dağ başı gibi,

Çok şımartıldığından insanlara bakıp önem vermez.

Hortumu kralın sopası gibi gururla sallamıyor;

Katı sıcak kumlarda uzanmış bir yılan gibi;

Ve yahut da âşık sarhoşa gösterilen bir dans eden kadın paçası gibi,

Kulakları, şakaklara bağlanmış iki pervanedir.

Işıkları toplamak için bilerek gözleri darılmıştır,

Uzaktan görünce bir bulut zannedersin,

Sırtı, Havarnak sarayı gibi, seneler ve asırlar yoramaz.

Kuyruğu, bacak ve beleğe sarılmış bir kırbaç gibi;

Durduğunda saray direkleri gibi ayakları üzerinde durur,

Ve yahut sert taşlardan yontulmuş oklar gibidir.

Ölüme sevk edilmez, cesaretiyle onu karşılar,

Kibir ve gururu geyinmiş bir kral gibi.

İnsanlardan daha zeki, hatta bir kusur görürse tamamlar.

Vapurumuzun lenger-endâz tevaççuf olduğu mezkûr-i Bor kıyâsi ilereye harakâtımız noktasından –seyâhatımızın müntehâsı ve bu havâli yâm yâm denilen kabâ'il-i vahşiyenin mesken ve me'vâsı olmağla burada Sudân 'ın kabâ'il-i muhtelifesiyle vatanları hakkında bir vech âtî meşhudât ve ma'lûmâtımızı baş ve temhîd edeceğiz:

Şu'ub-ı muhtelif ve kabâ'il-i müteferrikeya inkisâm eden Sudânlıların cümlesi beş nev'e ayrılır: Siyah ve siyah müşâbih, El-bica, Nuba ve Arap. Ecânibden başka Sudân'da tevellüd eden siyahlardır. Es-sûd: Siyahlara zenci ve abîd derler Afrika'nın an-aşl sükkâni, bunlardır; bu aşl kadîmden kabl'el- tarih Afrika sükkanı, ulama-ı tabii'yyun nezdinde üçüncü sülâle-i beşeriyenin en aşağısıdır. El'ân Afrika-ı cenûbi, Nil-i Ebyaz ve ezrak'ın yukarı tarafları bunlara münhasırdır. Bunlar kabâ'il-i müteferrikeya münkasım olup her kabile kendisine mahşuş bir lisân ve mezhebdedir. Zeyânet-i fenniye veya tabii'yyeden ve kendi cinslerinden bir re'is ve hüküm-dârları vardır. Kâffesi hâne-nişin olan bu kabâil fıtrat-ı aşliyelerinin muhâfaza edip el-yevm vücudları anadan doğma çırcıplağ ve ilim ve medeniyetden bi-behre kalmışlardır. Kendilerine kifâyet edecek kadar ekin ekerler, hayvânât-ı birriye ve bahriyye şaydıyla ta'ayyüş edeler; inek, koyun, keçi, tavuk ve köpek beslerler; ibâdat edercesine öküzün terbiyesine i'tinâ ederler. Denka: Kabilesi, Nil-i Ebyaz'ın cihet-i şarkısında sâkin Şulûk kabilesine mücâvirdir. Renkleri kabâil-i sâ'ireden daha siyah ise de şekilce daha güzeldir.

El-Nüver bahr-ı Sebt ve bahr'el gezâl arasında sâkin olan bu kabilenin memleketlerinde Nil kesb-i ittisâ' ederek seddleri kırar. Binâenileyh ehâlinin bazıları cezîrelerde mahşur kalarak şu kuşları gibi nebâtât ve balıkla ta'ayyüş edeler. Bor ve Şir kabileleri hatt-ı istivâ-ı şimâlida sâkindirler. El-bârı: Kabâil-i zenciyenin beynice takımını ve simâ ve ahlâkça daği en güzeldir; en meşhûr memleketleri: kund, Gero ve Barı, Der.

El-Mâdî: Bârı'nın cihet-i cenûbisinde vâki' olup ahlâkça ve hey'etce, âdât ve etvarca Bârî ehalisine benzer. El-şili: Nyânza gölünün şimâlinda ve bahr'ul cebel'in başında sâkin olan bu kabile lisânlarının Şulûk kabilesi lisânına müşâbihet tâmmesi vardır. Hatta bazı kimseler şulûk ile bunların aşllarını bir zannederler.

El-lâtuka: Bahr-i cebel'in cihet-i şarkısında sâkin olan bu kabilenin kendilerine hemcivâr olan siyah Araplara hiçbir vechle müşâbehethleri olmadığı gibi hey'et ve kıyâfetçe, ahlâk ve atvaraca ve resim ve âdatce daği bütün bütün muhâlîf ve lisânları da ayırır. Vilâyetlerine gidip geşt ü güzâr eden seyyâhinin re'y ve fikirlerine göre gerek bunlar ve gerek Habeşistân'ın cenûb-i şimâlinda bulunan El-kâla ehâlisinin aşl ve cinsleri birdir, bunlar dâima yek-diğeriyle zıdd ve muhârib oldukları cihetle cem'iyetleri azalmışdır. Vâla ümem ve akvâm-i Afrika'ya miyânında birinci kavm idiler.

El-Mekârek: Memleketleri baħr'el-cebel'in ġarbında El-mâdî civârında kâ'in olan bu kabile yam yam kabilesinden bir Őu'bedir. Bunların etrafında bulunan kabâ'ilden yegâne alâmat tefriķleri: burunları sâ'irlerinden bir az daha yâŐaŐı, yenâķları daha pürüzlü, simâ ve çehreleri baŐka bir biçimde ve Őaçları uzun ve kıvrıcık olmakdan ibâretdir. Buraya kadar ta'dâd ettiġimiz kabâ'il-i Sudân'ın ġudûd-i cenûbisi verâsında sâkindirler.

El-Câlkî: bâlâda zikri sebķ eden Denkâ'dan bir fer' azîmdir; Baħr-ı Gezâl'in ŐimŐâl cihetinde bir taķım vâdîlarda sâkin en büyük kabâ'ilden ve en Őedîd'ül be's ve tevîl'ul-kâma bir kavmdır. El-benķu: Evdîye-i mürtefi' cenûbde Baħr-ı Gezâl savâhilinde sâkin kabâ'il-i miyânında en ziyâde teraķķi etmiŐ bir kabiledir; Almanya seyyâhlarından meŐhûr Őevinfers diyor ki siyah kabileler içinde aķlen, fehmen en ziyâde ileri gidenlerdir. Civârlarında bulunan kabâ'ilden burunları daha yâŐaŐı, yenakları daha parlâķ, sima ve çehreleri baŐka bir biçimde ve Őaçları uzun ve kıvrıcık olmakla tefriķ edilir.

Bunlara hemcivâr olan Denka ehâlisiyle aralarındaki fark: Benķu ehâlisinin levni zâlama mâ'il kırmızı ve Denka ehâlisinin levni ise koyu siyahdır; binâenileyh Benķu ehâlisinin renġi siyaha mâ'il kırmızıdır. Bunlar yerden demir çıkarıp iŐlerler. El-ķolu: Benķu'nun cihet-i ġarbisinde sâkin olup hey'et ve aġlaķça ve âdatca yek-diġere müŐâbihdirler.

El-Cûr memleketleri Denkâ ve Benķu arasında kâ'in olan bu kabile kendilerini Őulûk tâ'ifesine nisbet ve lisânlarıyla tekellüm ederler, bunlar sâ'irleri gibi inek ve öküze reġbet ve i'tinâ etmezler. Emr-i felâġata pek miyâl ve heveskârdırlar. Demir iŐlenmek, aġaç oymak ve timsâl yapmak ġuŐuŐlarında ġayli ma'lûmâtları vardır.

El-A'câr: Denkâların furu'ndan olan bu kavm Baħr-ı Gezâl fer'nden ma'dûd (Rul) nehrinin savâhilinde sâkindirler, ġadr ve ġayvânâtla meŐhûr bir tâ'ifedir. El-Moru ise A'câr civârında Yay nehrinin savâhilinde sâkin bir kabiledir. El-Deyor Denkâ'nın cihet-i ġarbisinde sâkin Őulûk tâ'ifesinden bir fer'dir. EL-Őirî: AķŐâ-ı Baħr-ı Gezâl'da yam yam kabilesiyle hemcivâr olup kuvvet ve nezâfet mutaŐaffi, kesb ve kâra heveskâr ve ġâl-ı iķtidârlarında afüvv ve semâġata mâ'il, ta'ab ve meŐaķķata, açlık ve miġnete müteġammil meŐhûr bir kavmdır. Niyam niyam: Türkçede yam yam beyn'el-anâm zebânzed olduġu üzere- insân eti yiyen bir kavm-ı vaġsidir.

El-Ferâtî: Baħr-ı Gezâl şimâlînde ve Darfur'un ğarb cenûbisinde sâkin abâ'il-i mûteferriadır; ez-cümle bu abâ'il denka, Kâra, Funuru, Bene, Bâya, Feruî ve Şâla nâmlarıyla mûte'arifdir. El-Nuba Kurdufan'ın cihet-i cenûbisindeki dağlarda mutavatın Anbe abâ'ilinden olup ilerinde siyah renk az bulunur, mutavassı'ul-âma, cismleri dolgun alaqları fenâdır. Mevsim-i şayfda Araplar şı almak iin bu abilenin memleketlerine gelip gittikleri cihetle ekseri Arapa tekellüm eder. Moħamed Mahdi'nin muhârebâtından evvel 50,000 nüfüse bâliğ oldukları tedîr edilmiş idi, el'ân bu midârın nişfina bâliğ değildirler, zencilerin en meşhûr abâ'ili Nil-i Ezraq'ın üst taraflarında ve Sinnâr ve Fâzoğlu memâlîğnin nihâyetlerinde sâkindirler.

El-Burun Ħor'el-delîb'in cenûbinde ve Sinnâr cezîresinin nihâyetinde kâ'in dağlarda tavatın etmektedir. El-Cebelâyon Fâzoğlu memleğini dâħhalinde ve Fâmka'da iâmet ederler. El-umz Fâmka'nın şarkında ve El-Lânkesine'nin ğarbinda sâkin olan ehâlisi kuttâ'ul-terîk ve fenâ adamlardır.

El-Berte el'ân Ħebeş'e tâbi'dir, Fâmka'nın cihet-i cenûbinde vai' olup Beni-şenol sâkinlerinden olan bu tâ'ife abâ'il-i zenciyye miyânında en meşhûr abilelidir. Vatiyle Araplar gelip bunları ğâret ve târâc ederler idi. Bunlardan esir azıyla li-ecl'et-ticâre her cihete gönderirler idi, faa hükümet bir müddetden beri bu Ħarakât na-meşru'yı a'iyen men' eylemiştir.

Şibh'es-sud: Siyahlara müşâbih Negroia zencilerden şonra bunlar memleketin en adîmidirler. Zu'm ederlerki kendileri koş bin Ħâm evladından olup tavefândan şonra buralara hicret eylemişler; bunları ısm-ı azamı Sudân-ı Mışırını dâħhalinde Darfur vîlâyetinde ve Sudân-ı ğarbiyye mensûb Vâdây, Kânım, Bâgirma, Burno, Sukutu ve Mali memâlîğında mütemekkin zencilerden daha akıl ve mütemeddindirler; bunlar ehre ve simaca, Ħerekât ve refâtarca siyahılardan ziyâde Araplara arib ve müşâbihdirler. Ezmine-i adîmede bunlar siyah Araplar gibi El-fetşiyye mezhebinde idiler, envâr-ı İslamiyyet bu taraflara lem'a-ı pâş oldukdan şonra bu Ħavâliya hicret eden Araplar bunlara uluma-ı dîniyye ve ferâ'iz-ı İslâmiyyeyi ta'lim ettiler. Bunlar oyun, at, emender beslerler, zirâ'ata, şanâyi'e alışrlar abâil-i muhtelifeye münısm ve ayrı, ayrı lisânlarla mûtekellüm olan bu abilenin kendi cinslerinden hükümdarları vardır. En meşhûrları!

EL-For kabilesidir ki merkezleri cebel Merra'dır, Araplar bunlarla ıhtılât edip kuvve ve cesm bir vîlâyet te'sis ve teşkîl ettiler bu vîlâyet 848'den 1291 târihine kadar devâm etmişler. Sülâlelerinden ilk hükümdâr (küncâre)den ve Beni-Abbas sülâlesinden olduklarını iddiâ ederler idi.

El-Musebba'ât ya'nî yediler Kurdufân'da icrâ-ı hükümet ettiler, Et-Tuccur: Merkezleri cebel Merra'nın cihet-i şarkısından iki günlük mesâfede vâki' cebel Hüreyz olup sâ'ir-i kabâ'ilden fark ve temeyyüzleri başlarına bağladıkları siyah sarıkları: Rivâyet ederler ki Küncâre'den evvel bunlar müluk ve memâlîğa mâlik idiler. Faķať müluk küncâre ğaşben onların elinden aldı, binâenileyh ehâlisi o ğünden beri alâmat hüzn ve mâtem olarak başlarına siyah sarık şararlar, El-Ceblâviyon vîlâyetin cihet-i ğarbisinde cebel mul'da sâkindırlar.

El-Birgid merkezi cebel-i hüreyz ve cebel Merra beyinlerinde vâki' cebel Mesku'dur, rivâyete ğöre bunlar bu ğüne kadar nezdlerinde bulundurduķları bir şaneme sirren taparlar, bunlardan Ab dereķ nâmıyla ma'rûf bir Şu'be vardır ki lisân-ı aşliyyelerini ğâ'ib ve ferâmüş etmişlerdir. El-Mimi merkezi Fâfâ'dır, Kurdufân'da bu kabileden bir Şu'be dağı bütün bütün Araplaşmışlar ve kendi lisânlarını unutmuşlardır.

El-Merârit merkezleri Celli, Kebkabiyye ve Kulkul beyninde vâki'dir, bunlar dağı Araplaşmışlar ve lisân-ı aşliyyelerini unutmuşlardır. El-'Avre bu tâ'ife cebel Merranın cihet-i şimal-ı ğarbisinde Merârit, kebķe'ye hemcivârdır.

Kâca't'el-bedu bunların memleketleri, Am Şenfe'nin cânib-i şimâl-ı şarkısında kâ'in Kurdufân arâzisinde bulunan Kâca Ketuldan fark olunmak üzere Kâca't'el-bedu tesmiye edilmişdir. Bunlar zarâfa şayd ve şikârıyla kalkân i'mâlında meşhûrdurlar.

Ed-Dâco merkezleri dâra'nın cihet-i ğarbisinde iki ğün mesâfe-i ba'îd cebel Dâco'dur, rivâyete ğöre bunlar El-Tenncür'den evvel memleketlerinin mülüğü idiler, taştan masnu' Kenķere tesmiye ettikleri bir saneme sirren ibâdat ederler.

Ruvenk Dâco'nun cenûb-i ğarbisinden ve El-Benķu, Dâra cenûbinde El-ķimir memleketleri Dar'ül-Gimir ve merkezleri kulkul'un cihet-i şimâlısında üç ğün mesâfe bu'dunda Abu üşer olup hükümdarları El-for selâtinin dâmâtları idiler. Tâma cihet-i

garbisinde kâ'in (Gimir) mücavir olup Gimirilere zıdd ve düşmandırlar. EL-Mesâlit cihet-i cenûbde Gimir ile Hemsâye ve mücâvirdir.

Semyâr merkezi Semyâr olup mesâlit'e hemcivârdır, rivâyete göre Gimir, Mesâlit ve Semyâr'ın lisânları yek-diğere pek yakındır, güyâ üç şive ve lahçe üzere bir lisândır. El-Zegâva bunlar iki fırkadır, beri: (Dar Gimir)in şarkında vâki' (Zegâva kübbe)dir ve nezdlerinde pek çok at ve himâr mevcûddur, diğeri El-Faşir'in cihet-i şimâlîsında dört gün mesâfe uzakda Zagâva Tüver'dir, bunların Dâra memâliğinden Kemlet nâmında bir fer'i vardır ki kendi lisânlarını unutup Arapça tekellüm edeler.

El-Berti bunlar kendi lisânlarıyla konuştuıkları gibi Arapça dađi söyleşirler, merkezi El-Faşir'in cânib-i şimâlîsından üç gün mesâfede cebel tekâbu'dur ki cesîm bir kabiledir ve Asmur akşâ-ı şimal-ı garbide vâki'dir. El-Medob merkez-i cebel medobdur, Tekâ bunun şimal-ı şarkısında üç gün uzaktır, deve, koyun besleyen bir tâ'ife tarîk-i erba'inde sâkindirler.

El-Beduyat naşron kıuyularının cihet-i garbisinde bâdiye-nişin bir kavmdır ki bu âna kadar dîn-i El-Fetşiyede kalıp eşcâra ibâdat ederler, ma'a-hâzâ her tarafı müsliman ile muhâtdır.

El-Bica bunlar nebcât ve Bica denilen kabiledir ki, vâdî ve şahrâ-ı şarkide nehr-i Nil ve baır-ı ađmer beynlerinde sâkin ve Eşyopiya-ı kadîmin bakıyye-i şu'abâtındandır. Bunlar zu'mlarına Koş bin Hâm evlâdları ba'd'el tavefân Sudân'a hicret edip kendileri de sülâleden oldukları iddiâ'sındadırlar.

Siyahlara şebih ve ğayr-ı şebih olan ile Şu'benin zu'm ve iddiâ'ları şihhata qarîn ve yâhûd şuret-i kaş'iyede qarîn kabul değıldir. Kara'in târihiyye ve tabii'yye bakılınca bunlar sülâleden zenciyyeden olmayıp diğeri sülâleden olsa gerekdir, bunlar siyahlardan sonra Sudân'a en kadîm şu'abâtdan ise de an-asl Sudân'dan neş'et etmemişlerdir. Belki ahd-ı kadîme Asya'dan Mışır'a ve yâhûd baır-ı ađmer tarîkiyle buralara hicret edenlerdir. Bice ehâlisi bu âna kadar dîn-i veşeniyye'de kalmışlardır. O zamânlarda İslâm cezîre't-ül-arapda sâkin idiler târih-i hicriyenin qarın-ı evvelinde Arap müslimanları Sudân'a hicret ettiler. Ferâ'iz-i dîn-i İslâmı ve ađkâm-ı şer'-i şerif Ađmedîyi onlara ta'lîm eylediler Bicâviyeler kendi luğatlarını bu güne kadar muhâfaza edip hâl-ı kadîm-i bedeviyyetlerinde kalmışlardır, bunlar gerek çehre ve simaca gerek resim ve âdatca badiye-nişin olan Araplara benzerler.

Ancağ bunlar badiye-nişin Araplardan daha esmer ve huysuz ve şerirdirler. Hayvânları deve, koyun ve keçiden ibâretedir; bunlar müte‘addid kabâ’il-i azîmiyyeye ve her kabiledede birkaç imâret ve buğun-ı şu‘abât münkısm olup bir vech âtî beyân olunur:

Bedânât nâmıyla ma‘rûf ve dört imârete münkısm olan El-Abâbede’den birincisi: El-Aşâbâb’dır ki kanâ ve Gorsku beyninde vâkı‘ şahrâlarda münteşirdirler. Şeyhlerinin ikâmatgâhı Esvândır, meşhûr kuyuları: Acmer, Unkât, Abreğ nâmındadır, ikincisi Derâv ile Berber beyninde kâ’in melikâbdır ki meşhûr kuyuları El-Merrât kuyusudur. Şeyhlerinin merkezi Esvân’ın cihet-i şimâlînde vâkı‘ Derav’dır. Üçüncüsü: Nil’in sâhil-i şarkive garbisinde kanâ ve Gorsku beyninde müteferriğ bir hâlde bulunan El-Fuğara’dır, Şeyhlerinin mağall-ı ikâmatı Adfu kırbunda Rumâdîdir.

Dördüncüsü: El-ubudîn ile Şenâtîr ki Nil nehrinin şarkında kanâ ve Gorsku beynindedir Şeyhlerinin merkezi gorsku’nun şimâlînde Seyyâletdir, bunların ekşeri Mışır’a tâbi‘dir. Bu tâ’ife Nil tariğiyle Esvân şehrine deve ile kömür, sinameki ve sâ’ire eşyâ gitirip fürûht ederler ve buğday ve emtia‘ satın alarak şahrâlarına avdet eylerler. Fatih Mışır Amru bini’l As cebel mektem üzerinde mebnî Mekoğes kala’sında maşşur kaldığı hengâmda müşârünileyh hazretlerini muhâşaradan tahlîş için Emîrû’l-Mü’minîn Ömer bin el-Ĥattâb hazretleri, o zamân asâker-i İslâmın dördüncü kıumandanı bulunan Zübbeyr bin Avvam hazretlerini göndermiş idi ki kıumandan müşârünileyh vedâ’tıyla irsâl buyurdıkları nâm-ı hümayunda: (ben sana dört bin mücâhid gönderdim, her beri bin mücâhid üzerine bir kıumândandır ki bin nefere mukâbil) buyurmuşlar idi. İhtimâldır ki Zübbeyr bin Avvam’ın kıavmı tâ’ife-i merkûme ile ihtilât etmişlerdir, zirâ onların re’isi idiler.

El-Beşârin, yâhûd El-Beşâriyye bunlar üç fırka olup birincisi Baır-ı Aħmer sâhilinde kaçirden cenûbe doğru Savâkın hudûduna kadar, ikincisi Atberâ nâm gölün etrafında, üçüncüsü Atebây cezîresinde mütemekkindir. El-ümrâr tariğ Berberde Savâkın ile Bi’r-i Aryâb beyninde vâkı‘ cesîm bir kabiledir, aqsâm-i müteferriğaya inkısam eden bu kabilenin en mühimmi Museyâbdır ki kabilenin Şeyhleri onlardan ve merkezleri Aryâbdır.

El-Handandava Bica’nın en kıuvvı ve nüfusça en büyük bir kabilesidir, rivâyete göre yarım milyondan mütecâvizdir bunlar Ĥor Beraka, Atberâ beyninde ve Berberle Savâkın yolunda kâ’in şahâride tavaıttun etmektedir, kabâ’il-i şetâye münkasımdırlar. Rivâyete göre otuz kabileyeye bâliğ olan bu kabilenin en mühimmi El-vil’ul- yâb ve kabilenin Şeyhleriyle

merkezleri Kesela'nın şimalinde Felek beldesindedir. Derler ki bunların isimleri siyah ma'nasına olan hedâ'dan müştakq ve Andeva kabile ma'nasındadır, bazıları başka ma'nada tefsîr eylemişler. El-ḥelaneḳa: Merkezleri Keseladır, bunlar Hadandevalar ile zıdd ve hükümete meyyâldır.

Benü 'âmir bunlar Hor nâmında olan gölün şarkında Aḳıḳ'den Senhit'a kadar sâkin olurlar, zaman-ı kadima bu memleket kıyâm edip Sinnâr'a tâbi' oldu, bunların develerinin Senâm: Örgüçü tûlen bir metreden ziyâdedir. Bunlar 16 veya daha ziyâde kabileyeye münkısmdır, en meşhûr kısmı: El-Nâbetâb'dır ki riyâseti hâ'iz olurlar. Kendilerini Ca'liyîn tâ'ifesine nisbet ederler, bunlardan Bica ve Ḥâs isimleriyle ma'rûf olan tâ'ife-i Sudân Arapları nezdinde muḥakḳar olduğundan darbı'ul-meşellerinde: Bica ve Ḥâs ehâlisi nâsın en ucuzdur. Mealında olarak "El-Bica ve El-Ḥâs arḥes'ül-nâs" derler.

El-Ḥebâb beni âmer'in cihet-i şarkısında Ra's keşşâr'dan (Meşu''a kadar mümteddır. El-yevm bunlarla Beni Âmir Sudân hükümetiyle İriterya hükümeti beyninde müşterekdirler.

El-Nuba Mısır'da Berabera ya'nî berberi ismiyle ma'rûfdurlar nehr-i Nil'in savâhilinde birinci ve dördüncü şelâle beyninde kâ'in vâdîlerde sâkin ve üç cins ile muḥtelif, ya'nî aşl Nubetli Arap ve Türk cinslerinden mürekkeb bir kavmdır.

Faḳat Nuba ehâlisi gibi Eşyopiya-i kadîm memleketini te'lîf ve teşkîl eden şu'abâtın bâḳâyasıdır bazılarına göre (Kurdufân)ın cihet-i cenûbisinde bulunan siyah Nubalılar laḳıḳdirlere. Faḳat her iki fırḳanın kavlları taḥmîn üzere olduğundan rivâyetlerine şuret şahîhede itibâr olunamaz, bunların adedleri şimdi pek azdır, dört yüz nüfusa ancak bâliḡ olur. Faḳat be'd'el feth Arap müslimânları buralara gelip tavaḫtun ettiğinden bunların kısmı azamı Araptır, cennet-i mekân Yavuz Sultan Selim târiḫ-i milâdın 1520 senesinde buralarını feth ve teşhir eylediği zamân bu havâlide tavaḫtun eden Türkler adad nüfusça Nuba ehâlisinden daha ziyâde idi ise de Araplardan ziyâde deḡil idiler. Kadimen Nuba't-ul-aşl olanlar Bica ehâlisi gibi dîn-i veşeniyyetde ḳaldılar. Mısır'da dîn-i Naşârâ intişâr ettiğinde sene-i mîlâd:545 târiḫinde Arap müslimânlarıyla muḥârabeye kıyâm eylediler. 1318 sene-i mîlâdiyyesine kadar devâm eden bu muḥârebatda Türklerle Arap İslâmîlar onlara ḡâlip ve muzaffer oldular. Bu tâ'ife kendi lisânlarını muḥafaza edip lisân-ı aşlileri üzere ḳaldılar, mücahidin-i İslâm Nuba lisânını okunmuşlar ise de gerek Araplar, gerek Türkler kendi

lisânlarını külliyyen ferâmuş ve gâ'ib ettiler. Binâenileyh cümlesi muhtelif-i lahçe üzere el-yevm Nuba lisânını tekellüm ederler. Mehes ve sekut ehâlisinin lahçeleri ayrı olup cihet-i cenûblerinde Dünkula ve şimâllerinde kenuz ehâlisi daği diđer bir lahçe üzere tekellüm ederler. Araplarla muhteliğ oldukları için ekseri Arapça tekellüm edebilirse de acemî oldukları lahçe ve şivelerinde anlaşılır. Bu üç cins ehâli her biri kendi cinsiyetiyle müftehirdir, fakat Sudân dâhilinde sâkin olan ehâli buldukları memleket, nâhiye ve karye nâmıyla bilinir.

El-Denâkla nehr-i Nil'in üçüncü ve dördüncü şelâleleri beyninde bulunan kabâ'il-i muhtelif miyânında en meşhûr eşraf kabilesidir ki kendilerinin Âl-ı beyte mensubiyeti iddiâ'sında bulunurlar, ez-cümle onlardan beri meşhûr Moğamed Ahmed Al-Mahdi Sudân îdır.

El-Mehes memleketleri üçüncü şelâle ile cebel-i Duşa beyninde vâki' olup bunlar übeyd bin Ka'b Abbas sülâlesinden bulduklarını iddiâ' ederler; rivâyete göre bunlar Dar'ül-mehes'e geldikleri zamân yetmiş bin nüfus bâliğ idiler, Mısır'ın fütuhâtından aقدم bunların cebel Sâs'da melik ve emirleri var idi, el-yevm ensâl ve zürriyetleri orada muķimdirler. Ehl-i Sekut Cebel Duşa ile Halfâ kırbunda ikinci şelâle beyninde sâkindırlar. Ehl-i Halfâ ve Ed-der bunlar Halfâ ve Sebu' beyninde sâkin ve ekseri Türk zürriyetinden müteşekkildir.

El-Kunuz bazılarına göre bunlar Neced ve İrâk'dan gelip Sebu' beldesiyle birinci şelâle beyninde tavaştun etmişlerdir. Memleketlerinde zirâ'at ve hebâketle; inek, at ve koyun beslemekle meşğûl olurlar, memleketlerinden çıkıp Mısır'a gedinler: Sekiz dokuz yaşında ise Kıondura boyacılığı sana'tına ve müsin ve sâlhurde ise büyük zavâtın kâpıcılık hizmetine ve şâb ve genç ise hizmetkâr zümresine dâhil olurlar. Bunlar Mısır'da nezâfet ve taharetiyle şöhret-yâb olmakla beraber Sudân'da mekr ve hile ile iştihâr etmişlerdir; Dünkula ehâlisi insân derisi altında muhtefi bir şeytândır mealında olan "el-dünkulâvi şeytan mücelled bi-cild'el-insân" cümlesi durûb-i amşâl Sudân îyedir.

El-Arab Sudân'da sâkin olan ehâlinin kısm a'zami Arap cinsidir. Bunlar aşâleten, aqlen ve zakâten umûr ve esbâb-ı medeniye ve terkıyât-ı sâ'irede müreccağ ve efzaldırlar, eşi'a-i envâr-ı İslâmiyyet Sudân tarafında lem'a-ı pâş füyuzât oldukdan sonra bunlar Mısır ve yâhûd baħr-ı ahmer tariķiyle gelip Sudân 'ın her tarafını tedricen istilâ ve teşhîr eylediler ve

kendilerinden müluk-ı intihâb ve naşb ettiler. Gerek hâne-nişin ve gerek badiye-nişin olan bu tâ'ifenin ekseri Nil nehri, yâhûd baır-ı ezrâk ve ebyaz savâhilinde, yâhûd bu denizlerin mâ-verâsında kâ'in cezîrelerde sâkin olup at, koyun, keçi ve tuyür-i ehliye beslerler ve zirâ'ata, sâni'ata ve ticârete ve tahsil-i ilîm ve ma'rîfete meyl ve reğbetleri fevka'l-âdedir. Faakat bâdiye-nişin olanların ekseri şahrâ ve beyâbânda bulunurlar. Kurdufân ve Darfour ehâlisi deve, inek, at, himâr beslerler, âdât-ı kadimelerinden olduđu üzere şayd ve şikâr ile iştiğâl ve yağmur olan yerlere intikâl etmekden ve çobânlık ile meşğûl olmakdan hayli kalmazlar. Bu badiye-nişin Arapların her yerde âdatları gazvedir, ya'nî yek-diğerin mâl ve menâlini nehb ve ğârat etmek âdât-ı vahşiyanelerindendir, Sudân'da Arap nâmı yalnız bu badiye-nişinlere verilir; hâne-nişin olan kabâ'ilin her biri mensûb olduđu kabilenin, yâhûd sâkin bulunduđu memleketin nâmıyla yâd olunur. Bunların kimi şahâbelere, kimi Âl-ı Beyt'e mensûbiyyet iddiâ'sında bulunur, kabâ'il-i Arabın en meşhûrları Nil-i kebîrin savâhilinde ikâmet etmektedir.

El-Şâykiyye hâne ve badiye-nişindirler; birkaç kısma münkasım olup en meşhûrları: El-âdlânâb, Sevârâb, El-Henikâb ve El-umârâbdır; Fûnc'un eyyam-ı hükümetinde kuvve bir hükümet idi. Esbak Hıdiv-i Mısır merhûm İsmâil Paşa bunların üzerine asker sevğ ederek ğâlib ve muzaffer olduğdan sonra askerden bir zâbtı oraya me'mur eyledi: Bu tâ'ife-i şeci', kerîm'et-tab' mihmân-nüvâz ve ilîm ve ma'ârifeye muhhibdir; talebeleri iki fırka olup Ed-duyehiye ve El-uniyedir. Faakat Ed-duyehiye ki Mekke-i mükerrime'den gelmiş olan Abdurağman Ved Hâc'ın sülâlesindendir –salâh ve taqvâ ile şöhret bulup türbesi Mereviye karîb Devim'de ziyâretgâh enâmdır.

El-Menâşir bunlar dördüncü şelâle ile Abu-Hemed beyninde sâkin ve beş kısma münkasım olup: El-Vehâbâb, El-Kebbâne, El-Süleymâniye, El-Kecubâb Ve El-Huberâ' nâmlarıyla yâd edilirler.

El-Rubâtâb Menâşir'ın cihet-i cenûbisinde vâki' olup üç Şu'beye ayrılırlar: El-bedriyye, El-Ferânîb El-da'ifâb. Bunlar talâkat-ı lisân ile hazır cevablık ile meşhûrdur, Sudân ehâlisince aşhâb-ı geke ve tâkıyye, terkîbinin zebânzed olduğuna ve (geke) kelimesinin müluk ve ümeranın kâid olduğü kürsi ve tâkıyyenin başlarını vaz' eyledikleri tâç ma'nâsına geldiğine nazaran anlaşılır ki: Bu tâ'ife şâhib-i tâç ve taht idiler.

El-Mirfâb Rubâtâbın cenûbinde vâki‘ olup merkezleri Berber’dir dört bedene ya’nî dört Şu‘beye inkisâm ederler ki: Şeyyâm, El-Muştefiyâb, El-Lebeyâb ve El-Rehmâb nâmlarıyla yâd olunan bu tâ’ife dahî bâlâdaki terkîb-i Sudânîye göre, şâhib-i tâc ve taht idiler.

El-Ca‘liyon sâlif’el-zıkr Mirfâb’in cihet-i cenûbisinde ikâmet eden bu kabîle Sudân’ın meşhûr kabâ’ilindendir. Min’el-quadîm besslet ve şecâ’atla ma’rûf ve sefer ve seyâhata muhib olan bu tâ’ife bütün aqtâr-ı Sudân ve Hebeşe münteşir olmuştur. Gittikleri ve tavattun ettikleri memleketlerde evlâd ve iyâl şâhibi olurlar. Her nereye giderlerse ora ehâlisinin libâsini teלבbüs ederler, tezyinâtlarıyla kendilerine arayış verirler, şâhib-i gerker ve tâkıyye bunlardır. Bu tâ’ife ile Fûnc arasında pek çok muhârebeler vuqu‘ bulmuştur. Şâykiyye ile kendilerine hemcivâr olan EL-Şükkeriyye ve Kevâhla nâm bâdiye Araplarıyla dâ’imâ muhârebe ederler idi, otuz kırkıdan mütecâviz fırçalara teksîm olunup ez-cümle ümrân, Mecâzîb, El-Abbabese nâmlarıyla inkisâm edenler tebebe fırçalarıdır. Mülukları Sa’dâb –ki melik Nemir’dir –yukarıda zıkrı geçtiği üzere İsmâil Paşa’yı bir suret-i gaddârânede hayyen ihrâk eyledi. Melik Sa’d kardeşinin oğlunu, ahrârdan bir kızını cebren gâşb etmiş olduğundan, ceza olarak deri deri toprağa defn eyledi. El-Avediyye kendilerini Fûnc’ün vüzerasından Hemec’e nisbet ederler.

El-Nefi‘âb bunlardan Ali ved Sa’d ve Abdullah ved Sa’d ve Elyas Paşa Am-Berir nâm zâtlar zuhur edip Moğamed Aħmed Mehdi’nin askeri miyânında meydân harbda şecâ’at ve bessletle nâm ve şöhrat aldılar. El-Nâfe‘âb kezalik Mehdi’nin muhârabesinde bu Nâfe‘âb nâm zât ile meşhûr Ved’el-Necüm⁶⁸ zuhur etmiştir. El-Mekâbrâb eşkıya ve kıttâ’ül-tarık olmakla müştahirdirler.

Ankeriyâb: âtîde zıkrı gelecek A’bdelâb’a intisâb ederler. El-yevm bunların büyükleri İbrâhim ved Ĥamza’dır ki Omdurmân’da vâki‘ olan muhârabede cünud-i Aħmed Mehdi beyinde kesb-i nâm ve şöhrat eyledi. Mısır’da, Abi-Ĥemed ile Ĥartum arasında nehr-i Nil savâhilinde sâkin olanlara Ca‘liyîn tesmiye edeler.

---

⁶⁸ Ali ved Sa’d, Ved’el-Necüm gibi ta’birler Araplarca bil-terhîm Ali Veled Sa’d, Veled’el- Necüm maķâmında isti’mâl olunur.

El-Cemi'âb: Bunlar Akaba'ül kerra ve Şeyh Eţ-teyb beyninde ve savâhil-i Nil'de iķâmet ederler ve onlardan meşhûr Zübeyr Paşa –ki Baħr-ı Gezâl ve Darfour'da meydân muhârape dilir-âne şavletler, merdâne şecâ'atlar göstermiştir – el-yevm Darfur'da muķîmdir.

El-Serurâb mezkûr-i Cemi'âb'ın cenubinde Şeyh Eţ-teyb ile Kereri arasında Omdurmân'ın şimâlinde vâķi'dir. El-A'bdelâb: Merkezleri Ĥartum kırbunda Ĥalfâ olup âfide zikri gelecek teķsimâtdan bir fer'dir. Bunların emir kebirleri olan Abdullah Cemmâ' melik Fûnc ile Sinnâr vîlâyetini te'sis ve teķkil eyledi. Benâenileyh nâmına nisbetle Abdelâb tesmiye olunmuşdur. Sinnâr'ın te'sisinden şonra kendi beynlerinde teķsim ve Şeyh liķabile kıurâ'yı merkez ittiķâz eylediler; bundan şonra Şeyhin ĥulefâsı merkez-i meşihati Ĥalfâ'ya naķl ettiler.

Abdelâb isminin nihâyetindeki (âb) lafzı Bicâviyye'den me'ħuzdur. Gerek bunların gerek sâ'ir-i Arap kıabâ'ili nezdinde âb lafzı âile yâĥûd kıabile ma'nâsınadır. Nil-i Ebyaz ile Nil-i Ezrak'de ve bunların arasında kâ'in cezîrelerde daĥi iķâmet eden bu kıabâ'ilin en meşhûru: El-Cumu'iyye kıablesidir ki Nil-ı Ebyaz'ın ġarbinde Omdurmân ile Tura't-al ĥazrâ' beyninde sâkin olup şâĥib-i tâc ve taĥt idiler, bunların fûrûâtından El-Fetiĥâb kıablesi Omdurmân ve Ĥartum sekene-i aşliyesindedir; Arapların rivâyete ġöre: El-Cumu'iyye, Serurâb, Cem'îâb, Ca'liyîn, Mirfâb, Rubâtâb, Şâyķiyye, bütûn bu kıabilelerin ecdâdı birdir. Bu cedd-i evvel ise Abu Merĥa'dır ki nesebi Abbâsiyye mensûpdur.

Ĥurâfât-i merviyededir ki Abî Merĥa'nın pederi Ĥızr ve amcası Abbas ile Sudân'a muhâceret ettikleri hengâmda merķûm Abu Merĥa ki pederinin ferzend veĥidi idi. Amcasının mâlik olduġu yedi kıız evlâdına Sudân'da layık ve münâsib adam bulunamadıġından bu yedi kıızı taĥt-i zevciyetine alarak bu yedi kıızın her birinden bir evlâd dünyaya geldiġinden bunlar kıabâ'il-i seb'a-i mezkûreye cedd oldular.

El-Husunnât Cumu'iyye kıablesinin cihet-i cenûbinde ve Nil'in şark ve ġarbında vâķi' Kıetne merkezleridir. Duġem ve onlardan Ali ved-Ĥilu nâm zât Moĥamed Aĥmed Mehdi'nin ikinci ĥalifesidir.

Kenâna Am Duġem'in zürriyyetlerden olup merkezleri Cem'ân ve bunların ikisinde Nil-i Ebyaz'ın şark ve ġarbında ve Abâ nâm cezîre cihetindedir ve Sulîm cenûbindedir. El-

Refâ'iyon merkezleri Nil-i Ezrak üzerinde Kâmeleen beldesi olup Cühayna'ya mensûpdurlar.

El-Mesellemiyye) merkezleri Nil-i Ezrak üzerinde El-ḥilla olup Aḥmed Mahdi'nin asâkeri miyânında meydân muḥârabede kesib-i nâm ve şöhret eden Şeyḫ übeyd bu tâ'ifedendir, merkezi mesellemiyye şahrâsında Am debbân'da idi.

El-Helâviyon kabilesinin merkezleri mesellemiyye'nin zahrında bir cezîre olup Cühayna'ya intisâb ederler. El-Medeniyon merkezleri ceddlerinin ismiyle Ved Medeni tesmiye olunmuş ve orada el-yevm ceddlerinin türbesi ziyâretgâh enâm bulunmuşdur.

El-Arâkiyon kabilesi: Abi-Ḥerâz, Abûd, Ved-Medeni, vîlâyetlerinde sâkin olup Âl-ı Beyt'den Ca'fer Teyyâr sülâlesinden oldukları iddiâ' ederler. El-Ḥevâlde kendilerini Cühayna'ya intisâb ile ekseriyet üzere Abûd nâm belde cihetinde kâ'in cezîre derûnunda ikâmet ederler.

El-Kevâhla kabilesi Abûd, Ved-Medeni, vîlâyetleri cihetinde bulunup Zübeyr ibni avvam'a intisâb ederler ve bunların badiye-nişin olanlar Rehed'in cihet-i ğarbisinde sâkindir. Bu kabilenin fûru'ndan olan El-Husunnât, Şenâbela ki bâlâda zikri sebkat etmiş idi. Servet ve Sâmâna mâlik ve tarik-i ticârete sâlik bir kavmdır, melik Fünc'ün ahd ve zamânında Şeyḫlerinin merkezi Mesellemiyye vîlâyeti idi.

El-Şâmbâta merkezleri Ved-Abbas ve Sinnâr vîlâyetleri arasında Şâmbâta'dır ekseriyetle tüccârdırlar. El-ya'ḳubâb bir kavla göre ḥasb ve nesepleri Ca'liyîn kabilesine mensûb olup Sinnâr'ın cihet-i cenûbinde sâkindirler. Bekkâra Meḥârib: Sinnâr; cebel Seḳdi ve Meviye vîlâyetleri arasında kâ'in cezîrede perakende olarak münteşirdirler. El-Aḳliyon kabilesi ekseri bâdiye-nişin olup Dindir nâm vîlâyetde ve Nil-i Ezrak arasında ikâmet ederler.

El-Hemde kabilesi Dindir ve Rehed vîlâyetleri beyninde sâkin bir taḳımı ḥâne-nişin ve bir taḳımı badiye-nişin olup iki Şeyḫleri vardır ki biri Deberaki'da muḳîm ve diğeri Ḥebeş cihetinde Sinnâr intihâsında kâ'in Dunkur'da sâkindir.

El-ḳevâsema kabilesi Sinnâr'ın en meşhûr kabâ'ilden olup Sinnâr'ın cihet-i şimâlinde Gâbe'tel-terire'nin intihâsında ikâmet ederler. Bunlardan zikri geçen El-Abdelâb ve Kemâtir Nil-i Ezrak'ın şarkında Renḳa ve Ruşayrıs beyninde sâkindirler, merkezleri Kerkoç'dur,

zamân-ı kadîme ve melik Fünc'ün ahd-i hükümetinde bunların şuyuh-ı izâmından biri kıyâm eyledi. El-Lehuyun: Ekşeri bâdiye-nişin olup Nil-ı Ebyaz ile Kevve ve cebeleyñ beyninde iķâmetle cezîre dâhilinde cebel Sekdi ve Meviye vîlâyetlerine.

Benü Hüseyin: Bunlar evlâd Aburof tesmiye ederler, en büyük bâdiye cebel sekdi ile meviye'den imtidâd edip Sinnâr'ın müntehâ-ı hudûdunda kâ'in Hor'ed-dulib'e kadar mümted olan cezîrede iķâmet ederler. En meşhûr merkezleri Nil-i Ezrak üzerinde Suru'ya karîb Abu himâr'dır ki bunlar cezîrenin vasaatında sâkin cesîm bir kabiledir.

El-Alâtîyon ehâlisi ekşer bâdiye-nişin olup Hudeybât'dan Meşru'ul-tevla'ya kadar Nil-i Ezrak'ın ğarbinde sâkindırlar. Gerek bunlar ve gerek bâlâda zikri geçen kabâil-i sitte Cühayna kabilesine intisâb ederler. Bunların hepsine birden: Hemda, Aklıyon, Rufâ' şark yâhûd Cühayna't-el-şark denirler. Kavâsema, lehuviyin, beni hassan, Alâtin, Rufâ''el Huva ve yâhûd Cühayna't-el- arap ve şibh-i cezîre-i Sinnâr'a daĥi Huva unvânı veririler. fakat Rufâ' Nil-i Ezrak üzerinde meşhûr bir vîlâyetdir.

El-Zebâli'a Sinnâr cezîresinde Rehed ile Dindir arasında kâ'in vîlâyetlerinde sâkin ve tokuz bin nüfusa bâliĝ bir tâ'ifedir ahlâķ ve âdâtta sâ'ir-i Araplar gibidirler, ancak Araptan farkları şî'iyü'l-mezheb olmalarıdır.

Sudân'da millet-i hâmisâ nâmıyla ma'rûf olan bu kavmin zu'm ve i'tikâdlarınca mezheblerinin mü'esses Abâ-Cerid nâm kimse olup bu şahısdan başka nebi bilmezler ve merķûm ehlin resulüdür derler. Merķûm Abâ-Cerid Nil-i Ezrak'ın şarkında Kerkoç ile Ruşayrış vîlâyetleri arasında kâ'in Hilla benunruķa memleketinde medfundur. Türbesi üzerinde bir takım rumüz ve işâret mevzu' olup ziyâret ve ezkâr için herkes oraya gidip tecemmu' ederler. Evrâd ve ezkârları : "Lâ ilaha illa Allah Abu Cerid nebi Allah'dır" Şeyhleri her sene şehr-i äeferde riyâzet için köşe-i i'tizâla çekilip ĥalvete dâhil olurlar. Yedi ĝün kimse ile ĝörüşmemek için ĥalvetĥâne kapısına bir kapıcı bırakırlar. Yedi ĝünün inķizâsında Şeyĥ ĥalvetden çıkar, zükûr ve inâş dervişânını da'vetle ĥalaķa-ı zikr kuruluyor. İ'tikâdlarınca böyle bir ictimâ'da mevcûd kadınlara taķarrüb mubâĥ add olunduĝundan zikrin ĥitâmında zükûr ve inâş hepsi Şeyĥin elini öptükden ve Şeyĥ kendi nefsi için bir kadın intihâb ettikten sonra herkes istediĝi karıya aĝuş ve şâla alır. Zebâli'a kadınları her vîlâyetin nisvânından daha ĝüzeldirler, ekşer nisvânın levnleri beyâz ve yenakları kırmızıya mâ'ildir. Bütün ehâlisi ni'met ve şervete mâlikdir; erkekler kârıları gibi vücudlarına yaĝ sürürler,

revâyi-i itriyye isti'mâl ederler. Bunlar Araplardan ihtirâz ettikleri gibi Araplarda onlardan sıkınırlar, fakat bazı Araplar bunlar ile ihtilât ve sâhir olduklarına i'tikâd ederler. Uşul-ı mu'âşeret ve tarz maîşet-i bedeviyânelerini, sırası geldikçe beyân ettiğimiz Sudân ehâlisinin teşa'ub ve inkisâm eylediği kabâ'il-i muhtelifle ile bunların mevçin ve me'vaları hakkında seyâhetimiz miyânına tekrîk ve intiḥâb ettiğimiz tefşilât-ı ânifeyi –bir mezheb-i hâmis Şeyhinin irşâd-ı dalâlet mu'tâdıyla zükûr ve inâsın müşteheyât-ı behimiyelerini icra ve taṭmîn için, keyfiyyet-i ictima' ve mevâki'-i şenî'lerine dâ'ir verdiğimiz ma'lûmât mütemmeme ile –tatlı yerinde bırakarak enzâr-ı kâri'în kirâmı, vapurumuzun –üç gece mütevaḳkîf bulunduğu müntahâ-ı ḥudûd seyâhatımızdan –suret-i avdetiyle bakıyye-i seyâhatımız ihtivâ eden meşhudât ve ma'lûmât âtiyemiz ta'ḳibe imâle etmek ister.

Fi 3 şehr-i äefer 1327 sene-i hicriyesine müteşâdif 24 Febrâyır 1909 sene-i milâdında Mısır'a avdet etmek üzere vapurumuz mezkûr Bor kıyâyesinden tahrik-i çerh hareketle ferdâsı gün ale's-sabâḥ Abu ḳuḳâ kıyâyesine vâsıl oldu. Prens müşârünileyh bu avdet-i yolculuğunda daḥi şayd ve şikâra olan arzularını taṭmîn edemeyerek mezkûr-i kıyâyenin civârında bulunan ormanlara li-ecl'el-şayd azîmet ve şayd eylediği qaraca nev'inden ketembûr dedikleri bir ḥayvânın başını mustaşhiben akşama qarîb avdet buyurdular ve geceyi burada geçirmeye kerâr verdiler. Ertesi gün şafaḳla beraber oradan hareketle ferdâsı gün ḳabl tûlu'el-şems Şâmbî kıyâyesine muvâşalat eyledik. Burada bir iki sâ'at arâmdan sonra vapurumuz yine yoluna devâm eyledi, esnâ-yı râhada Prens ḥazretleri üç şu aḡır şayd eyledi. Müşârünileyhin nişâncılıḳdaki muhârat-ı şayyâdâneleri ḥesebiyle tûfeng ile şayd eyledikleri bu şu aḡırının Sudânîlerce şuret-i şaydı bir vech âtîdir: Sudânîlerin mızrâḳları envâ'ndan ḥarba ta'bîr ettikleri bir âlet-i maḥşuş vardırki ucu destere gibi diş diş olan bu mızrâḳ bir kere ḥayvânın cesmına batırıldı mı, şaplandığı maḥall paralanmınc bir daha çıkmek bilmez. İşte bu ta'sîr cârḥaneyi ḥâ'iz olan mızrâḳın şopanı şayyâd şaḡlâm bir ip bağladığından ve ipin diğerk ucuna şu yüzünde mantâr gibi yüzer bir nev' ḳabaḳ rabṭ ettikten sonra bir tarz-i acîb ve muhârat-ı maḥşuşa ile ḥayvâna yanaşarak elindeki mızrâḳı kemal-ı sür'at ve ḳüvvetle ḥayvânın vücuduna saplar bırakır ve ipin nihâyetine bağladığı ḳebâḳ daḥi şu yüzünde yüzmekle başlar ki ḥayvânın şu âltında bulunduğu maḥallı ihbâra maḥşuş ḳulâḡuz ḥizmeti ifâ eder. Şayyâd artık bir iki sâ'at ḳabâḡı ta'ḳib ile vaḳit geçerir, bu müddet-i zarfında ḥayvân can acısıyla her tarafa ḳoşar yorulur ve cerḥin şiddet-i tâ'sîrinden bazen

şuyun yüzüne çikip dalmağa başlar. İşte bu eşnâda şayyâd hayvânı ortalarına alırlar, hayvân hangi taraftan baş çıkarırsa ellerindeki mızrâklar ile cerh ede ede halâk ederler.

akşama bir sâ'at kalarak Tunga kıyısına muvâsalatla gece orada kıldık; ferdâsı gün ale's-şabâh Prens yine ava çıkerek bir tetel şayd edip avdet eylediler. Bir müddet istirâhatdan sonra oradan hareketle ğurub-i şemsle beraber muvâsalat eylediğimiz Mârît'da bir gece kaldık. Ferdâsı günü Prens hâzretleri li-ecl'eş-şayd o havâlide bulunan ormanlara gittiler, üç tetel şayd edip akşama karîb avdet buyurdular. Oradan hareketle ertesi günü Melût'a geldik burada daği müşârünileyh bir Abu Şemât şayd eylediler. Ferdâsı gün Malût'den hareketle şehir-i Şefer'in on ikinci günü 1237 sene-i hicriyesine müteşâdif 4 Mart 1909 sene-i mîlâdında cebel Ahmed Ağa denilen dağ piş-gâhına muvâsalatımızda Prens müşârünileyh vapurun tevekkûfuna emr ettiler ve gece cebel-i mezkûrda kalmak üzere vapurdan ma'iyetlerine aldıkları sekiz tokuz hizmetkârıyla karaya çıkarak cebele müteveccihen azîmet eylediler. Arselan şaydı için mezkûr dağın itka'na gece tuzâğı kurdurdular. Kevâser denilen hayvân hakkında daği şuret-i tatbîki aşağıda ta'rîf ve beyân edilmiş olan bu gece tuzâğı: Bir keçiyi tenhâ bir yerde sıkı sıkı bir kazığa bağlamaktan ibâretdir ki bu sıkı bâ'ların tezyîkından ve tenhâ kaldığından son derece muztarip ve müteallim olarak tabi'ati iktizasınca acı acı bağırma başlar, arselan keçinin bu yağırısını işitince keçiyi avlamak için gelip kapacağı eşnâda kemingâh ve puşuda bulunan şayyâd kurşunla arselanı itlâf eder keçiyi avlayacağı yerde: Şayyâd sâkin ki şayd olursun mezmûnuna hedef olarak gider. Prens müşârünileyh kurdukleri tuzâğa arselan düşmesi için şaydgâhda Gece şabâha kadar beklemişler ve ertesi günü daği öğleye kadar hâl-ı intizârda kalmaktan tab' şayyâdânelerine fütür gitirmeyerek birçok taharriyyatda çekinmemişler İse de ma'a'et-te'essüf hiçbir arslana teşâdüf mümkün olmamıştır, ma'a-mâ-fih bunca meşakk ve müzâhim ile devâm eden taharriyât ve ta'kıbat yine boşa çıkmeyerek üç vahşi mânda ve iki ceylân öyle cebr-i mâ-fât imkânını istihsâl ve mahşûlât şaydıyelerinin başlarını akşam üzere vapura işâl buyurdular.

Sudân ehâlisi şayd için kullandıkları tuzaklardan biride yirmi kadem tülunda bir seren olup bunun altında hayvân geçebilecek kadar iki başları birer taş üzerine ğâyet tetik bir hâlde konulur. Bunun ortasına ipden yapılan eğilmek bir hayvân geçerken seren aşağı düşerek hayvânı ezer. İşte bu tuzakla gezâl, yeknumûn dedikleri nemes ismiyle ma'rûf bir hayvân. Misk kedisi, bir nev' dağ şansârı, yabancı kedi ve hayvânât-ı sâ'ire şayd ederler.

Dağ fâresi ve amsâli küçük hayvânların şaydı küçük çocuklarca pek büyük eğlencedir: Bunun için çocuklar bir takım uzun sepetler örerek dağlarda teşâdüf ettikleri fâre yuvalarının ağızına vaz' ederler. Ondan sonra hayvânât-ı mezkûreyi örküterek yuvalarından çıkarkan ve yâhûd girerken ister istemez bu sepetlere sokarlar bu sepetleri bildiğimiz bâlık sepetleri gibi ucları içeri doğru bir takım sivri sazlar ile techîz edilmiştir ki sepetin içine giren hayvân tışârı çıkmek istedikçe bu sâzlar man' olduğundan tutulup kalırlar. Çocuklar bu vâdîda şayd ettikleri fâre ve hayvânât-ı sâ'ireyi akşamüstü avdetlerinde İstanbul'da köprübaşında balıkçıların tuttıkları bâliğı bir ipe dizdikleri gibi dizip me'kûlât-ı sâ'ire ile mübâdele ederler. Birde çocuklar tuttıkları dağ fârelerinin yabani kedi şayd etmek için kullanır ve onunla hayli iş kururlar.

Yabani kedi şaydında şuret-i isti'mâlıda şöyledir ki: Yâ iki kaya arasına ve yâhûd bir otluk içine ince çubuklarla ufacık külbeler inşâ edip bunların dâhilinde bir nev' tuzak kurup fâreleri onlara bağlarlar: Divâne kediler buralardan geçerken bu külbelerin içinde fâreyi görüp tam' ederek tuzâğa tutulurlar. Gerek Şüluk ve gerek Denkâ ve Yunğulular dağda ya yerde teşâdüf ettikleri hayvân laşelerini bile toplayıp ekl ederler hatta üzerinde çaylak ve kartal kuşlarının dolaşmasından mevcûd olduğunu uzakdan haps ettikleri arslan ve sâ'ire-i laşelerinin arayıp buldukları vakit mal bulmuş mağribi kadar mahzuz olurlar ve bunlarda koçmuş ve yâhûd kurutlanmış lakırdısı olmayıp berât parçası ne kadar ağır müteaffin olur ise olsun yine kendilerince hafif ve nefisdir. Siyahlar her ne kadar bedevi ise de bu bâbda Avrupalıların medeniyetine ve yâhûd Avrupalılar onların âdatlarına teba'iyet etmişler. Çünkü Avrupalılarda av etini ağırlaştırmadan ekl etmezler.

Ekşer-i Afrika sığırlarının işkembeleri bir takım ufağ kurtlarla memlu olduğundan bu kurtları ayıklayıp sakız leblebisi gibi avuç avuç ağızlarına atarak yerler ve bunu yedikçe gûyâ bir lezzetli şey yemiş gibi ezhâr-ı mahzuziyyet ederler. Bundan başka semizce akreblerle kelebek ve pervâne ve gâyet yağlı kurt ve yılan ve haşerât-ı sâ'ire ekl ederler. Hâşılı ehâli-i mezkûrenin bu âdatları kat'en mübâliğalı olmayıp hâkiqatı vechle yazıldığından bunlara bakıpda sâ'ir yemekleri anlamlıdır.

Sudânların bi-haseb'el-bedâva emr-i maîşetde muqteza-ı tabi'atlarından olmak lâzım gelen bu kadar pis bu gâzlıklarıyla beraber bünyeleri kuvve ve her türlü meşakk ve muzâhame mühtemel olarak idâme-i hayât etmekte bulunmalarına reğmen yine bir takım

emrazın mağlûb ve zebunu olduklarından mağzâ iklîmin mağsulât-ı tabiiyyesinden bilistifâde tedâvısına çalıştıkları bu emrâzın nelerden ibâret bulunduğuna ve bu iklime hâs olan eşcâr, nebâtât-ı mezru‘ât, hazravât ile fevâkihine, hayvânât-ı berriye ve ehliyesiyle, tüyur ve hevâmm ve haşerâtına dâ’ir haşr ettiğimiz mebâhiş âtiye kabâ’il-i Sudân îyenin tarik-i hayâtda muhât oldukları mehâlik ile vesait zindegâniyi şâmil olacaktır.

Emrâza Dâ’ir

Sudân’ın âb ve havâsı latif ve ruhubetden âri ve yâbisdir. Kellik, remed ve göz ağrısı gibi marâzlardan gayrı sâ’ir-i emrâz daği Sudân’da diğerk ikâlime nisbeten pek azdır.

El-Humma’el-melâriya Sudânîler bu illete virde tesmiye ederler. Bu marâz ekşer-i zamân derret dedikleri son baharda zühur ile memleketin her cihetine münteşir olur. Kerez menku’nu bal şerbetiye yâhûd Temr-i hindî ve ya tebeldi nâm ağacın yemişiyile mezc edip marîzi tadâvı ederler. Zentâriya’ya isre derler. Maraz-ı mezkûre giriftâr ve mubtalâ olanları helileyi saħk edip yoğurt, yâhûd meshûk sunuđ ağacının kökü, yahud sidir ağacının yemişiyile tadâvı ederler.

Ez-Zuhri helek ve yâhûd cekkel tesmiye edeler. Nezdlerinde ma’lûm ve ma’rûf uşbe ve yâhûd tureybe ile marâz-ı mezkûre mubtalâ olanları tedâvı ve şifâ-yâb oluncaya kadar marîzi etden ve tuzlu yemekden men’ edeler. Seylân’ul-mecra nezdlerinde ma’lûm olan bir otun kökünü kurutup döverler ve meşrubâtdan ma’dûd darıdan ma’lûm buza ile mezc ederek marîze içirirler şifâ-yâb olur. Duda’t-al-vaħide –bu hastalığın ilacı: Hebeş otunu süt ile karıştırıp marîze içermekten ibâretedir.

Çiçek hastalığı –bu hastalık zühurunda kolira gibi sarı olduğundan memleketin her cihetine münteşir olur, siyah ve beyâz Araplardan pek çok ehâliyi telef eder. Muşâb olanlara süt ile hurma, yâhûd şöğan ile dere-otu yedirirler, hastayı et ve sıcağ ta’âm eklinden men’ ile misk, gül yağı gibi itriyâtdan teb’id ederler, marîzin kuvve-i şâmesini zayıflatmak için bazen burnuna kaṭrân sürürler.

El-Ferentît–nefs-i Sudân’a mağşuş bir marâzdır; bu hastalık hasten Darfur ve Kurdufân vîlâyetlerinde kesret üzeredir. Bu marâz ind’el-aṭıbbâ ma’lûm bir kırttur ki insânın derisi

altında zuhur eder. Ekşer kimslerin bacağından çıkar, cesîm her tarafa serâyette pek ziyâde bir kaşınma peyde eder, bu kaşınma bir sâ'at müddet devâm eyler deri yırtıldığında derinin altında şadef renginde ince bir dâmâr zuhur eder. Bu kırt aşı-ı kökünden çıkmadıkçe hasta şifa-yâb olamaz. Hükemanın rivâyetlerine göre bu marazın menşe'-i mikroskob haşerâtı olup yağmur mevsiminde ve yâhûd şonradan cisme dâhil olarak cildin altında kalır ve ferentît tevellüd eder. Bu hastalık mikrobunun cild duhûlü şuya dalmaktan değil, ancak şu içmekden ileri gelir.

El-Kerur kırha't-al-yemen –ya'nî Yemen çibânı ki âfât-ı gençleriniyeden kângerden add ederler. Bu maraz ziyâde kaşınmaktan ve yâhûd cerhden zuhur eder, ekşer-i insânın bacağından çıkar, kesb-i iltihâb edip şişer ve bir müddet şonra iltihâbın vasatında siyah bir nokta peyde olur. Sudânlılara göre ilâç nev'inden olarak mısır buğdayın ferigini, yâhûd Temr-i hindîyi lâpa yapıp bunlar ile iltihâb zâ'il olursa yâranın etrafı biraz çukurluk peyde ve etrâfındaki et kırmızılaşarak el-ayası kadar kesb-i ittisâ' eder ve taħammül olunamaz derecede hastayı elem ve ıztırâb verir. Yara iltiyâm-penzîr oluncaya kadar lâpayı isti'mâl ederlerse de siyah nokta zâ'il ve bir taraf olamaz, marizin tâ kemiğine işleyerek cerâhet akmağa başlar ve âkâbat mevtine sebep olur.

maraz'ed-dem –“ ve hüve maraz'el-iltihab el-sihâ'i el-şoki ed-dumâğı a'râzuhu el-hâriciyye el-ķay” cesimin herreti boynuna çıkıp başın arkaya inhinâşıyla merizin boynundan ve arka yağırınından kuyruk sokmına kadar dizili olan silsele-i ızâm ve a'sâbı şediden kesb-i veca' ve elem ve hastayı o yükden mahrûm eder, mâ-lâ-ya'nî kelam ve hezeyân söyletmeye ve sayıklatmağa başlar. Bu hâl bir veya iki üç gün devâm eder ki iltihâb merâkiz-ı beşara imtidâd ile kuvve-i şâme ve nâtıkayı külliyyen ve yâhûd kısmen kať' ederek ekşer-i marzânın hâlî mevte müncerr olur. Beyâz adamlardan ziyâde siyahlara mü'esser olan bu marazın ta'sirâtı eyyam-ı şayfda sâ'ir mevasimden daha şedîd olur.

El-Cereb–uyuzluk –bu illete dûçâr olanlar ilâcını bilmediklerinden balçıkdan ma'lûm sakısı ve desti pârçasıyla vücuddan kan akıncaya kadar kaşınır, ba'de kaşıldığı yeri şu ile yıkarlar. El-beres–vücudda câ-be-câ beyâz, alaca lekeler peyde eden bir maraz devâ nâpezirdir ki beyâzlarda olduğu gibi siyahlara dağı hükmi cârıdır.

El-Kolira– şota – el-ııuddâf –tesmiye ettikleri kolirâ illet ma‘lûması emrâz-ı sâriyeden mûhellik bir hastalıktır ki Hindistan’dan Sudân’a gelir ve Sudân ehâlisi emr-i nezâfete i‘tinâ etmediklerinden, ehâliyi keşret üzere hâk helâka serer.

Sudân’da ecânibe en ziyâde işâbet eden emrâz-ı sıtma, dizenteri güneşin şiddet-i hararatı, ciğer ve mide ağrısı ve zehirli hayvânâtın ledge ve ısırmasıdır ki mevsim-i şayfda şiddet-i hararat, keşret-i ğubâr, havânın tebeddül ve tagayyüratı, şoğuk ve şıcağın te‘âkubu ve ekl ve şürble nezâfete adem-i riâyet gibi a‘râz ve esbâbdan ileri gelir. Sudân hıttâ-ı vesi’sinde muķım ecnebiler emrâz-ı mezkûreden kendilerini muhâfaza için şerâ’it âtfıye-i tahaffuzıyyeye riâyet etmelidirler: gece göndüz çıkarmamak, şartıyla midesi üzerine şufdan ma‘mûl bir şâl kuşâk bağlamak, ekl ve şürbe fevka’l-‘âde i‘tinâ etmek ve ale’l-huşuş akşamları erken yatıp şabâhları erken kalkmak, müskirattan, şehvete inhimâkdan ictinâb eylemektir, işte bir kimse bu kavâ‘id-i şihhiyeye i‘tinâ ile beraber her sene mevsim-i şayfda tebdîl âb ve havâ zımında diğeri bir vîlâyete gider ve bir iki mâh orada imrâr-i vakit eder ve dört beş sene uşul ve kavâ‘id-i mezkûreye riâyet tammede bulunursa Sudânîlar gibi havânın tebeddülât ve tahavvülâtına alışır, iklimin tabi‘atıyla da tabi‘atlaşarak Sudân vaţan-ı aşlisi yerine kâ‘im olur, zira kıttâ-i vesi’-i Sudân’ın hayır ve bereketi keşir ve ale’l-huşuş hâl-ı hâzıra intizâmı, emn ve âsâyişi bir kemâldir.

Yunğuluların Hastalarını Şuret-i Tedâvıları

Kâbâ’il-i Sudânîyenin bir kısmını teşkil eden Yunğulular hastaları üzerinde ki tarz tedâvıları –yuğarıda beyân olunan suver-i muhtelifi-i müdâvâtdan daha başka olmak üzere –hemen yek-nesak bir hâldedir, çünkü bunlar emrâz-ı dâhiliyeden birine ducâr olduklarında şudan başka bir şey isti‘mâl etmezler. Bu nîm vahşi adamların şu tarz-i tedâvısı –hâl-i ibtidâ’ide sâde besit bir şey olmakla beraber –Avrupâ etıbbâsından bir kısm mütehaşşışının aşr-ı ahırde şuver-i muhtelifi ile tatbiğini tavsiye ve icra ettikleri ((tedâvı bil-mâ’)) uşulundan muğaddem olmak fazlını hâ’izdir denilebilir, binâenileyh Sudân ehâlisi tedâvı bil-mâ’ uşuluna Avrupa etıbbâsından daha evvel vakıf olmuşlar demektir. Bunlar bazen hastayı böyle boyuna yatırıp kaynar şuyu yaprâklarla mezc edilmiş olduğı hâlde hastanın her tarafına süpürürler; fakat hastalık mecruiyetden ileri gelmiş ise bunun ilâcı kendilerince ma‘lûm başka bir şey daha ilâve ederek isti‘mâlında oldukça diğkat ve ihtimam gösterirler.

Bunların cerihleri ekseriyen diğerkabâ'il ile cenk ve cidâl ettikleri zamân yedikleri mızrâk zarbesından ileri gelip bunun için kullandıkları ilâçlar tahammül olunur şeylerden değilse tür bedâvetleri iktizâsınca kabul etmişlerdir, ez-cümle yaraların kâffesine geruduyâ ta'bir olunan nebâtın uzundan çıkardıkları elyâfından bir takım kıtân yâkılarını vaz' ederler ki bundan maşşadları yaranın ufunetini def' etmektir. Bazen yaranın ufunetilinmesine ve yâhûd çurumasına mân'i olmak için âşı boyası kullanırlar. Diğerkazı hastalıklar için de kendi lisânlarında: Acir, kur, gul ta'bir ettikleri ağaçların kabuklarını kaynatıp marize içerirler.

Mecanin Hakkındaki Tarz-i Tedâvıları

Ehâli-i Sudânîyeden cinnet gitirenler, el ve ayaklarını şakûl takılarak zabt olunduğı ve cinnetini teskîn için yanında yüzme bilir birkaç kişi bulunduğı hâlde, nehre atılır, eğer bununla şifâ bulması kâbil olmazsa artık başka çâresine bakılır.

Afrikalılardan tecennün edenlerin hâli medeniler miyânında çıldıranlardan daha ehvendir, çünkü mecanin medeniyenin kuvve-i bedeniyesi, bir takım vesâit-i tabbiye ile tenkiş edildiğı hâlde bunlara bil-aks kuvvetleri tenâkuş etmemek için zergerdan eti verilir, baldıran otuna müşâbih olan zergerdan etinin ta'mı hoş değilse de muğavvi olduğundan mecnunun idâme-i kuvvesine hizmet eder.

Kuvveti muhâfaza edilen bir mecnunun ve ale'l-huşuş bir mecnûn vahşinin hâli kuvveti tenkiş olunan bir mecnun medeniden ehvendir, denilmesinde bir tenâkuş var ise de bu tenâkuşun beyyini şöylece tevfiğ edebiliriz: Nim-vahşi bir adamın zaten hâl şıhhatındaki zavâhir ahvâlî ve uşul-ı mu'âşeretinde görülen mazhek ef'âlî biz medeniler nazarında akıl ve mantık ile tevfiğ edilemez iken birde çıldırdıktan sonra hâlde görülen tebeddül ve garâ'ib-i ahvâlîna inzimâm eden tahavvül muğteza-ı vahşetine haml olunarak bizce alâ'im-i cinnetden hemen bir şey anlaşılmaz. Fakat bir âkıl medeninin ise muvâzene-i aklıyyesinde vehleten zuhur eden tebeddül ve ihtilât derhâl nazar ta'sirimize çarpar. Binâenileyh bir mecnun bedevinin hâlini bir mecnun medeniden daha az ehemmiyetsiz görebiliriz. İşte vahşet ve cehâlet gibi bir cinnetle ma'lûl olan bu gibi zu'afâ-ı aqvamın –kendilerince mecnun add ettikleri kimselerin muhâfaza-ı kuvve-i maddileri şuretiyle tarz tedâvılarına

muḳâbil –marâz-ı vahşetleri izâle ve şahrâh medeniyyete imâle edilmeleri şuretiyle tezyîd ve tenvvîr kuvve-i ma‘nevileri daḥi medenilerin vazâ’if-i insâniyesinden bulunduğu – sâlıf’ez-zıkr tenâküzün te’lifi sırasında der-miyân ettiğimiz laṭife-i âmiz fıkrayı cediyyete tahvîl maḳâmında zıkr ve irâde ile bu zevâllı ehâlinin emrâz cismaniyeleri hakkında bahsimiz hıtâm veririz.

Sudân Eşcârına Dâ’irdir

Sudânîlerce en meşhûr, en mergûb ağaç ḥurmâ ağaçıdır. Bu ağaç Nuba beldesinde ya’nî birinci ve dördüncü şelâlenin Çağlayân beyninde mebzulen bulunur. Sekut nâmıyla ma‘rûf olan ḥurma ki a‘lâsıdır –ikinci şelâle ile Doşe nâm dağın arasındadır. Şonra cebel Doşe ile üçüncü şelâle beyninde kâ’in Mehes nâm mevki’de ve daha şonra Dünkülâ’nın cihet-i cenûbisinde bulunan ḥurmâ ağaçları bu i‘lâ cinsinden. Ḥurmanın envâ’i çokdur, en meşhûr nev’i El-bettimuda tesmiye ettikleri ḥurmâdır ki taze ve ḳurusunu yerler. Sudânîlerce pek mergûb ve maḳbûl olan bu ḥurmayı büyük zâtlara hediye etmek için ḥaşten muḥâfaza ederler. Bunlardan şonra zıkre şâyân El-ḳurbane ḥurmâsıdır ki yalnız taze ve yaş iken yerler, çüncü ḳurusu yenilmez.

El-Sultânı ḥurması ise ḥacmı büyük ve manzarası güzeldir, faḳat o kadar tatlı değildir. Ed-duḳna ḥurmâsının yaş ve ḳurusunu yerler ve româtizmaya devâ maḳâmında iştira ederler. El-ḳundila ve berkavı dedikleri iki nev’ ḥurmâyı –ki yaş ve taze iken yerler –meydân-ı ticârete daḥi çıkararlar. Üzümden şerab, rakḳı, sirke ve bal yaptıkları gibi ḥurmadan daḥi bu nev’ müskirât ve me’kûlât i‘mâl edeler. âayr-ı müskir meşrubât: Eş-şerbot ve müskir olan meşrubata El-dekây derler.

Evlerin saḳfını ḥurma ağaçından vücuda gitirdikleri gibi dallarından daḥi ḳaryola, iskemle ve kefes gibi şeyler i‘mâl ederler. yaprâklarından ḥaşir ve zembîl, elyâfindan ip yaparlar. Ed-dom –bu ağaç iklim Sudân’a maḥşuşdur. Dördüncü şelâlenin cihet-i şimâlisında keşretle ḥurmâ ağacı bulunduğu gibi mezkûr şelâlenin ḥudûd-ı cenûbisinden yukarıya doğru mezkûr dom ağacı ormanlar teşkîl etmektedir. Bu ağaç ḥurmâ ağaçına şebihdir, yemişi armuda benzer, ehâli bunu ḳurutup döverler ve El-akâ nâmıyla gıda maḳâmında isti‘mâl ederler.

Dom'un yemişini kaynatıp bal da çıkarırlar. Ağaçını hâne-i tavânlarına isti'mâl ve yapraklarından haşîr ve sâ'ir-i eşyâ i'mâl ederler.

Ed-Delîb –dom ağaçına müşâbih ise de bunun sâkı daha uzun, daha yüksektir, hatta yüz kademden ziyâde kesb-i irtifâ' eder. Bu ağaç gâyet sert olduğundan kuruttuktan sonra şu uluğuna kullanırlar. Yemişi hind cevizi gibidir, rayihası güzeldir.

El-Ardeb: Temr-i hindî ağacı mevsim-i harîfda yemişi toparlar bir havzın: Bir taş dibiğın içine doldurup tokmak ile döverler, bir müddet havzın içinde bıraktıktan sonra çakırıp top gibi yuvarlak yuvarlak kurş yaparak ortalarını delerler, yâhûd kıt'a kıt'a ayırıp kahtarla ticâre fûrûht ederler, zu'mlarınca himâya, sıtmaya ve emrâz-ı iltihâbiyeye nafi'dır. Es-sidir: Nebek ağacı –Sudân'ın her tarafında kesretle bulunur. Yalnız Dünkulâ'da azdır. Temr-i hindî gibi kurş yaparak gıda makâmında tenâvül ederler.

Et-Tebeldi humer daği derler –pek büyük ve hecmen gâyet kalın bir ağaçtır ki bunun kâlnılığının kuşru takriben beş metreden sekiz metreye bâliğ olur. Meyvesi hind cevizi gibi beyâz El-kunqules tesmiye eder. Şu ve yâhûd süt ile şurbu pek lezizdir; mülâyemet verir, eyyem-ı harrada humma ve emrâz-ı iltihâbiyeye nafi' add olunarak ilâç makâmında isti'mâl ederler. Bu ağaç Kurdufân ve baħr-ı aħmer taraflarında pek çokdur. Kurdufân ehâlisi; bu ağaçın, kuruttuktan sonra içini oyup şahrıc yerinde yağmur mevsimi şu ile doldurup, mevsim-i şayfda içerler, kubağundan hâşıl olan lifinden metîn ve sağlâm ip yaparlar. Gerek bu ağaç ve gerek ardib ağaçının hudûdları hatt-ı istivânın 10 arz-ı şimâlîsına kadardır.

El-Cuğân –yemişi nebek gibidir, rengi sarı, ta'mı kuru üzümeye karîb ve lezizdir. Ağacı kırmızı ve hayzrân gibi kuvve ve yumşaktır. Esliħa-ı nâriyenin kondagğna arslan kefesi kâryola ve gemi gibi eşyâda isti'mâl ederler; meyvesi hind cevizi gibidir ve tebelde gibi buna da El-kunqules tesmiye ederler ve gıda makâmında yerler. Şu ve yâhûd süt ile karıştırıp sübye gibi içerler; şusuzluğu; harâratı dafi' ve şıtma ve emrâz-ı iltihâbiyeye nafi'dır. Kurdufân ve Baħr-ı Ezrak taraflarında pek çokdur, Kurdufân'da bu ağaçın içini oyarlar; yağmur mevsiminde içine şu taldurup yâzın içerler.

El-Quzzem çiçeği beyaz ve güzel; meyvesi yenir, bazen kurutup döverler ve meşrubâta katarak kân hastalığına nafi'dır diye içerler.

El-tundub –şeklen bellâna benzer, faķat ağacı pek büyük ve hacemen yirmi metreden ziyadedir. Meyvesi üzüm tanesi haceminde; reŒi kırmızı olup (hunbuk) tesmiye ederler; dâlları doğru yâhûd eğre olur. Doğru olanlardan Ēalyîn a‘mâl edip ticâretle satarlar, eğre dâllar ise kâbil-i işlah deĒildir, zira yaş olduĒu hâlde doğrulması emr-i muhâldır, hatta kâbil-i işlah olmayan kimse hakkında Sudânlılar, derb-ı maşal olarak “fulân avec’eť-tundub” derler.

El-Ahlilec –el-hecelic–ya‘nî helile, Hindistân eriĒi –meyvesine el-lâlop derler, hurma tanesine benzer; ceviz gibi kabuĒu vardır, ta‘mı hıyâr şember ta‘mına şebih. Sudânlılar; taze iken yemiş gibi yerler; bazen kuruttuĒdan sonra dövüp çây gibi pişiriler ve ishâl için içerler. Sudân‘ın cihet-i cenûbisinde; her yerde keşretle bulunur. Bu ağacın hacmen en büyükleri Kurdufân memleketinde bulunur. Hatta orada ağaç vardır ki kâlınlıĒı seksan kademe bâliĒ olur, gölgesi altında yüz yüz elli kiři oturabilir, ağacı pek sert olduĒundan beyaz karancalar onu dilemezler.

El-Hemmez –yemiři saftaliya şebih cesîm bir ağaçdır. Meyvesinin içi bâdem içine benzer. Ağaçından hayvânât için eĒer, ta‘âm için tebak, üzerinde yazı yazmak için levha ve tahta yaparlar.

El-Cummayz: Fir‘ûn inciri ağacı –bu ağaç ceviz ve kestâne ağacı gibi büyüktür, meyvesi tatlıdır; incire benzer. Ağaçından kâse; tebak ve sâ‘ir şeyler i‘mâl ederlerse de çok dayanmaz. Şecer‘t-ul-lâstik: Lâstik ağacı hatt-ı istivâda ve Baħr-ı Gezâl ve Kurdufânun cihet-i cenûbisinde pek çokdur, cummayz ağacı gibi pek büyük olur. Ekli Ēayr-ı kâbil büyük taneleri vardır. Büyük dâllarını balta aplaparalar ve balıalanın yerden tedricen akar, samĒ gibi yapışır bir řu çıkar, bir Ēün hâliyle bırakılırsa o řu kurumasıyla lastik olarak fûrûht ederler. Ormanlarda diĒer bir nev‘ ağacın içinden tutkâl gibi bir mâddenin aķması da lastik ağacına andırır, Sudân çocukları bunu toplayıp güneşte bir miķdâr kuruttuĒdan sonra kendilerine top yaparak oynarlar, bu mâddenin de lastik maķâmında isti‘mâlî mümkün olduĒu bil-teceribe anlaşılmıřdır.

El-Heşâb: samĒ ağacıdır, Kurdufân vâdîlerinde pek çokdur. Bu vâdîlerde çıkan samĒ sâ‘ir yerlerin samĒından daha iyidir; ağacı uzun olur. Beyâz karıncalardan bařka diĒer karıncalar bu ağacı yeyip dilemezler. Bu ağacın elyâfindan metîn ve muķkim ip yaparlar.

El-Lubbân–günlükdür–Nil-i Ezrak’ın cihet-i ulyâsında neşv ü nema bulur ve ondan samğ hâşıl olur. Bu öyle bir samğdır ki ağız sakızında kullandıkları gecir’a müşâbihdir. Râyihâsının güzelliğine mebni tütsü daği yaparlar.

El-Sunut–ağacı pek sert, kuvvi ve ağır olduğundan ondan cesîm sefâ’in ve sâkiye-i âleti i‘mâl ederler ki gemiler için metîn birinci ağaçdır zira çok dayanır ve çâbuk çurumaz. Kerz tesmiye ettikleri tuhumunu debbâgatta isti‘mal ederler. İshâl defi‘ için dövüp yağurtla mezc ederek yerler himâye dûçâr olanların tahfif harâratı için hamir mâyesine karıştırıp vücuduna sürürler.

Aşıl ağaçından çıkan kök ki, Tertus tesmiye ederler, bu kökü daği kurutup dövdükden sonra def‘-i ishâl için kullanırlar. Birde bundan rekâvı ta‘bîr ettikleri bir mâddeyi cildin parlâklığı ve çatlaması için isti‘mâl ederler. Es-selm –kâbuğunu debbâgatda isti‘mâl ve dallarından da bâston a‘mâl ederler: El-kiter–bu ağacının kâbuğundan çıkan i‘lâ lifden ip yaparlar.

Es-Seyâl –bu ağaç daği bâlâda zikri geçen: Kiter, selm ve sunut ağaçları gibi samğ ağaçlarından ma‘dûd ise de bunun şamğı fenâ olduğu cihetle meydan-ı ticârete vaz‘ edemezler, ancak, aldatmak maqşadıyle diğeri iyi şamğlara karıştırıp tüccâra fûrûht ederler.

El-Herâz –sunut ağacına şebihdir, yemişi harnub yemişi gibi ise de ta‘mı iyi değildir, binâenileyh alef maqâmında hayvânâta yedirirler. Ağacından küçük gemi, kâse gibi şeyler a‘mâl ederler. El-Ared –çiçeği güzel, râyihâsi latîfdir, kâbuğunu debbâgatda isti‘mâl ederler. El-mudus–ağacı pek büyük olur vas‘ ormanlar teşkîl eder. kâbuğunu debbâgatda birincidir. Bunun kabuğuyla debbâgat edilen cildler pek nefis ve i‘lâ olur.

El-Abanûs– Sudân’ın en iyi eşcârından ma‘dûd olan bu ağaç Nil-i Ezrak ile Abu-Cebel körfezinde keşretle bulunur ağaçından güzel bastonlar, kürsi, kâse, teşbih, şandıq, şandalıya, yazı tahtası ve sâ’ir-i eşyâ a‘mâliyle fûrûht ederler. Bâşur hastalığı için ondan kutrân çıkarırlar, i‘tikâdlarınca illet-i mezkûrenin tedâvısına bundan daha iyi ilâç olamaz.

El-Kâkemût –serv lisân-ı avâmTürkiye: Selvı ağacı gibi doğru, yüksek ve kâlin olur, en büyük ve mu‘teber hânelerin sakfında isti‘mâl edeler; gâyet sert, kavi bir ağaçtır. Zeref, kâb, kâcâk a‘mâl ederler; içi boş olduğu hâlde şu yüzünde yüzer. El-anderâb –sunut ağacına

benzer hacmen pek cesîm ve gâyet metîn ve kavî bir ağaçdır, yapraklar alef maķâmında develere yediriler. Ağacından kâpı, pencere i‘mâl ve dallarını mızrâķ şopana isti‘mâl ederler.

El-Hebîl–ağaçında, üzerinde yatmak için, bir nev‘ kâryola, kürsi, terebeze i‘mâlıyla binalara dađı kullanırlar. Ud ağacı gibi râyîhası laţif ve güzel olduđundan kadınlar. Buğur maķâmında isti‘mâl ederler. El-beşm–sâķı saykallı, levni beyâza kârîb şârımtırâķ ve kalın olur; dallarından bıçâķ kabzasıyla ok ve bâston a‘mâl ederler.

El-Üşer–kâbuķlarını bârut mevâdına idhâl ve ağacı, kavî ve hafîf olmak münâsebetiyle, himâr eğri i‘mâl edeler; dâllarından hâşıl olan elyâfından dađı ağ yaparlar ki bu ağla balıķ şayd ederler. Yemişinin kâbuđundan huşula gelen harir gibi yumşak elyâfından ise mender, yaşdıķ ve şileta gibi şeyler taldururlar. El-arâķ–yaş ve kuru dâllarından misvâķ yaparlar, Sudânlılar Eş–şâyv ta‘bir ettikleri yemişini dađı ekl ederler; taze iken Hebeş‘den vürûd eder. Binâenileyh Şayv‘el-Hebeş tesmiye ederler, Duda‘t-ul-vađide hastalığına ilâçdır diye isti‘mâl ederler. El-la‘ut –liman ağacına benzer, dikini pek keskindir, dâllarından misvâķ, elyâfından ip yaparlar.

Ed-Dubbâğ– ekşeri Kurdufân vîlâyetında ve Nil-i Ezrak savâhilinde bulunur, sâķı müstekîm şeker kâlîbı gibi mahrûtiyü‘ş- şekl olup hâne-i sakfında isti‘mâl ederler. Bu ağacın buğuru –ki şâf ismiyle ma‘rûfdur – kadınlarınca pek maķbûl, pek merğubdur.

El-Kelît –sunut ağacı gibi büyük olur, kadınlar bunuda buğur maķâmında isti‘mal ederler. Şecer‘t-ul-lulu –Baħr-ı Gezâl eşcârdan olup ceviz ağacına benzer kestâne hacmında olan yemişin çekerdeđini dövüp kaynatılar, ondan çıkan laţif bir yađı sadeyađ maķâmında kullanır.

Şecer‘t-ul-ħumre–Baħr-ı Gezâl eşcârdan olup ceviz ağacına benzer, dâllarını bâlta ile yaralarak ondan şire gibi çıkan bir şuyu ferdâsı güne kadar bırakıp i‘lâ bir şarâb olur içerler. Şecer‘el-sum –aķ buluţ ağacı gibidir, zehirli pek keskindir. Terefâ‘–ilgîn ağacı–Nil-i Ezrak savâhilinde pek çokdur ve ağacı pekiyidir, bu ağaçdan kavârib, çemender eğri i‘mâl ve kömürünü bârut mevâdına idhâl ederler, meyvesini sabbâgetde boyacılık isti‘mâl ederler.

Eş-Safşaf–salkım söđüt ağacı–Nil‘in kenârlarında çıkar, Nil‘in mevsim-i feyezânında şu basmaķla şuyun altında kalır, kömürü bârut mevâdına idhâl ve ağacından merdivan i‘mâl

olunur, yaprağından boya çıkar, hurma ağacın yapraklarını bununla boyayıp haşır yaparlar. Sudân'ın en büyük ağaçları ekşeri mınṭaka-i cenûbinde ya'nî mınṭaka't-ul-amṭar dedikleri taraflarda bulunur, o havâlide ğâyet cesim ormanlar, ğâyet vasi' göller ve envâ'-ı hayvânât bulunur, tıyur ise elvân ve eşkâl-i muhtelifesiyle mâ-lâ-mâldır. Başlıca ağaçlardan: şehâb, şe'lec, sunut, selim, kiter, tebeldi, abonus, sidir, ardeb, endrâb, mudus, kakemût, terfâ' ve sâ'ire ki zikri sebak etmişdir, bunlardan başka Sudân'da daha pek çok eşcâr vardır.

Zeva bu ağaç ova ve nehr kenarlarında neşv ü nema bulmayı yüksek ve rutubetden hayli olan maḥalllarda hâşil olur. Bu ağacın yaprakları iki kadem tülunda ve iki bus arzında olup ucları müdevver olarak uzakdan o derecede güzel görünür ki ta'rîfi kâbil olamaz ağacın kabuğu siyahdır surkenlerinin üzerindeki yaprakları kendi renğinde ise de kemâla erdikden sonra kuyu yeşile taḥavvül eder. Mezkûr yaprakların kâffası meşine benzeyip buruşuk gibi görünür ise de satı o derece düzdür ki uzakden âdata celâli gibi görünür açtığı çiçeğin dâ'ima dâlları ucunda on beş yirmisi bir yerde saġlâm gibi durur, rengi çây ağacı çiçeğine müşâbih olup fakat râyihası gül gibi le'îfdir. Mezkûr ağaç, altında arâm insânı âdatâ kendiden kaçırma râddesine bihuş eder. Bu ağacın âdî fındık cirminda bir meyvesi olup bundan yerliler yağ çıkarırlar bu yağ zetin ve hurmânın yağına recihdir.

Sudân'da çiçek envâ'nın ḥadd ve pâyânı olmayıp ez-cümle laġâyangâ ta'bir olunan bir çiçek fidânı yerden yukarıya kadar dalsız budaksız olarak tepesinde birkaç yaprak ve bunun arasında daḡi ğâyet güzel beyâz bir çiçek açar ki bunun güzelliğini ne kadar ta'rîf etsem yeni tamâmıyla anlatamaz isem de âdî tütün fidanının yirmi derece daha büyümesini taḥayyül ettiğiniz ve yapraklarının her biri bir beyaz çiçek olup yirmi otuz kadem irtifâ'nda bir ağacın tepesinde tezehhur eden bu çiçeklerinde yirmi otuzunu bir yerde farz edeniniz, işte o zamân bunun ne kadar la'îf'ul-manzar bir çiçek olduğunu levḥa-ı ḡayâlinizde tersîm edebilirsiniz. Bu çiçek niyam niyam vîlâyetlerinde keşret üzeredir. Er-rûm-Bahr-ı Gezâl ve ḡatt-ı istivâda keşret üzere bulunur büyük bir ağaçdır –mısır buġdayının koçânı gibi bir yemiş verir ki içi beyaz ipek gibi yumuşak olur. Ondandır mender ve şilete yaparlar.

Nebâtâta Dair

Sinameki – Baħr-ı Ezrak ve Őahrâ-ı Őarkıtarafalarında pek çokdur, bunun yapraklarını kuruttuktan Őonra döverler, yalnız kefleme yâhûd Temr-i hindîyle mezc edip müşhil-i maķâmında isti‘mâl ederler. El-ħuru’ –bu nebâtıdan bir yağ çıkarlar ki başlarına ve vücudlarına sürürler. El-ħeskenit nebâtât-ı berriyeden olup Kurdufân’da pek çokdur, tuħmu dere-otu tuħmu gibidir; kurîb tesmiye ederler, acıktıkları zamân yalnız onu, yâhûd dâri ile karıŐık olarak yerler. El-hikebit–zehirli bir otdur, cihet-i cenûbinde pek çokdur.

Ĥenzel–Ebucehli karpuzu –kerge dölek dedikleri nebât ki sath-i arza yayılır bir otun semeridir. bitĤiħ-i hindi gibi yaprađı, çiçeđi Őarı ve Tekfur dađı karpüzünden daha küçük, faķat ĝâyet acıdır, çiķerdeķleri yağını Ĥutrân maķâmında isti‘mâl ederler. El-ħinna kına–pek çokdur, tüccâr tarafından fûrûħt olunur.

Es-Ssela‘la‘ –sâķı murabba‘ ve dört köŐelidir ŐarmaŐık, gibi ağaĤlara sarılır zehirli bir otdur, bir ağaca Őarıldı mı çok sürmez ağaĤ kurur gider, bunun için Őâhibinin Őa‘âmetinden kinâye olarak darb-ı-meŐeldir: “fulân areķ sela‘la‘”. El-marah –bu nebât ki yaprâķsız ve dikensizdir –dalları yeŐil ve ince ve bân ağacın dâllarına müşâbihdir. Ĥumsâl Őahrâlarda çıkan bu nebâtı develer yer, bu nebâtıdan ĥâŐil olan elyâfin metânet ve inceliđine bakılırsa mensûcâta yarayacađana ĥekem olunur.

El-Hemerit boya otu, râyiħası laĤıfdir, Ĥabuđunu ĥurma ile kaynatıp Ĥabâbetde isti‘mâl ederler. El-ħelfâ –Sudân’ın en meŐhûr nebâtâtından olan bu nebâtı deve ve sâ‘ir-i ĥayvânât yer ve ĤuruttuĤdan Őonra metîn ve Ĥavi ip i‘mâl ederler ve teciyle, defre, sa‘da, humre ki ĥayvânât için en iyi otlardır. Faķat teciyle Ĥâ‘ir bunların hepsinden iyidir.

Kasb’ul-burdu pâpirus ismiyle ma‘rûf olup vaĤtiyle nehr-i Nil’in her tarafında keŐretle bulunur idi, Ĥudamâ-ı MıŐır ondan kâđıt i‘mâl ederlerdi, el‘ân münķat‘ olup ancak Nil-ı Ebyaz’in, FâŐoda’dan cihet-i cenûbine dođru, yukarı taraflarına kalmıŐdır.

El-Anbec –kâmıŐa benzer –ħaĤı-ı istivâ ve Baħr-ı Gezâl taraflarında keŐretle bulunur, menĤâr gibi ĝâyet ĥafif olduđu münâsebetle sâķından Ĥurur ya‘nî kelek yapar, üzerine ĥububât yük ve sâ‘ir-i eŐya vaz‘iyle Nil aķıntısına bırakılarak baş aŐađı istediđi yere gidebilir; Nil’de bu kelek sefâ’inden daha selâmatdır.

Mezru‘âta Dâ‘ir

Ehâli-i Sudân'ın en ehemmiyetli mezru'âtı el-züra mısır buğday olup ekşer-i zira'âtı Nil üzerinde bulunan memâlik ile Sudân şarkidedir; Sudânîlerce bunun muhtelif nev'leri vardır: En meşhûru El-feteriye -ki züradan bir nev'dir –cezîrede yağmur şuyula zer' olunur. Am-Şerez, Eş-Sefrâ' Nil-ı Ebyaz'de zer' olunurlar. Ays'ül-cezâ'ir ya'nî cezâ'ir ekmeği tesmiye ettikleri El-mukud cezîrede zer' olunmak sebebiyle Ays'ül-cezâ'ir denilmiştir. El-mukud, züraların i'lâsı olup ağniyâya mahşuşdur.

Ays'ül-rîf ki Mısrılılar züra't-ül-şâmî derler, az ekeler ve sevâki ile zer' ederler Ays'ül-laîf züranın en iyi nev'inden olup ferîğine eş-şesem ta'bir ederler ki fiyatca ucuz değilse de yalnız kıdarîf'da ucuzlaşarak ehâlisi ânî der-embâr ederler ve hediye olarak Sudân ümerâsına gönderirler.

Ed-Duhun –dari çâv-dâri tanesi mısır buğdayının tanesinden daha küçüktür, kımsâl arâzida zer' olunur. Ekseriyyetle Kurdufân ve Darfur vîlâyetlerinde yağmur şuyuyla ekilir, ehâlisi bunun zira'âtına pek ziyâde i'tinâ ederler mârise ta'bir ettikleri buza içkisini ki müskirâtdan ma'duddur. Mısır buğday dariden ihrâç ederler, meşhûr ve mu'teber içkileri buzadır. Birde mezkûr-i duhundan abriyye tesmiye ettikleri bir nev' ince ekmek yaparlar ki şu ile ıslatıp şeker ile mezc ederek bundan şerâb çıkarırlar. Et-tilbûn –tanesi duhun tanesinden daha ufaqdır; hatt-ı istivâ ve Bahr-ı Gezâl'da zer' ederler. El-kemeh –buğday –pek az zer' ederler, zirâ ekline o kadar meyl ve rağbetleri yoktur.

El-Şe'ir-arpa –buna daği buğday gibi rağbetleri olmadıgından pek az ekerler, zira atlarına dâri, yâhûd züra yedirirler; ancak Dünkulâ ehâlisi atlarına arpa yedirirler. Es-simsim –keşretle zer' ederler, Cezîre, kıdarîf ve Kurdufân beldelerinde yağmur şuyula ekilir, bundan sirec tesmiye ettikleri bir yağ çıkarıp vücudlarına sürürler ve ta'âma daği kullanırlar.

El-Kotun'ul-mümtâz–bu pamuğun mümtaz ile vech-i tesmiye vaktiyle Mumtâz Paşa Sudân'a vâlî olduđu hengâmda bunun tuhumunu Mısır'dan celble buralarada zer'ine delâletinden ibâretidir. Mu'ahharen eşmüni ve afifi nâm pamukların daği zer'ine başlanmıştır. Bunların çekereklerini güğâyâ ta'bir ettikleri âletle çıkarıp tefrîk ederler ki bu âlet-i hallâclar dolabına benzer, pamukdan ma'mûl şaşâ müşâbih nesc ettikleri iki nev' kıumaşın birine demur ta'bir ederler ki avama, diğetine kence tesmiye ederler ki havâssa mahşuşdur.

Ed-Duĥân: Tütün –tunbâk tesmiye ederler yaprakları kalın ve fenâdır, mu’ahharen Suriye tunbâğıyla ma’rûf bir nev’ tütün buralara gelip zer’ etmektedirler, el’ân buranın tütünü Mışır’ın tütünden daha iyidir, Sudân ehâlisi ale’l-umum bu tütünü kedos tesmiye ettikleri bir nev’ çubuk ile içerler.

Faĥat ekser-i ehâl-i seffa ta’bir ettikleri tütüne bir miqdâr naṭron arıştırıp ağızda iğner tükürür. Yâĥûd tütünün yapraklarını saĥk ile miqdâr ma’lûm naṭron, yâĥûd cerdea dedikleri bir nev’ toprağı ona alâve edip enfiye maâmında kullanırlar. Sudân’da envâ’-i ĥububât ekilir, ez-cümle âdî bakladan başa Kurdufân baklası dedikleri Sudân fistiidir ki bâdem ve Şâm fistii yerinde tatlılara idĥâl ederler. Yâğını ıkarıp yerler ve vücudlarına sürerler ve kebkebk dedikleri noĥut ile mercemek, lubiya, beziliye, turmes dedikleri acı bakla Sudân ’ın ĥububât-i mütenevvi’si miyânında ta’dâd olunabilir.

Ĥuzravât – Sebzevât

Vekâ tesmiye ettikleri bâmiye Dünula’da keşer-neik ta’bir ettikleri lubiya, ekser me’kûlatları bu iki nev’ sebzedden ibâretdir. El-er’: aba –şu ve meşrubât için abadan kâse ve sâ’ir ab aca yaparlar, aşma kabağı. Baṭlicân –domatis, mulûĥiye, pancar, semizaveti, lâhna, şalgam, havu, kuzbere, maydanos, şemere, turp, şarımşaq, şoğan gibi sebzevât miyânda faĥat şoğan Sudânlîlerce ġayr-ı ma’rûfdur. Hilba denilen sebzenin tuĥmunu un edip buğday ununa süt ve yâğa arıştırıp eklini muavvi add ederler ve def’ ishal için daĥi süt ile arıştırıp içerler, pâtâtıs Sudân cenûbinde kendi kendine ıkar, şetta kırmızı biberin bir nev’i’dir ġâyet sert olur.

Fevâkihe dâ’ir

Sudân’ın arpüzleri ĥacmen pek büyük olur; faĥat yafe arpüzü gibi tatlı değıldir, Kurdufân’ın bazı taraflarında eyyâm-ı şayfda şular azaldığı zamân şu yerine arpüz ile def’-i ĥarâret ederler ki bu, arpüzün mebzuliyetine delâlet eder. El-Cerüm ta’bir ettikleri bir nev’ arpüzü şuda ĥaşlarlar, yâĥûd urutub ekl ederler, ikerdiğini daĥi Türkiye’nin aba ikerdeğı gibi tuzlayıp avururlar. âvun, ĥiyâr, el-eşa, el-accûr acır âvunun bir

nev'idir, şeker kâmişinden bazı cihetlerde bâl çıkarırlar el-ankolip şeker kâmişinin bir nev'idir ki aşıl şeker kâmişi kadar tatlı değildir. Tâkâ ve Kadarif beldelerinde keşretle bulunan bu kâmişiden daği bal çıkarırlar. Nîl-ı Ebyaz'ın fûru'nda muz pek çoktur. Huşuşen hatt-ı istivâda ve Bahr-ı Gezâlda muz meyvesi bir derece kesb-i cesâmet eder ki her bir tanesi kol kalınlığında olur. Muzdan meşrubat-i ruhiyye çıkarırlar, Sudân beldelerinde bâğçelerinde portukâl, limon, nâr, üzüm, incir, kaymak ve sâ'ir-i fevâkih bulunur.

Hayvânât Dâ'ir

Sudân'da hayvânât-ı berriye ve ehliye pek çoktur, fakat şahrâ ve ormanların keşretinden dolayı Sudân'ın hayvânât-ı berriyesi ehliyesinden daha ziyâdedir. Ed-dâbi- dud'ul-hala tesmiye ettikleri arslanın şayd ve şikârına gidip büyüğünü, küçüğünü şayd ederler, büyüklerini hadiye tariğiyle meliklerine taqdim ederler. Meliklerde, nezer-ı ehâlîde haybet ve şevketleri ziyâde olmak arzusuyla maşer-i hükümetleri olan hâneleri kapısı önüne bağlarlar, küçüklerini ise şeyyâdlar kendi hânelerinde terbiye ederler.

El-Fil bu ma'rûf hayvânı, dişleriyle derisinin kımet ma'lûmasına mebni, şayd ederler, dişinden kollarına ellerine taçacak halkalar, Sürmedânlıklar, yelpâze ve yelpâze şapları, baston ve daha pek çok şey i'mâl ederler, derisinden dahi kalkın yaparlar rivâyete göre 150, yâhûd iki yüz sene sonra Sudân'da fil nesli münkaţı' olacaktır.

Zarâfa: Boyunu uzun, keza ön ayakları ârd ayaklardan uzun bir nev' yüksek hayvânât ki a'za-ı cismi deveye müşâbih olduğundan Fâriside üstür-ga ve Türkçede zarâfadan muharref olarak beyn'el-avâm zürnâp deniler. Derisinden na'l: Bir nev'i ayakkağı, kuyruğundan sineklik ve gâyet leziz olan etinden pastırma yaparlar.

Câmus'el-berri –beşer'el-vaşş: Yabanı manda. Cildinden kalkın yaparlar himar'ul-vaşş himâr'ul-halâ --himar'ul-vâdî: Yaban merkepdır: ekşer şahrâ-ı şarkide bulunur.

Ez-Zab': Şırtlan. Sudânîler nezdinde mera'fid yâhûd Merfa'in nâmlarıyla daği ma'rûf ve pek çoktur, hatta memâlık-ı ma'mûriyeye dâhil olup mevâşı ve çocuklara musallağ olur. Ez-zi'b: Kurt, nimer: Kaplan fahd: Pâres denilen cânûr. En-nems: Sânsêbâr, el-kenfuz: Kirpi, şa'leb, aşum: Tilki, hınzır'el-berri –halluf: Tomuz.

Abu-Azlâf: Tıtomuza müşâbih ise de tırnağı koyun tırnağı gibidir, tırnağıyla yeri kazar. Köstepek gibi yer altında ta'ayyüş eder. El-hır'el-berri –kedis'el-ħala tesmiye ettikleri yabancı kedidir. hır'el-zabâdı –kedis'el-zebâd ya'nî yağlı kedi ki yağını almak için şayd olunur. Tetel: Bu hayvânın boynuzundan güzel baston i'mâl ederler. El-Gezâl: Ceyln acnâs-ı muhtelifesi olup sürü ile şahralarda bulunur. Ormanlarda meymunun pek çok envâ'-ı muhtelifesi bulunur ki bunlar miyânında nesnâs orang-outang denilen ve insâna müşâbih olan meymunlara Sudânîler bi'âm tesmiye ederler.

Seyyâh-ı meşhûr Doktor Shone Forh'ın rivâyetine nazâren Afrika'-ı vüstayaya mahşus cimbâzi tesmiye ettikleri hayvân ard ayâkları üzerinde gezer ve ellerinde dâ'imâ bir şopa olup insâna ve sâ'ir-i hayvâna teşâdüf ettiğinde o şopâ ile ta'kîb ve hücum ederek yetişmesiyle beraber telef eder ki işte yaban adamı itlâk olunun budur. Bu hayvân Diyâmunu nehri kenarında bulunur, bu hayvân-ı insanı bir kere yakalarsa elinden ħalâş olmak mümkün değildir. Hatta avcılardan onda sekizi telef olduğu cihetle bunun şaydına gitmek yirmi otuz kişiden aşağı olamaz. Bunun için ehâlden ve ġâyet mâhir avcılardan otuz kırk kişi bir yere toplanayıp orman içine girerek her biri bir ağaç üzerine çikip hayvânât-ı mez-kûreyi örküterek nihâyet evvelce ġazırlamış oldukları tuzâġa düşürürler ve ondan sonra avcılar hepsi birden ağaçlardan aşağı inerek ellerindeki ġarbelerle üzerinde hücum edip telef ederlermiş. Çünkü deri deri tutup gütmek mümkün değilmiş. ġayvân tuzâġa düştüğü vakit avcılar öldürmek niyetiyle üzerine hücumlarında lisân-ı ġâl ile öldürmeyiniz diye pek çok yalverir ve tazarru' veziyetinde insânlar gibi yerlere kapanırmış. Faġat bunun yaptığı bütün ġileden ibâret olmaġla öldürmeseler sonra kendilerini öldüreceklerini avcılar bildiklerden hemen orada kafasına vura vura öldürüler imiş. Faġat bu hayvân, üzerine hücum eden insânların ġarbesini bir takrîb ile geçirir ise artık avcıların cümlesine muġâbele ile kimini telef ve kimini mecrûħ firâra mecbûr edip ellerinden ġalâş olurmuş. İşte bu ġâllara mebni cimbâz şayd etmek pek müşkildir. Bu hayvâna yam yamalar Ranba veya Mâncâzuvma ta'bir ederler ki Sudân taraflarında bâġâm itlâk olunan hayvânın cinsindedir. Ekşer-i vakit orman ile nehr kenarında gezerlermiş.

Birde Araplar kevâser dedikleri hayvânı tûfengle, at ile ve tuzâġla şayd ederler. Şöyle ki, hayvânın geçeceği yolda beş altı metre umkunda bir kuyu kazarlar, kuyunun ka'rina kavi, metîn kazıklar çıkarlar, her bir kazığın başına demirden maşnu' süngüler geçirirler. Bundan

sonra kuyunun ağızını küvvetsiz ağaç ve çurçub ile kapatırlar ve toprak ile içine örterek sath-ı arzla mesâvi ve yek-sân bir hâlê getirirler. Hayvân gelip üzerinden geçer geçmez derhâl kuyunun içine düşer, biçâre can hevliyle çarpınır, çarpındıkça süngüler hayvânın her tarafından bata bata halâk olmasını intâç eder.

Bu hayvânın ikinci nev‘ şaydı Prens hazretlerinin arselan şaydına tarz-i taṭbîkîni yukarıda ta‘rif ettiğimiz keçi tuzagıdır: keçiyi gitirip bir kazığa bağlarlar. Bunun etrafında iki metre ittisâ‘ında dört beş metre umkunda bir hendek kazarlar ve bâlâda zıkr olunduğu üzere hendegin üstü örterler kevâser keçiyi kapmağa gelir, hendegin içine düşer kalır, şeyyâd da gelir mizraqla, harbe ile şaydını öldürür alır.

Diğer nev‘ tuzak: Kevâser’in geçtiği yolun kenârında büyük bir ağacı yere gömerler, ipin bir ucunu ağaca bağlar, diğer ucunu tuzak nev‘inden hâlâka hâlâka edip onu daḥî hayvânın yolunda belli olmaz derecede yere gömerler. Hayvân gelir, ayağın o bend ve hâlakalara takılınca firara başlar, firâr edip kıştıkça ip ile bağlı olan ağacı sürükler. O kocaman, ağır ağacı sürükleye sürükleye yorulur ve kuvvetden düşer, o esnâda avcı gelir onu harbe ile halâk eder.

Ḥayvânât-ı ehliyeye dâ’ir

Deve, at merkeb, ester, öküz, koyun, keçi, köpek, kedi gibi hayvânât-ı me‘nusa ve ehliye Sudân’ın her memlektinde, ale’l-ḥuşuş deve pek çokdur. Ticâret için Sudân’a gelen tüccâra kıraya verirler ve etini yerler. Yününden derisinden istifâde ve bazı çadırlarını devenin yününden i‘mâl ederler, deveyi yük için, binmek için kullanırlar. Yük taşımak ḥuşuşunda en meşhûr, en mergûb Hadandava devesidir zirâ sâ’ir-i develerden daha ziyâde açlığa şusuzluğu müteḥammil, faḳat rükub için olan hacinin en meşhûru bişâri hacinidir. Çünkü sâ’ir-i hacinlerden daha seri‘‘el-seyr daha hafif’ül-ḥareke ve beli yümüşâkdır. Hacinin rükubu âtdan ve sâ’ir-i hayvânâtdan daha râhatdır, ḥuşuşen bu râhatlık mesâfe-i ba‘ide için mucib-i fevâ’iddir, ser-keş ve başı sert olan hacinin dizininden başka burnuna ḥızâm ta‘bir olunur kıldan ve kumaşdan ma‘mûl bir hâlâka takıp içine bir ipe rabṭ ederler, şâyet ser-keşlikde bulunursa bu iyi çekince durur ve sükûnet bulur.

Sudân'da at üç cinsdir, en maqbûl ve mergubu Dunuqula atıdır ki kıadd ve kıâmeti laţif, kıilleri uzun, kavâmı mevzun başı zerif ve seri''el-seyr ise de Kefeli, şağırsı Necd ve Şümar âtlarının Kefeli gibi güzel değıldir.

Aşılılardan arku cezîresinde olan atlardır ki dunâ ile ma'rûfdur, bunun hakkında leţf bir hurâfât vardır ki deniz atlardan biri mezkûr-i cezîreye çıkıp cezîre meliğinin bir kıaşra atlamış dunâ ondan tevellüd etmişdir. Binâenileyh Dunqula ehâlisince dunâ cinsden olan at pek maqbûl, pek mergub ve kibârlarına maşuşdur.

İkinci cinsi gerbâvite ya'nî azb atları dedikleri Kurdufân ve Darfur atlarıdır ki Dünqula atları gibi hey'etce güzel değılse şusuzluğa, ta'ab ve meşakkata daha ziyâde mütehemmdir.

Üçüncü cins: Sudân'ın en fenâ atları Kıallâbât tarikiyle Hebeş'den Mekâdiye'ye gelen atlardır. Faķat kıâlâ vilâyetden gelen atlar ki canâ-fincân cinsindedir, müluklarına maşuş ve kendilerince pek maqbûl ve mergubdur. Sudân ehâlisi iyi atla iftiħâr edeler ve cins ata i'tinâ ettikleri kıadar hiçbir şeye i'tinâ etmezler; atları yalnız rükuba kıullanırlar, arpa ve mışır buğday ile beslerler. Mevsim-i bahârda İse yonca yedirirler; yemden sonra semen ve kıuvvet vermek için, hayvâna şekerli sût içerirler, kııllarını kesmezler na'llamazlar. Umûr-i baytariyede ma'lûmâtları olduğı gibi Mışır ve Şâm ehâlisi gibi atın sa'd ve naşına delâlat eden alâmete dağı ve i'tina ederler.

Hamir: Çimender; Sudânilerce iki nev'idir: biri beledi ya'nî yerlidir ki ağır yük kıaldırmağa kıullanırlar, diğeri: Mışır'dan celb olunan, yâhûd yanlarında doğımuş bulunandır ki bunları rükubda istihdâm ederler. Beğâl dedikleri ister de Sudânîlarda bulunursa da Hebeş'den celb olunur. Ğerâ'ibden olarak on üçüncü milâd Mesih'den maķdem kıudamâ-ı Mışır nezdinde deve, at ma'lûm değıl idi, isimleri bile bilmez idiler, şonradan devenin ismini işitiler.

El'ân Sudân'da ģatı-ı istivânın 13 ģatı-ı arz-ı şimâlinden tekriben cihet-i cenûbine kıadar mümted olan yerlerde deve ve at yaşamazlar. Zirâ es-serüt dedikleri bir nev' zehirli sinek bunlara musallaķ olur halâk eder. Faķat öküz ve inek Sudân'ın her tarafında keşretle bulunur, derileri meydân-ı ticârete vaz'la külliyyetle fûrûht olunur; Sudân Araplar öküzü rükubda ve ağır yük çekirtmekde kıullanıyorlar. Kuru otdan bir nev' palân a'mâl edip öküze kolân ile bağlarlar; Sudân öküzlerin ekşeri küçük, zaif ve boynuzları pek uzundur ve a'mâl-ı şâķkaya

taħammül edemezler. Koyun: kuyruk ve ayakları uzundur, keçileri cismen zaîfdirler, köpekleri soluğu dedikleri ev köpeğidir ki Türkçe tazı denilen köpektir; tavşan Sudân şahralarında keşret üzere olup etini yerler.

Kuşlara Dâ'ir

Sudân'da tıyur-ı berriye ve ehliyenin anvâ'-ı muhtelifesi pek çoktur. Tıyur-ı ehliyeden olan âdî tavuğa cidâd ta'bir ederler ki bil-ħaşşa cihet-i cenûbiyede pek keşretlidir. Decâc'er-rümi dedikleri hindi tavuğu, kaz, ördek ve güvercin anvâ'ı vardır.

Tıyur-ı berriyenin en meşhuru deve kuşudur ki şahârı ve bevâdi-i Sudân'ın her tarafında keşretle bulunur, ehemm mevâd-ı ticâriyeden olan tuyları için şayd ve şikâr ettikleri bu kuşun etini daħi yerler, tuyundan intifâ' için tavuk gibi beslerler. En ziyâde deve kuşunu besleyenler Kurdufân'ın canib-i ğarbiyesinde bulunan Hemer kabilesi demekle ma'rûf urbândır, deve kuşunu tıfeng ve atla şeyd edeler. Bu kuş şeyyâda arka vermez, dâ'ima yan yan koşar, vâsi' bir şahrâda şeyyâd kuşa teşâdüf edince kuşu yoruncaya kadar ta'kîb eder. Kuş bi-tâb ve tevân kaldı mı, o zamân süvarları onun etrafını ihâta ve târ bir mevki' ve dâ'ireye ğaşr ve tezyîk ederek ellerindeki âletle başına vurup yere düşürürler.

Tıyur-ı berriyeden âtîdeki kuşlar Sudân'da bulunur: En-Enser: Kerkes, aķab bağırtlak kuşu şakr toĝâ envâ'dan çâķır denilen kuş ğuday dölengeç denilen kuş rehüm aķ baba, fuťa semmân bildircın, hecel keklik, kumriye, hudhud dicac'el-berri, dicac'el-vâdî, duru, ğubâra: Deve kuşuna benzer. Babaĝân pâpâĝân Mıssr'a pek çok celb olunur, ğurâb karga, bum baykuş abu mencil sbis kadamâ-ı Mıssır ona ibâdat edecek derecede ğürmet ve i'tibâr ederlerdi, bülül –hezâr, gerdân ve sâ'ir-i tıyur cemil'ül-manzar ve ğoş şedâ... miyânında ab teku tesmiye ettikleri kuş ki zikre şiyândır, levnen ve ğacmen pâpâĝâna müşâbih ise de ğâĝâsı ondan daha uzun, bacakları daha kışadır, bu kuş dişisine ğâyet ğariş kışkancıdır, kendisinden başka bir kuşla kesb-i râbıta-ı ilfet ve ğörüşüp rüy-i müğabbet göstermemesi için dişisinden bir ân ve şâniye ayrılmaz, ğatta yavru çıkarmak için yumurtaya oturuĝu remân yuvasını çamur ile sıvar, yuvanın bir taraftan küçücük bir delik bırakır, dişisini yuvada ğapis eder. Bu biçâre, yavru çıkarıncaya ve yavrular da uçmaĝa kesb-i iķtidâr edinciye kadar kuşu ğapisde kalır. Bu uzun müddetde emr-i ta'ayyüş için lâzım gelen yiyecek ve içeceĝini

erkeği getirip dışisine yedirir, yavru çikip büyüttükden sonra hâpishane ya'nî yuvadan bir kapu açar, eşini bekler! İşte bu tuhaf kuş Araplarda meşhûr bir darb-ı meşel tevlid etmiştir: “fulan hekeme hüküm Ab teku ale imrâtahu mealı”: Fulanın kendi kârısı üzerine hükümü ab teku hükümü gibidir.

Şuda Yaşâyân Kuşlara Dâ'ir

Bâlık ve nebâtât ile ta'ayyüş eden tıyurun en meşhurları: Hecel'el-bahr, abu sa'n, abu mağâzıl, kaştâs, bahrı, bet, dez, şefde: güvercine benzer, semberiyeye, dedikleri laqlak, ez-zahu, guruk, el-fernûk, bunlar şu kuşlarının en laîf ve güzellerdendir.

Hevamm ve Haşerâta Dâ'ir

Zevâhifden: El-sulhafa –kablubağa, etini ve yumurtasını yerler, kabugundan kalkın i'mâl ederler: El-verel, hurbâd, vezgene, zehirli ve zehirsiz anvâ'-ı muhtelifede yılân, zehirsiz olan yılânlardan: El-Aşala cesîm ve hâ'il bir yılândır ki uzunluğu dört metreden ziyâdedir, cildi sert kabuklu olduğundan ormanlarda vücudundan kırılıp dökülmüş kabukları görülür: Keheneleşmiş, içi boş kalmış büyük ağaçlar içine mesken tutar, hayvânâtı ekl ve bel' ile ta'ayyüş eder ve pek çok yaşar. Bütün hayvânât içinde bu yılân kadar yaşayan yalnız fildir ki yüz elli iki yüz sene yaşar, kuvve-i hâziması gâyet batidir. Meşala: Bu gün bir koyunu bel' ederse ancak otuz kırk günde hâzim edebilir. Derisinin kımetine mebni şayd ederler, hürâfâtdan olarak derler ki: Onun derisinden yapılan bir kuşak veya nesheyi her kim beline bağlar veya o nesheyi üzerinde taşırırsa su'-ı nezârdan ve her bir kaza ve belâdan maşûn ve mahfuz kalır. âuret-i şaydı şöyledir:

Yılânın mesken edindiği mevki ve me'vânın dört tarafına koyun ağılı gibi metîn bir ağıl yaparlar. koyundan daha büyük bir hayvânı getirip ağılinin içine kurular, yılân gelir hayvânı bel' ederler, yerinde kalır. O zamân ağılinin her tarafına ateş verip içindeki yılân yanar, eğer ateşden kurtulup tışarı çıkarsa ve güzergâhında insân veya bir hayvâna teşâdüf ederse fenâ bir hâlde öldürür, halâk şarıldı mı kemiklerini çatır çatır kırar yâhûd ağızından ateş gibi çıkan kúpuk ile tükürük ile halâk eyer. İşte maşâllarda ağızını açtığı vakıt insânı nefesiyle

çektığı ve yâhûd ağzından ateşler saçtığı söylenen ma'hûd ajderhâlar bu yılanlardan olsa gerekdir.

Sudân'da gâyet zehirli akreblere de vardır. Bu zehirli akreblere başka abu şebet dedikleri böcek –ki ankebûta şebihdir –akreb gibi zehirlidir, akreb şokmuş, yâhûd yılan ısırmış adamın ilâcı yılanın ısırmış olduğu yeri derhâl âteşle dağlamaktır. Yâhûd tuz ve temr-i hindi şurubunu ve yâhûd öküz boynuzunu kaynatıp nişâstesini hastaya içerip tedâvî ederler.

Çekirge: Sudân'da tekevvin eder, yâhûd Hebeşistân ve Hicâz'dan rüzgâr olup keşretle buralara sevğ eder. Hatta o derece keşretli olur ki uçtukları zamân güneşin ziyâsına hâ'il olur ve ortâlığı kâpkaranlık eder, bütün mezru'ât ve aşcârı telef etmesi yüzünden kaht zuhur eder, hatt-ı istivâdan Savâkın'a kadar münteşir olan bu çekirgeler Sudân için en büyük âfât ve belâyâdandır. Sudân'ın bazı cihetlerinde keşretle bulunan fâre daği içine girdiği mezru'âtı telef eder.

El-Arza: Kârıncaya şebih pek muzır bir nev' sinekdir ki yarasa kuşu gibi ziyâdan nefret eder, toprakda, yer altında mekân tutar, hatta eğer üzerine tahta, deri veya mensucâtdan bir şey vaz' olunursa derhâl onu asılır tiftik tiftik eder. Bunun için ehâli metâ' ve eşyâlarını hiç yere koymazlar, dâ'ima yüksek yerlere, tavana ta'lik ederler. yâhûd sert bir taş üzerine koyarlar, zira taşta temâs edemez, bu haşere Berder'de pek az ise de Dunğula pek çoktur.

Es-Surut: Bal arısı hacmında zehirli bir sinekdir ki akreb ağusu gibi keskin iğnesiyle insân ve hayvânı şokar halâk eder, hayvânâtdan deve ve merkebi itlâf eyer; Nil-ı Ebyaz ve ezrak'ın yukarı taraflarında mevcûddur, yağmur zamânlarında keşretle bulunur. Sudân'da âdî sinek ise pek çoktur.

El-Ba'üd sivrisinek, akşeriyetle Nil-i abyağ ve Nil-i Ezrak'ın yukarı taraflarında bulunur. Bunun bir nev'i vardır ki aşl humma-ı melâriya ve sâ'ir-i humma hastalıklarını naql eder. El-Bek: Tahta kehlesi, merkût veya merkuğ tesmiye ederler Sudânîler pek pis ve murdâr olduklarından elbiselerinde, yâtâklarında bu kehle keşretle bulunur fakat pire nedir bilmezler.

Nağl: Bal arısı. Sudân 'ın her tarafında pek çoktur, terbiye eden pek nadirdir, ehâli dağlarda ormanlarda bal toplarlar. El-Ferâş: Pervâne –kelebek yağmur mevsimde pek çoktur, hatta çekirge gibi her tarafa münteşir olur. El-Nâmeta: Haşerâtdan ma'dûd gâyet

küçük bir hayvândır, bâlâda zıkr olunan tûyur ve hayvânâtдан başka Sudân'da o kadar çok tûyur ve hayvânât vardır ki Sudânîlerce isimleri bile ma'lûm değildir.

Prens hâzretleri şayd ve şikâr etmek üzere cebel Aḥmed Ağa pişgâhında tevakkuf eylediği yukarıda beyân edilen ve vapurumuz üç gün lenger-endâz iḳâmet olduğdan sonra, cebel mezkûreden hareketle 7 Sefer 1327 sene-i hicriyesine müteşâdif 9 Mart 1909 sene-i milâdında Ḥartum şehrine muvâsalat eyledik. Prens hâzretlerinin şayd ettikleri mühtelif ve mütenevvi' hayvânât-ı vahşiye, külliyyetle bir miḳdara bâliḡ olmaḡla, başlarının ta'affünden muḥâfazası zımnında taḥniṭleri şanduklara vaż'ı icâb ettiḡinden bu amaliyâtın icrâsı için üç gün iḳâmet ettiḡimiz Ḥartum şehri –ki Sudân'ın merkez-i idâresi ve İngiltere devletin ferîk rütbesini hâ'iz bir hüküm-dâr maḳarr-ı hükümetdir –taḳsimât mülkü ve aḥvâl-i coḡrâfyasıyla bil-netice şon zamânlarda uğradığı taḥavvülât-ı idâriye ve siyâsiye ḥaḳḳında bir vech âtî bir taḳım ma'lûmât best ve temhidi şadedinde bulunduḡ ki maḥza hükümet-i sâbıka-ı Ḥamidiyenin su'-ı idâresi netâic-i müessifesinden olarak ḥıṭta-ı vasî'-i Mışırıyenin İngiliz idâre-i mevḳitesine geçmesi dolaysıyla bugün idâre-i Mışırıyyeden ayrı bir şurette bir hükümdarlık ile idâre edilmekle olan, Sudân-ı Mışırı-ı Oşmâniyenin naşıl bir kıṭta-ı mühimmme olduğu anlaşılacaktır. Taḳsimât-ı mülkiye ve sâ'iresini beyân etmek istediḡimiz Ḥartum hükümet-i merkeziye-i Sudânîyesi bir vech âtî yedi müdiriyyet ve üç muḥâfızlık ile idâre olunmaktadır.

Dunḡula Müdiriyyeti

Bu müdiriyyetlerden birincisi olan Dunḡula müdiriyyeti –mülḥakâtı: Dalḡu, Arḡu, Dunḡula, El-Ḥandek, Ed-Debba, Kortı, şanem ve Marit nâmelerinde sekiz merkeze münḳasım olarak –Nuba'nın vasaṭında ya'nî Sudân-ı Mışırı-ı Oşmâniyede bir ḥıṭtadır ki Beşâra kıṭtasının cihet-i ġarbiyesinde ve Nil'in iki tarafında vâḳi' şimâlen Der-mehâs cenûben Der- Şenḡaba ile maḥdûd olan ve 1942 ile 18 şimâlî arasında imtidâd eden bu ḥıṭtanın Nil boyunca, tûlu 260 kilometre ve ehâlisi taḳriben 75,000 nüfûsden ibâret ve Arap ve Berabere'den mürekkepdır. Arâz-ı münbitisi yalnız Nil'in iki tarafındaki dar yerlerinden ibâret ve ḳuşuru çöldür. Havası arzine göre şıcaḳ olmayıp, ḡatta kanunlarda daḡlarından esen rüzḡâr ḡaylı şoḡuḡ yapar. Başlıca maḡşulâtı ḡurmadır.

Berber Müdiriyyeti

Bu müdiriyyeti Nil üzerinde altıncı şelâlenin başında kâ'in Hilla't-ül-Berti ve Hecer'el-aşl'a mümted ve 22 arz-ı şimâlîda şahrâ ve şarķen savakın ile Berber yolunda (Gukerib) kuyuları ve cenûben Buĝâna'den Aĝberâ ve Abu Duluk üzerinde Mitâtib ve garben Dunĝula ile maĝdûddur. Dom ağaĝın keşretle mümtâz olan bu memleket-i ehâlisi Arap ve Bica kabâ'ilinden mürekkeb 50 bin nüfûsa bâlıĝdır. Berber (Berbers) vaĝtiyle Mısır'dan başka bütün Afrika'nın kısım-ı şimâlîsında sâkin büyük bir kavm olup el-yevm daĝı aĝtar-ı mezkûrede ve ale'l-ĝuşuş Deren ya'nî atlâs daĝlarıyla şahrâ-ı kebireden Araplarla birlikte mütemekkin olarak, muĝtalif isimlerle yâd olumakda ve aĝvâm ve kabâ'il-i adideye münĝasım bulunmaĝdadır. Bu aĝvâm-ı kadîme ve azîmenin ĝudûdu ĝatĝa-ı Mısırıyyeye munteha olmayarak ve bu ĝıĝtanın cenûbiden geĝerek –Nubya ve baĝr-ı aĝmer ile Aden körfezine ĝadar mümted olur.

Çünkü Nuba'da ve Hebeş'in şarķ ve cenûbinde sâkin bulunan bazı aĝvâmın daĝı aĝvâm-ı Berberîye'den oldukları şüphesiz bulunduĝu ve Nuba ehâlisinin bir taĝımı eskiden beri Berber'in cem'i olan Berabere ismiyle ma'rûf oldukları gibi, Hebeş'in cenûbindeki ĝıĝta daĝı el-yevm Berabere ismiyle ma'rûfdur. Berber kavminin aşl ve nesebi ĝaĝķında pek çok rivâyet ve ihtimâlât der-miyân olunarak, Arap müverriĝlarıyla müdeĝķiĝ ensâbının bazıları evlâd-ı Sam'dan ve bazıları evlad-ı ĝam'dan add etmişler ve bir taĝımları Filistin'den ve bazıları Yemen'den Afrika'ya hicret etmiş olduklarına zâĝıb olmuşlardır. Müte'aĝĝirin-i ulama ise umum ve aĝvâmın aşl ve nesebini ancak lisânlardan ve simâlardan istidlâl etmeyi i'tiyâd ettikleri ĝâlde, Berberler'in lisânları henüz kendilerince tamâmıyla ma'lûm olmadığı gibi, simâları daĝı Arap simâsıyla ziyâde ĝarışmış olduğundan buna kat'i bir ĝarar vermekde ĝayli tereddüd etmişler ise de, nihâyet bu son zamânlarda Berber lisânının lisânıyonca elsen-i ma'lûma sırasına geĝmesi üzerine bu lisânın elsen-i Sâmiye ile pek çok münâsebet ve müşâbeheti olduğ u ve her ne ĝadar Kaldanı, Siryâni ve İbrâni, Arabi lisânları arasında olduğ u ĝadar ĝurbiyyet yoĝsa da elsen-i mezkûre ile lisân ĝuĝbi arasındaki müşâbehetden pekde geri kalmadığı taĝaĝķuĝ etmişdir. Binâenileyh Berberler'in Afrika aĝvâmından olmayıp Asiya ĝalkdan bulduĝklarında ve târiĝin zaĝt edemeyeceĝi pek eski bir zamânda Firât ve Diĝla vâdîlerinde ayrılarak Afrika'nın çöllarında ve baĝr-ı aĝmer âtlâsı savâĝiline

kadar yayılmış olduklarında şüphe yoktur. u hâlde bunları Sâm ibni Nuh'un evlâdından add eden Arab müdekkîn ensâbının zehâbları pekde esâssız add olunamaz.

Filistin veya Yemen'den hicretleri hakkındaki rivâyete gelince bundan yirmi beş otuz karn evvel Finike'den ya'nî Suriye savâhilinden Tunis cihetine birçok Finikeliler gidip orada kârtâç ismiyle bir devlet te'sis ettikleri ma'lûm olduğu gibi, o sıralarda Yemen'deki Hemiriler'den bazı cihângirlerin Afrika'nın sâhil-i şimâlîsına kadar tevsi' fütuhât etmiş oldukları dahi Mervî bulunduğundan, Berberler'in Filistin veya Yemen'den hicretleri rivâyeti bundan galat olacağı münfahim oluyorsa da Berberler vatanlarında kârtâçlılar'dan ve Hemiriler'den daha eski olup, bunların evlâdından olmadıkları şüphesizdir. Kârtâçlılar Tunis'de bir küçük devlet te'sis edebilip, münhasıren sâhilde bazı şehir ve kaşabalarda yaşadıkları hâlde etrâfları ve memleketlerinin iç tarafı yine aqvâm-ı Berberiye ile meskûn idi.

Öteden beri aqvâm ve kabâil-i adîdeye münkasım olan Berberiler kendi re'isleri ma'rifetiyle idâre edilmekte idiler ve içlerinde devlet nâma müstahak bazı hay'etler dahi teşkil etmişti ki bunlar Romalılar'ın muhâcemât-ı müsellağ-ı cihângiranesine hayli vakit mukâvemetden sonra ve nihâyet Romalılar savâhile karîb olan yerlerin zabtına ve oralarda bir takım şehir kaşabalar te'sisine muvaffak olmuşlardı, ancak Berberler Romalılar'a tamâmıyla inkıyâd ve teba'iyet göstermeyip iç taraflarda yine serbest yaşamağa ve çöllerde dağlarda himelerini kurmağa devâm etmişlerdi. Hatta Hıristiyânlığın zuhurundan sonra dahi Berberler Hıristiyân dinini aşla kabul etmeyerek, edyân şab'iyeden olan eski dinlerinde kalmışlardı. Romalıların satvetinden sonra şimâldan hücumla Avrupa'yı zîr ü zeber eden aqvâm-ı vahşiyeden Vandallar Andelüs'dan Afrika'ya tecâvezle, bunlar dahi bir müddet Berberlere ismen ve resmen hâkim olmuşlardı.

Şems-i münir-i islam'ın cezîre't-ül-arapdan âleme neşr-i envâr felah etmeye başladığı zamân Berberler bu hâlde idiler. Berberler cesâret ve şecâ'atla pek meşhûr değillerse de keşret nüfusleriyle beraber mekr ve hilede muhârat ve iktidârları meşhûr olduğundan, ehl-i İslâmı bunların kaydinden viqâye için haklarında birkaç hadis-i şerif vârid olduğu gibi, hazreti Ömer Faruk (razi'nın dahi bu bâbtaki bir nâmeleri meşhûrdur.

En evvel hazreti müşârünileyhin zamân-ı hilâfetinde ve 19 sene-i hicriyesinde Abdullah bin Sa'd bin Abi Serh'in taht-i kumândasında bir seriyye-i mücâhidin bilâd-ı Berber'e dâhil

holduđndan sonra Muaviye bin Abî Şefiyân zamânında Muaviye bin Hâdic Sokutu ma‘rifetiyle oralarının fethine mübaşeret ve müluk-ı Ameviyye zamânında bu fütuhâta müdâvemet olunmađla, Berberler dîn-i İslâmı kabul etmeye başlamışlarsa da, vârid olan ahâdis-i şerifeyye mâ-sadađ olmak üzere, fırsat bulduđça, irtidâd ve 11 defa‘-ı irtidâdı irtikâb etmiş oldukları mervidir. Musa bin Naşır Afrika‘ya emâretine ta‘yîn olunduđda, Endelüs tecâvüzden evvel, Berberi bir kât daha taht-ı itâ‘ata almađla beraber, dîn-i İslâm‘ın Berabere miyânında bir derece daha intişârına sa‘y etmiş ve o sırada birçok şücc‘ân Berber gaza‘ Arapla beraber Endelüs tecâvüz ederek, günden güne Araplarla imtizâç ve ihtilâtları çođalmađa başlamış ise de bazı taraflarda yeni diyanet-i kadimelerinde kalmış Berber kabâ‘ili dađi bulunuyordu. Nihâyet hulafâ-ı Abbasiyye zamânında huruçla Afrika‘ya bil-mürur 172 târihinde i‘lân-ı istiklâl eden İdris Alevi bađıyye-i müşrikin Berabere‘yi dađi dâ‘ire-i İslâma cem‘ ile bu kabâilin efrâdından levş şirki büsbütün tethir ve imhâ etmişdir.

O vađitden beri cezîre‘t-ül-arapdan ve Şâm‘dan gürûh gürûh Araplar Afrika‘nın cihet-i şimâlîyesine hicretle, oralarda tavaţtun ettiklerinden, Berberler bunlarla imtizâç ve ihtilât ederek ve Kur‘ân-i kerimin nâzil olduđu lisân-ı arabîyeyi lisân-ı edebî ve siyâsi tınıyarak, yavaş yavaş şehir ve kaşbalarda dađi kendi lisânlarını unutmađa başlamışlar ve Araplar bazı yerlerde kesret-i nüfusüyle ve bazı yerlerde dađi ilim ve nüfuzla kendilerine ğalebe etmişlerdi. Mâ‘a-hâzâ dîn-i İslâmı kabul ile Beraber lisân-ı millilerini muhâfaza etmiş bazı Berber kabâ‘ili dađi vardır ki bunlar medeniyet-i İslâmiye dâ‘iresinden en uzak bulunanlarıdır. Lâkin lisân-ı Arabi ile mütekellim olanlar dađi lisân-ı kadîmelerinden birçok kelimât ve ta‘birât hıfz ettikleri gibi lisân-ı aslılerini muhâfaza edenler dađi çok ıstılâhât ve ta‘birât-ı Arabiye kabuluna mecbur olduklarıdan, bugün söylenilen Berberce dađi sâ‘ir-i elsen-i İslâmiye gibi birçok kelimât-ı Arabiye ile mađlûtdur.

Berberlerin ahvâlını en iyi ve en mafşal şuretden yazmađa muvaffak olmuş bulunan müverrih meşhûr ibn Haldûn Berberilerin münkasım bulunduđu birçok aqvâm ve kabâ‘il ta‘dâd ve taşvir ediyorsa da biz başlıcalarının esâmisini beyânla iktifâ edeceđiz. Tevârih-i İslâmiyede zikri geçen aqvâm-ı Berberiyenin başlıcaları bir vech âti beşdir: âemâra, Havâra, Zanâta, Sanhâca, Meşmûde.

Bugünkü günde kavmiyet-i asliyyelerini muhâfaza eden Berberiler başlıca dört kavma münkasımdır ki: Tunis ve Cezîredeki Şuluğlar, Mađrib akşâdaki Amâziğlar ve şahrâ-ı

kebiredeki (Tavârih)larla (Tibu)lardan ibârettir. Cezâ'ir ve Tunis'deki Şuluğlar Avrupalılar içinde kabileden hâlt olarak kabil kabiles ismiyle daği ma'rûfdurlar.

Anlaşıldığına göre, Berberilerin kendilerince ism-i aşli ve kadimleri Amâziğ olup söyledikleri lisânı daği bu ismiyle yâd ediyorlar. El-yevm Berberler kendi lisânlarını yalnız tekellümde kullanıp, lisân-ı edebileri Arabî ise de, vağıtle kendi lisânlarını yazmağı maşşuş hağları daği blunmuş olduğı ğadâmas ve Fezân ile şahra-i kebirin bazı taraflarında bulunan bir tağım âsâr-ı atıkadan münfehîm oluyor. Bu hağ 33 harfdan mürekkeb, Fenikelilerin hağdan me'hûz olduğı görölüyor ki ihtimala göre kârtâcılardan Berberlere geçmiştir. Bazı Avrupa muhâkkihleri berber lisânından kavâ'id ve lüğat kitaplarını zabt ve tenzîm ve tağ ve neşir etmişlerdir.

Cezâre-i Hartum'un El-Kâmilîn Müdiriyyeti

El-Kamilîn, El-Mesellamiye, Abbud, Abu Harâz, Rufa', El-Kuva, Koz, Abu Cuma', Abu Duluk kaşabalardan ibâret olarak sekiz merkeze inşâm eden bu müdiriyyet-i kadim Hartuma karib ve Nil-i Kebir üzerinde kâ'in hacet'ul-aşl nâm mağalldan Halfâ'ya ve Nil-i Ezrak üzerinde Abu Harâz'dan Nil-i Ezrak'e iltikâ eden Rehad naherine ve Nil-i abyaz üzerinde vâki' Omdurmân kaşabasından Cebelîn'a şarken daği Buğâna'dan Abu Duluk'a garben Cebra'ya mümted olarak toprâğı münbit ve en mühimm bir müdiriyyetdir. Hazârî ve bâdiye-nişin olan sükkânı 200 bin nüfüsü bâliğdir.

Sinnâr Müdiriyyeti

Sudân şarkide Nil'i teşkîl eden Bağr-ı Ebyaz ile Bağr-ı Ezrak arasında kâ'in olan Sinnâr müdiriyyeti garben Bağr-ı Ebyazla Kurdufân müdiriyyetinden ayrılmış olduğı hâlde, şarken Nil'e tâbi' Atberâ nehrine, şark-ı cenûbi cihetlerinden Hebeş hudûduna, cenûben daği Fâyzoğlu dağlarına kadar mümted olur. Arâzisi irtifâ'en pek az müteğavvil olup en yüksek tepelerinin üç dört yüz metreden ziyâde irtifâ'ları yokdur. Bağr-ı Ezrak Hebeş hudûdundan gelir iki tâbi'iyile beraber, memleketde cereyân eden dört nehr, feyezânlarında bıraktıkları çamurlarla, toprağın kuvve-i inbâtiyesini artırırılar. Fuşul-ı maşşusesi üç mevsimden ibâret

olup, Kânûn-ı şâniyeden Mart'a kadar süren kış mevsiminde şimâl rüzğarı esmekle, geceleri hayli soğuk olur. Mart'dan Hazırâna kadar devâm eden yaz mevsiminde ھرârât ve ھرâklık pek ziyâdedir. Hazırân evâhîrinden Kânûn-ı evvel'e kadar olan yağmur mevsimi faşl-ı ھرâf add olunur. Ortalık zümüröd gibi kesb-i ھرûâret eden bu mevsimde ehâli, başlıca maşşulları olan, dari ile susam, mışır, pamuk, tütün ve bazı sebzeler ekerler. Ancak nehrlerin feyezânında bazı beâklıklar tahassül ettiğinden, bu mevsimin leâfetine regmen şıtma ve sâ'ir-i hastalıklar eksik olamaz. Nehrlerin mecrâları üzerinde bazı ormanlar vardır. Fil, gergedan, zarâfa, gezâl ve yabancı domuz gibi hayvânât-ı vahşiyeye Hebeş dağlardan nâdiren Sinnâr ovalarına inerlerse de nehrlerde timsah ve şu ağır ve ormanlarda ھرurt, tilki, şırtilan, yabancı kedi ve meymûn gibi hayvânât pek çok ve ھرşerâtı da keşretlidir. Hayvânât-ı ehliye: At, merkeb deve, şıgır, manda, koyun, keçi ve tavukdan ibâretedir. Ale'l-umum hayvânâtı küçük ve âdî ve koyunlarının yapâğısı azdır. Hebeş akvâmla Araplardan merkeb-i ehâlisinin, renkleri az çok siyah ve ancak simâları düzgün ve a'zâ-ı bedenleri pek zerrifdir. Cümlesi dîn-i mübîn-i İslâmı mütedeyyin ve lisân-ı arabîyle mütekellimdirler. Tembelliği sevdiklerinden, zirâ'atla uğraşmaktan ise, ufağ tüfek şeyler satmağı tercih ederler, cerrağlık ve çıkıçılık san'atları icrâsıyla Mışır'a kadar gelirler. İki üç ھرarn evvel Sinnâr'da yerli bir ھرükümet teşkil etmiş ve etrafı dağı kendi ھرükümü altında almış iken 1237 târihinde zâten za'if ve tefriçaya düşmüş olan ھرükümet-i mezkûre inçirâz bulmağı Sinnâr Mehmed Ali Paşa merhum tarafından feth ve Mışır'a ilhâğ olunmuştu. Bu feth-i mübîn, menâbi'-i şervet-i tabiiyesiyle bir ھرazine-i lâ-tefnâ-ı âlem ıtlâkına sezavar olan kıttâ-ı fesihe-i Sudânîyenin âtiyen ve tedricen idâre-i Mışırıyye-i Oşmâniye ile tevhidine bir muğaddime-i ikbâl ve berâ'at istihlâl olmak ümidlerine takviyet verecek muvaffakiyetden iken idâre-i sâbıkanın senelerce devâm eden su'-ı tedabiri ve Avrupa'nın ikide birde idâre-i Mışırıyyeye müdâhelesini mücib olacak şuretde, baş gösteren bir takım âmâl ve ihtirâşât-ı siyâsenin te'sir-i netâic-i müessifesinden olarak merkez-i şaltanat-ı Oşmâniyeden oraların lâyiğ olduğu derecede zabt ve idâresine bakılamamış olmasıyla nihâyat ma'hud a'râbiyenin kıyâmı hadişe-i ma'lümesinden bilâ-intihâz 15 mah September 1882 sene-i mîlâdiyesine Mışır'a duğul eden ingilizler tarafından birkaç sene sonra, Mışır'a takriben 170 kilometrelik yakın mesâfede bulunan vâdî-ı Halfâ'dan bed' ile Sinnâr, Kurdufân, Darfur ve vîlâyet-i cesîmesi sâ'ir-i Sudân şarkimemâliğıyle beraber, idâre-i Mışırıyyeden fekk olunmuş ve el-veym İngiltere devletinin ferik rütbesini hâ'iz Majour- General Sir Francis –Reginal

Wingate Paşa umumi Sudân hükümdârı unvânıyla o iklim-1 azîm ve arâzi-1 vasi‘de hüküm fermâ bulunmuşdur ki memâlık-1 İslâmiyenin her noktası nokta-1 nazar ve merdümek-çesım gibi nefsimce muazzez ve kımetdâr ve ale’l-huşuş bugün feyz-i meşrutiyet ve hürriyetle urük ve a‘şabında hûn hamıyyet feverân eden vatanperverân mülteca cân ve kân bahâsına hâ’iz-i i‘tibâr bulunduğundan bu mühimm hıttanın böyle pâmâl huyul-1 istilâsı acânib olup kaldığını grubda dûçar te’eşür ve te’essüf olmayarak bir Oşmânlı taşavvur edilemez.

Darfur Müdiriyyeti

Bu müdiriyyet Sudân şarkide bir memleket olup, şarken, Kurdufân ğarben Vadday, şimâlen tarîk-i Erba‘inde kâ’in naşron kuyusu, cenûben baır‘el-arab ile muhât ve maħduddur. 9 ile 6 arz-1 şimâlî ve 20 ile 26 tül-1 şarkıarasında mümted ve ğayr-1 münteżim olarak bir şekil murabba‘ ira’e eder ortasında cebel Merra ismiyle uzanıp giden bir dağın 1500 metre kadar irtifâ‘i ve birçok boğazları vardır. Nil ve Kongo ırmağlarının menâb‘ine karib bulunmağla, umumiyet üzere mürtefi‘ce olan arâzisinin irtifâ‘ vasatısı 6,0 metredir. Şimâl ve şark-şimâlî cihetleri kuru ve çöle müşâbih olup, ğarb ve cenûb ile şark-cenûbi cihetlerinde ise miyâh-1 câriye ve ruşbet ziyâdedir. Binâenileyh memleketin münbit ve ma‘mur yerleri ğarb ve cenûb cihetlerindedir; şark ve şimâlî taraflarında bir takım Arab ve Berber kabâili hayme-zen ikâmet olurlar. Cebel Merra üzerinde sâkin olan nim-i vahşi bir takım kabâil-i zenciye vardır ki, bunlar sâ‘ir-i ehâli ile ihtilât etmezler, cebel Merra’nın ğarb ve cenûb eteklerden birçok nehrler akıp Çâd gölüne doğru cereyân eder. Bunların büyüğü El-Selâm’dır. Cenûb-i şark eteklerden daği birkaç nehr Nil’e doğru cereyân ederler. Bunların daği en büyüğü baır‘el-arapdır. En büyük ve en ticâretğâh kaşabası kubbe ise de merkezi Fâşir kaşabasıdır. Bu iki kaşabadan başka daha hayli kaşabalar olup, şimâlden başlayarak başlıcaları: Bi‘r ved-Medûn, Bekâriye, Um-Bedur, Fuca, Mellit, Kabkabiye, Kulkul, Nura, Dâre, Tuşa, Şekka, kalkeme, Tâyimu, Dânĝo, Hafr‘el-Nahâs ve sâ‘iredir. Hâneleri Sudân’ın sâ‘ir-i taraflarında olduğı gibi, toprâkdan ibâret ve üzereleri dâri şamânıyla mestûr ve kâzikden çitlerle muhâtdır, havası ğâyette sıcak ise de, sağlamdır; yalnız cenûb-i ğarbi cihetin havâsı yabancılar için ağırcaadır. Fuşul-1 erba‘ya inkisâm eden senenin Hazırân ve Temmuz ve Ağustos ayları faşl-1 hizâne hükümündedir. Bu üç ayda keşretle ve ekşeriyen şiddetli fırtınalarla qarışık yağmur yağar. Bu mevsimi te‘âkub eden üç ayda havâ nisbiten

serince olup, bizim kıyımıza müşâdif olan Kânûnlar ve şubat ayları daği oranın ılık baharı hükümündedir. Bizim baharımız teşkîl eden Mart ve Nisân ve Mayıs aylarında ise harâret son dereceye varır. Pek mebzul olan hâsılâtdan yüksek yerlerinde buğday ve arpa ile sâ'ir-i hububât ve alçağ yerlerinde iki nev' dari pirinç, pamuk, tütün, domatis, karpüz ve sâ'ir-i meyve ve sebzelerin envâ'i ve sulu yerlerde pirinç daği huşula gelir: kesret ve mebzüliyetle yetişen Temr-i hindiden başka birçok nebâtât-ı tayyibe daği bulunur. Hürmaları pek çok fakat lezzetsizdir. Ekser-i vâdîları ormanlarla mestürdür. Şark cihetlerinde buabab denilen cesîm ağaçlardan daği bulunur. Atları az ve küçük olup, başlıca merkeb ve deve kullanırlar. koyun ve sağıruları de çokdur. Yağ, bal, bal mûmû ve deri memleketin başlıca ihrâcâtındandır. Cenûb ve garb cihetlerinden gelen kâravânlar Darfur'da bir müddet mekş ile ekseriyya beş bin deveye bâliğ oldukları hâlde Suyut'a ve oradan Kâhire'ye doğru harâket ederler ki bundan ticâretlerinin haylice işlik olduğu anlaşılabilir. Dört milyon râddelerinde olan ehâlisinin yalnız 50000 kadere hayme-nişin ve kuşuru hâneğezindir; başlıca üç cinse inkısâm eden ehâli miyânında, ehâli-i aşliyye-i kadimesi olan zencilerden başka, birçok Araplar ve Berberler daği bulunur. Aşıl zenciler ziyâdesiyle siyah renkli, yaşaşı burunlu, kıvırcık saçlı ve pek çirkin adamlardır. Ancağ Berberler ve Araplarla ihtilâtlardan mütevellid olanların çehreleri oldukça düzgündür yakın vakitlere gelinceye kadar ehâli-i aşliyenin bir takımı müşrik olup hatta içlerinde insân eti yiyenler daği var iken, bugünkü günde memleket levş-i şirğinden tathir ve kâffe-i ehâli nûr-ı İslâmla tenvîr edilmişlerdir. Zenciler ve Berberler kendilerine mahşuş lisânlarla mütekellim iseler de, hemen cümlesi lisân-ı arabîye aşinâ olup, çarşı, pazarda başlıca Arapça ist'imâl ederler. Qur'ân-i kerimin kırâ'atı munteşir ise de, en ziyâde sihir ve efsuna ri'âyetiyle, icra-ı tabâbet iddiâ'sında bulunur üfürükçüler vardır.

Darfur yakın zamânlara gelinceye kadar müstekil bir hükümet-i İslâmiye olup, hâkimlerinden Moğamed Al-Hüseyn ve Moğamed Al-Fadl ile sâ'ireleri zamânında Kurdufân ve Dar ü Firtit ile dâr ü Runğa daği Darfur hükümetine tâbi' olmuş ise de, ibtidâ' Kurdufân sonra 1292 târihinde Zibeyr Paşa tarafından Darfur daği zabt olunarak idâre-i Mışırıyyeye ilhâk edilmekle beraber biraz yukarıda kemâl-ı te'essüfle beyân ettiğimiz vech ile Sinnâr vîlâyeti gibi Darfur daği idâre-i Mışırıyyeden çıkarılarak İngiltere'nin Sudân hükümdârlığına ilhâk olunmuşdur.

Kurdufân Müdiriyyeti

Bu müdiriyyet: El-Ubeyyid, Bara, Aṭ-ṭayyâra, Ḥursu, El-devim, Kadâru, Es-sunut karyelerinden ibâret olmak üzere yedi merkeze münkasımdır, burada demir dövmek şan'atından başka şan'at yoktur. Ekser-i ehâli deve kuşu tuyu, şamğ, Temr-i hindi, fildişi ve deri gibi maḥşûlât-ı maḥalliyeyi aḳṭâr-ı şimâlliyeden getirilen aḳmişa ve şeker ve pirinç ve amşâlî şeylerle bil-mübâdele icra-i ticâret ve te'mîn-i maîset ederler. Arâzisi şimâlen Ayn-Ḥâmid karyesi kırbunda vâdî'ül-mileh ve cenûben Baḥr'l-Gezâl ile baḥr'el-arap ve şarḳen Fâşoda ve cezîre müdiriyyetine ve ğarben Darfur'a doğru mümted olan yerler ile muḥâtdır. Ḥazırânda başlayan yağmurların devâmı müddetince havâsı ve ḥarâreti tahmmül olunamaz derecelerde vahâmet peyda etmekle beraber Eylül'da kesb-i i'tidâl eylediğinden nebâtât fevḳ'al-ade bir kuvvetle neşv ü nemâ bulur. Senenin mütebâki altı ayında kıṭa'-i mezkûre çöl hâlini aldığından seknesi yirmi metreden mütecâviz derinlikde bulunan kıyularla birde yağmurdan kalma birikinti şularla def'-i ihtiyâç ederler.

Ebna-i Sebil Nil sâhilinden buraya deve ile on beş günde gelebilirler, mezkûr-i müdiriyyetin bir buçuk günlük mesâfede aşher kırasından olan Abu-Ḥarâz'ın bazı yerlerinde yağmur mevsimlerinde dari ve şoğan zirâ'at ve kımluḳdan çıkarılan demirlerden de esliḫa gibi şeyler i'mâl olunur. Yine kıra-ı meşhûresinden olan ve merkez-i müdiriyyete bir günlük mesâfede bulunan Bara'da biraz buğday ile tütün, şoğan, susam, dari, birazda sebzeve sâ'ire ekerler. Burada keşretle bulunan ve ḥaşâb denilen bir nev' ağacı şamğın i'lâsı çıktığı gibi bazı yerlerinde toprağı ve kımu taḥhir ederek ihrâç ve yağmur mevsimlerinde ekebildikleri pamuḳdan da gömlek ve sâ'ireden ibâret elbiselerini nesc ve a'mâl ederler. Bu kısmın bazı cihetlerinde maḥlanca âdînin tesmiye olunan bir nev' kıyular pek derîn olmakla beraber şuları çekilmediğinden ehâlisinin kıraḳlık mevsimlerinde medar-ı ḫayatı add olunabilir. Kezalik buranın belli başlı köylerinden Ḥursu kıaryesinin hâli de diğerk aksâmın ayna olduğundan tekrârına ḫâcet görülmez.

Merâkiz-i ma'dûdesinden bulunan Ṭayyâra kısmına gelince burada şamğ veren ağaçlar her yerden ziyâde ise de üç ay müddet aşla şu bulunmayıp ehâlisi ğâyet büyük olan karpüzleri mevsiminde toplayıp ḫânelerinde ḫıfz ile bu üç ay kıraḳlık zarfında gerek kendileri ve gerek ḫayvânları için ezip onunla teskin-i atş ederler.

Bu eşnâda cümlesinin benzi fevk'al-hadd bozulup halk bir marâz-ı umumi ile hasta ve zaif bir hâlde bulunur. Bu müdiriyyetin mecmu' nüfüsü takriben bir milyon 150 bin kadar tahmîn olunmaktadır. Dâhil dâ'ire-i müdiriyyetde bulunan kabâil-i urbânın meşhûrları Havâzma, Beni Cerâr, Kababiş, Hemer, Fallâta, Habbaniye, Cem' ve Dar'ül-Ahâmîd kabilelerdir.

Havâzmalar müdiriyyetin cihet-i cenûbisinde kâ'in Hamâdâ vâdîsında bulunup besledikleri atlarıyla evdiye-i ba'ideye çıkararak fil ve zarafa ve dev kuşu tuyu ile icra-ı ticâret ve te'mîn-i maîset ederler, mevsim-i harifda birikinti şulardan onlar bittikten sonra kuyulardan def'-i ihtiyâc edebilirlerse de yazın bu müdiriyyetden gâyet uzak olan Nuba dağlarına şu aramağa çıkıp yağmur mevsiminde eski cevelângâhlarına mu'âvedet ederler.

Kababiş urbânı mevsim-i harifin gayr-ı vakitlerde müdiriyyet mezkûrenin şimâlînde Şâfiye kuyularında ve kış ve yaz şuyu eksilmeyip göl kanarı olan kecmer vâdîlarında ve çorak senelerde ise Hartum'un karşısında ve Nil'e bir gün mesâfede bulunan vâdîlarda geşt ü güzâr ederler, mavâşileri deve ile kısmen türedilmiş ve kısmen hâriçden iştirâ edilmiş atlardan ibâretdir. Kababiş kabilesi de deve kuşuyla abu tantera ve hubâra ve şakr'ul-cidiyân ve gâlu tesmiye ettikleri tyyurun ve eril denilen bir nev' ceylanın şaydı ve kuş tuylarının bey'i Dunğula'dan Kurdufân'a ve oradan Dunğula'ya develeriyle emti'a-i ticâriyye naklı suretiyle muta'ayyuş olup buldukları mahall merkez-i müdiriyyetden yedi gün uzaktadır. Nil-ı Ebyaz'ın bir günlük mesâfede şarkında bulunan Beni Cerâr kabilesi de kababişlilerin ayna hâlde ta'ayyuş ederler. Şu kadar ki bunlar yazın Zerîka ve Busâta denilen cihetlerde bulunup hayvânlarını Bahr-ı Ebyaz'den iska ve bunlar kababişlilerden fazla olarak Am ca'ba tesmiye ettikleri bir nev' ceylân ile tetel ve tyyurdan şakr'el-nesibe ve dicac'el-vâdî şaydıyla intifâ' ederler. Bunların bulunduğu yerlerde merkez-i müdiriyyetin arası yedi gündür.

Beni Hemer kabilesi müdiriyyet cihat-ı garbiyesinde sâkindir; bunlarda kabâ'il-i mezkûre hâlînde yaşayıp şu kadar ki Sudânca duhun denilen bir nev' buğday ve dâri zirâ'atla ile iştiğâl ve klübelerde ikâmet ederler. Mevsim-i harifda yağmurla şulanıp şecer'el-hermer denilen ağacın içini oyarak i'mâl eyledikleri kâblarda hıfz ettikleri yağmur şularıyla yazın def'-i ihtiyâc eyledikleri gibi bu şuyu Darfur'a gidip gelen yolculara da satarlar; hayvânlarını dahi bu müddet zarfında kuyulardan şularlar. Buldukları yerlerde yabancı öküz ve âdî ve eril denilen ceylân nev'inden ve aşkâr ve türü renginde mar'el-zikr tetel ve domuz ve kirpi ve

arslan ve zarafa ve deve kuşu vardır. Bunlardan bir takımını da avlayıp ticâret ederler. Fallâta kabilesi her sene mu'tâdları olmak üzere mu'ayyen bir yerde çok durmayıp dâ'imen seyyâr hâlinedirler kâh Kababişlilerin sâkin oldukları cihete ve kâh sâ'ir-i taraflara gidip buldukları yerlerde ekip biçerek ta'ayyüş ederler.

Habbâniye kabilesi müdiriyyetin cenûbinde vuş ve sibâ' ve kezretle fil bulunan vâdîlarda ikâmetle mevsim-i harifde yağmurlardan müterâkim gölcüklerden ve mevsim-i şayfa kezalık buldukları yerlerde miyâh-ı müterâkim-i emtârdan şulanırlar. Yazları dağlara çikip hatta bir kısmı Sa'îd taraflarına kadar intişâr ederler.

Cem' urbânı Fallâta kabilesinin şarkında Baħr-ı Ebyaz'ın bir veya iki günlük muhtelif uzaklıklarında cenûbe doğru sâkin olup kezalık miyâh-ı râkideden şulanırlar. Bunlarda de Cerâr urbânında bulunan kuşlar bulunduğu gibi ekşerisi süvâri olup at beslerler, binâenileyh at ticâreti ettikleri gibi deve kuşu tuyu, fildişi, zarâfa ve şamğ ticâretiyle de ta'ayyüş ederler. Dâr'ül-Ahâmid kabilesi daħi merkez-i müdiriyyete on ve nehr-i ebyaz'a bir günlük bu'd mesâfede ikâmetle Cem' urbânın ayna maîşetiyle imrâr-ı hayât ederler.

Kasalâ Müdiriyyeti

Bu müdiriyyetin merkezleri El-kâdrif ve El-kallâbât kaşabalarıdır. Şimâlen Ĥor'el-lanaķib ile Bi'r Tendrâ ve cenûben kallâbât kaşabasının kurbunda Ĥebeş ĥudûdu ve şarkten El-Arşeriyâ ve ġarben Cezîre ve Sinnâr müdiriyyetleriyle maħdud ve 43 bin nüfüsü câmi'dir. Bu müdiriyyetin arâzisi kısmen taşlık dağlardan ve kısmen ağaçlık vâdîlardan müteşekkildir.

Faşl-ı harif yağmur mevsimi olup mevcûd olan kıyularla arâzilerinden geġen ırmağların şuları yaz kış kurumaz. Dağlar arasındaki vâdî fevk'al-ġâye münbît ve Ĥazırân ahirinden teşrîn-i evvel ibtidâ'sına kadar yüz gün şiddetle müstemirr'el-cereyân olan El-kâş nehriyle iskâ-i arâzi kâbil ise de ehâli fellâħdan ĥoşlanmayan seyyâr hâlinde aġnâm ve mevâşileriyle yiyecekleri miğdâr dari giyecekleri kadar pamuğ ekerek ta'ayyüş ve telebbüs ederler. Pâmukdan yaptıkları gömleġi fuķara ve aġniyâsı, zükür ve nisâsi siyyânen giyerler ve beres ta'bir olunan otdan daħi bir nev'i bez tayıp bunula da bir takımını tesettür ve muvaķķat klübeler inşâ ile ikâmet ederler. Şemle denilen ve beyn'el-urbân müsta'mal olan bir nev'i takma daħi cümle-i ma'mûlâtdan olduġu gibi altın ve gümüşden örme fincân zerfi ve sâ'ir-i

huliyât ve yünden ipekli gibi bir nev' tâkıye ve sâ'ire dađı yaparlar. Sıracılıkda, debbâğda ve esliha i' mâlında ve fil, zarâfa ve deniz ağırı derilerden kâmçı ve emsâli şeyler yapmağda iyice mâhir derler. Bu havâlide pek güzel at ve hecîn ile öküz ve merkeb yetişir, merkepen mâ-adâsını naklıyâtda istihdâm ederler. Tavuk, hindi ve güvercin gibi tıyur-ı ehliye bulunduđu gibi dađ tavşanı ve her türlü tıyur-ı ğayr-ı ehliye de bulunur. Bu kıttanın dađlarında fil, zarafa, kaplan, şırtılân, yabani domuzu, yabani mandası ve vahşı merkeb, yabani öküz ve keçisi ve ceylân ve elvân-ı acıbe-i muhtelifede envâ'-i tıyur keşretle mevcüd olduđu gibi harâret mevkiye ve hezizid arzıye sebebiyle hırmalar senede iki defa' meyve verir. Muz, nar, siyah ve beyaz üzüm, tatlı ve ekşi limon, âdî ve dikenli incir ve kıymak denilen meyve ile zeytin ve hububât tahniyenin hemen kâffesi vardır. dađlarında çınar, fir'avn inciri, hicilic, nebeğ sunuğ ve sayyâl ađaçları pek keşretlidir ve bu ađaçlardan ekşerinin Türkçede muğâbili yokdur.

Bu müdiriyyet Halânıka ve Hadandava ve Beni Amir ve Avrob nâmlarıyla dört kısma münkasım olup evvelkisi merkez-i müdiriyyet olan Kasalâ kaşabasını dađı iştimâl etmek üzere Halânıka kısmıdır, bu kısım şark cihetinden Akrop dađıyla Beni Amir ve cenûb tarafından Avrob kısmına muntehâ-ı cibâl ile Hebeş ve şimâl canibinden ma'mûn tesmiye olunan cihetle Hadandava ve ğarb cihetinden Atberâ nehriyle Koz Receb kaşabasıyla muğâtdır. Bu kısmın ehâlisi mitovettin ve erkekleri tüccâr olup kadınları da kumaş dokurlar, kendilerine kifâyet derecesine ekip biçerek ta'ayyüş ederler, câmi' olduđu kurâ on beş adedir.

İkincisi Hadandava kısmıdır. Bu kısmın arâzısı orman ve cibâl ve bir takım vâdîlerden ibâret ve sekenesi Hadandava kabile-i azîmesi olup bunlarda kâmişden hânelerde ikâmet ve deve ile öküz ve koyun çobanlıđıyla te'mîn-i maîşet ederek bu kısım cenûben felâk nâhiyesi ve şimâlen, Savâkın muğâfızlıđına tâbi' urbânın cevelângâhı olan, vâdî ve ğarben Atberâ nehri şarken Savâkın hudûduyla çevrelenmiştir.

Üçüncüsü Beni Amir kısmıdır; Beni Amir şarken Muşu' mülhakâtından Sınkât kaşabası ve cenûben Avrob silsilesi şimâlen baır-ı ahmer sâhiliyle Savâkın mülhakâtından Toker, ğarben cebel Akdop ile muğâtdır. Beni Amir'in munteşir bulunduđu bu yerler bir takım sel vâdîleri olduđundan kabile-i Beni Amir eşcâr ve nebâtât pek çok olan bu vâdîlerin sâha-ı feyz-nağında seyyâr hâlinde bulunurlar.

Dördüncüsü Avrob kısmıdır. Bu da cenûb ve ğarb ve şark cihetinden şevâhiğ ve tilâhıyla meşhûr olan Hebeş silsilesiyle ve şimâl tarafından kısmen Halânika ve kısmen Beni Amir ile muhâtdır. Bu dağlarda bal arıları, yabancı domuzları pek keşretli olup bu kısmın ehâlisi de tahta ve kâmişden tekul ta'bir ettikleri klübelerde ikâmet ve kendilerine yiyecek kadar dari zirâ'at ederek öküz, at ve merkeb beslerler.

Mezkûr-i Kasalâ şehri 1279 sene-i hicriyesinde El-Ğâş ırmağının sâhil-i şarkısında bina ve etrâfı hendekli bir sur ile tahkîm olunmuştur. Derûnunda hükümet-i maħalliyeye âid mebâni ve esliħa ve cebħâne depoları olduđu gibi çarşı pazarı ve kırk beş kadar bostân dolabıyla erâv olunur ve her türlü sebze ve meyve yetişir. Bâğçeleri ve çarşısında tüccâra maħşuş kârgîr mağazalar ve bir zeytin ma'şarasıyla ħallâç mâkineleri vardır. Bâlâda ismi sebğ etmiş olan Sınkât'ın ehl-i kıyâm tarafından istilâsı hengâmında burası daħi Mahdiyön tarafından alındığı gibi derûnunda müddahar bulunan pek külliyyetli esliħa ve adavât-ı ħarbiyye ve eşya-ı ticâriyyede ehl-i kıyâm eline geçerek küvvetlerinin tezâyüdüne bâdî olmuştur, buradan dört yol çıkar ki biri kâdarif tariğiyle Hebeşistân'a, ikincisi Koz Receb'e ve oradan Aţberâ nehri sâhiliyle Berber şehrine, üçüncüsü Kûrâzı'dan ve şuyu pek nâdir olan çöldan Ĥartum'a ve dördüncüsü Zâğa ve Fâr'dan geçerek Muşu'a gider. Kasala ħavâlisinde sâkin Bâzen kabilesi efrâdının kulâguzlıkda pek büyük fâ'ideleri görülür.

Faşoda Muħâfızlığı

Fâşoda Sudân şarkıda Nil'in başlıca gölü olan Baħr-ı Ebyaz'ın teşkîl ettiđi bir adada ve 955 10 arz-ı şimâlî ile 29 58 55 tül-ı şarkide kâ'in olup şimâlen baħr'el-cebel'e doğru ve cenûben Oğandâ ve ğarben Kuradafân ve Baħr'l-Gezâl'a kadar imtidâd etmekde ve muħâfızlık nâmi altında idâre olunmaktadır. Arâzisi fevk'al-'âde münbît ve ħâşılâtı mışır buğday, deve kuşu tuyu, fildişidir. Ehâlisinin ekşeri siyahdır. Birer zâbıta ve polis hey'etinin taħt-ı idâresinde bulunan mülħakât merkezleri Toyfikiye, El-Nâşır, Sunbet kıaryeleridir.

Savâkın Muħâfızlığı

Re's Aliye'den 22 arz-ı şimâlîda baħr-ı aħmer üzerinde Re's keşâr'a mümted olan Savâkın muħâfızlığı cenûben Arşeriyâ ile Kasala ve ğarben Berber müdiriyyeti ile muħdûd

ve Cidde'nin 210 kilometre garb cenûbisinde Hıdivet-i Mısrıyyeye tabi' bir kaçaba ve iskeledir ki 119000 ehâlisi, ticâreti işlik güzel limânı, gâzyonuları, kıra'athâneleri, merecân saydgâhları ve Aden hıttana merbûttâht'el-bahr telgrâf hattı vardır, tâ sultân Süleyman Evvel zamânında memâlık-ı Osmâniyyeye ilhâk olunarak, bir hayli vakit Hebeş eyâleti nâmıyla bahr-ı ahmer'in savâhil garbısını Şâmil eyâletin merkezi bulunmuşdur. kaçabanın bir kısmı sâhilde ve bir kısmı sâhile karf bir küçük adadadır.

Bahr'l-Gezâl muhâfızlığı –Vav kaçabası

Hartum'un muhâfazalık ile idâre edilen mülhakâtından biri de Bahr'l-Gezâl muhâfızlığı ve merkezi Vav kaçabasıdır; Bahr'l-Gezâl'in şimâlinden gelen bir fer'i Darfur ile Kurdufân memleketlerinin beynini faşıl olduğu gibi cihet-i şarkısında gelen bir fer'i de Bahr'l-Gezâl ile Fâşoda ve cihet-i cenûbisinden Fransız Kongoşunu tahdîd ve tefrîk eder. Binâenileyh bu muhâfızlığın hudûdu müsemâsı olan Bahr'l-Gezâl nehrinin mecrâsıyla mahdûddur. İki kısma ayrılan bu muhâfızlığın şimâlen kısım-ı evveli zirâ'ata şâlih ve gâyet münbît evdiye ve şahârı ile ormanlardan müteşekkil ve cihet-i cenûbisine teşâdüf eden kısım-ı şânisi ise tedricen kesb-ı irtifâ' eden ve zirâ'ata pekde kâbiliyeti olmayan arâziden ibâretedir; bu irtifâ' tedrici bir takım cibâl-ı munfaşıla ve gayr-ı müteselsile ile Kongo nehrine kadar mümted ve münteha olur. Kâmilen siyah zencilerden ibâret olan ehâlisinin zirâ'atları: tütün, tol bun, muz –ma'denleri: Bakır, demir –maşulât-ı ticâriyyeleri: fildişi, gergadan boynuzu, deve kuşu tuyu, lastîk, bal ve bal mûmü ve temr-i hinidi. Bu siyah adamların maşulât-ı maşalliye üzerinde icra ettikleri ticâret ve ahz ü i'tânın kendilerince en maqbûl ve mergubu demir ve bâkır maşulâtı tüccâra verip muqâbilinde bir takım mütenev'vi ve rengârenk bu necekler alarak kârılarını ve çocuklarını sevindirmekdir!

SONUÇ

Bu çalışmada Mehmed Mihri'nin 20. Yüzyılın birinci yarısında yazdığı Sudan Seyahatnamesi adlı eserinin Sudan'ı anlatan kısmını ele alarak eserin metnini eski harflerden Latin harflerine çeviri yaptık. Bu eserin hangi amaçla yazıldığını, nerede ve ne zaman yazıldığına dair bir inceleme yaptık. Yine bu eserin cümle yapısı ve hangi cümle türleri daha fazla kullandığını Türkçe sözdizimi ışığında inceledik. Eserde bulunan Osmanlı Türkçesinin eski kelimeleri günümüzde çok fazla kullanılmayan veyahut da farklı anlamda kullanılan kelimelerin sözlüğünü yaptık.

Mehmed Mihri bu eseri yazarken kendi izlenimlerini kullanmakla beraber diğer kaynaklardan yararlanmıştı. Ama kendi izlenimlerine dayanarak yazdığı bilgileri ve kaynaklardan yararlandığı bilgileri birbirinden ayırmamıştır. Yazar Mısır'dan hareketle Nil nehri takip ederek bugünkü Güney Sudan'da bulunan Bor şehrine kadar seyahat etmiştir. Fakat kaynaklara dayanarak bütün Afrika kıtasına dair bilgiler vermiştir.

Bu eseri inceledikten sonra Sudan ve Mısır'ın o dönemdeki yönetim şekli, siyasî ve ekonomik durumları hakkında bilgiye sahip olduk. Üstelik bu eser Mısır ve Sudan'ın tarihi için ehemmiyetli bir kaynak olduğuna inanmaktayız.

Eserin incelenmesinin sonunda yukarıda belirtimiz sonuçlara ulaştık. Bir sonraki çalışmalarda bu eseri günümüz Türkçesine çerilmesi gerektiğini tavsiye ederiz. Ayrıca tarihi ve sosyoloji açısından da incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın Şükrü Haluk , **Yazım Kılavuzu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
“v.d”:
Türk Dili Kurumu Yayınları: 859, Ankara, 2012.
- Asiltürk, Baki: “Türk Edebiyatında Gezi Kitapları Bibliyografyası” Türk
Kültürü İncelemeleri Dergisi, sayı 2, 2000.
- Başbakanlık Osmanlı **Sicill-i Ahval Defteri**, No:109.
Arşivi:
- Batıslam, H. Dilek: “Kerküklü Mehmed Mihri’nin Sudan Seyahatnamesi” Türkoloji
dergisi, Sayı: 18, 2011.
- Cunbur, M ve Ağca, **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansklopedisi**, Ankara: Atatürk
H:
Kültür Merkezi Yayını, 2006.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni
Harflerle**, Haz: Aydın Sami, Güneş 23. Baskı, (2006), Aydın
Kitapevi Yayınları, Ankara, 1993.
- Duman, M ve D, **XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili**, Anadolu Üniversitesi yayını
Erenoğlu:
No: 2716, Eskişehir (2013).
- Evliya Çelebi: **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Mısır,
Sudan, Habeşistan, Somali, Cibuti, Kenya, Tanzanya** (10.
Kitap: 2 cilt), Haz.: S. A. Kahraman, İstanbul, Yapı Kredi
Yayınları, 2011.

- Güldal, Fatih: KÜLTÜR “Seyyahlar ve Seyahatnameler” Özel Sayısı, (2008/2009). İstanbul. Kış. (13).
- İmam Şafîi: **Divan şiirleri**, Türkçesi: A. Ali URAL. İstanbul: Şûle Yayınları, 2002.
- Mihri, Mehmed: **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba‘acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910.
- Özgül, M. Kayahan: **Resmin Gölgesi Şiire Düştü, Türk Edebiyatında Tablo Altı şiirleri**, İstanbul, 1997, YKY.
- Ş. Gökyay, Orhan: TÜRK DİLİ “Türkçede Gezi Kitapları” Sayı: 258, 1 Mart 1973.
- Şemseddin Sami: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Kamus-ı Türkî**, Haz: Raşit, Gündoğdu, “v.d”, 1. baskı, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2011.
- Turan, Fikret: “Söz Dizimi” **XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili**, Ed. M. Duman, D. Erenoğlu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.

EKLER

ایکی قسم آریلان بو محافظلغك شمالاً قسم اولی زراعتہ صالح وغایت
منبت اودیه و صحاری ایله اورمانلردن متشکل وجہت جنوبیسنہ تصادف
ایدن قسم ثانسی ایسه تدریجاً کسب ارتفاع ایدن وزراعتہ پکده قابلیت
اولمایان اراضیدن عبارتدر ؛ بو ارتفاع تدریجی برطاقم جبال منفسله
وغیر متسلسله ایله قونقونهرینه قدر متمد و منتهی اولور . کاملاً سیاه
زنجیلردن عبارت اولان اها ایسنک زراعتلری : توتون ، تیلون ،
موز - معدنلری : باقیر ، دمیر - محصولات تجاریه لری : فیل دیشی ،
گرکدن بوینوزی ، دوه قوشی توی ، لاستیک ، بال و بال مومی و تمر
هندیدر . بوسیاه آدملرک محصولات محلیه اوزرنده اجرا ایتدکلری
تجارت واخذ واعطائک کندیلرنجه اک مقبول و مرغوبی دمیر و باقیر
محصولاتی تجاره و یروب مقابلنده برطاقم متنوع ورنکارنک بونجقلر
الهرق قاریلری و چوققلری سویندیرمکدر !

(قونقو مملکتلری)

آفریقانک اک بیوک ایرماقلردن اولان قونقو برنهر عظیمدرکه
حوضه سی داخلنده بولنان مملکتلره کندی نامی ویریلن بو ایرماق قطعہ
مذکورہ نک خط استوا اوزرنده جهت جنوبندن تا ۱۳° عرض جنوبی یه
قدر اولان اراضی واسعہ وسطیہ سنک صولری جمع ایله ، بحر محیط
اطلاسی یه دوکر . بونهر عظیم (نیاسه) کولنک غرب و (تانغانیقہ) نک
جنوب جهتده واقع (بانغوللو) کولنک جنوب غربی گوشه سندن
(لوا پولہ) اسمیله خروجله ، ابتدا غرب جنوبی یه آقهرق بحر اسنی
درحال شماله دوعرو تحویل و (قازمبه) مملکتک حدود غربیسنی
تشکیل ایتدکن صوکره اراضی مجهوله ایچندن جریان ایله ،
(لانجی) کولنه واصل اولور ؛ بو کولده برچوق انہاری و عنی الخصوص

اراضیسی فوق‌العاده مثبت و حاصلاتی مصر بغدادی ، دود قوشی
تویی ، فیل دیشیدر . اهالیسنک اکثری سیاهدر . برر ضابطه و پولیس
هیئتک تحت ادره‌سندہ بولسان ملحقات مرکزلی توفیقیہ ، الناصر ،
سُبت قریہ لریدر .

۲ (سواکن محافظنی)

رأس علیہ دن ۲۲ عرض شمالیدہ بحر احمر اوزرنده (رأس قصار)ه
متداولان سواکن محافظنی جنوباً (ارثریا) ایله کسلا و غرباً بربر
مدیریتی ایله محدود و جیدہ نیک ۲۱۰ کیلومتره غرب جنوبیسندہ خدیویت
مصریہ یه تابع بر قصبه واسکله درکه ۱۱۹۰۰۰ اهالیسی ، تجارتی ایشک
کوزل لیمانی ، غازیولری قرائتخانه لری ، مرجان صیدکاهلری و عدن
خطنه مربوط تحت البحر تلغراف خطی واردر ، تا سلطان سایان
اول زمانندہ ممالک عثمانیہ یه الحاق اولنه رق ، بر خیلی وقت حبش
ایالتی نامیلہ بحر احمرک سواحل غریبہ سنی شامل ایالتک مرکزی
بولنشددر . قصبه نیک بر قسمی ساحلده و بر قسمی ساحله قریب بر کوچک
آطه در .

۳ (بحر الغزال محافظنی -- واو قصبه سی)

خرطومک محافظلق ایله اداره ایدیلن ملحقاتندن بری ده بحر الغزال
محافظنی و مرکزی (واو) قصبه سیدر ؛ بحر الغزالک شمالندن کلن بر
فرعی دار فور ایله کردوفان مملکت لریسنک بینی فاصل اولدینی کبی جهت
شرقیسندن کلن بر فرعی ده بحر الجبل ایله فاشودایی و جهت جنوبیسندن
فرانسز (قونغو) سنی تحدید و تفریق ایدر ؛ بناء علیہ بو محافظلغک
حدودی مساسی اولان بحر الغزال نهرینک بحر اسیلہ محدوددر .

تکول تعبیر ایتدکلری کلبه‌لرده اقامت و کندیلرینه ییه‌جک قدرداری
 زراعت ایده‌رک اوکوز، آت و مرکب بسرلر .
 مذکور کسلا شهری ۱۲۷۹ سنه هجریه‌سنده القاص ایرماغنک
 ساحل شرقیسنده بنا و اطرافی خندقلی برسور ایله تحکیم اولمشدر .
 دروننده حکومت محلیه‌یه. عاڈ مبانی و اسلحه و جیخانه دپولری اولدینی
 کبی چارشی پازاری و قرق بش قدر بوستان دولایسه ار اوونور
 وهردرلو سبزه و میوه یتیشیر باغچه‌لری و چارشوسنده تجاره مخصوص
 کارگیر مغازه‌لری و برزیتون معصره‌سیله حلاج ماکنه‌لری واردر .
 بالاده اسمی سبق ایتمش اولان سنقاطک اهل قیام طرفندن استیلاسی
 هنکامنده بوراسی دخی مهدیون طرفندن التدینی کبی دروننده
 مدخر بوتان پک کلیتلو اسلحه و ادوات حرابه و اشیای تجاریه‌ده
 اهل قیام انه کچهرک قوتلرینک تزایدینه بادی اولمشدر ؛ بورادن درت
 یول چیقارکه بری قضاریف طریقله حبشستانه، ایکنجیسی قوزرجه
 واورادن اتبرا نهری ساحلیله بربر شهرینه، اوچنجیسی قورازیدن
 وصوبی پک‌نادر اولان چولدن خرطومه و دردنچیسی زاغه و فارندن
 کچهرک مصوعه کیدر. کسلاحوالیسنده ساکن‌بازن قبیله‌سی افرادینک
 قلاغوزلقده پک بیوک فائده‌لری کوریلور .

۱ (فاشودا محافظلغی)

فاشودا سودان شرقیده نیلک باشلیجه قولی اولان بحر ابیضک
 تشکیل ایتدیکی برآطه‌ده و $۱۰^{\circ} ۵۵'$ عرض شمالی ایله $۵۸^{\circ} ۵۵'$
 ۲۹° طول شرقیده کائن اولوب شمالاً بحر الجبله طوغری و جنوباً
 اوغندا و غرباً کردوفان و بحر الغزاله قدر امتداد ایتمکده و محافظلق
 نامی التده اداره اولتمقده در .

بومدیریت حلالقه وهندوده و بنی عامر و اوریب نامریبه درت قسمه منقسم اولوب اولکیسی مرکز مدیریت اولان کسلا قصبه سنی دخی اشمال ایتمک اوزره حلالقه قسمیدر ، بوقسم شرق جهتندن اقدوب طاغیله بنی عامر و جنوب طرفندن اوریب قسمنه منتهی جبال ایله حبش و شمال جانبندن مأمون تسمیه اولنان جهته هندوده و غرب جهتندن اتبرا نهریله قوز رجب قصبه سیله محاطدر . بوقسمک اهالیسی متوطن وار ککلری تجار اولوب قادینلری ده قماش طوقورلر ، کندیلرینه کفایت درجه سنده اکوب بیچرک تعیش ایدرلر ؛ جامع اولدینی قرا اون بش عدددر .

ایکنجیسی هندوده قسمیدر . بوقسمک اراضیسی اورمان و جبال و برطاقم و ادیلردن عبارت و سکنه سی هندوده قبیله عظیمه سی اولوب بونلرده قامشدن خانه لرده اقامت و دوه ایله اوکوز و قویون چوبانغیله تأمین معیشت ایدرک بوقسم جنوباً فلق ناحیه سی و شمالاً ، سواکن محافظلغنه تابع عربانک جولانکاهی اولان ، وادی و غرباً اتبرانهری و شرقاً سواکن حدودیله چورلمشدر .

اوچنجیسی بنی عامر قسمیدر ؛ بنی عامر شرقاً مصوع ملحقاتندن سنقاط قصبه سی و جنوباً اوریب سلسله سی شمالاً بحراحر ساحلیله سواکن ملحقاتندن طوقار ، غرباً جبل اقدوب ایله محاطدر . بنی عامرک منتشر بولدرینی بویرلر برطاقم سیل و ادیلری اولدیغندن قبیله بنی عامر اشجار و نباتاتی پک چوق اولان بو وادیلرک ساحه فیضنا کنده سیار حالنده بولورلر .

دوردنجیسی اوریب قسمیدر . بوده جنوب و غرب و شرق جهتندن شواحق و تلالیله مشهر اولان حبش سلسله سیله و شمال طرفندن قسماً حلالقه و قسماً بنی عامر ایله محاطدر . بو طاغلرده بال آریلری ، بیان طوموزلری پک کثرتلی اولوب بوقسمک اهالیسی ده تحت و قامیشدن

فصل خریف یا غمور موسمی اولوب موجود اولان قویولرله اراضیلرندن کچن ایرماقلرک صولری یاز قیش قوریماز؛ طاغلر ارسنده کی وادی فوق الغایه منبت و خزیران آخرنندن تشرین اول ابتدا سنه قدر یوز کون شدتله مستمر الجریان اولان القاص نهر یله اسقای اراضی قابل ایسه ده اهالی فلاحندن خوشلانموب سیار حالنده اغنام و مواشیلر یله بیه جکلری مقدار داری و کییه جکلری قدر پاموق ا کهرک تعیش و تلبس ایدر لر . پاموقدن یابدقلری کوملکی فقرا و اغنیاسی ، ذکور و نساسی سیاناً کییر لر ، و برس تعبیر اولنان اوتدن دخی برنوع بزطوقیوب بونکه ده برطاقی تستر و موقت کلبه لر انشا ایله اقامت ایدر لر . شمله دینیلن و بین العربان مستعمل اولان برنوع طوقومه دخی جمله معمولاتدن اولدینی کبی التون و کوموشدن اورمه فنجان ظرفی و سائر حلیات و یوگدن اییکلی کبی برنوع طاقیه و سائر دخی یاپار لر؛ سراجلقده ، دباغته و اسلحه اعمالنده وفیل ، زرافه و دیکیز اینغیری دریلرندن قامچی و امثالی شیر یایمقده ایچه ماهر در لر . بوحوالیده پک کوزل آت و هین ایله اوکوز و مرکب یتیشیر ، مرکب دن ماعداسنی تقلیاتده استخدام ایدر لر، طاووق، هندی و کورکچین کبی طیور اهلیه بولندینی کبی طاغ طوشانی و هر درلو طیور غیر اهلیه ده بولنور ، بو قطعنه ک طاغلر نده فیل ، زرافه ، قیلان صیرتلان بیان طوموزی ، بیان مانده سی وحشی مرکب ، بیان اوکوزی و کچیسی و جیلان و الوان عجیبه مختلفه ده انواع طیور کثرتله موجود اولدینی کبی حرارت موقعیه و خضیضیت ارضیه سببیه خرمالر سنه ده ایکی دفعه میوه ویرر . موز ، نار ، سیاه و بیاض اوزوم، طاتلی واکشی لیمون ، عادی و دیکنلی اینجیر و قیماق دینیلن میوه ایله زیتون و حبوبات طحینه نکه همان کافه سی واردر .

طاغلر نده چنار ، فرعون اینجیری ، هجلیج ، بق سنط و سیال اغاجلری پک کثرتلدر و بو اغاجلر دن اکثرینک ترکجه ده مقابلی یوقدر

وزرافه و دوه قوشی واردر . بونلردن برطاقنی ده اولایوب تجارت ایدرلر . فلاته قیبه‌سی هر سنه معتادلری اولمق اوزره معین بربرده چوق طور میوب دائماً سیار حالنده درلر ؛ گاه کبابیشلیلرک ساکن اولدقلری جهاته و گاه سائر طرفلره کیدوب بولندقلری یرلرده اکوب ییچهرک تعیش ایدرلر .

هبانیه قیبه‌سی مدیریتک جنوبنده وحوش وسباع و کثرتله فیل بولنان و ایدلرده اقامتله موسم خریفده یا غمورلردن مترکم کولجکلردن و موسم صیفده کذلک بولندقلری یرلرده میاه مترکم امطاردن صولانیرلر ؛ یازلری طاغلره چیقوب حتی بر قسمی صعید طرفلرینه قدر انتشار ایدرلر . جمع عربانی فلاته قیبه‌سنک شرقنده بحر ایضک برویا ایکی کونلک مختلف اوزاقلقلرنده جنوبه دوغری ساکن اولوب کذلک میاه را کدهدن صولانیرلر . بونلرده ده جرار عرباننده بولنان قوشلر بولندینی کچی اکثریسی سواری اولوب آت بسلرلر ؛ بناءً علیه آت تجارتی ایتدکلری کچی دوه قوشی تونی ، فیل دیشی ، زرافه و صمغ تجارتیله ده نعیش ایدرلر . دارالاحامده قیبه‌سی دخی مرکز مدیریته اون ونهر ایضه برکونلک بعد و مسافه ده اقامتله جمع عرباننک عینی معیشتیله امرار حیات ایدرلر .

۷ (کسلامدیریتی)

بومدیریتک مرکز لری (القضارف) و (القلابات) قصبه لیدر . شمالاً (خوراللانقیب) ایله (بئرتندرا) و جنوباً قلابات قصبه سنک قربنده حبش حدودی و شرقاً (الارثریا) و غرباً جزیره و سنار مدیریتیله محدود و ۴۳ بیک نفوسی جامعدر .

بومدیریتک اراضیسی قسماً طاشاق طاغلردن و قسماً اغاجلق و ایدلردن متشکلدر .

کبابیش عربانی موسم خریفک غیرى وقتلرده مدیريت مذ کوره نك
شمانده صافیه قویولرنده وقیش ویا ز صوی ا کسیم یوب کول کناری اولان
(کجر) وادیلرنده وچوراق سنه لرده ایسه خرطومک قارشوسنده
ونیه برکون مسافه ده بولنان وادیلرده کشت وکذار ایدرلر؛ مواشیلری
دوه ایله قسماً توره دلش و قسماً خار جدن اشترایدلش آتلردن عبارتدر.
کبابیش قبیله سی ده دوه قوشیله ابو طنطره و حباری و صقر الجدیان
و کالو تسمیه ایتدکلی طیورک واریل دینیلن برنوع جیلانک صیدی
وقوش تویلرینک بیعی و دو نقله دن کردوفانه و اورادن دو نقله یه دوه لر یه
امتعه تجاریه نقلی صورتیه متعیش اولوب بولندقلری محل مرکز
مدیریتدن یدی کون اوزاقده در . نیل ایضک برکونک مسافه ده
شرقنده بولنان بی جرار قبیله سی ده کبابیشیلرک عینی حالده تعیش
ایدرلر، شوقدرکه بونلریازین زریقه و بساطه دینیلن جهتلرده بولوب
حیوانلری بحر ایضدن اسقا و بونلر کبابیشیلردن فضله اوله رق ام جعبه
تسمیه ایتدکلی برنوع جیلان ایله تیتل و طیوردن صقرالنسیبه و دجاج
الوادى صیدیلده انتقاع ایدرلر . بونلرک بولندیقی یرلره مرکز
مدیریتک اراسی یدی کوندر.

خی حمر قبیله سی مدیریتک جهات غربیه سنده ساکندر ؛ بونلرده
قبائل مذ کوره حالده یشایوب شوقدرکه سودانجه دخن دینیلن برنوع
بغداى و دارى زراعتی ایله اشتغال وکلبه لرده اقامت ایدرلر ؛ موسم
خریفده یاغمورله صولانوب شجرالحمر دینیلن اغاجک ایچنی اویهرق
اعمال ایلدکلی قابلرده حفظ ایتدکلی یاغمور صولیه یازین دفع
احتیاج ایلدکلی کبی بوصوی دارفورده کیدوب کلن یولچیلرده
صاتارلر ؛ حیوانلری دخی بومدت ظرفنده قویولردن صولارلر .
بولندقلری یرلرده یبانی اوکوز و عادی واریل دینیلن جیلان نوعدن
واشقار و طورورنکننده مارالذکر تیتل و طوموز و کرپی و ارسلان

سبزه وسائره اکر لر؛ بوراده کثرتله بولنان وهشأب دینلن برنوع اغاجدن صمغ اعلاسی چیقدیغی کبی بعض یرلرنده طوپرانغی وقومی تطهیر ایدرک دمیر اخراج ویاغمور موسملرنده اکه بیلدکلری پاموقندن ده کوملک وسائردن عبارت البسه لرینی نسج و اعمال ایدر لر؛ بوقسمک بعض جهتلرنده محلنجه عادیک تسمیه اولنان برنوع قویولرک درین اولقله برابر صولری چکمدیکندن اهلینک قوراقلق موسملرنده مدار حیاتی عداوله بیلیر . کذلک بورانک بللی باشلی کویلرندن خورسی قرینه سنک حالی ده دیکر اقسامک عینی اولدیغندن تکرارینه حاجت کوریه مز .

مراکز معدوده سنندن بولنان (طیاره) قسمنه کلنجه بوراده صمغ ویرن اغاجلر هر یردن زیاده ایسه ده اوچ آی مدت اصلا صو بولنیوب اهلایسی غایت بویوک اولان قارپوزلری موسمنده طوپلایوب خانه لرنده حفظ ایله بو اوچ آی قوراقلق ظرفنده کرک کندیلری و کرک حیوانلری ایچون ازوب انکله تسکین عطش ایدر لر .

بوئانده جمله سنک بگری فوق الحد بوزیلوب خلق برمرض عمومی ایله خسته وضعیف برحاله بولنور . بومدیریتک مجموع نفوسی تقریباً برملیون ۱۵۰ بیک قدر تخمین اولنمقده در . داخل دائره مدیریتده بولنان قبائل عربانک مشهورلری حوازمه ، بنی جرار ، کسایش ، حمر ، فلاته ، هبانیه ، جمع و (دارالاحامده) قبیله لیدر .

حوازمیلر مدیریتک جهت جنوبیه سنده کائن حمادا وادیسند بولنوب بسلدکلری آتلیله اوده بیده چیقهرق فیل وزرافه ودوه قوشی توییه اجرای تجارت وتأمین معیشت ایدر لر ؛ موسم خریدده بریکتی صولردن وانلریتدکن صوکره قویولردن دفع احتیاج ایده بیلیر لسه ده یازین بومدیریتدن غایت اوزاق اولان نوبه طاغلینه صو آرامغه چیقوب یاغمور موسمنده اسکی جولانکاهلرینه معاودت ایدر لر .

دارفور دخی اداره مصر به دن چیقاریه رق انکلتره نك سودان حکمدار لغنه الحاق اولمشدر .

۶ (کردوفان مدیریتی)

بو مدیریت : الابيض ، بارة ، الطيارة ، خورسی ، الدویم ، کدارو ، السنوط قریه لرندن عبارت اولمق اوزره یدی مرکز منقسمدر؛ بوراده دمیر دوکمک صنعتندن بشقه صنعت یوقدر؛ اکثر اهالی دوه قوشی تویی، صمغ، تمر هندی ، فیل دیشی ودری کبی محصولات محلیه یی اقطار شالیه دن کتیریلان اقمشه وشکر ورنج وامثالی شیلرله بالمبادله اجرای تجارت وتأمین معیشت ایدرلر . اراضیسی شمالاً عین حامد قریه سی قریبنده وادی المالح وجنوباً بحر الغزال ایله بحر العرب وشرقاً فاشودا وجزیره مدیریته وغرباً دارفوره طوغری متمد اولان یرلر ایله محاطدر. حزیرانده باشلایان یاغمور لرك دوامی مدتجه هواسی وحرارتی تحمل اولماز درجه لرده وخامت پیدا ایتمکه برابر اولولده کسب اعتدال ایلدیکندن نباتات فوق العاده بر قوتله نشو ونما بولور . سنه نك متباقی الی آینه قطعه مذ کوره چول حالی الدیغندن سکنه سی یکر می مترو دن متجاوز دریندیکده بولنان قویولرله برده یاغمور دن قالمه بریکنتی صولرله دفع احتیاج ایدرلر .

ابنای سییل نیل ساحلندن بورایه دوه ایله اون بش کونده کله بیلرلر مذکور مدیریتیك بریحق کونك مسافده شهر قراسندن اولان ابو حرازك بعض یرلرنده یاغمور موسملرنده داری و صوغان زراعت و قوملقدن چیقاریلان دمیرلر دن ده اسلحه کبی شیلر اعمال اولنور . ینه قرای مشهوره سندن اولان و مرکز مدیریته بر کونك مسافده بولنان ﴿ باره ﴾ ده براز بغدادی ایله توتون ، صوغان ، سوسام ، داری ، برازده

قویون وصیغرلری ده چوقدر. یاغ، بال، بال مومی ودری مملکتک باشلیجه اخراجاتندندر. جنوب و غرب جهتلرندن کن کاروانلر دارفورده برمدت مکث ایله، اکثر یا اون بش بیک دودیه بالغ اولدقلری حالده سیوطه واورادن قاهرهیه طوغری حرکت ایدرلر که بوندن تجارتلرینک خلیجه ایشلک اولدینی اکلایشله بیلیر؛ درت مایون راده لرنده اولان اهالیسنک یالکز ۵۰۰۰۰ قدری خیمه نشین و قصوری خانه گزیندر؛ باشلیجه اوچ جنسه انقسام ایدن اهالی میاننده، اهالی اصلیة قدیمه سی اولان زنجیلردن بشقه، بر چوق عربلر و بررلر دخی بولنور. اصل زنجیلر زیاده سیله سیاه رنگلی، یاصعی برونلی، قیویرجق صاچلی و بک چرکین آدملردر. آنجق بررلر و عربلرله اختلاطلرندن متولد اولانلرک چهره لری اولدووجه دوزکوندن یاقین و قتلره کلنجهیه قدر اهالی اصلیه نیک برطاقی مشرک اولوب حتی ایچلرنده انسان آتی یینلردخی وار ایکن، بوکونکی کونده مملکت لوٹ شرکدن تطهیر و کافه اهالی نور اسلامه تنویر ایدلمشلردر. زنجیلر و بررلر کندیلرینه مخصوص لسانلرله متکلم ایسه لرده، همان جمله سی لسان عربییه آشنا اولوب، چارشی و پازارده باشلیجه عربجه استعمال ایدرلر. قرآن کریمک قرائتی مذشرایسه ده، اک زیاده سحر و افسونه رعایتله، اجرای طبابت ادعا سنده بولنور اوفور و کجیلری واردر.

دارفور یاقین زمانلره کلنجهیه قدر مستقل بر حکومت اسلامیه اونوب، حاکملرندن محمد الحسین و محمد الفضل ایله سائر لری زماننده کردوفان و دافرنیت ایله داررونغه دخی دارفور حکومته تابع اولمش ایسه ده، ابتدا کردوفان سوکره ۱۲۹۲ تاریخنده زیر پاشا طرفدن دارفور دخی ضبط اولنهرق، اداره مصریهیه الحاق ایدلمکله برابر راز یوقاریده کمال تأسفله بیان ایتدی کمز وجه ایله سنار ولایتی کبی

غرب و جنوب اتکلرندن بر چوق نهر لر آقوب چاد کولنه دوغری جریان ایدر . بونلرک بیوکی (السلام) در . جنوب شرق اتکلرندن دخی بر قاچ نهر نیله طوغری جریان ایدر لر . بونلرک دخی اک بیوکی (بحر العرب) در . اک بیوکی واک تجارتگاه قصبه‌سی (قبه) ایسه ده مرکزی (فاشر) قصبه‌سیدر . بو ایکی قصبه دن بشقه ده خیلی قصبه‌لی اولوب ، شمالدن باشلا یه‌رق باشلیجه‌لی : بئرومدون ، بکاریه ، ام بدر ، فوجه ، میدت ، کوکیه ، کلکول ، نوره ، داره ، توشه ، شکه ، کلکمه ، تایمو ، دانغو ، حفرالنحاس و سائر در . خانه‌لی سودانک سائر طز فلرنده اولدینی کبی ، طوپراقدن عبارت واوزلری داری صانیله مستور و قازیقدن چیتلرله محاطدر ، هواسی غایتله صیجاق ایسه ده ، صاغلاندر ؛ یالکز جنوب غربی جهتک هواسی یانجیلرایچون آغیرجه در . فصول اربعه یه انقسام ایدن سنه‌نک حزیران و تموز و اغستوس آیلیری فصل خزانی حکمنده در . بو اوچ آیده کثرتله واکثریا شدتلی فورطنه‌لرله قاریشیق یاعمور یا غار . بوموسمی تعاقب ایدن اوچ آیده هوا نسبهٔ سرینجه اولوب ، بزم قیشمزه مصادف اولان کانونلر و شباط آیلیری دخی اورانک ایلك بهاری حکمنده در . بزم بهارمزی تشکیل ایدن مارت ، نیسان و مایس آیلرنده ایسه حرارت صوگ درجه یه واریر . پک مبذول اولان حاصلاتندن یوکسک یرلرنده بغدادی وارپه ایله سائر حبوبات و آلچاق یرلرنده ایکی نوع داری پرنج ، پاموق ، توتون ، طوماتس ، قارپوز ، وسائر میوه و سبزه‌لرک انواعی وصولو یرلرده پرنج دخی حصوله کلیر : کثرت و مبذولیتله یتیشن تمر هندیدن بشقه برچوق نباتات طیه دخی بولنور . خرمالری پک چوق فقط لذتسزدر . اکثر وادیلری اورمانلرله مستوردر . شرق جهتلرنده (بوواب) دنیلن جسم اغاچلردن دخی بولنور . آتلی آز و کوچک اولوب ، باشلیجه مرکب و دوه قوللانیرلر .

Reginald Wingate Pasha) ماژور جنرال سیر فرانسس رزینند و نجت پاشا (عموم سودان حکمداری) عنوانیله او اقلیم عظیم و اراضی واسعده حکم فرما بولمشدرکه ممالک اسلامیه نك هر نقطه‌سی نقطه نظر و مردمك چشم کبی تقسمجه معززو قیمتدار و علی الخصوص بوکون فیض مشروطیت و حریتله عروق و اعصابنده خون حمیت فوران ایدن و ظنپوران ملتجه جان و قان بهاسنه حائز اعتبار بولندیغدن بومهم خطه نك بویه پامال خیول استیلای اجانب اولوب قالدیغنی کور و بده دوچار تأثر و تأسف اولمیه جق بر عثمانلی تصور ایديله مز .

۵ (دارفور مدیریتی) Dafour

بو مدیریت سودان شرقیده بر مملکت اولوب ، شرقاً (کردوفان) غرباً (وادی) ، شمالاً طریق اربعینده کائن نترون قویوسی ، جنوباً بحر العرب ایله محاط و محدوددر . ۹° ایله ۶° عرض شمالی و ۲۰° ایله ۲۶° طول شرقی آره سنده تمتد و غیر منتظم اوله رق بر شکل مربع ارائه ایدر . اورته سندن (جبل ماره) اسمیله اوزانوب کیدن بر طاغک ۱۵۰۰ متره قدر ارتفاعی و بر چوق بوغازلری واردر . نیل و قونغو ایرماق لرینک منابعنه قریب بولمغله ، عمومیت اوزره مرتفعجه اولان اراضیسنک ارتفاع وسطیسی ۶۰۰ متره در . شمال و شرق شمالی جهتلی قورو و چوله مشابه اولوب ، غرب و جنوب ایله شرق جنوبی جهتلرنده ایسه میاه جاریه و رطوبت زیاده در . بناءً علیه مملکتک منبت و معمور یرلری غرب و جنوب جهتلرنده در ؛ شرق و شمالی طرفلرنده بر طاغم عرب و برر قبائلی خیمه زن اقامت اولورلر . جبل ماره اوزرنده ساکن اولان نیم وحشی بر طاغم قبائل زنجیه واردرکه ، بونلر سائر اهالی ایله اختلاط ایتمزلر ، جبل ماره نك

مرکب دود، صیغیر، ماندہ، قویون، کچی، و طاووقدن عبارتدر۔
 علی العموم حیواناتی کوچک و عادی و قویونلرینک پیانغیسی آزرر۔
 حبشی اقوامہ عربلردن مرکب اھالیسنک، رنگاری آز چوق سیاہ
 و آنجق سیالری دوزکون و اعضای بدنلری پک ظریفدر۔ جملہ سی
 دین مین اسلامہ متدین و لسان عربیلہ متکلمدرلر۔ تنبلکی سودکلرندن،
 زراعتلہ اوغراشمقندن ایسہ، اوافق تفک شیلر صانغی ترجیح ایدرلر؛
 جراحلق و حقیقہجیلق صنعتلری اجراییہ مصرہ قدر کلیرلر۔ ایکی
 اوچ قرن اول سنارده یرلی بر حکومت تشکل ایش و اطرافی دخی
 کندی حکمی آلتہ آلمش ایکن ۱۲۳۷ تاریخندہ ذاتاً ضعیف و تفرقیہ
 دوشمش اولان حکومت مذکورہ انقراض بولغله سنار محمد علی پاشا
 مرحوم طرفندن فتح، و مصرہ الحاق اولنشدی۔ بو فتح مین،
 منابع ثروت طبیعیہ بر خزینہ لاتقنای عالم اطلاقتہ سزاوار اولان،
 قطعہ فسیحہ سودانیہنک آتیا و تدریجاً ادارہ مصریہ عثمانیہ ایلہ
 توحیدینہ بر مقدمہ اقبال و براءت استہلال اولمق امیدلرینہ تقویت
 ویرہجک موفقیتادن ایکن ادارہ سابقہنک سنہلرجه دوام ایدن سوء
 تدبیری و آوروپانک ایکیدہ بردہ ادارہ مصریہ مداخلہسنی موجب
 اولہجق صورتدہ، باش کوسترن برطاقم آمال و احتراصات سیاسیہنک
 تأثیری نتایج مؤسفہسندن اولہرق مرکز سلطنت عثمانیہدن اورالک
 لایق اولدینی درجہدہ ضبط و ادارہسنہ باقیہمامش اولمسیلہ نہایت
 معهود اعرابینک قیامی حادثہ معلومہسندن بالانتہاز ۱۵ ماہ ستمبر
 ۱۸۸۲ سنہ میلادیہسندہ مصرہ دخول ایدن انکلز لر طرفندن برقاچ
 سنہ صوکرہ، مصرہ تقریباً ۱۷۰ کیلو مترولق یاقین بر مسافہدہ بولنان،
 وادی خلقدان بدہ ایلہسنار، کردوفان، دارفور ولایات جسمیہسی،
 سائر سودان شرقی بمالکیلہ برابر، ادارہ مصریہدن فک اولنش، والیوم
 انکلترہ دولتتک فریق رتبہسنی حائز Major-general Sir Francis

۴ (سنار مدیریتی) Sennar

سودان شرقیدہ نیلی تشکیل ایدن بحر ابیض ایله بحر ازرق آره سنده کائن اولان سنار مدیریتی غرباً بحر ابیضہ کردوفان مدیریتدن آیرلمش اولدیغی حالده ، شرقاً نیله تابع (اتبرا) نہرینہ ، شرق جنوبی جهتدن حبش حدودینہ ، جنوباً دخی (فازوغلی) ، طاغیرینہ قدر متمد اولور . اراضیی ارتفاعاً پک آز متحول اولوب ائک یوکسک تپہ لرینک اوچ درت یوز مترودن زیادہ ارتفاعلری یوقدر . بحر ازرقک حبش حدودندن کلیر ایکی تابعیله برابر ، مملکتده جریان ایدن درت نہر ، فیضانلرنده براققلری چامورلرله ، طوپراغک قوؤ . انباتیہ سنی آرتیریرلر . فصول مخصوصہ سی اوچ موسمدن عبارت اولوب ، کانون نائیدن مارته قدر سورن قیش موسمنده شمال روزکاری . اسمکله ، کیجهلری خیلی صوغوق اولور . مارتدن جزیرانه قدر دوام ایدن یاز موسمنده حرارت وقور اقلق پک زیادہ در . جزیران اواخرنندن کانون اوله قدر اولان پانغور موسمی فصل خریف عد اولنور . اورته لقی زمرد کبی کسب خضارت ایدن بو موسمنده اہالی ، باشلیجه محصوللری اولان ، داری ایله سیسام ، مصر ، پاموق ، توتون و بعض سبزہ لر اکرلر . آنجق نہرلرک فیضاننده بعض بطاقلقلر تحصیل ایتدیکنندن ، بو موسمک لطافتہ رغماً صیتمہ وسائر خستہ لقلر اکسیک اولماز . نہرلرک مجرالری اوزرنده بعض اورمانلر واردر . فیل ، کرکدان ، زرافہ ، غزال ، و بیانی طوموز کبی حیوانات وحشیہ حبش طاغیرندن نادراً سنار اوودلرینہ اینرلرسده ، نہرلرده تمساح و صو آغیری و اورمانلرده قورت ، تیلکی ، صیرتلان ، یبانی کدی و میمون کبی حیوانات پک چوق و حشراتیده کثرتلیدر . حیوانات اہلیہ : آت ،

اقتصاده کی (امازغ) لر و سحرای کبیرده کی (توارق) لره (تیبو) لردن عبارتدر . جزایر و تونسده کی (شلوح) لر اوروپالیر غندنده قبیله دن غلط اوله رق قبیله kabiles اسمیله دخی معروفدر لر .

آکلاشلدیغنه کوره ، بربریلرک کندیلرنجه اسم اصلی و قدیم لری (امازغ) اولوب سویلدکلری لسانی دخی بو اسمله یاد ایدیور لر . ایوم بربرلر کندی لسانلری یالکز تکلمده قوللانوب ، لسان ادبیلری عربی ایسه ده ، وقتیه کندی لسانلری یازمغه مخصوص خطلری دخی بولنش اولدیغی غدامس و فزان ایله سحرای کبیرک بعض طرفلرنده بولسان برطاقم آثار عتیقه دن منفهم اولیور . بوخط ۳۳ حرفدن مرکب ، فیکه لیلرک خطدن مأخوذ اولدیغی کوریلورکه احتماله کوره قرناجیلردن بربرلره کچمشدر . بعض اوروپا محققلری بربرلسانندن قواعد و لغت کتابلری ضبط و تنظیم و طبع و نشر ایشلردر .

۳ (جزیره خرطومک الکاملین مدیریتی)

الکاملین ، المسلمیه ، عبود ، ابو حراز ، رفاعه ، الکوه ، قوز ابو جمعه ، ابودلیق قصبه لرندن عبارت اوله رق سکیز مرکزہ انقسام ایدن یومدیریت قدیم خرطومه قریب ونیل کبیر اوزرنده کائن (حجر العسل) نام محلدن حلفایه ونیل ازرق اوزرنده (ابن حراز) دن نیل ازرقه التقا ایدن (رهد) نهرینه ونیل ایض اوزرنده واقع (ام درمان) قصبه سندن (جبلین) ه و شرقا دخی (بطانه) دن (ابن دلیق) ه غرباً (جبره) یه تمتد اوله رق طوبرانغی منبت و الک مهم برمدیریتدر . حضری و بادیه نشین اولان سکائی ۲۰۰ بیک نفوسه بالغدر .

بالمورور ۱۷۲ تاريخده اعلان استقلال ايدن ادریس علوی بقیه مشرکین برابرہی دخی دائرہ اسلامہ جمعہ ، بوقائیک افرادندن لوٹ شرکی بستون تطہیر و احاطہ شدہ .

او وقتدن بری جزیرہ العربدن و شامدن کروہ کروہ عربلر آفریقانک جهات شمالہسنہ ہجرتہ ، اورالردہ توطن ایتدکلرندن ، بربرلر بونلرہ امتزاج واختلاط ایدہرک ، و قرآن کریمک نازل اولدیغی لسان عربی بی لسان ادبی و سیاسی طانیہرق ، یاواش یاواش شهر و قصبہلرده ، و کیدہرک کویلرده و بادیهلرده دخی کندی لسانلرینی اونوتمغه باشلامشدر ؛ و عربلر بعض یرلرده کترت نفوسہ و بعض یرلرده دخی علم و نفوذہ کندیلرینہ غلبہ ایتمشلردر . مع هذا دین اسلامی قبول ایله برابر لسان ملیلرینی محافظہ ایتمش بعض بربرقبائلی دخی واردرکہ بونلر مدنیت اسلامیہ دائرہسندن اک اوزاق بولنانلریدر . لکن لسان عربی ایله متکلم اولانلر دخی لسان قدیملرندن برچوق کلمات و تعیرات حفظ ایتدکلری کچی ، لسان اصلیلرینی محافظہ ایدنلر دخی برچوق اصطلاحات و تعیرات عربیہ قبولنہ مجبور اولدقلرندن ، بوکون سویلنیلن بربرجه دخی سائر السنہ اسلامیہ کچی برچوق کلمات عربیہ ایله مخلوطدر .

بربرلرک احوالی اک ای و اک مفصل صورتده یازمغه موفق اولمش بولنان مورخ مشهور ابن خلدون بربریلرک منقسم بولنسدیغی برچوق اقوام و قبائل تعداد و تصویر ایدیورسده ، بزباشلیجهلرینک اسامیسنی بیانله اکتفا ایدہجکر . تواریخ اسلامیہده ذکر یکن اقوام بربریهنک باشلیجهلری بروجہ آتی بشدر : غمارہ ، ہوارہ ، زناتہ ، صنہاجہ ، مسموده .

بوکونکی کونده قومیت اصلیلرینی محافظہ ایدن بربریلر باشلیجه ددرت قومہ منقسمدرکہ : تونس و جزیرہدهکی (شلوح) لر ، مغرب

صوکرہ دخی بربر لر خرسیتیان دینی اصلا قبول ایتھرک ، ادیان صابئہ دن اولان اسکی دینلرنده قالمشردی . رومایلرک سوطوندن صوکرہ شمالدن هجومله اوروپای زیزویرایدن اقوام وحشیہ دن (واندال) لر اندلسدن آفریقاه تجاوزله ، بونلردخی برمدت بربرلره اسماً ورسماً حاکم اولمشردی .

شمس منیر اسلامک جزیرة العربدن عالمه نشر انوار فلاح ایتھرک . باشلادینی زمان بربرلر بوخالده ایدیلر ؛ بربرلر جسارت وشجاعتله پک مشهور دکلمرسده کثرت نفوسلریله برابر مکر و حیلده مهارت . واقتدارلری مشهور اولدیغندن ، اهل اسلامی بونلرک کیدندن وقایه ایچون حقلرنده برقاچ حدیث شریف وارد اولدیغی کبی ، حضرت عمر فاروق (رضی) ک دخی بوبابده کی برنامهلری مشهوردر . اک اول حضرت مشارالیهک زمان خلافتنده و ۱۹ سنه هجریه سننده . (عبده بن سعد بن ابی سرح) ک تحت قومانداسنده برسریه مجاهدین بلاد بربره داخل اولدقدن صوکره معاویه بن ابی سفیان زماننده (معاویه بن حدیج سکوتی) معرفتیه اورالرینک فتحنه مباشرت ، وملوک امویہ زماننده بوقتوحاته مداومت اولمغله ، بربرلر دین اسلامی قبول ایتھرک باشلامشلسده ، وارد اولان احادیث شریفیه ماصدق اولمق اوزره ، فرصت بولدقجه ، ارتداد و ۱۱ دفعه ارتدادی ارتکاب ایتمش اولدقلری مرویدر . موسی بن نصیر آفریقیه امارتنه تعیین اولندقده ، اندلسه تجاوزدن اول ، بربری برقات دها تحت اطاعت آلمغه برابر ، دین اسلامک برابرہ میاننده بدرجه دها انتشارینه سعی ایتمش ؛ و اوضره برچوق شجعان بربر غزواته عربله برابر اندلسه تجاوز ایدرک ، کوندن کونه عربلره امتزاج و اختلاطلری چوغالمغه باشلامش . ایسهده بعض طرفلرده ینه دیانت قدیمهلرنده قالمش بربر قبائلی دخی بونلیوردی . نهایت خلفای عباسیه زماننده خروجله آفریقاه

پكده كرى قلمدينى تحمق ايتمشدر. بناءً عليه بربرلر ك افريقا اقوامندن اولموب آساخلاقندن بولندقلرنده، وتاريخك ضبط ايدمه چكى پك اسكى برزمانده فرات ودجله واديلرندن آريله رق افريقانك چولرينه و بحر احمر آطلاسى سواحلنه قدر يايلاهش اولدقلرنده شبهه يوقدر، شو حالده بونلرى سام ابن نوحك اولادندن عد ايدن عرب مدققين انسابنك ذهابلرى پكده اساسسز عد اوانه ماز. فلسطين ويايمندن هجرتلرى حقدنه كى رواياته كلنجه بوندن يكرمى بش اوتوز قرن اول فينكدهن. يعنى سوريه سواحلندن تونس جهته برچوق فينك ليلر كيدوب اوراده (قارتاج) اسميله بردولت تاسيس ايتدكلرى معلوم اولدينى كى، اوصره. لرده ينده كى حميرلردن بعض جهانكيرلر ك افريقانك ساحل شماليسنه قدر توسيع فتوحات ايتمش اولدقلرى دخى مروى بولنديغندن، بربرلر ك فلسطين ويايمندن هجرتلرى روايتى بوندن غلط اوله جنى. مفهوم اوليورسده بربرلر وطنلرنده قرتاجليلردن وحميرلردن ده اسكى اولوب، بونلر ك اولادندن اولدقلرى شبهه سزدر. قرتاجليلر تونسده بر كوچك دولت تاسيس ايدمه بيلوب، منحصرأ ساحلده بعض شهر و قصبه لرده ياشادقلرى حالده اطرافلرى وملكترلرينك ايچ طرفى ينه اقوام بربريه ايله مسكون ايدى.

اوتهدنبرى اقوام وقبائل عديده يه منقسم اولان بربريلر كندى ريسلرى معرفيله اداره ايدملكده ايدلر؛ وايچلرنده دولت نامنه مستحق بعض هيئتلىر دخى تشكىل ايتمشدى كه بونلر روماليلر ك مهاجمات مسلحه جهانكيرانه سنه خيلى وقت مقاومتدن صوكره، نهايت رومالير سواحله قريب اولان يرلر ك ضبطنه واورالرده برطاقم شهر و قصبه لر تاسيسنه موفق اولمشلردى، انجق بربرلر روماليلره تماميله اتقياد و تبعيت كوسترميوب ايچ طرفلرده ينه سربست ياشامغه وچوللرده طاغلرده. خيمه لرinx قورمغه دوام ايتمشلردى. حتى خرسيتيانك ظهورندن

دوم اغاجنك كثر تيه ممتاز اولان بو مملكت اهالیسی عرب و بجه قبائلندن مرکب ۵۰ بیك نفوسه بالغدر .

بربر (Berbers) وقتیه مصر دن بشقه بتون افریقانك قسم شالیسنده ساکن بیوک بر قوم اولوب ایوم دخی اقطار مذکورده و علی الخصوص درن یعنی اطلاس طاغریله سحرای کیرده عربلره برلکده متمکن اولهرق ، مختلف اسملره یاد اولنمقده واقوام و قبائل عیدیه منقسم بولنمقده در . بو اقوام قدیمه و عظیمه نك حدودی - خطه مصریه منتهی اولمیهرق و بو خطه نك جنوبندن کچرک - نوبهیه و بحر احمر ایله عدن کورفزینه قدر متمد اولور ؛ چونکه نوبهده و حبشك شرق و جنوبنده ساکن بولنان بعض اقوامك دخی اقوام بربریه دن اولدقلى شهسز بولندیغی و نوبه اهالیسنك بر طاقمی اسکیدن بری بربرك جمعی اولان برابره اسمیه معروف اولدقلى کبی ، حبشك جنوبنده کی خطه دخی ایوم برابره اسمیه معروفدر . بربر قومك اصل و نسبی حقدنه پك چوق روایات و احتمالات در میان اولهرق ، عرب مورخلریله مدققین انسابنك بعضلری اولاد سامدن و بعضلری اولاد حامدن عد ایشلر ؛ و بر طاقلری فلسطیندن و بعضلری یمندن افریقایه هجرت ایش اولدقلى نه ذاهب اولمشلردر . متأخرین علما ایسه ام و اقوامك اصل و نسبنی آنجق لسانلرندن و سیالرندن استدلال ایشکی اعتیاد ایتدکلى حالده ، بربرلرک لسانلری هنوز کندیلرنجه تمامیه معلوم اولدیغی کبی ، سیالری دخی عرب سیاسیله زیاده قاریشمش اولدیغندن بوکا قطعی برقرار ویرمکده خیلی تردد ایشلر ایسه ده ، نهایت بو صوک زمانلرده بربر لساننك لسانلرنجه السنه معلومه صره سنه کچمسی اوزرینه ، بولسانك السنه سامیه ایله پك چوق مناسبت و مشابهتی اولدیغی ، و - هر نه قدر کلدانی ، سریانی و عبرانی ، عربی لسانلری آرهنده اولدیغی قدر قریت یوغیسه ده - السنه مذکورده ایله لسان قبلی آرهنده کی مشابهتدن

سودان مصری عثمانیک نصل بر قطعۀ مهمه اولدینی کلاشیه جقدر .
تقسیمات ملکیه وسائر سنی بیان ایتک ایسته دیکمز خرطوم حکومت
مرکزیه سودانیه‌سی بوجه آتی یدی مدیریت و اوج محافظلق ایله
اداره اولنمقده در .

۱ (دونقله مدیریتی)

بومدیریتلردن برنجیسی اولان دونقله مدیریتی - مدحقاتی : دلقو ،
ارغو، دنقله، الحندق، الدبه ، کورتی ، صنم وماریت ناملرنده سکمز مرکز
منقسم اوله رق - نوبه نك وسطنده یعنی سودان مصری عثمانیده
بر خطه درکه (بشاره) قطعهنك جهت غربیه سنده ونیلک ایکی
طرفنده. واقع شمالاً (درمهاس) ، جنوباً (درشنجه) ایله محدود
اولان و ۱۹۴۲ ایله ۱۸ عرض شمالی آره سنده امتداد ایدن بو خطه نك
نیل بونجه ، طولی ۲۶۰ کیلومترو و اهالیسی تقریباً ۷۵,۰۰۰
نفوسدن عبارت و عرب و برابر دن مرکبدر . اراضی منته‌سی یالکنز
نیلک ایکی طرفنده کی دار یرلرندن عبارت و قصوری چولدر . هواسی
عرضه کوره صیجاق اولمیوب ، حتی کانونلرده طاغلرندن اسن روزکار
خیلی صوغوق یاپار . باشلیجه محصولاتی خورمادر .

۲ (بربر مدیریتی)

بومدیریت نیل اوزرنده آلتنجی شلاله نك باشنده کائن (حله البرتی)
و (حجر العسل) ه تمتد و ۲۲ عرض شمالیده صحرا و شرقاً بسواکن
ایله بربر یولنده (کوکریب) قویلری و جنوباً (بطانة) دن (انبرا)
و (ابودلیق) اوزرنده (میتایب) و غرباً (دونقله) ایله محدوددر .

(البق) : تحتہ کھلہ سی ، (مرآتوت) ویا (مرقوق) تسمیہ
ایدرلر سودانیلر پک پیس و مردار اولدقلرندن البسہ لرندہ ، یاتاقلرندہ
بوکھلہ کثرتلہ بوئنور ، فقط پیرہ نہ در بیلمز لر .
(نحل) : بال آریسی ، سودانک هر طرفندہ پک چوقدر ، تریہ
ایدن پک نادر در ، اہالی طاغلر دہ اورمانلر دہ بال طوپلازلر .
(الفراش) : پروانہ — کلہ بک یا غمور موسمندہ پک چوقدر ،
حتی چکر کہ کبی هر طرفہ منتشر اولور .
(النامتہ) : حشر اتدن معدود غایت کوچک بر حیواندر ؛
بالادہ ذکر اولنان طیور و حیواناتدن بشقہ سوداندہ او قدر چوق
طیور و حیوانات وارد کہ سودانیلر جہ اسملری بیہ معلوم دکادر .

*
*
*

پرنس حضر تلی صیدوشکار ایتمک اوزرہ جبل احمدغا پیشکاهندہ
توقف ایلدیکی یوقاریدہ بیان ایدیان واپورمز ، اوچ کون لنگرانداز
اقامت اولدقن صوکرہ ، جبل مذکور دن حرکتلہ ۷ صفر ۱۳۲۷
سنہ ہجریہ سنہ متصادف ۹ مارت ۱۹۰۹ سنہ میلاندہ خرطوم شہرینہ
مواصلت ایلدک ؛ پرنس حضر تلینک صیدایتدکاری مختلف و متنوع
حیوانات وحشہ ، کلیتلی بر مقدارہ بالغ اولغلہ ، باشلرینک تعفدن محافظہ سی
ضمنندہ تخنیطلریلہ صندوقلرہ وضعی ایجاب ایتدیکندن بو عملیاتک
اجراسی ایچون اوچ کون اقامت ایتدی کمز خرطوم شہری — کہ سودانک
مرکز ادارہ سی وانکلترہ دولتنک فریق رتبہ سنی حائز بر حکمدارک مقر
حکومتیدر — تقسیمات ملکیتہ واحوال جغرافیاسیلہ بالنتیجہ صوک
زمانلر دہ اوغرادینی تحولات ادارہ و سیاسیہ حقندہ بروجہ آنی
برطاقم معلوماتک بسط و تمہیدی صدندہ بولندق کہ محضا حکومت
سابقہ حمیدینک سوء ادارہ سی نتیجہ مؤسفہ سندن اولہرق خطہ وسیعہ
مصریہنک انکلز ادارہ موقتہ سنہ کچمی دولایسیلہ بوکون ادارہ
مصریہ دن آیری بر صورتدہ بر حکمدارلق ایلہ ادارہ ایلمکدہ اولان

طوز و تمر ہندی شروبی و یاخود اوکوز بوینوزینی قاینادوب نشاستہ سنی
خستہ یہ ایجیروب تداوی ایدر لر .

چکرکہ : سوداندہ تکون ایدر ، یاخود حبشستان و حجازدن
روزکار الوب کترتہ بورالرہ سوق ایدر ، حتی اودر جہ کترتلی اولورکہ
اوچدقلمری زمان کونشک ضیاسنہ حائل اولور . واورتالی قاپ قرانلق
ایدر ، بتون مزروعات و اشجاری تلف ایتمسی یوزندن قحط ظہور
ایدر ؛ خط استوادن سواکنہ قدر منتشر اولان بو چکرکہ لر سودان
ایچون اک بیوک آفات و بلا یادندر .

سودانک بعض جہتلرنده کترتہ بوتانن فارہ دخی ایچنہ کیردیکی
مزروعاتی تلف ایدر .

(الارضه) : قارنجیہ شیبہ پک مضر برنوع سینکدرکہ یاراسہ
قوشی کبی ضیادن نفرت ایدر ، طوپراقده ، یرالتندہ مکان طوتار ،
حتی اگر اوزرینہ تحتہ ، دری ویامنسوجاتدن برشی وضع اولنورسہ
درحال اکا آصیلیر تفتک تفتک ایدر ، بونک ایچون اہالی متاع
واشیالینی ہیچ برہ قویامازلر ، دائماً یوکسک یرلرہ ، تاوانہ تعلیق
ایدر لر ، یاخود سرت برطاش اوزرینہ قورلر ، زیراطاشہ تماس ایدہ مز ؛
بو حشرہ بربرده پک آزیسہ دہ دقلہ دہ پک چوقدر .

(السروت) : بال آریسی حچمندہ زهرلی برسینکدرکہ عقرب
آغوسی کبی کسکین ایکنہ سیلہ انسان و حیوانی صوقار ہلاک ایدر ؛
حیواناتدن دوه و مرکی اتلاف ایلر ؛ نیل ابیض و ازرقک یوقاری
طرفلرنده موجوددر ، یاغفور زمانلرنده کترتہ بولنور .
سوداندہ عادی سینک ایسہ پک چوقدر .

(البعوض) سیوری سینک ، اکثریتہ نیل ابیض و نیل ازرقک
یوقاری طرفلرنده بولنور ، بونک برنوعی واردرکہ اصل (حمای
ملاریہ) وسائر حماخستہ لکلرینی نقل ایدر .

جسیم وھائل بریسیلاندرکہ اوزونلخی درت مترددن زیادہ در ، جلدی سرت قابوقلی اولدیغفسدن اورمانلرده وجوددندن قیریلوب دوکولمش قابوقلری کوریلور ؛ کهنہ اشمش ، ایچی بوش قلمش بیوک اغاجلر ایچنہ مسکن طوتار ، حیواناتی اکل و بلع ایله تعیش ایدر و پک چوق یاشار ، بتون حیوانات ایچنہ بو بیلان قدر یاشایان یالکز فیلدرکہ یوزاللی ایکی یوز سنہ یاشار . قوہ ہاضمہ سی غایت بطیدر . مثلاً : بوکون برقویونی بلع ایدرسہ انجق اوتوز قرق کوندہ ہضم ایدہ بیایر . دریسنگ قیمتہ منی صید ایدرلر ؛ خرافادن اولهرق دیرلرکہ : انک دریسندن یاپیلان بر قوشاق ویا نسخہ پی ہر کیم بیلنہ باغلار ویا اونسخہ پی اوزرنده طاشیرسہ سوء نظردن و ہر برقضا و بلادن مصون و محفوظ قالیرمش . صورت صیدی شویلہ در :

بیلانک مسکن ایدندیکی موقع و ماوانک درت طرفنہ قویون آغیلی کچی متین بر آغیل یاپارلر . قویوندن دھا بیوک بر حیوانی کتیروب آغیلک ایچنہ قورلر ، بیلان کلیر حیوانی بلع ایدر ، یرندہ قالیر ، اوزمان آغیلک ہر طرفنہ آتش و یروب ایچنہ کی بیلان یانار ؛ اگر آتشدن قورتولوب طیشاری چیقارسہ و کذرکھندہ انسان ویا بر حیوانہ تصادف ایدرسہ فنا بر حالہ اولدیرر ، ہلاک ایدر ؛ بر کرہ انسان ویا حیوانہ صاریلدیمی میکلرینی چاتیر چاتیر قیرار یاخود اغزندن آتش کچی چقان کوپوکیلہ ، توکروکیلہ ہلاک ایلر ؛ ایشتہ ماصالردہ اغزینی آچدیغی وقت انسانی نفسیلہ چکدیکی ویاخود اغزندن آتشلر صاچدیغی سویلتیان معھود (اژدرھا) لر بوییلانلردن اولسہ کر کدر !

سودانده غایت زهرلی عقربلرده واردر . بو زهرلی عقربلردن بشقہ (ابوشبت) دیدکلری بوجک - کہ عنکبوتہ شہیدر - عقرب کچی زهرلیدر ، عقرب صوقش ، یاخود بیلان ایصیرمش آدمک علاجی بیلانک ایصیرمش اولدیغی یری درحال آتشلہ داغلامقدر ؛ یاخود

ایسہدہ غاغاسی آندن دھا اوزون ، باجقلری دھا قیصہدر ، بوقوش
دیشیسہ غایت حریص وقیصقانجدر ، کندیسندن بشقہ برقوشاہ کسب
رابطۃ الفت وکوریثوب روی محبت کوسترماسی ایچون دیشیسندن
برآن وثانیہ آیرماز ، حتی یاورو چیقارمق ایچون یومورطہیہ
اوطوردینی رمان یووانسی چامور ایلہ صیوار ، یووانک برطرفندن
کوچوجک بردلیک براقیر ، دیشیسنی یووادہ حبس ایدر ، بوبی چارہ ،
یاوری چیقارنجہیہ ویاورولردہ اوچغہ کسب اقتدار ایدنجہیہ قدر ،
کوشۂ حبسدہ قالیر ، بو اوزون مدتدہ امرتعیس ایچون لازم کلن
یہجک وایچہجکنی ارککی کتیروب دیشیسہ ییدیرر ، یاوروچیقبوب
بیودکدن صوکرہ حبسخانہ یعنی یووادن برقمو آچار ، اشنی بکلر !
ایشته بوتخف قوش عربلردہ مشهور برضرب مثل تولید ایتمشدر :
(فلان حکمہ حکم اب تکوعلی امرآتہ) مآلی : فلانک کنسدی
قاریسی اوزرینہ حکمی اب تکو حکمی کیدر .

(صودہ یشایان قوشلرہ دائر)

بالق ونباتات ایلہ تعیش ایدن طیورک اک مشهورلری :
... حجل البحر ، ابوسعن ، ابومغازل ، قسطاس ، بحری ، بط ،
دز ، شفدہ : کوکرچینہ بکزر ، سمبریہ ، دیدکلری لقلق ، الزهو ،
کورک ، الفرونوق ؛ بونلر صو قوشلرینک اک لطیف وکوزلرندندر .

(هوام وحشرآتہ دائر)

زواحفدن : السِّلْحَفَاةُ : قیلوباغہ ، اتی ویومورطہسنی بیرلر ،
قابوغندن دہ قالقان اعمال ایدرلر ؛ الورل ، حرباد ، وزغنه ، زهرلی
زهرسز انواع مختلفہدہ بیلان ، زهرسز اولان بیلانلردن : (الاصلۃ)

100 EGYPTIAN TYPES AND SCENES. - An Ostrichion Park. - LL.

دوه قوشلری سوروسی

گردان وسائر طیور جمیل المنظر و خوش صدا ... میاننده (اب تکو)
تسمیه ایتدکلری قوش، که ذکره شایاندر، لونا و حجماً پاپاخانه مشابه

(قوشلره دائر)

سودانده طیور بریه واهلیه نك انواع مختلفه سی پك چوقدر ؛
 طیور اهلیه دن اولان عادی طاووغه (جداد) تعیر ایدر لکه بالخاصه
 جهات جنویه ده پك کثرتلیدر . (دجاج الرومی) دید کبری هند
 طاووغی ، قاز ، اوردك و کورکچینك انواعی واردر .

طیور بریه نك اک مشهوری دوه قوشیدر که صحاری و بوادی
 سودانک هر طرفده کثرتله بولنور ، اهم مواد تجاریه دن اولان توپلری
 ایچون صید و شکار ایتدکبری بوقوشك اتی دخی ییزلر ؛ تویندن
 انتفاع ایچون طاووق کبی بسیله لر . اک زیاده دوه قوشنی بسیله یئر
 کردوفانك جانب غربیسنده بولنان (حمر) قیله سی دیمکه معروف
 عرباندر ؛ دوه قوشنی تفنك و آتله صید ایدرلر ، بوقوش صیاده آرکه
 ویرمز ، دائما یان یان قوشار ، واسع بر صحرا ده صیاد قوشه تصادف
 ایدنجه قوشی یورونجه یه قدر تعقیب ایدر ، قوش بی تاب وتوان قالدیمی
 اوزمان سواریلری آنک اطرافنی احاطه و طار بر موقع و دائره یه حصر
 و تضیق ایدرک اللرنده کی آتله باشنه اوروب یره دوشور لر .

طیور بریه دن آتیده کی قوشلر سودانده بولنور : (النسر) :
 کرکس ، (عقاب) باغرتلاق قوشی ، (صقر) طوغا انواعدن چاقر
 دینیلن قوش ، (حدأة) دولنکچ دینیلن قوش ، (زخم) آق بابا ،
 (فطا) (سمان) بیلیدر جین ، (مجل) ککلك ، قری ، هدهد
 (دجاج البری) (دجاج الوادی) (دوری) (حیاره) : دوه قوشنه
 بکزر ، (بیغان) پاپاغان مصره پك چوق جلب اولنور ، (غراب)
 قارغه ، (بوم) ، بايقوش ، (ابومنجل) Sbis قدمات مصر اکا
 عبادت ایدرک درجه ده حرمت و اعتبار ایدر لرایدی ؛ بلبل - هزار ،

شکرلی سوت ایچیرلر ؛ قیللرینی کسمزلرونعلله مازلر . امور بیطریه ده معلوماتلری اولدینی کبی مصر وشام اهلایسی کبی آتک سعد ونخسنه دلالت ایدن علاماته دخی دقت واعتنا ایدرلر .

(حمیر) : چندر ؛ سودانیلرجه ایکی نوعدر : بری (بلدی) یعنی یرایدرکه آغیر یوک قالدیرمغه قوللانیلر ، دیکری : مصر دن جلب اولنان ، یاخود یانلرنده طوغمش بولناندرکه بولنلری رکوبده استخدام ایدرلر ؛ (بغال) دیدکلری استرده سودانیلرده بولنورسده حبشدن جلب اولنور .

غرابدن اوله رق اون اوچنچی میلادمسیحدن مقدم قدمای مصر نزدنده دوه ، آت معلوم دکل ایدی ، اسملرینی بیله بیلمز ایدیلر ، صوکره دن دوه نك اسمنی ایشدیلر .

الآن سودانده خط استوانك ۱۳ خط عرض شمالندن تقریباً جهت جنوبنه قدر متمد اولان یرلرده دوه وآت یاشامازلر ، زیرا (السروت) دیدکلری برنوع زهرلی سینك بولنره مسلط اولور هلاک ایدر . فقط اوکوز واینك سودانك هر طرفنده کثرتله بولنور ، دریلری میدان تجارته وضعه کلیتله فروخت اولنور ؛ سودان عربلری اوکوزی رکوبده و آغیریوک چکدیرمکده قوللانیورلر ؛ قوری اوتدن برنوع پالان اعمال ایدوب اوکوزه قولان ایله باغلارلر ؛ سودان اوکوزلرینك اکثری کوچك ، ضعیف وبوینوزلری پک اوزوندر ، واعمال شاقه یه تحمل ایده منزلر .

قویون : قویروق وایاقلری اوزوندر ، کچیلری جسماً ضعیفدرلر ، کوپکلری (سلوقی) دیدکلری آوکوپکیدرکه ترکجه ده تازی دینیلن کوپکدر ؛ طاوشان سودان صحراالرنده کثرت اوزره اولوب اتنی یرلر .

چونکه سائر هینلردن دها سریع‌السير ، دها خفیف الحرکه و بیلی
یموشا قدر ؛ هینک رکوبی آدن و سائر حیواناتدن دها راحتدر ،
خصوصا بورا حلق مسافه بعیده ایچون موجب فوآنددر ؛ سرکش
وباشی سرت اولان هینک دیزکیندن بشقه بورننه (خزام) تعبیر اولنور
قیلدن و کموشدن معمول بر حلقه طاقوب اینجه بر ایپه ربط ایدر لر ،
شاید سرکشاکده بولنور سه بوایی چکنجه طورر و سکونت بولور .
سودانده آت اوچ جنسدر اک مقبول و مرغوبی (دوقله)
آتیدر که قد وقامتی لطیف ، قیللری اوزون ، قوامی موزون باشی
ظریف و سریع‌السير ایسه‌ده (کفلی) [صاغریسی] نجد و شمار
آتلینک کفلی کبی کوزل دکلدور .

اصیلردن (ارغو جزیره) سنده اولان آتلدردر که (دونا) ایله
معروفدر ، بونک حقدده لطیف بر حرافات واردر که دکز آتلدردن
بری مذکور جزیره چیقوب جزیره ملکک بر قصر اغنه آتلامش
(دونا) آندن تولد ایتشدور ، بناء علیه دنقله اها لیسجه دونا جنسندن
اولان آت بک مقبول ، بک مرغوب و کبار لرینه مخصوصدر .
ایکنجی جنس : (غرباویته) یعنی عزب آتلی دیدکلری کردوفان
ودار فور آتلیدر که دنقله آتلی کبی هیئتجه کوزل دکلسه‌ده صوسزلغه ،
تعب و مشقته دها زیاده متحملدر .

اوچنجی جنس : سودانک اک فنا آتلی (قلابات) طریقیله
حبشدن (مکادیه) یه کلان آتلدردر ، فقط (قالا) ولایتندن کلن
آتلیر ، که (جانفجان) جنسندنر ، ملوکلرینه مخصوص و کندیلرنجه
بک مقبول و مرغوبدر . سودان اها لیبی ای آتله افتخار ایدر لر و جنس
آته اعتنا ایتکلری قدر هیچ بر شیئه اعتنا ایتزلر ؛ آتلی یالکز
رکوبه قوللانیلر ، آرپه و مصر بغداییله بسیلر لر ؛ موسم بهارده ایسه
یونجه ییدر لر ؛ یمدن صوکره ، سمن و قوت و یرمک ایچون ، حیوانه

رسمك اوزرنده كوريلن پرنس حضرتلرئك ۱۹۱۰سنه سنده دفعه ثانیه سودانه
سیاحتنده (فاشودا) ده صید ایتدیکی قیلان

بو حیوانك ايكنجی نوع صیدی پرنس حضرتلرینك ارسالان
 صیدنده طرز تطیقنی یوقاریده تعریف ایتدیكمز کچی دوزاغیدر :
 کچی بی کتیروب برقازیغه باغلارلر ، بونك اطرافنده ایکی مترو اتساعنده
 دوت بش مترو عمقنده برخندق قازارلر وبالاده ذکر اولندیغی اوزره
 خندق اوستنی اورترلر ، (کواسر) کچی بی قایمغه کلیر ، خندق
 ایچنه دوشر قالیر ، صیادده کلیر مزراقله ، حربه ایله صیدینی
 اولدیرر آلیر .

دیگر نوع دوزاق : (کواسر) کچکه جکی یولک کینارنده بیوک
 براغاجی یره کومرلر ، ایپک براوجنی اغاچه باغلارلر ، دیگر اوچنی
 دوزاق نوعندن حلقه حلقه ایدوب اونی دخی حیوانك یولنده بللی
 اولماز درجهده یره کومرلر ، حیوان کلیر ، ایغی اوبند وحلقه لره
 طاقیلنجه فراره باشلار ، فرار ایدوب قوشدقچه ایپ ایله باغلی اولان
 اغاجی سوروکلر ، او قوجامان ، آغر اغاجی سوروکلره سوروکلره
 یورولور وقوتدن دوشر ، اوئانده آوجی کلیر آنی حربه ایله هلاک ایدر .

(حیوانات اهلیه یه دأر)

دوه ، آت ، مرکب ، استر ، اوکوز ، قویون ، کچی ، کوبک ،
 کدی کبی حیوانات مانوسه واهلیه سودانک هر مملکتنده ، علی الخصوص
 دوه ، پک چوقدر . تجارت ایچون سودانه کلن تجاره کرایه ویرلر
 واتی یرلر ؛ یوگندن ، دریسندن استفاده وبعض چادرلرینی دوه نك
 یوگندن اعمال ایدرلر ، دوه بی یوک ایچون ، بینمک ایچون قوللانیرلر ،
 یوک طاشیمق خصوصنده اک مشهور ، اک مرغوب (هندنوی)
 دوه سیدر زیرا سائر دوه لردن دها زیاده آچاغه صوسزلغه متحملدر ،
 فقط رکوب ایچون اولان هینک اک مشهوری (بشاریه) هینیدر ،

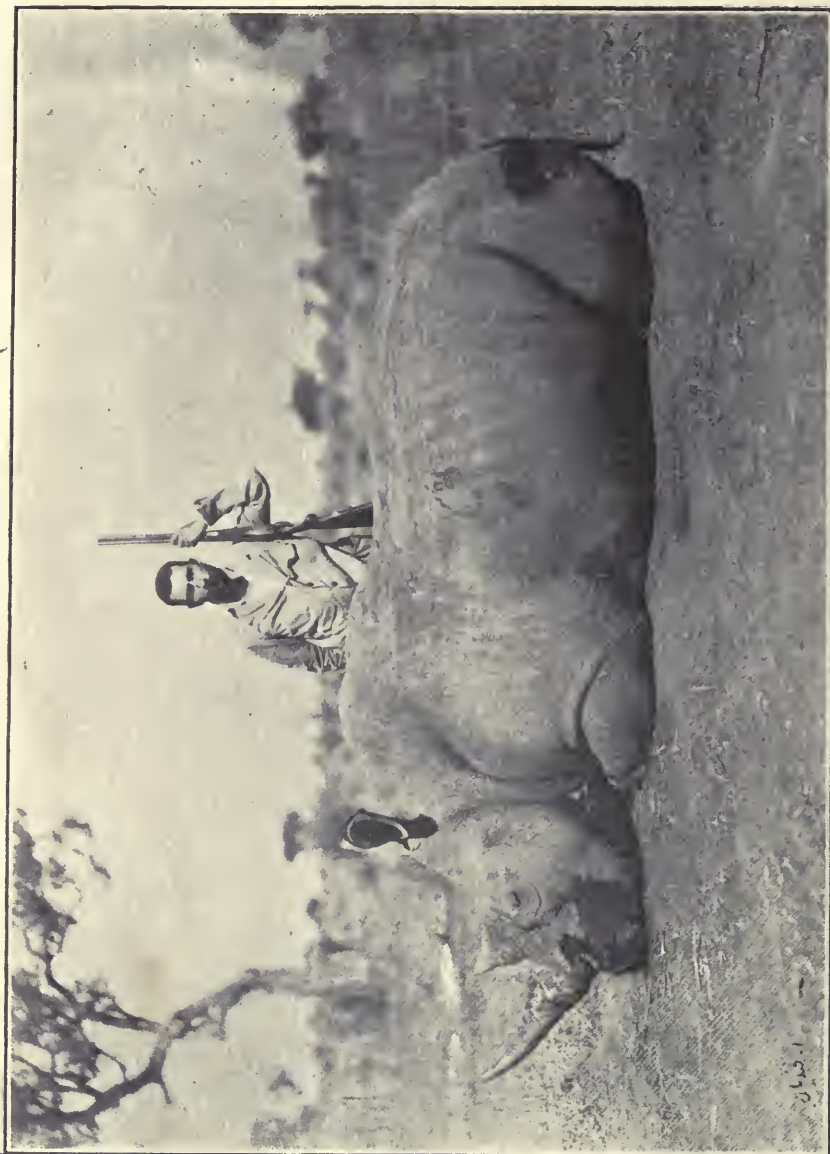

رسمك اوزرنده كورين پرنس يوسف كال حضر تاريك ۱۹۱۰ سنه سنده دفعه ثانيه سواده سياحتنده بحر زرافه سواحله كى اورماده صيد ايتديكى ايكي ارسلان ايله صاغ اولورق طودقلىرى برباورو

حاضر لامش اولدقلىرى دوزاغه دوشورلر واندن سوكره آوجيلر هپسى
 بردن آغاجلردن آشاغى اينهرك اللرنده كى حربه لره اوزرينه هجوم
 ايدوب تلف ايدرلر مش، چونكه ديرى ديرى طوتوب كوتورمك ممكن
 دكل ايمش . حيوان دوزاغه دوشديكى وقت آوجيلر اولدرمك نيتيله
 اوزرينه هجوملرنده لسان حال ايله اولدرميكز ديه پك چوق يالوارير
 وتضرع وضعيتنده انسانلر كچي رلره قباير ايمش فقط بونك يابدني بتون
 حيله دن عبارت اولمغله اولدير مسهلر سوكره كندولرني اولديره جكلريني
 آوجيلر بيلدكلرندن همان اوراده قفاسنه وورا وورا اولديرلر ايمش .

فقط بو حيوان ، اوزرينه هجوم ايدن انسانلر ك حربه سنى
 بر تقرب اله كچيرر ايسه آرتق آوجيلر ك جمله منه مقابله ايله كيمنى
 تلف و كيمنى مجروحاً فراره مجبور ايدوب اللرندن خلاص
 اولور مش . ايسته بو حاللره مبنى (جيمبازى) صيد ايمك پك مشكلدر .
 بو حيوانه يام ياملر (رانبا) ويا (مانجاز ووما) تعبير ايدرلر كه سودان
 طرفلرنده (باحام) اطلاق اولن حيوانك جنسندندر . اكثر وقت
 اورمان ايله نهر كنارنده كزرلر مش .

برده عربلر (كواسر) ديدكلرى حيوانى تفنكه ، آت ايله
 ودوزاقله صيد ايدرلر . شوييله كه ، حيوانك كچه جكي يولده بش التى
 مترو عمقنده بر فويو قازارلر ، قويونك قعرينه قوى ، مئين قازيقلر
 چاقارلر ، هر بر قازيقك باشنه دميردن مصنوع سونكولر كچيرلر ، بوندن
 سوكره قويونك اغزيني قوتسز اغاج وچورچوب اله قساديرلر
 وطور اراق ايله ايجه اورتهرك سطح ارضله مسازى ويكسان بر حاله
 كتيرلر . حيوان كلوب اوزرندن كچر كچمز در حال قويونك ايچنه
 دوشر ، بي چاره جان هو ايله چارپينير ، چارپيندجه سونكولر حيوانك
 هر طرفدن باته باته هلاك اولسنى انتاج ايدر .

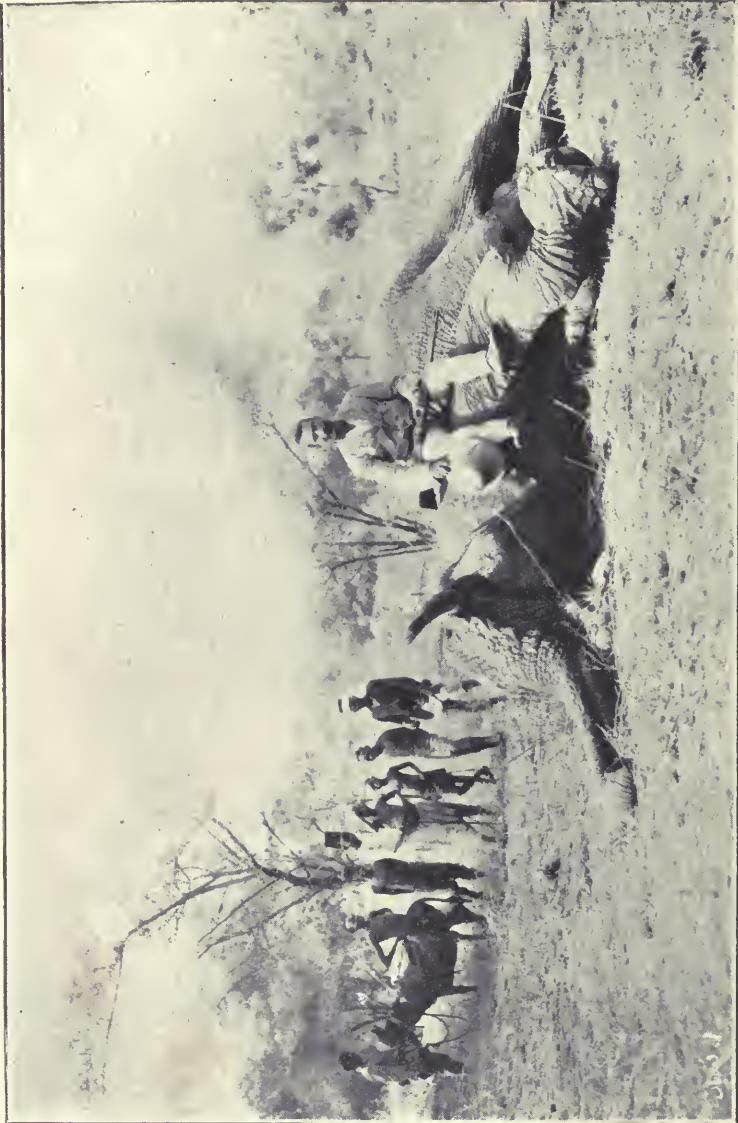
(وحید القرن) : تک بیوزلی ، یاخود (الغزاة القرن) دینیلن کر کدن
 رسمک اوزرنده کوریلن پرنس حضر تلرینک ۱۹۱۰ سنه سنده دفعه ثانیہ سودانہ سیاحتنامہ بلجیقا
 مستعمراتندن (لادو) ده صید ابتدکی کر کدن

(الذئب): قورد ، (النمر) : قیلان ، (الفهد): پارس دینیلن
 جانور . (النمس): سانسار ، (القنفذ): کپڑی (ثعلب) ،
 (عشوم): تلکی ، (خنزیر البری - حلوف) طوموز .
 (ابو اظلاف) طوموزہ مشابہ ایسہدہ طرناغی قویون طرناغی
 کیدر ، طرناغیہ یری قازار . کوستیک کبی یر التندہ تعیش ایدر .
 (الہر البری - کدیس الخلا) تسمیہ ایتدکری بیانی کدیدر .
 (ہر الذبادی - کدیس الذباد) یعنی یاغلی کدی کہ یاغنی المق ایچون
 صید اولتور .

(التیتل): بوحیوانک بوینوزندن کوزل باستون اعمال ایدر لر .
 (الغزال): جیلان ، اجناس مختلفہ سی اولوب سوری ایلہ صحرالردہ
 بولتور . اورمانلردہ میمونک پک چوق انواع مختلفہ سی بولتور کہ
 بولر میانندہ (نسناس) Orang-outang (اورانغوتان) دینیلن وانسانہ
 مشابہ اولان میمونلرہ سودانیلر (بعام) تسمیہ ایدر لر .

سیاح مشہور (دو قور شیونیفورٹ) ک روایاتنہ نظراً افریقای
 وسطایہ مخصوص (جیمبازی) تسمیہ ایتدکری حیوان آردایاقلری
 اوزرنده کزر واللرنده دائماً بر صوپا اولوب انسانہ وسائر حیوانہ
 تصادف ایتدیکنندہ او صوپا ایلہ تعقیب و هجوم ایدرک یتشمسیلہ برابر
 تلف ایدرکہ ایشتہ بیان آدمی اطلاق اولنان بودر .

بوحیوان (دیامونو) نہری کنارندہ بولتور . بوحیوان انسانی
 بر کرہ یقالارایسہ الندن خلاص اولمق ممکن دکدر . حتی آوجیلردن
 اوندہ سکزی تلف اولدیغی جہتلہ بونک صیدینہ کیتمک یکر می اتوز
 کشیدن اشاغی اولہماز . بونک ایچون اہالیدن وغایت ماہر آوجیلردن
 اتوز قرق کشی بریرہ طوپلانوب اورمان ایچنہ کیرہرک ہربری
 براغاج اوزرینہ چیقوب حیوانات مذکورہ بی اورکیدہرک نہایت اولجہ

رسمک اوزندہ کوہیلن پرنس حضر تلیرنک ۱۹۱۰ سنہ سنہ دفعہ ثانیہ سودانہ سیاحتارندہ (کنڈوکرو)
جوارندہ صید ایشدیک فیلر

(مرفعین) ناملریله دخی معروف وپک چوقدر، حتی ممالک معموریه
داخل اولوب مواشی وچوجقلره مسلط اولور .

(حیواناته دائر)

سودانده حیوانات بریه واهلیه پک چوقدر، فقط صحرا واورمانلرک کثرتندن دولایی سودانک حیوانات بریه‌سی اهلیه‌سندن دهازیاده‌در . (الدابی - دودالحلا) تسمیه ایتدکلری ارسلانک صیدوشکارینه کیدوب بیوکنی، کوچکنی صیدایدرلر، بوکلرینی هذیه طریقه‌ملکلرینه تقدیم ایدرلر، ملکلرده، نظر اهلیده هیبت وشوکتلری زیاده اولمق آرزوسیه مفرحکومتلری اولان خانهلری قپوسی اوکنه باغلارلر، کوچکلرینی ایسه صیادلرکندی خانهلرنده تربیه ایدرلر.

(الفیل) بومعروف حیوانی، دیشلریله دریسنگ قیمت معلومه‌سنه مینی، صید ایدرلر؛ دیشندن قوللرینه اللرینه طاقه‌جق حلقلر، سورمه‌دانلقلر، یلپازه ویلپازه صاپلری، باستون ودها پک چوق شی اعمال ایدرلر، دریسندن دخی قالقان یاپارلر؛

روایته کوره ۱۵۰، یاخود ایکی یوز سنه صوکره سودانده فیل

نسلی منقطع اوله‌جقدر .

(الزرافه) : بونی اوزون، کذا اوک آیقلری آرد آیقلرندن

اوزون برنوع یوکسک حیواندرکه اعضای جسمی دویه مشابه اولدیغندن فارسیده (اشترگاو) وترکیده زرافه‌دن محرف اوله‌رق بین‌العوام (زورنایا) دینیلیر. دریسندن (نعل) : برنوع ایاق قابی، قویروغندن سینکلک وغازیت لئید اولان اتندن پاصدیرمه یاپارلر .

(جاموس البری - بقر الوحش) : بیانی مانده . جلدندن قلقسان

یاپارلر (حمار الوحش - حمارالحلا - حمارالوادی) : بیان مرکیدر : اکثر صحرای شرقیده بولنور .

(الضبع) صرتلان . سودانیلر تزدنده (مرعقب) یاخود

(القرع) : - قباق - صومشروبات ایچون قباقدن کاسه وسائر
 قاب قاجاق یاپارلر ؛ آصمه قباغی ، بطلجان ، دوماتس ، ملوخیه ،
 پانجار ، سمیزاوتی ، لاخته ، شلغم ، هاوج ، کزبره ، مایدہ نوس ،
 شمره ، طورپ ، صارمباق ، صوغان کبی سبزوات میاننده فقط
 صوغان سودانلیرجه غیرمعر وفدر. حلبه دینیلن سبزه نک تخمی اون
 ایدوب بغدادی اوننه ، سوت ویاغه قارشیدیروب اکلنی مقوی عدایدرلر
 ودفع اسهال ایچون دخی سوت ایله قاریشیدیروب ایچرلر ؛ پاتاتس
 سودان جنوبیده کندی کندینه چیقار ؛ (شطه) قیرمزی بوبرک بر
 نوعیدرکه غایت سرت اولور .

(فواکبه دائر)

سودانک قارپوزلری حتماً پک بیوک اولور ؛ فقط یافه قارپوزی
 کبی طاتلی دکلدور ؛ کردوفانک بعض طرفلرنده ایام صیفده صولر آزادینی
 زمان صویرینه قارپوزایله دفع حرارت ایدرلرکه بو ، قارپوزک مبدولیتنه
 دلالت ایدر. (الجرم) تعیرایتدکلری برنوع قارپوزی صوده خاشالارلر ،
 یاخودقوریدوب اکل ایدرلر ، چکر دکنی دخی [ترکیانک قباق چکر دکنی
 کبی] طوزلایوب قاووریرلر. قاون ، خیار ، (القنا) (العجور) :
 عجور قاوونک برنوعیدر ؛ شکر قامیشدن بعض جهتلرنده بال چیقاریرلر
 (الغکولیب) شکر قامشک برنوعیدرکه اصل شکر قامشی قدرطاتلی
 دکلدور ؛ (ناکا) و (قضارف) بلده لرنده کثرتله بولنان بو قامشدن
 دخی بال چیقاریرلر. نیل ایضک فروغنده موز پک چوقدر ، خصوصاً
 خط استواده و بحر غزالده موز میوه سی بدرجه کسب جسامت ایدرکه
 هر بردانه سی قول قالیناغنده اولور ، موزدن مشروبات روحیه چیقاریرلر ؛
 سودان بلده لرینک بانجه لرنده پورتقال ، لیمون ، نار ، اوزوم ، انجیر ،
 قیماق وسائر انواع فوا که بولنور .

بورالرده زرعه دلالتدن عبارتدر. مؤخرآ اشمونی وعیفنی نام پاموقلرک
دخی زرعه باشلامشدر؛ بونلرک چکر دکلرینی (غوغایه) تعییر ایتدکلری
آلتله چیقاروب تفریق ایدرلرکه بوآلت حلاجلر دولابنه بکزر؛
پاموقدن معمول شاشه مشابه نسج ایتدکلری ایکی نوع قوماشک برینه
(دمور) تعییر ایدرلرکه عوامه، ودیکرینه (قنجه) تسمیه ایدرلرکه
خواصه مخصوصدر.

(الدخان) : — توتون — تنباک تسمیه ایدرلر؛ یپراقلری قالین
وفنادر؛ مؤخرآ سوریه تنباکیله معروف برنوع توتون بورالره
کلوب زرع ایتدکده درلر، آلآن بورانک توتونی مصرک توتونندن
دها ایدر؛ سودان اهالیسی علی العموم بوتوتونی (کدوس) تسمیه
ایتدکلری برنوع چپوق ایله ایچرلر. فقط اکثر اهالی (سقه) تعییر
ایتدکلری توتونه بر مقدار نظرون قاریشدیروب آغزده چیکرتوکورر؛
یاخود توتونک یپراقلرینی ایجه سحق ایله مقدار معلوم نظرون؛ یاخود
(جردقه) دیدکلری بر نوع طوپراغی اکا علاوه ایدوب انفیه بمقامنده
قوللانیرلر.

سودانده انواع حبوبات اکیلیر، از جمله عادی بقله دن بشقه (کرد
وفان) بقله‌سی دیدکلری سودان فستقیدرکه بادم وشام فستقی یرنده
طاتیلیره ادخال ایدرلر؛ یاغنی چیقاروب یرلر ووجودلرینه سورلر؛
و (بکیک) دیدکلری نخودایله مرجک، لوبیا، بزیله وترمس دیدکلری
آجی بقله سودانک حبوبات متنوعه‌سی میاننده تعداد اولنه بیلیر.

(خضروات - سبزوات)

(ویکه) تسمیه ایتدکلری بامیه، (دنقله) ده (کشرنقیق) تعییر
ایتدکلری لوبیا، اکثر ما کولانلری بوایکی نوع سبزه دن عبارتدر.

(عیش الریف) ، که مصر لیلر (فخرة الشامی) دیرلر ، آزا کرلر ، وسواقی ایله زرع ایدرلر ، (عیش الطیف) ذرنک اک ای نوعندن اولوب فریکنه (الشمشم) تعبیر ایدرلر که فیثاچه اوجوز دکلسهده یالکز (قضارف) ده اوجوزلاشهرق اهالیسی آئی در انبار ایدرلر وهدیه اولهرق سودان امراسنه کوندرلر .

(الدخن) — داری چاوداری — دانه‌سی مصر بغداینک دانه - سندن دها کوچکدر ؛ قومسال اراضیده زرع اولنور ؛ اکثریته کردوفان ودار فور ولایتلرنده یاغمور صویله اکیلیر ؛ اهالی بونک زراعتته پک زیاده اعتنا ایدرلر ؛ (ماریسه) تعبیر ایتدکلری (بوزه) ایچکیسنی ؛ که مسکراتدن معدوددر . مصر بغدایله داریدن اخراج ایدرلر ؛ مشهور و معتبر ایچکیلری بوزهدر . برده مذکور دخندن (ابریّه) تسمیه ایتدکلری برنوع اینجه اکمک یا پارلر که صوایله ایصلادوب شکر ایله مزج ایدرک بوندن شراب چیقاریرلر .

(التیلون) — دانه‌سی (دخن) دانه‌سندن دها اوفاقدر ؛ خط استوا و بحر غزالده زرع ایدرلر .
(القمح) — بغدای - پک آزرع ایدرلر ؛ زیرا اکلنه اوقدر میل و رغبتلری یوقدر .

(الشعیر) — آرپه — بوکا دخی بغدای کپی رغبتلری اولمدیغندن پک آزا کرلر ؛ زیرا آتلیینه داری ؛ یاخود دره ییدیرلر ؛ انجق دقله اهالیسی آتلیینه آرپه ییدیرلر .

(السمسم) — کثرتله زرع ایدرلر ؛ جزیره ، قضارف و کردوفان بلده لرنده یاغمور صویله اکیلیر ؛ بوندن (سیرج) تسمیه ایتدکلری بریاغ چیقاروب وجودلینه سورلر و طعامه دخی قولانیرلر .

(القطن الممتاز) — بوپاموغک ممتاز ایله وجه تسمیه‌سی وقتیله ممتاز پاشا سودانه والی اولدینی هنکامده بونک تخمنی مصردن جلبله

(الحمريت) بویا اوتی ، رایجھسی لطيفدر ، قابوغنی خرما ایله قاینادوب طبابتده استعمال ایدرلر .

(الحلفا) - سودانك الك مشهور نباتاتدن اولان بونباتی دوه وسائر حیوانات ییر وقورودقدن صوکره متین وقوی ایپ اعمال ایدرلر و (تجیله) ، دفره ، سعده ، حمره - که حیوانات ایچون الك ای اوتلردر - فقط تجیله [چایر] بونلرک هپسندن ایدر .

(قَصَبُ البُرْدِي) [پاپيروس] اسمیله معروف اولوب وقتيله نهر نیلك هر طرفنده کثرتله بولنورایدی ، قدمای مصر آندن کاغذ اعمال ایدرلردی ، الآن منقطع اولوب انجق نیل ایضک ، (فاشودا) دن جهت جنوبنه طوغری . یوقاری طرفلرنده قالمشدر .

(العنبيج) - قامشه بکزر ، خط استوا وبجر غزال طرفلرنده کثرتله بولنور ، منظار کبی غایت خفیف اولدیغی مناسبته ساقندن (طرور) یعنی کلک یاپارلر ، اوزرینه حبوبات یوک وسائر اشیا وضعیله نیل آقینتیسنه براقیله رق باش اشاعی ایستدیکی یره کیده بیلیر ؛ نیلده بوکلک سفاسندن دهها سلامتلیدر .

(مزروعاته دائر)

اهالی سودانك الك اهمیتلی مزروعاتی (الذره) مصر: بغدادی اولوب اکثر زراعتلری نیل اوزرنده بولنان ممالک ایله سودان شرقیده در ؛ سودانیلرجه بونک مختلف نوعلری واردر : الك مشهوری (الفتريّة) - که ذره دن برنوعدر - جزیره ده یا غمور صویله زرع اولنور ؛ (ام القَرَط) ، (الصفراء) نیل اییضده زرع اولنورلر ؛ (عیش الجزائر) یعنی جزائر الکمی تسمیه ایستدکلری (المقد) جزیره ده زرع اولنمق سببیه (عیش الجزائر) دینلمشدر ؛ المقد ذره لرك اعلاسی اولوب اغنیايه مخصوصدر .

(نباتاتہ دائر)

(سنامکی) - بحرازرق و صحرائی شرقی طرفلرندہ پک چوقدر ؛
 بونک یا پراقلرینی قوروتقدن صوکرہ دوکرلر ، یالکز (کفلمہ) ،
 یاخود تمر ہندیلہ مزج ایدوب مسہل مقامندہ استعمال ایدرلر .
 (الخروع) - بونباتدن بریاغ چیقاریرلر کہ باشلرینہ ، وجودلرینہ
 سورلر .

(الحسکینیت) نباتات بریہ دن اولوب کردوفاندہ پک چوقدر ؛
 تخمی درہ 'وتی تخمی کیدر' ؛ (کوریب) تسمیہ ایدرلر ، اجیقدقلری
 زمان یالکز آنی ، یاخود داری ایلہ قاریشق اولہرق یرلر .

(الہیکیت) - زہرلی براوتدر ، جہت جنوبیدہ پک چوقدر .
 (حنظل) - ابو جہل قارپوزی - قرغہ دولکی دیدکلری نبات ، کہ
 سطح ارضہ یاییلیر براونک ثمریدر ، بطیخ ہندی کبی یاپرانگی ، چیچکی
 صاری و تکفور طانگی قارپوزندن دہا کوچک ، فقط غایت آجیدر ،
 چیقاردقلری یاغنی قطران مقامندہ استعمال ایدرلر .

(الحناء) - قنا - پک چوقدر ، تجار طرفندن فروخت اولنور .
 (السَّلْعَة) - ساقی مربع ودرت گوشہ لیدر ؛ صارماشیقو کبی اغاجلرہ
 صاریلیر زہرلی براوتدر ؛ براغاجہ صاریلدیمی چوق سورمز اغاج
 قوررکیدر ، بونک ایچون صاحبک شامتندن کنایہ اولہرق ضرب
 مئدر : (فلان عرق سلعلع) !

(المرّخ) - بونبات - کہ یپراقسز و دیکنسزدر - دالری یشیل
 واینجہ وبان اغاجک دالترینہ مشاہددر . قومسال صحرائردہ چیقان
 بونباتی دوهلر یر ؛ بونباتدن حاصل اولان الیافک متانت و اینجہ لکنہ
 باقیلیرسہ منسوجاتہ یارایہ جقنہ حکم اولنور .

ايكى قدم طولنده وايكى بوس عرضده اولوب اوجلىرى مدور اوله رق اوزاقدن اودرجه ده كوزل كورينور كه تعريفى قابل اوله ماز اغاجنك قبوغى سياهدر سوركنلرينك اوزرنده كي ياپراقلىرى كندى رنكنده ايسه ده كاله ايردكدن سوكره قويويشيله تحول ايدر. مذكور ياپراقلك كافهسى مشينه بكمزه بوب بوريشق كي كورينور ايسه ده سطحى اودرجه دوزدر كه اوزاقدن عادتاً جلالى كي كورينور آچدينى چيچك دائماً داللى اوجنده اون بش يكرمىسى بر رده صالحم كي دورير، رنكى چاي اغاجى چيچكنه مشابه اولوب فقط رايحهسى كل كي لطيفدر. مذكور اغاج، التنده آرام ايدن انساني عادتاً كندندن كچيرمه راده سنده بهوش ايدر. بو اغاجك عادى فندق جرمنده بر ميوهسى اولوب بوندن يرليلر ياغ چيقارلر بوياغ زيتون وخرمانك ياغنه راجحدر.

سودانده چيچك انواعنك حد وپايانى اوليوب از جمله (لغاينغا)
تعبير اولنان بر چيچك فداني يردن يوقارى يه قدر دالسىز بودا قسز اوله رق تپه سنده بر قاچ ياپراق و بونك اره سنده دخی غایت كوزل بياض بر چيچك آچار كه بونك كوزلكنى نه قدر تعريف ايتسه مینه تماميله كلاته ماز ايسه مده عادى توتون فدانسك يكرمى درجه دها بيومسنى تخيل ايديكز وياپراقلرينك هر برى بر بياض چيچك اولوب يكرمى اوتوز قدم ارتفاعنده براغاجك تپه سنده ترهر ايدن بو چيچكلر كه يكرمى اوتوزنى بر رده فرض ايديكز، ايشته اوزمان بونك نه قدر لطيف المنظر بر چيچك اولديغى لوحه خيال كزده ترسيم ايدنه بيليرسكز. بو چيچك نيام نيام ولايتلرنده كثر اوزره در.

(الروم) - بحر غزال وخط استواده كثر اوزره بولنور بيوك براغاجدر. مصر بغدادينك قوچانى كي برميش ويرر كه ايچى بياض ايبك كي يموشاق اولور. آندن مندر وشيلته ياپارلر.

(شجرۃ اللولو) — بحر غزال اشجارندن اولوب جوز اغاجنه بکزر کستانه حچمنده اولان یمشینک چکرده کنی دوکوب قاینادیرلر ، آندن چیقان لطیف بریاغی ساده یاغ مقامنده قوللانیرلر .

(شجرۃ الحمرة) — بده بحر غزال اشجارندن اولوب حمیز اغاجنه بکزر ، دالترینی بالطه ایله یاره له یه رک آندن شیره کچی چیقان برصوبی فرداسی کونه قدر براقوب اعلا برشراب اولور ایچرلر .

(شجر الهم) — آق بلوط اغاجی کیدر ، زهری پک کسکیندر .
(الطرفاء) — ایلغین اغاجی — نیل ازرق سواحلنده پک چوقدر و اغاجی پک اییدر؛ بواغاجدن قوارب ، چندر اکری اعمال و کومورینی باروت موادینه ادخال ایدرلر؛ میودسنی صباغتمده (بویاجلیق) استعمال ایدرلر .

(الصفصاف) — صالحم سکود اغاجی — نیلک کنارلرنده چیقار ، نیلک موسم فیضاننده صوباصمقله صویک آلتنده قالیر ؛ کوموری باروت موادینه ادخال و اغاجندن مردیوهن اعمال اولنور ، یپراغندن بویا چیقار ، خرما اغاجنک یپراقلیغی بونکله بویایوب حصیر یاپارلر .
سودانک الک بیوک اغاجلری اکثری منطقه جنوبیه ده یعنی (منطقه الامطار) دیدکلری طرفلرده بولنور، اوحوالیده غایت جسم اورمانلر، غایت واسع کوللر و انواع حیوانات بولنور، طیور ایسه الوان و اشکال مختلفه سیله مالا مالدر .

باشلیجه اغاجلردن : شهاب ، صلج ، سنط ، سلم ، کتر ، تبلدی ، ابنوس ، سدر ، عریدب ، اندراب ، مدس ، کاکموت ، طرفاء ، وسائرہ که ذکر ی سبق ایتمشدر ، بولنردن بشقه سودانده دها پک چوق اشجار واردر .

(زوا) بو اغاج اووا و نهر کنارلرنده نشو و نما بونیوب یوکسک و رطوبتدن خالی اولان محللرده حاصل اولور . بواغاجک یپراقلی

قپو ، پنجره اعمال ودالرينى مزراق صابنه استعمال ايدرلر .
 (الحليل) — اغاجندن ، اوزرنده يآتمق ايچون ، برنوع قاريوله
 كرسى ، تره بزه اعماليله بنالره دخى قولانيرلر . عود اغاجى كچي
 رايحه‌سى لطيف وكوزل اولديغندن قادينلر بخور مقامنده استعمال
 ايدرلر .

(البشم) — ساقى صيقللى ، لوني بياضه قريپ صاريمتراق
 وقالين اولور ؛ داللرندن يچاق قبضه‌سيله اوق وباستون اعمال ايدرلر .

(العُسر) — قابوقلرينى باروت موادينه ادخال واغاجى ، قوى
 وخفيف اولمق مناسبيله ، حمار اكرى اعمال ايدرلر ؛ داللرندن حاصل
 اولان اليافندن دخى آغ ياپارلر كه بو آغله بالق صيد ايدرلر ؛ يميشينك
 قابوغندن حصوله كلن حرير كچي يموشاق اليافندن ايسه مندر ، ياصديق
 وشيلته كچي شيلرى طولديرلر .

(الاراك) — ياش وقورى داللرندن مسواك ياپارلر ، سودانيلر
 (الشاو) تعبير ايتدكلرى يميشنى دخى اكل ايدرلر ؛ تازه ايكن
 حبشندن ورود ايدر ، بناءً عليه (شاواحبش) تسميه ايدرلر ؛
 (دودة الوحيدة) خسته لغنه علاجر ديه استعمال ايدرلر .

(اللعوت) — ليمون اغاجنه بكزر ، ديكنى پك كسكيندر ؛
 داللرندن مسواك ، اليافندن ايپ ياپارلر .

(الضباغ) — اكرثى كردوفان ولايتنده ونيل ازرق سواحلنده
 بولنور ؛ ساقى مستقيم شكر قالبى كچي مخروطى الشكل اولوب خانه
 سقفته استعمال ايدرلر ؛ بو اغاجك بخورى — كه شاف اسميله
 معروفدر — قادينلرجه پك مقبول ، پك مرغوبدر .

(الكليت) — سنط اغاجى كچي بيوك اولور ، قادينلر بونى ده
 بخور مقامنده استعمال ايدرلر .

(السیال) - بواجاج دخی بالادہ ذکری کچن : کتر ، سلم و سبط
 اغاجاری کبی صمغ اغاجارندن معدود ایسہدہ بونک صمغی فنا ولدینی
 جہتلہ میدان تجارتہ وضع ایده مزلر ، انجق ، الداتمق مقصدیلہ ، دیگر
 ای صمغله قاریشدیروب تجارہ فروخت ایدرلر .

(الحرّاز) - سنط اغاجنه شیدہدر . یمیشی خرنوب یمیشی کبی
 ایسہدہ طعمی ای دکلدز ، بناء علیہ علف مقامندہ حیواناتہ بیدیرلر .
 اغاجندن کوچک کمی ، کاسہ کبی شیر اعمال ایدرلر .

(العرّد) - چیچکی کوزل ، رایحہ سی لطیفدر . قابوغنی دباغندہ
 استعمال ایدرلر .

(المُدس) - اغاجی پک بیوک اولور واسع اورمانلر تشکیل ایدر .
 قابوغنی دباغندہ برنجیدر . بونک قابوغیلہ دباغت ایدیلن جلدلر پک
 نفیس واعلا اولور .

(الابنوس) - سودانک الکای اشجارندن معدود اولان بو اغاج
 نیل ازرق ایلہ (ابی جبل) کورفزنده کثرتلہ بولنوراغاجندن کوزل باستونلر ،
 کرسی ، کاسہ ، تسبیح ، صندوق ، صندالیہ ، یازی تختہ سی وسائر اشیا
 اعمالیلہ فروخت ایدرلر ؛ باصور خستہ لغی ایچون آندن قطران
 چیقاریرلر ، اعتقادلرنجہ علت مذکورہ نک تداویسنہ بوندن دہا ای
 علاج اولہ ماز .

(الکاکوت) - سرو [لسان عوام ترکیدہ : سلوی] اغاجی
 کبی طوغری ، یوکسک و قالین اولور ؛ اک بیوک و معتبر خانہ لک
 سقندہ استعمال ایدرلر ؛ غایت سرت ، قوی براغاجدر . ظرف ، قاب
 قجاج اعمال ایدرلر ؛ ایچی بوش اولدینی حالہ صویوزندہ یوزر .

(الاندراب) - سنط اغاجنه بکزر حجماً پک جسم غایت متین
 وقوی براغاجدر . یپراقلرینی علف مقامندہ دوہلرہ بیدیرلر . اغاجندن

کونشده بر مقدار قور و تدقندن صوکره کندیلرینه طوپ یا پهرق اوینارلر؛
بوماده نكده لاستیک مقامنده استعمالی ممکن اولدیغی بالتجربه
اکلاشلمشدر .

(الهشاب) : صمغ اجایدیر ، کردوفان وادیلرنده پک چوقندر .
بووادیلرده چیقان صمغ سائر لرک صمغندن ده اایدیر؛ اجاجی اوزون
اولور . بیاض قارنجهلردن بشقه دیکر قارنجهلر بو اجاجی ییوب دله مزلر .
بو اجاجک ایلفندن متین و محکم ایپ یاپارلر .

(اللبن) - کونلک در - نیل ازرقک جهت علیاسنده نشوونما
بولور واندن صمغ حاصل اولور ؛ بو اوویه بر صمغدرکه آغیز ساقیزنده
قوللانقلری (غجیر) ه مشاهدیر . رایحه سنک کوزلکنه مبنی توتسو
دخی یاپارلر .

(السنط) - اجاجی پک سرت ، قوی و آغر اولدیغندن آندن
جسیم سفائن و ساقیه آلاتی اعمال ایدرلرکه کمیلر ایچون متین برنجی
اجاجدر زیر اچوق دایانیر و چاق چورومر . (قرظ) تسمیه ایتدکلری
تخمینی دباغنده استعمال ایدرلر . اسهالک دومی ایچون دوکوب یوغورتله
مزج ایدرک ییرلر حمایه دوچار اولانلرک تخفیف حرارتی ایچون خمیر
مایه سنه قاریشدیروب وجودینه سوررلر .

اصل اجاجدن چیقان کوك که ، (طرطوس) تسمیه ایدرلر ،
بوکوک دخی قوریدوب دوکدکدن صوکره دفع اسهال ایچون قوللانیرلر؛
رده بوندن (رکاو) تعبیر ایتدکلری بر ماده‌ی جلدک پارلاقنی
وچاتلامه‌سی ایچون استعمال ایدرلر .

(السلیم) - قابوغنی دباغنده استعمال و دالرنندن ده باستون اعمال
ایدرلر :

۱) الکتر) - بو اجاجک قابوغندن چیقان اعلا لیفندن ایپ یاپارلر .

حالدہ طوغر و لمسی امر محالدر ؛ حتی قابل اصلاح اولیان کیمسہ حقندہ
سودانلیلر ؛ ضرب مثل اولہرق : (فلان عوج الطذب) دیرلر .
(الہلیج — الہجلیج) — یعنی ہلیہ ؛ ہندستان اریکی —
میوہسنہ (اللالوب) دیرلر ؛ خرمدانہسنہ بکزر ؛ جوزکی قابوئی
واردر ؛ طعمی خیار شمیر طعمنہ شپدر . سودانلیلر ؛ نازہ ایکن
یمیش کبی یرلر ؛ بعضاً قور و تدقدن سوکرہ دوکوب چای کبی پیشیرلر
واسہال ایچون ایچرلر . سودانک جہت جنوبیسندہ ؛ ہزیردہ کثرتلہ
بولنور . بواچاک حجماً اک بیوکلری کردوفان مملکتندہ بولنور . حتی
اورادہ اجاج واردر کہ قالینلی سکسان قدمہ بالغ اولور ؛ کولککسی
التندہ یوز یوز الی کشی او طورہ بیلیر ؛ اجاجی پک سرت اولدیغندن
بیاض قرینچہلر انی دلہ مزلر .

(الحمیض) — یمیشی شفتالی یہ شیبہ جسم براچادر . میوہسنک
ایچی بادم ایچنہ بکزر . اجاجندن حیوانات ایچون اکر ؛ طعام ایچون
طبق ؛ اوزرندہ یازی یازمق ایچون لوحہ وتختہ یاپارلر .

(الجیز) : — فرعون ایخیری اجاجی — بواچاج جوز و کستانہ
اجاجی کبی بیوکدر ، میوہسی طاتلیدر ؛ ایخیرہ بکزر . اجاجندن کاسہ ؛
طبق وسائر شیلر اعمال ایدرلرسدہ چوق دایانماز .

(شجرة اللاستیک) : — لاستیک اجاجی — خط استواءہ وبجر
غزال و کردوفانک جہت جنوبیسندہ پک چوقدر . جیز اجاجی کبی
پک بیوک اولور . اکلے غیر قابل کوچک دانہلری واردر . بیوک دالترینی
بالطہ ابلہ پارلر وبالطہ لانان یردن تدریجاً افار ، صمغ کبی یاپیشیر بر
صوچقار ؛ برکون حالیلہ براقیلیرسہ اوصو قورومسیلہ لاستیک اولہرق
فروخت ایدرلر .

اورماندرہ دیگر برنوع اجاجک ایچندن طوققال کبی برمادہنک
آقمسیدہ لاستیک اجاجنہ آندیرر ، سودان چوجقنری بونی طوپلا یوب

براغاجدرکه بونک قالینگنك قطری تقریباً بش مترودن سگزمترویه بالغ اولور؛ میوه‌سی هند جوزی کبی بیاض اولوب (القتلیس) تسمیه ایدرلر، صوو یاخود سوت ایله شربی پک لذیدر؛ ملایمت ویرر، ایام خاردهده حماو امراض التهاییه نافع عداولنه رق علاج مقامنده استعمال ایدرلر. بو اواج (کردوفان) و بجر احمر طرفلرنده پک چوقدر؛ کردوفان اهالیسی؛ بو اجاجک، قوریدقدن صوکره، ایچنی اویوب صهرنج برنده یاغمور موسمی صوایله دولدرلر، موسم صیفده ایچرلر، قوبوغندن حاصل اولان لیفندن متین و صاغلام ایپ یاپارلر. کرک بو اواج و کرک (عردیب) اجاجک حدودلری خط استوانک ۱۵ عرض شمایسنه قدردر.

(الجوغان) — یمیشی نبق کیدر، رنگی صاری، طعمی قوری اوزومه قریب ولذیدر. اجاجی قیرمزی و حیزران کبی قوی و یوموشا قدر. اسلحه ناریه نك قونداغنه، ارسلان قفسی قاریوله و کمی کبی اشیاده استعمال ایدرلر؛ میوه‌سی هند جوزی کیدر و تبدی کبی بوکاده (القتلیس) تسمیه ایدرلر. و عدا مقامنده ییرلر؛ صوو یاخود سوت ایله قاریشدیروب سوویه کبی ایچرلر؛ صوسزلنی؛ حرارتی دافع و صیتمه و امراض التهاییه نافعدر. کردوفان و بجر ازرق طرفلرنده پک چوقدر کردوفانده بو اجاجک ایچنی اویارلر؛ یاغمور موسمنده ایچنه صودولدیروب یازین ایچرلر.

(القضم) چیچکی بیاض و کوزل؛ میوه‌سی یینیر؛ بعضاً قورودوب دوکرلر و مشروباته قانه رق قان خسته لغنه نافعدر دیه ایچرلر.

(الطنب) — شکلا (بلان) ه بکزر؛ فقط اجاجی پک بیوک و حجماً یکر میتره دن زیاده در؛ میوه‌سی اوزوم دانه‌سی حجمنده؛ رنگی قیرمزی اولوب (حبق) تسمیه ایدرلر؛ دالری طوغری؛ یاخود اکری اولور. طوغری اولانلردن (غلابین) اعمال ایدوب تجارتله ساتارلر؛ اکری دالر ایسه قابل اصلاح دکدر، زیرا یاش اولدینی

أولك سقفنى خرما اغاجندن وجوده كتيردكلى كى داللىندن
دخى قارىوله ، اسكمله وقفس كى شيلر اعمال ايدرلر ؛ ياپراقلىندن
حصير وزمبيل ، اليافندن ايپ ياپارلر .

(الدوم) - بواغاج اقليم سودانه مخصوصدر . دردنجى شلاله نك
جهت شماليسنده كثرته خرما اغاجى بولنديغى كى مذكور شلاله نك
حدود جنوبيسندن يوقاريلره طوغرى مذكور دوم اغاجى اورمانلر
تشكيل ايتكدهدر ؛ بواغاج خرما اغاجنه شيهدر ، يميشى ارموده
بكزر ، اهالى بونى قورودوب دوكرلر و (العكا) ناميله غدامقمانده
استعمال ايدرلر ؛ (دوم) ك يميشى قاينادوب بالده چيقاريلر .
اغاجنى خانه طاوانلرينه استعمال وياپراقلىندن حصير وساىر اشيا اعمال
ايدرلر .

(الدايب) - دوم اغاجنه مشابه ايسده بونك ساقى ده اوزون ،
دها يوكسكدر ، حتى يوزقدمدن زياده كسب ارتفاع ايدر . بواغاج
غايث سرت اولديغندن قورودقدن صوكره صواولوغنه قوللانيرلر .
يميشى هند جوزى كيدر ، رايحه سى كوزلدر .

(العرييب) : - تمرهندي اغاجى - موسم خريفده يميشنى طوبلارلر
برحوضك : برطاش ديبكك ايچنه طولديروب طوقاق ايله دوكرلر ،
برمدت حوضك ايچنده براققدن صوكره چيقاروب طوب كى يووارلاق
يووارلاق قرص ياپهرق اورته لرينى دلرلر ، ياخود قطه قطه آيروب
قطارله تجاره فروخت ايدرلر زعملرنجه حمايه ، صيتمه يه وامراض
التهابيه نافعدر .

(السدر) : - نبق اغاجى - سودانك هر طرفنده كثرته بولنور .
يالكز (دنقله) ده آزدر . تمرهندي كى قرص ياپهرق غدا مقمانده
تناول ايدرلر .

(التبلدى) - حمر دخى ديرلر - بك بيوك وجمما غايث قايلن

تناقضك تألیفی صیرہ سنده در میان ایتدیكمز لطیفه آمیز فقره بی جدیدته تحویل مقامنده - ذکر و ایراد ایله بوزواللی اهلینك امراض جسمانیه لری حقنده کی بجزمه ختام ویریرز .

(سودانك اشجارینه دائردر)

سودانیلرجه اك مشهور ، اك مرغوب اغاج خرما اغاجیدر . بو اغاج (نوبه) بلده سنده یعنی برنجی و دردنچی شلاله نك [چاغلینان] بیننده مبذولاً بولنور ، (سكوت) نامیله معروف اولان خرما - كه اعلاسیدر - ایكنجی شلاله ایله (دوشه) نام طاغك اره سنده در . سوكره جبل دوشه ایله اوچنجی شلاله بیننده كاشن (محس) نام موقعده ودها سوكره (دقله) نك جهت جنوبیسنده بولسان خرما اغاجلری بواعلا جنسنددر . خرمانك انواعی چوقدر ، اك مشهور نوعی (البتموده) تسمیه ایتدكلری خرمادر كه تازه وقوروسنی بیرلر ، سودانیلرجه بك مرغوب و مقبول اولان بوخرمای بیوك ذاتلره هدیه ایتك ایچون خاصهً محافظه ایدرلر . بونلردن سوكره ذكره شایان (القربانه) خرماسیدر كه یالکیز تازه و یاش ایکن بیرلر ، چونكه قوروسی یه نیلمز . (السلطانی) خرماسی ایسه حجمی بیوك و منظره سی كوزلدر ، فقط او قدر طاتلی دكلدر . (الدقه) خرماسنك یاش وقوروسنی بیرلر ، وروماتیزمه یه دوامقامنده اشترا ایدرلر ؛ (القندیله) و (برکوی) دیدكلری ایکی نوع خرمایی - كه یاش و تازه ایکن بیرلر - میدان تجارتده دخی چیقاریرلر . اوزومدن شراب ، راقی ، سرکه و بال یابدقلری کبی خرمادن دخی بونوع مسکرات و ما کولاتی اعمال ایدرلر . غیر مسکر مشروباته : (الشربوت) و مسکر اولان مشروباته : (الدکای) دیرلر .

طاقیه‌رق ضبط اولندیغی و جنتی تسکین ایچون یاننده یوزمه بیلیر برقاچ کشی بولندیغی حالده ، نهره آتیلیر ؛ اکبر بونکله شفا بولسی قابل اولمازسه آرتق بشقه چاره‌سنه باقیلیر ،

افریقالیلردن تجنن ایدنلرک حالی مدنیلر میاننده چیلدیرانلردن دها اھوندردن ؛ چونکه مجانین مدنیه‌نک قوای بدنیه‌سی ، برطاقم و سائط طیبیه ایله ، تنقیص ایدلدیکی حالده بونلره ، بالعکس قوتلری تناقص ایتمک ایچون ، زرکردان آتی ویریلیر ، بالدیران اوتنه مشابه اولان زرکردان اتنک طعمی خوش دکلسه‌ده مقوی اولدیغدن مجنونک ادامه قواسنه خدمت ایدر .

قوتی محافظه ایدیلن برمجنونک وعلی‌الخصوص برمجنون وحشینک حالی قوتی تنقیص اولنان برمجنون مدیندن اھوندردن ، دنیلمه‌سندنه برتناقص واریسه‌ده بو تناقضک بینی شویله‌جه توفیق ایده بیلیرز : نیم وحشی بر آدمک ذاتاً حال صحتمده کی ظواھر احوالی و اصول معاشرتمده کوریلن مضحک افعالی بز مدنیلر نظرندنه عقل و منطق ایله توفیق ایدیله‌منز ایکن برده چیلدیردقدن سوکره حالنده کوریلن تبدل و غرائب احواله انضمام ایدن تحول مقتضای وحشتمه حمل اولنه‌رق بزجه علامت جنتدن هان برشی اکلاشیله‌ماز ؛ فقط برعقل مدینک ایسه موازنه عقلیه‌سندنه وهله ظهور ایدن تبدل و اختلال درحال نظر تأثر مزه چارپار ؛ بناء علیه برمجنون بدوینک‌حالی برمجنون مدیندن ده‌آز اهمیتسز کوره بیلیرز . ایشته وحشت و جهالت کی بر جنتله معلول اولان بوکی ضعفای اقوامک - کندیلرنجه مجنون عدایتدکاری کیمسه‌لرک محافظه قوای ماده‌لری صورتیه طرز تدابیرینه مقابل - مرض وحشتلری ازاله و شاهراه مدنیته اماله ایدملری صورتیه تزئید و تنویر قوای معنویه‌لری دخی مدنیلرک وظائف انسانیه‌سندن بولندیغی - سالف‌الذکر

دها بشقه اولمق اوزره - همان یکنسق بر حالددر؛ چونکه بونلر امراض داخلیه دن برینه دوچار اولدقلرنده صودن بشقه برشی استعمال ایتمز لر بونیم وحشی آدملرک شو طرز تداویسی - حال ابتدائیده ساده بسیط برشی اولمقله برابر - اوروپا اطباسندن بر قسم متخصصینک عصر اخیرده صور مختلفه ایله تطبیقی توصیه واجرا ایتدکلری « تداوی بالماء » اصولندن مقدم اولمق فضلتی حائزدر دینیه بیلیر؛ بناءً علیه سسودان اهالیسی تداوی بالماء اصولنه اوروپا اطباسندن ده اول واقف اولمشلر دیمکدر. بونلر بعضاً خسته نی بویلو بونیه یاتیروب قاینار صوی یپراقلرله مزج ایداش اولدینی حالده خسته نک هر طرفه سرپرلر؛ فقط خسته لک مجروحیتدن ایلری کش ایسه بونک علاجه کندیلر نجھ معلوم بشقه برشی ده علاوه ایدرک استعمالنده اولدنجھ دقت و اهتمام کوسترلر. بونلرک جریحه لری اکثریا دیگر قبائل ایله جنک وجدال ایتدکلری زمان ییدکلری مزراق ضربه سندن ایلری کلوب بونک ایچون قوللاندقلری علاجلر تحمل اولنور شیلردن دکسه ده طور بدواتلری اقتضاسنجھ قبول ایتمشلردر؛ از جمله یاره لرک کافه سنه (غرودیا) تعیر اولنان نباتک اوزندن چیقاردقلری الیافندن برطاقم قیطان یاقیلرینی وضع ایدرلرکه بوندن مقصدلری یاره نک عفونتتی دفع ایتمکدر. بعضاً یاره نک عفونتلمسنه ویاخود چورومسنه مانع اولمق ایچون آشی بویاسی قوللانیرلر. دیگر بعض خسته لکلر ایچونده کندی لسانلرنده: اجیر، قور، غول تعیر ایتدکلری اغاجلرک قابوقلرینی قاینادوب مریضه ایچیرلر.

(مجانین حقنده کی طرز تداویلری)

اهالیء سودانیهدن جنت کتیرنلر، ال و آیقلرینه (شاقول)

معلومہ سی امراض ساریہ دن مہلک بر خستہ لقدرکہ، ہندستان دن سودانہ کلیر و سودان اہالیسی امر نظافتہ اعتنا ایتمدکارندن، اہالی بی کثرت اوزرہ خاک ہلاکہ سرر۔

سودانہ جانبہ اک زیادہ اصابت ایدن امراض صیتمہ، دیزہ نتری، کونشک شدت حرارتی، جکر و معدہ آغریسی وزہرلی حیواناتک لدغہ و ایصیرمہ سیدرکہ موسم صیفدہ شدت حرارت، کثرت غبار، ہوانک تبدل و تغیراتی، صغوق و صیجاغک تعاقبی و اکل و شربلہ نظافتہ عدم رعایت کبی اعراض و اسبابدن ایلری کلیر۔ سودان خطہ وسیعہ سندہ مقیم اجنیلر امراض مذکورہ دن کنڈیلرینی محافظہ ایچون شرائط آتیہ تخفیطیہ رعایت ایتملدرلر: کیجہ کوندوز چیقار مامق شرطیہ معدہ سی اوزرینہ صوفدن معمول برشال قوشاق باغلامق، اکل و شربہ فوق العادہ اعتنا ایتمک و علی الخصوص آقشاملری ارکن یاتوب صباحلری ارکن قالمق، مسکراتدن، شہوتہ انہما کدن اجتناب ایلمکدر، ایشتہ برکیمسہ بوقواعد صحیحیہ اعتنا ایلہ برابر ہر سہ موسم صیفدہ تبدیل آب و ہوا ضمنندہ دیکر بروایتہ کیدر و بر ایکی ماہ اورادہ امرار وقت ایدر و درت بش سنہ اصول و قواعد مذکورہ یہ رعایت تامہدہ بولنورسہ سودانیلر کبی ہوانک تبدلات و تحولاتنہ آلیشیر، اقلیمک طبیعتیلہدہ طبیعتلشہرک سودان وطن اصلینسی یرینہ قائم اولور، زیرا قطعہ وسیعہ سودانک خیر و برکتی کثیر و علی الخصوص حال حاضرہ انتظامی، امن و آسایشی برکالدر۔

(یونغولیلرک خستہ لرینی صورت تداویلری)

قبائل سودانیہنک بر قسمنی تشکیل ایدن یونغولیلرک خستہ لری اوزرندہ کی طرز تداویلری - یوقاریدہ بیان اولٹان صورت مختلفہ مدواتدن

ظهور ایدر ، اکثر انسانك باجاغندن چيقار ، كسب التهاب ايدوب بشيشر وبر مدت صكره التهابك وسطنده سياه بر نقطه پيدا اولور . سودانليره كوره علاج نوعندن اوله‌رق مصر بغداينك فريكنی ، ياخود تمر هندی يي لاپه يايوب بونلر ايله التهاب زائل اولورسه‌ده ياره‌نك اطرافي‌براز چوقورلق پيدا واطرافنده‌كي ات قيرمز يلاش‌رق ال آيه‌سی قدر كسب اتساع ايدر و تحمل اولنماز درجده خسته يه الم واضطراب ويرر . ياره التيام پذير اولنجه يه قدر لاپه يي استعمال ايدر لرسده سياه نقطه زائل وبر طرف اوله‌ماز ، مريضك تا كمينه ايشليه‌رك جراحت اقمغه باشلار و عاقبت موته سبب اولور .

(مرض الدم) — « وهو مرض التهاب السحائي الشوكي الدماغی اعراضه الخارجية التي » جسمك حرارتی بويته چيقوب باشك ارقه يه انخسايه مريضك بويندن وارقه ياغريندن قويروق صوقنه قدر ديزيلي اولان سلسله عظام واعصابی شديدآ كسب وجع والم وخسته يي اويقودن محروم ايدر ، مالا يعني كلام وهذيان سويلتمكه وصايقلاقمغه باشلار . بو حال برويا ايكي اوچ كون دوام ايدركه التهاب مرا كز بصره امتداد ايله قوه شامه وناطقه يي كليآ وياخود قسماً قطع ايدرك اكثر مريضانك حالي موته منجر اولور . بياض آدملردن زياده سياهلره مؤثر اولان بومرضك تأثيراتی ايام صيفده سائر مواسمدن ده شديد اولور .

(الجرب) — اويوزلق — بوعلته دوچار اولانلر علاجی بيلمده كلرندن بالچيقدن معمول ساقبی ودستی پارچه سيله وجودندن قان آقنجه يه قدر قاشينير ، بعده قاشيديني يري صو ايله بيقارلر .

(البرص) — وجودده جابجا بياض ، آلاجه لككدر پيدا ايدن بمرض دوا ناپذيردركه بياضلرده اولديني كبي سياهلره دخي حكمی جاريدير .

(الكوليرا) — شوطه — القداف ، تسميه ايندكيري قولرا علت

(سیلان‌المجری) نزدلرنده معلوم اولان بر اوتك كوكني
قوروزدوب دوگرلر ومشروبآدن معدود داریدن معمول بوزا ايله مزاج
ایده رك مریضه ایچیرلر شفایاب اولوز .

(دودة الوحیده) — بوخسته لکك علاجی : حبش اوتی سوت
ایله قاریشدیروب مریضه ایچیرمکدن عبارتدر .

(چیچك خسته لکی) — بوخسته لك ظهورنده قولرا کبی ساری
اولدیغندن مملکتك هرجهته منتشر اولور ، سیاه و بیاض عبرلردن
پك چوق اهالی بی تلف ایدر . مصاب اولانلره سوت ايله خرما ،
یاخود صوغان ايله دره اوتی ییدیرلر ، خسته بی ات وصیجاق طعام
اکلندن منع ايله مسك ، کل یاغی کبی عطریآدن تبعید ایدرلر ، مریضك
قوة شامه سنی ضعیفتمك ایچون بعضاً بورننه قطران سوررلر .

(الفرنتیت) — نفس سودانه مخصوص برمرضدر؛ بوخسته لك
خاصة (دارفور) و (کرد وفان) ولایتلرنده کثرت اوزرهدر .
بومرض عندالاطبا معلوم برقورد درکه انسانك دریسی آلتندن ظهور
ایدر ، اکثر کیمسه لرك باجاغندن چیقار ، جسمك هر طرفنه سرایتله
پك زیاده برقاشینمه پیدا ایدر ، بوقاشینمه بر ساعت مدت دوام ایلر ،
دری یرتیلدیغنده درینك آلتنده صدف رنگنده اینجه بر دامار
ظهور ایدر ؛ بو قورد اصل کونکندن چیقما دقجه خسته شفایاب
اوله ماز . حکمانك روایتلرینه کوره بو مرضك منشأ میقروسقوب
حشراتی اولوب یاغمور موسمنده ویاخود صوکردهن جسمه داخل
اوله رق جلدك آلتنده قالیر و (فرنتیت) تولد ایدر . بو خسته لك
مقروبنك جلده دخولی صویه دالمقندن دکل ، آهچق صوا ایچمکدن
ایلری کلیر .

(الکرور - قرحة الیمین) — یعنی یمین چیبانی که آفات غنغریینه دن
[قانغردن] عد ایدرلر . بومرض زیاده قاشینمقندن ویاخود جرحدن

بینه برطاقم: امراضك مغلوب و زبونی اولدقلرندن محضا اقلیمك محصولات طبیعیه‌سندن بالاستفاده‌تداویسنه چالشدقلری بواامراضك نهلردن عبارت بولندیقه و بواقلیمه خاص اولان اشجار ، نباتات مزروعات ، و خضروات ایله فوا کهنه ؛ حیوانات بریه و اهلیه‌سیله ؛ طیور و هوام و حشراتنه دائر حصرایتدیکمزمباحث آتیله قبائل سودانیه‌نك طریق حیاتده محاط اولدقلری مهالك ایله وسائط زندگیانی شامل اوله‌جقدر.

* *

(امراضه دائر)

سودانك آب و هواسی لطیف و رطوبتدن عاری و یابسدر . كللك ، رمد و كوز اغریسی کبی مرضلردن غیری سائر امراض دخی سودانده دیگر اقالیمه نسبةً يك آزدر .

(الحمى الملائية) سودانیلر بو علتله (وِردة) تسمیه ایدرلر . بو مرض اکثر زمان (دَرّت) دیدکلری صوك بهارده ظهور ایله مملکتك هر جهته منتشر اولور . (قرظ) منقوعنی بال شربتیهله یاخود تمر هندی ویا (تبلدی) نام اغاجك یمیشیه مزج ایدوب مرضی تداوی ایدرلر .

(زنتاریا) یه عسرة دیرلر . مرض مذ کوره کرفتار و مبتلا اولانلری هلیله‌یی سحق ایدوب یوغورتله ، یاخود مسحوق سبط اغاجنك کوکی ، یاخود (سدر) اغاجنك یمیشیه تداوی ایدرلر .

(الزُّهْرِي) حَلَق و یاخود جَقِيل تسمیه ایدرلر . نزدلرنده معلوم و معروف (عسبة) و یاخود (تریبة) ایله مرض مذ کوره مبتلا اولانلری تداوی و شفایاب اولنجیه قدر مرضی اتدن و طوزلی یمكن منع ایدرلر .

یبانی کدی صیدندہ صورت استعمالی دہ شویہ درکہ : یایکی قیا
اراسنہ ویاخود براوتلق ایچنہ ایچہ چبوقرلہ اوافاق کلبہ لرانشا ایدوب
بونلرک داخلندہ برنوع دوزاق قوروب فارہ لری انلرہ باغلارلر :
دیوانہ کدی لبر بورالردن کچرکن بوکلبہ لرک ایچدہ فارہ یی کوروب طمع
ایدرک دوزاغہ طویلورلر .

کرک شک وکرک دنکا ویونغولیر طاغده بایردہ تصادف ایتدکلری
حیوان لاشہ لری نی بیلہ طوپلایوب اکل ایدرلر حتی اوزرنده چایلاق
وقرتال قوشلرینک دولاشمسندن موجود اولدیغنی اوزاقدن حبس
ایتدکلری ارسلان وسائرہ لاشہ لری نی ارایوب بولدقلری وقت مال
بولمش مغربی قدر محظوظ اولورلر و بونلرده قوقش ویاخود قوردلانمش
لاقیردیسی اولیوب برات پارچه سی نہ قدر آغیر متعفن اولور ایسه
اولسون ینہ کندولرنجہ خیف ونفیدر . سیاهیلر هر نہ قدر بدوی
ایسده بوبادہ اوروپالولرک مدنیتہ ویاخود اوروپالولر آنلرک عادتلرینہ
تبعیت ایتشلر . چونکہ اوروپالولرده آواتی اغرلشدرماندن اکل
ایتمزلر .

اکثر افریقا صیغیرلرینک اشکبہ لری برطاقم اوفاق قورتلرہ مملو
اولدیغندن بو قورتلری آیقلیوب ساقز بلیدیسی کی آوج آوج اغزلرینہ
آتہرق یرلر و بونی ییدکجہ کویا برلنتلی شی ایمش کی اظهار محظوظیت
ایدرلر . بونندن بشقہ سمیزجہ عقربلرہ کلبک و پروانہ وظایت یاغلی
قورد ویلان وحشرات سائرہ اکل ایدرلر . حاصلی اہالی مذکورہ نک
بوعادتلری قطعاً مبالغہ لی اولیوب حقیقتی وجہلہ یازلدیغندن بونلرہ
باقوبدہ سائر یمکلر نی اگلامالیدر .

سودا یلرک بحسب البداوه امر معیشتہ مقتضای طبیعتلرندن اولمق
لازم کلن بو قدر پیس بوغازلقلریلہ برابر بنیہ لری قوی و ہر درلو
مشاق و مزاحمہ محتمل اولہرق ادامہ حیات ایتمکدہ بولملرینہ رغماً

ایسہدہ مع التأسف هیچ برارسلانہ تصادف ممکن اولہ مامشدر ؛
مع مافیہ بونجہ مشاق و مزاحم ایلہ دوام ایدن تحریات و نعقیات ینہ بوشہ
چیقمیہرق اوچ وحشی مانده وایکی جیلان آییلہ جبرمافات امکاتی
استحصال و محصولات صیدیلرینک باشلرینی اقشام اوزری واپورہ
ایصال بیوردیلر .

سودان اہالیسی صید ایچون قولاندقلری دوزاقلردن بری ده
یکرمی قدم طولنده برسرن اولوب بونک التندن حیوان کچہ بیلہ جک
قدر ایکی باشلری برطاش اوزرینہ غایت تک برحالده قونیلور .
بونک اورتہ سنہ ایپدن یاییلان ایلمکدن برحیوان کچرکن سرن
اشاغی دوشهرک حیوانی ازر. ایشته بو طوزاقلہ غزال ، (یقنومون)
دیدکلری نمس اسمیلہ معروف برحیوان. مسک کدیسسی، برنوع طاغ
صانصاری ، یبانی کدی و حیوانات سائرہ صید ایدرلر .

طاغ فارہسی وامثالی کوچک حیوانلرک صیدی کوچک چوجقلرچہ
پک بیوک اکلنجه در : بونک ایچون چوجقلر برطاقم اوزون سپتار
اورہرک طاغلرده تصادف ایستکلری فارہ یووالرینک اغزبنہ وضع
ایدرلر اندن صوکرہ حیوانات مذکورہ یی اورکیدہرک یابووالرندن
چیقارکن ویاخود کیررکن ایستر استمز بو سپتارہ صوقارلر بو سپتار
بیلدیکمز بالق سپتاری کچی اوجلری ایچری طوغری برطاقم سیوری
سازلر ایلہ تجهیز ایدلمشدرکہ سپتک ایچنہ کیرن حیوانلر طیشاری
چیقمق ایستدکچہ بوسازلر مانع اولدیغندن طوتیلوب قالیرلر. چوجقلر
بووادیدہ صید ایستکلری فارہ و حیوانات سائرہ یی اقشام اوستی عودتلرنده
استانبولده کورپی باشنده بالقجیلرک طوتدقلری بالغی برایپہ دیزدکلری
کچی دیزوب ما کولات سائرہ ایلہ مبادلہ ایدرلر . برده چوجقلر
طوتدقلری طاغ فارہ لرینی یبانی کدی صیدایتمک ایچون قولانیر وانکلہ
خیلی ایش کورزلر .

پرنس - حفترتلی افاج التندہ دوزاغہ ارسلان دوشمنسی ترصد ایدیور

جبل احمد افا

کیج ضیاہ قدر بکلمشیر و ایرتسی کونی دخی اوکلیہ قدر حال انتظارده
قالقندن طبع صیادانه لرینه فتور کتیرمیه رک برچوق تخریاتندن ده چکنما مشیر

ایرلر ، حیوان هانکی طرفدن باش چیقاریسه اللرنده کی مزارقلر ایله جرج ایده ایده هلاک ایدرلر .

آقشامه بر ساعت قاله رق (طونغه) قریه سنه مواصلته کیجه اوراده قالدق ؛ فرداسی کون علی الصباح پرنس ینه آوه چیقهرق بر (تیتل) صید ایدوب عودت ایلدیلر . بر مدت استراحتدن صکره اورادن حرکتله غروب شمسله برابر مواصلت ایلدیکمز (ماریت) ده بر کیجه قالدق ؛ فرداسی کونی پرنس حضرتلری لاجل الصید او حوالیده بولنان اورمانلره کیتدیلر ، اوچ (تیتل) صید ایدوب آقشامه قریب عودت بیوردیلر . اورادن حرکتله ایرته سی کونی (ملوط) ه کلنک بوراده دخی مشارالیه بر (ابوشات) صید ایلدیلر . فرداسی کون ملوطدن حرکتله شهر صف ک اون ایکنجی کونی ۱۲۳۷ سنه هجریسنه متصادف ۴ مارت ۱۹۰۹ سنه میلادنده (جبل احمد اغا) دینیلن طاغ پیشکاهنه مواصلتمزده پرنس مشارالیه واپورک توقفی امر ایتدیلر ؛ وکیجه جبل مذکورده قالمق اوزره واپوردن معیتلرینه آلدقلری سسکز طقوز خدمتکاریله قره یه چیقهرق جبله متوجهاً عزیمت ایلدیلر . ارسلان صیدی ایچون مذکور طاغک انکنه کچی دوزاغی قوردیردیلر . کواسر دینیلن حیوان حقنده دخی صورت تطبیق اشاغیده تعریف و بیان ایدلمش اولان بو (کچی دوزاغی) : بر کچی بی تنها بریده صیق صیق برقازینه باغلامقن عبارتدرکه بوصیق باغلمک تضییقندن و تنها قالدیغندن سوک درجه مضطرب و متأم اوله رق طبیعی اقتضاسنجه آجی آجی باغرمغه باشلار ، ارسلان کچینک بو یاغره سنی ایشیدنجه کچی بی اولامق ایچون کلوب قاپه جنی ائاده کینکاه وپو صوده بولنان صیاد قورشونله ارسلانی اتلاف ایدر وارسلان کچی بی اولایه جنی رده : (صیاد صاقین که صید اولورسین) مضمونه هدف اوله رق کیدر . پرنس مشارالیه قوردقلری دوزاغه ارسلان دوشمسی ایچون صیدکاهده

رسمك اوزرنده كوريلين برنس حضر تليريك ۱۹۱۰ سنه سنده دفعه انايه سواديه سياحتنده (شاهي) جوارنده صيد ايتيكرى زرافه

قریہ سندن تحریک چرخ حرکتہ فرداسی کون علی الصباح (ابوقوقا)
 قریہ سنہ واصل اولدی . پرنس مشارالیه بو عودت یولجاغنده دخی
 صید وشکاره اولان آرزولرینی تطمین ایده میهرک مذکور قریه نك
 جوارنده بولنان اورمانلره لاجل الصید عزیزت و صید ایلدیکی قره جه
 نوعندن (کتمبور) دیدکلری بر حیوانك باشنی مستصحباً آقشامه
 ریب عودت بیوردیلر و کیجه یی بوراده کچیرمه که قرار ویردیلر .
 ایرته سی کون شفقله برابر اورادن حرکتله فرداسی کون قبل طلوع
 الشمس (شامبی) قریه سنه مواصلت ایلدک ؛ بوراده برایکی ساعت
 آرامدن سو کره واپورمز ینه یولسه دوام ایلدی ؛ اثنای راهده
 پرنس حضرتلری اوچ سو آغیری صید ایلدی . مشارالیه ک
 نشانیلقده کی مهارت صیادانه لری حسیله تفنک ایله صید ایلدکلری
 بو سو آغیرینک سودانلیرجه صورت صیدی بر وجه آتیدر :
 سودانلیرک مزراقلری انواعندن (حربه) تعیر ایتدکلری بر آلت
 مخصوص واردرکه اوجی دستره کی دیش دیش اولان بومزراق
 بر کره حیوانك جسمنه باتیرلیدی ، صاپلانیدی محل پاره نینجه بردها
 چیقمو بیلمز ، ایشته بوتایر جارحانه یی حائر اولان مزراغک صاپنه
 صیاد صاغلام برایپ باغلاقدن وایپک دیکر اوجنه سو یوزنده
 مانثار کی یوزر بر نوع قباق ربط ایتدکدن سو کره بر طرز عجیب
 و مهارت مخصوصه ایله حیوانه یاناشارق التده کی مزراغی کمال سرعت
 و قوتله حیوانك وجودینه صاپلار بر اقیرو وایپک نهایته باغلادینی قباق
 دخی سو یوزنده یوزمه که باشلارکه حیوانك سو آلتنه بولندیغی محلی
 اخباره مخصوص قلاغوز خدمتی ایفا ایدر ؛ صیاد ارتق برایکی ساعت
 قباغی تعقیب ایله وقت کچیرر ، بومدت ظرفنده حیوان جان اجیسیله
 هر طرفه قوشار یوریلور و جرحک شدت تأثیرندن بعضاً صویک یوزینه
 چیقوب ظالمغه باشلار ، ایشته بوتاناده صیادلر حیوانی اورتله ربنه

الله) در شیخ‌لری هر سنه شهر صفرده ریاضت ایچون گوشه‌اعتزله چکیلوب خلوته داخل اولورلر، یدی کون کیمسه ایله کوروشامک ایچون خلوتخانه قوسنه بر قوجی براقیرلر؛ یدی کونک انقضا سنده شیخ خلوتدن چیقار، ذ کور وانات درویشانی دعوتله حلقه ذکر قوریلور، اعتقاد لر نجبه بویله بر اجتماعده موجود قادی نلره تقرب مباح عد اولندیغندن ذ کور ختامنده ذ کور وانات هپسی شیخک الی اوپدکن و شیخ کندی نفسی ایچون بر قادین انتخاب ایتدکن صوکره هر کس ایسته دیکی قاری بی آغوش وصاله آلیر؛ (زبالعه) قادی نلری هر ولایتک نسوانندن دها کوزدلرلر، اکثر نسوانک لونلری بیاض ویناقلری قیرمزی یه مائلدر، بتون اهالیسی نعمت و ثروته مالکدر؛ ارککلر قاریلری کبی وجودلرینه یاغ سوررلر، روایح عطریه استعمال ایدرلر؛ بونلر عربلردن احتراز ایتدکلری کبی عربلرده اولردن صاقینرلر، فقط بعض عربلر بونلر ایله اختلاط و ساحر اولدق لرینه اعتقاد ایدرلر. اصول معاشرت و طرز معیشت بدویانه لرینی، صیره سی کلدیجه بیان ایتدی کمز سودان اهالیسنک تشعب و انقسام ایلدیکی قبائل مختلفه ایله بونلرک موطن و مأوالری حقیقده سیاحتمز میانته تقریق و انتخاب ایتدی کمز تفصیلات آنقه بی - بر مذهب خامس شیخنک ارشاد ضلالت معتاد ایله ذ کور واناتک مشتهیات بهیمیه لرینی اجرا و تطمین ایچون، کیفیت اجتماع و موافقه شنیه لرینه دائر و یردی کمز معلومات متممه ایله - طاتلی (!) یرنده براقه رق انظار قارئین کرامی، واپورمزک - اوچ کیجه متوقف بولندیغی منتهای حدود سیاحتمز دن - صورت عودتیه بقیه سیاحتمزی احتوا ایدن مشهودات و معلومات آتیه مزی تعقیبه اماله ایتمک ایسترر.

فی ۳ شهر صفر ۱۳۲۷ سنه هجر یسنه متصادف ۲۴ فبرایر ۱۹۰۹ سنه میلادنده مصره عودت ایتمک اوزره واپورمز مذکور (بور)

(بنوحسین) : بونلرہ اولاد (ابوروف) تسمیہ ایدرلر ، ائک بیوک بادیه جبل سقدی ایله مویہ دن امتداد ایدوب سنارک منتهای حدودنده کائن (خورالدلیب) ہ قدر ممتد اولان جزیرہ ده اقامت ایدرلر . ائک مشهور مرکزلی نیل ازرق اوزرنده (سیرو) یہ قریب (ابوحمار) درکہ بونلر جزیرہ نئک وسطنده ساکن جسم برقبیلہ در .

(العلاطیون) اھالیسی اکثر بادیه نشین اولوب (حدیبات) دن (مشرع التولہ) یہ قدر نیل ازرقک غربنده ساکندرلر . گرک بونلر وگرک بالادہ ذکری کچن قبائل ستہ (جھینہ) قبیلہ سنہ انتساب ایدرلر . بونلرک ہپسنہ بردن : حمدہ ، عقلیون ، رفاعہ الشرق ، یاخود جھینہ - الشرق دینیلیر . قواسمہ ، لحوبین ، بنی حسن ، علاطین ، رفاعہ الھوی ویاخود جھینہ العرب وشبہ جزیرہ سنارہ دخی (ہوی) عنوانی ویرلر . فقط (رفاعہ) نیل ازرق اوزرنده مشهور برولایتدر .

(الزبالعہ) سنار جزیرہ سنندہ (رھد) ایله (دندر) ارہ سنندہ کائن ولایتلردہ ساکن وطقوز بیک نفوسہ بالغ برطائفہ در ، اخلاق وعاداتہ سائر عربلر کییدرلر ، انجق عربدن فرقلری شیعی المذھب اولمایدر . سودانده مات خامسہ نامیلہ معروف اولان بوقومک زعم واعتقادلرنجہ مذھبلرینک مؤسسسی (اباجرید) نام کیمسہ اولوب بوشخصدن بشقہ نبی بیلملر و مرقوم اللھک رسولیدر دیرلر . مرآوم اباجرید نیل ازرقک شرقندہ (کرکوج) ایله رصیرص ولایتلری ارہ سنندہ کائن (حلة بنترقا) مملکتندہ مدفوندر . تربہسی اوزرنده برطاقم رموز و اشارات موضوع اولوب زیارت واذکار ایچون هرکس اورایہ کیدوب تجمع ایدرلر ، اوراد وازکارلی : (لا الھ الا اللھ ابو جرید نبی

(شبابلہ) - کہ بالادہ ذکری سبقت ایتمش ایدی - ثروت وسامانہ مالک وطریق تجارتہ سالک برقومدر ، ملک فونجک عہد وزمانندہ شیخلرینک مرکزی (مسلمیہ) ولایتی ایدی .

(الشامباتہ) مرکز لری ودالعباس وسنار ولایت لری ارہ سندنہ (شہباتہ) در . اکثریتہ تجارتدر لر .

(الیعقوباب) برقولہ کورہ حسب ونسب لری (جعلین) قبیلہ سنہ منسوب اولوب سنارک جہت جنوبندہ سا کندر لر .

(بقارہ محارب) : سنار ؛ جبل سقدی ، ومویہ ولایت لری ارہ سندنہ کائن جزیرہ دہ پراگندہ اولہرق منتشردر لر .

(العقلیون) قبیلہ سی اکثری بادیه نشین اولوب (دندر) نام ولایتدہ ونیل ازرق ارہ سندنہ اقامت ایدر لر .

(الحمدۃ) قبیلہ سی (دندر) ورہد ولایت لری بینندہ سا کن برطاقی خانہ نشین وبرطاقی بادیه نشین اولوب ایکی شیخ لری واردر ، کہ بری (دبرکی) دہ مقیم ودیگری حبش جہتدہ سنار اتہاسندنہ کائن (دُنکر) دہ سا کندر .

(القواسمۃ) قبیلہ سی سنارک اک مشہور قبائلندن اولوب سنارک جہت شمالندہ (غابۃ التریہ) نک اتہاسندنہ اقامت ایدر لر ، بونلردن ذکری کچن (العابدلاب) و (کاتیر) نیل ازرقک شرقندہ (رققہ) و (رصرص) بینندہ سا کندر لر ، مرکز لری (کرکوج) در ، زمان قدیمدہ وملك فونجک عہد حکومتندہ بونلرک شیوخ عظامندن بری قیام ایلدی .

(اللوویون) : اکثری بادیه نشین اولوب نیل ابیض ایلہ (کوه) وجبلین بینندہ اقامتلہ جزیرہ داخلندہ جبل سقدی ومویہ ولایت لری نہ قدر تمت اولور لر .

(دغیم) وانلردن (علی ودخلو) نام ذات محمد احمد دھدینک
ایکنجی خلیفہ سیدر .

(کنانہ) عم دغیمک ذریتلردن اولوب مرکزلی جمعان
وبونلرک ایکسیدہ نیل ایضک شرق وغربندہ و(ابا) نام جزیرہ
جهتده در . و(سلیم) جنوبنده در .

(الرفاعیون) مرکزلی نیل ازرق اوزرنده کاملین بلده سی
اولوب (جهینه) یه منسوبدرلر .

(المسلمیة) مرکزلی نیل ازرق اوزرنده (الحلہ) اولوب احمد
مهدینک عساکری میانده میدان محاربه ده کسب نام وشهرت ایدن
(شیخ عید) بو طائفه دندر ، مرکزی مسلمیة صحرا سنده (امضبان) ده
ایدی .

(الحلاویون) قبیلہ سنک مرکزی لری (مسلمیة) نک ظہرنده
برجزیرہ اولوب (جهینه) یه انتساب ایدرلر .

(المدنیون) مرکزلی جدلرینک اسمیلہ (ودمدنی) تسمیہ
اولنمش واوراده الیوم جدلرینک تربہ سی زیارتگاہ انام بولنمشدر .

(العراکیون) قبیلہ سی: ابی حراز، عبود، ودمدنی ، ولایتلرنده
ساکن اولوب آل بیتدن جعفر طیار سلالہ سندن اولدقلرینی ادما
ایدرلر .

(الحوالده) کندیلری (جهینه) یه انتساب ایله اکثریت اوزره
(عبود) نام بلده جهتده کائن جزیرہ دروننده اقامت ایدرلر .

(الکواہلہ): قبیلہ سی عبود، ودمدنی، ولایتلری جهتده بولنوب
(زیر ابن عوام) ه انتساب ایدرلر وبونلردن باذیہ نشین اولنلر (رهد) ک
جهت غربی سنده ساکندر . بو قبیلہ نک فروعدن اولان (الحسنات) ،

بونرك امير كيرلری اولان (عبدالله جماع) ملك فونج ايله سنارولایتی تأسیس وتشکیل ایلدی. بناءً علیه نامنه نسبتله (عابدلاب) تسمیه اولمشدر ؛ سنارك تأسیسندن صوكره كندی بیلرنده تقسیم و شیخ لقبه (قری) یی مركز اتخاذایلدیلر ؛ بوندن صوكره شیخك خلفاسی مركز مشیختی حلفایه نقل ایتدیلر .

(عابدلاب) اسمك نهایتده کی (اب) لفظی (بیجاویه) دن مأخوذدر . گرك بونلر كرك سائر عرب قبائلی نزدنده (اب) لفظی عائله ، یاخود قبیله معناسندهر ؛ نیل ابیض ايله نیل ازرقده وبونلرك اره‌سندده كاشن جزیره‌لرده دخی اقامت ایدن بوقبائلك ائك مشهوری :

(الجموعیه) قبیله‌سیدرکه نیل ابیضك غریبنده (ام درمان) ايله (ترغته الخضراء) بیننده ساكن اولوب صاحب تاج وتخت ایلدیلر ؛ بونلرك فروعاتندن ، (الفتحاب) قبیله‌سی ام‌درمان وخرطومك سكنه اصلیه‌سنددر . ؛ عربلك روایتیه كوره : الجموعیه ، سروراب ، جمیعاب ، جعلیین ، میرقاب ، رباطاب ، شایقیه ، بتون بوقبیله‌لرك اجدادی بردر . بوجد اول ایسه (ابو مرخه) دركه نسبی عباسیه‌یه منسوبدر .

خرافات مرویه‌دندر که ابی مرخه‌نك پدری خضر وعموجه‌سی عباس ايله سودانه مهاجرت ایتدكلی هنگامده مرقوم (ابو مرخه) - که پدرینك فرزند وحیدی ایدی - عموجه‌سنك مالك اولدینی یدی قیز اولادینه سودانده لایق ومناسب آدم بولنه‌مدیغدن بویدی قیزی تحت زوجیتیه الهرق بویدی قیزك هر برندن بر اولاد دنیا‌یه كلدیكندن بونلر قبائل سبعه مذكوره‌یه جد اولدیلر .

(الحُسنات) جموعیه قبیله‌سنك جهت جنوبنده ونيلك شرق وغریبنده واقع (قطنه) مركزلریدر .

(ملك سعد) قرداشنك اوغلنى ، احرار دن بر قیزی جبراً غضب ایتمش اولدیغندن، جزا اوله رق دیری دیری طوپراغه دفن ایلدی .
(العوضیه) کندیلرینی (فونج) ك و زراسندن (همج) ه نسبت ایدرلر .

(النفیاب) بونلردن (علی و دسعد) و (عبدالله و دسعد) و الیاس پاشا ام بریر نام ذاتلر ظهور ایدوب محمد احمد مهدینك عسکری میاننده میدان حربده شجاعت و بسالتله نام و شهرت الیلر .

(النافعاب) كذلك مهدینك محاربه سنده بو (نافعاب) نام ذات ایله مشهور (و دالنجوم) [*] ظهور ایتشدر .

(المکابراب) اشقیا و قطاع الطریق اولمقله مشهردرلر .

(اتقریاب) : آتیده ذکرلی کله جك (عابدلاب) ه انتساب ایدرلر .
الیوم بونلرک بیوکلری (ابراهیم و دحمزه) درکه (ام درمان) ده واقع اولان محاربه ده جنود احمد مهدی بیننده کسب نام و شهرت ایلدی .
مصرده ، ابی حمد ایله خرطوم اره سنده نهر نیل سواحلنده ساکن اولانلره (جعلین) تسمیه ایدرلر .

(الجمیعاب) : بونلر (عقبه قری) و (شیخ الطیب) بیننده و سواحل نیلده اقامت ایدرلر ؛ و اونلردن مشهور زیر پاشا - که بحر غزال و دارفورده میدان محاربه ده دلیرانه صولتلر، مردانه شجاعتلر کوستر - مشدر - الیوم دارفورده مقیمدر .

(السروراب) مذکور (جمیعاب) ك جنوبنده شیخ الطیب ایله (کرری) اره سنده (ام درمان) ك شمالنده واقعدر .

(العابدلاب) : مرکز لری خرطوم قربنده حلفا اولوب آتیده ذکرلی کله جك تقسیماتدن بر فرعدر ؛

[*] علی و دسعد ، و دالنجوم کبی تعبیرلر عربلرجه بالترخیم علی ولد سعد ، و دالنجوم مقامنده استعمال اولنور .

قسمہ منقسم اولوب: (الوہاباب) (الکبانہ) (السلیمانیہ) (الکجوباب) (والخبراء) ناملریلہ یاد ایدیلرلر .

(الرباطاب) مناصیرک جہت جنویسنده واقع اولوب اوچ شعبہیہ آیریلرلر: البدریہ، الفرانیب الضعیفاب . بونلر طلاقت لسان ایلہ ، حاضر جوابلق ایلہ مشهوردر؛ سودان اہالیسنجہ اصحاب ککر وطاقیہ، ترکیبک زبان زد اولدیغنه و (ککر) کلمہ سنک ملوک وامرانک قاعد اولدیغنی کرسی و (طاقیہ) نک باشلرینہ وضع ایلدکلری تاج معناسنه کلدیکنہ نظراً اگلاشیلیرکہ : بو طائفہ صاحب تاج وتخت ایدیلر .

(المیرفاب) رباطابک جنوببنده واقع اولوب مرکز لری (بربر) در، درت (بدن) ہ یعنی درت شعبہیہ اتقسام ایدرلرکہ : (الصیام) (المصطفیاب) (اللبیاب) و (الرحاب) ناملریلہ یاد اولنان بو طائفہ دخی بالادہ کی ترکیب سودانی یہ کورہ ، صاحب تاج وتخت ایدیلر .

(الجلعیون) سالف الذکر میرفابک جہت جنویسنده اقامت ایدن بوقیلہ سودانک مشهور قبائلندندر . من القدیم بسالت وشجاعتلہ معروف وسفر وسیاحتہ محب اولان بو طائفہ بتون اقطار سودان وحبشہ منتشر اولمشلردر؛ کیتدکلری وتوطن ایتدکلری مملکتلرده اولاد وعیال صاحبی اولورلر ، ہر زویہ کیدرلرسہ اورا اہالیسنک لباسنی تلبس ایدرلر ، تزیناتلریلہ کندیلرینہ آرایش ویرلر ؛ صاحب ککر وطاقیہ بونلردر ؛ بو طائفہ ایلہ فونج آراسندہ پک چوق محاربہ لر وقوع بولمشدر . شایقہ ایلہ کندیلرینہ همجووار اولان (الشکرکیہ) و (کواہلہ) نام بادیہ عربلریلہ دائماً محاربہ ایدرلر ایدی ؛ اوتوز قرقدن متجاوز فرقلرہ تقسیم اولنوب ازجملہ عمران، مجاذیب ، العباسہ ناملریلہ اتقسام ایدنلر طلبہ فرقلریدر . ملوکلری سعداب - کہ ملک نمردر - یوقاریلردہ ذکر کی کچدیکی اوزرہ اسماعیل پاشانی برصورت غدارانہ دە حیا احراق ایدی ؛

ساکن اولوب آت ، قویون ، کچی و طیور اهلیه بسارلر وزراعته ،
صناعته ، تجارته و تحصیل علم و معرفته میل ورغیتلری فوق العاده در .
فقط بادیه نشین اولانلرک اکثری صحرا و بیابانده بولنورلر . کردوفان
ودارفور اهللیسی دوه ، اینک ، آت ، حمار بسله‌رلر ؛ عادات قدیمه‌لرندن
اولدینی اوزره صید و شکار ایله اشتغال و یاغ‌مور اولان یرلره انتقال
ایتمکدن و چوبانلق ایله مشغول اولمقدن خالی قالمازلر . بو بادیه نشین
عربلرک هر یرده عادتلری (غزوه) در ، یعنی یکدیگرک مال و منالی نهب
و غارت ایتمک عادات و حشیانه‌لرندنر ؛ سودانده عرب نامی یالکز
بو بادیه نشینلره و یریلیر ؛ خانه نشین اولان قبائلک هر یری منسوب
اولدینی قبیله‌نک ، یا خود ساکن بولدینی مملکتک نامیله یاد اولنور ؛
بونلرک کیمی صحابه‌لره ، کیمی آل بیته منسوبیت ادعاسنده بولنورلر ؛
قبائل عربک اک مشهورلری نیل کیرک سواحندنه اقامت ایتمکده در .
(الشایقیة) خانه و بادیه نشیندلر ؛ براقچ قسمه منقسم اولوب اک
مشهورلری : (العادلاناب) (السواراب) (الحنیکاب) و (العماراب) در ؛
(فونج) ک ایام حکومتده قوی بر حکومت ایدی ، اسبق خدیو مصر
مرحوم اسماعیل پاشا بونلرک اوزرینه عسکر سوق ایدرک غالب و مظفر
اولدقدن صوکره عسکردن برضابطی اورایه مأمور ایلدی : بو طائفه
شجیع ، کریم الطبع مهمان نواز و علم و معارفه مجبر ؛ طلبه‌لری ایکی
فرقه اولوب (الدویحیة) و (العونیة) در . فقط (الدویحیة) - که
مکه مکرمه‌دن کیش اولان (عبدالرحمن ودحاج) ک سلاله‌سندندر -
صلاح و تقوا ایله شهرت بولوب تربه‌سی مرویه قریب (دویم) ده
زیارتگاه آنامدر .

(المناصر) بونلر در دنجی شلاله ایله ابی حمد بیننده ساکن ویش

نقوسه بالغ ایدیلر؛ مصرک فتوحاتندن اقدم بونلرک (جبل ساس) ده
 ملك وامیرلری وار ایدی؛ الیوم انسال و ذریتلری اوراده مقیمدرلر.
 (اهل سکوت) جبل دوشه ایله حلفا قریبنده ایکنجی شلاله بیننده
 ساکندرلر .

(اهل حلفا والدر) بونلر حلفا وسبوع بیننده ساکن و اکثری
 ترك ذریتندن متشکلدر .

(الکنوز) بعضره کوره بونلر نجد و عراقدن کلوب (سبوع)
 بلده سیله برنجی شلاله بیننده توطن ایتمشدرر ، مملکتلرنده زراعت
 و جباکتله؛ اینک، آت و قویون بسله مکله مشغول اولورلر، مملکتلرندن
 چیقوب مصره کیدنلر : سکز طقوز یاشنده ایسه قوندره بویاجیلغی
 صنعتته؛ و مسن و ساحوردده ایسه بیوک ذوانک قوجیلق خدمته و شاب
 و کنج ایسه خدمتکار زمهره سنه داخل اولورلر. بونلر مصرده نظافت
 و طهارتیله شهرتیاب اولقله برابر سودانده مکر و حیه ایله اشتهار
 ایتمشدرر؛ دونقلا اهالیسی انسان دریسی التده محتفی بر شیطاندر
 مآئنده اولان : « الدنقلاوی شیطان مجلد بجلد الانسان . » جمله‌سی
 ضروب امثال سودانیه دندر .

(العرب) سودانده ساکن اولان اهالینک قسم اعظمی عرب
 جنسیدر. بونلر اصالة، عقلاً و ذکاوة امور و اسباب مدنیه و ترقیات
 سائرده مرجح و افضلدرلر؛ اشعه انوار اسلامیت سودان طرفنده
 لمعه پاش فیوضات اولدقدن سوگره بونلر مصر و یاخود بحر احمر
 طریقله کلوب سودانک هر طرفنی تدریجاً استیلا و تسخیر ایلدیلر
 و کندیدلرندن ملوک انتخاب و نصب ایتدیلر . گرك خانه نشین و گرك
 بادیه نشین اولان بو طائفه‌نک اکثری نیل نهری ، یاخود بحر ازرق
 و ابیض سواحلنده ، یاخود بو دکزلرک ماوراسنده کائن جزیره لرده

سنه سنده بورالریخی فتح و تسخیر ایلدیکی زمان بوحوالیده توطن ایدن ترکر عدد نفوسجه (نوبه) اهاالسندن دها زیاده ایدیسهده عربلردن زیاده دکل ایدیلر ؛ قدیمأ نوبه الاصل اولانلر بجه اهاالیسی کبی دین وثینده قالدیلر ؛ مصرده دین نصارا انتشار ایتدیکنده سنه میلاد : ۵۴۵ تاریخده عرب مسلمانلریله محاربهیه قیام ایلدیلر ، ۱۳۱۸ سنه میلادیهسنه قدر دوام ایدن بو محارباتده ترکرله عرب اسلاملر اولنره غالب ومظفر اولدیلر، بوطافه کندی لسانلریخی محافظه ایدوب لسان اصلیزی اوزره قالدیلر، مجاهدین اسلام نوبه لسانی اوکر نمشلر ایسهده گرك عربلر، گرك ترکر کندی لسانلریخی کلیأ فراموش وظائب ایتدیلر ، بناء علیه جملهسی مختلف لهجه اوزره الیوم نوبه لسانی تکلم ایدرلر . (محس) و (سکوت) اهاالسنک لهجهلری آری اولوب جهت جنوبلرنده (دقله) وشماللرنده (کنوز) اهاالیسی دخی دیگر بر لهجه اوزره تکلم ایدرلر، عربلرله مختلط اولدقلری ایچون اکثری عربجه تکلم ایده بیلیرسدهده عجمی اولدقلری لهجه وشیهولرندن اکلایشیلر. بو اوج جنس اهالی هر بری کندی جنسیتیه مقتخردر، فقط سودان داخلنده ساکن اولان اهالی بولندقلری مملکت ، ناحیه وقریه نامیهه بیلیئر .

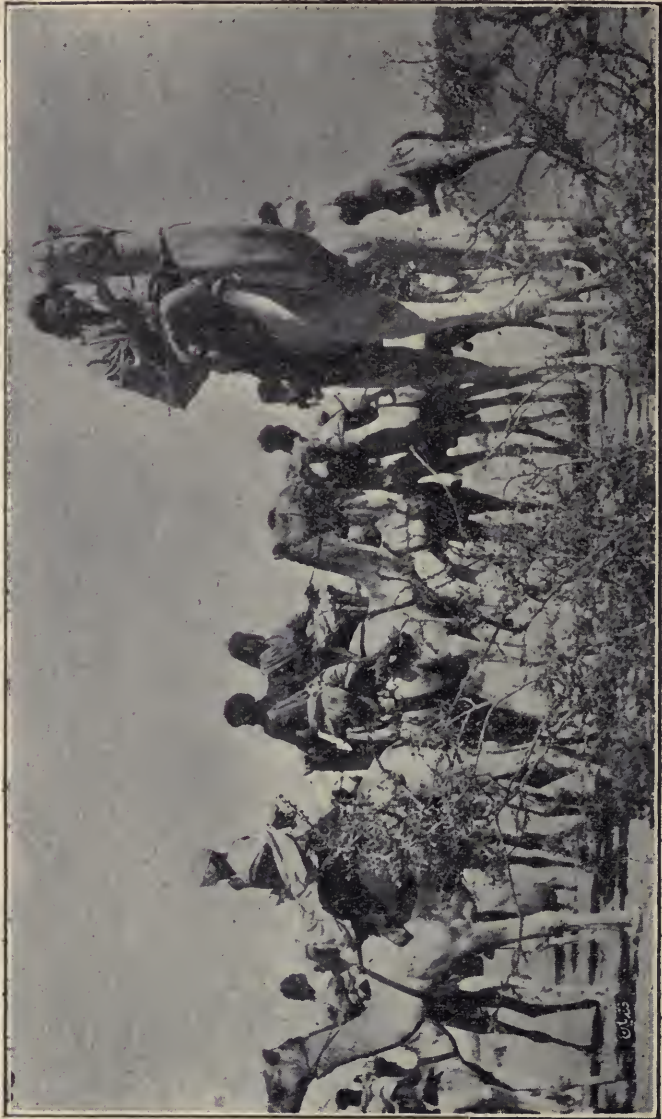
(الذناقله) نهر نیلک اوچنجی ودردننجی شلاله لری بیننده بولنان قبائل مختلفه میاننده اک مشهور اشراف قبیله سیدرکه کندیلرینک آل یتیه منسوبیتی ادعا سنده بولنورلر ، از جمله انلردن بری مشهور محمد احمد المهدیء سودانیدر .

(المحس) مملکتلری اوچنجی شلاله ایله (جبل دوشه) بیننده واقع اولوب بولنر عید بن کعب عباس سلاله سندن بولندقلری ادعا ایدرلر ؛ روایتیه کوزه بولنر (دارالمحس) ه کلدکاری زمان یتیش بیك

(بنو عامر) بونلر (حور) نامنده اولان گولك شرقده
 (عقیق) دن (سنهت) ه قدر ساكن اولورلر ، زمان قدیمده
 بومملکت قیام ایدوب سناره تابع اولدی ، بونلرک دوه‌لرینک (سنم) :
 اورکچی طولاً بر متره دن زیاده در . بونلر ۱۶ ویا دهها زیاده
 قبیله‌یه منقسمدر ، ائک مشهور قسمی : (النساتاب) درکه ریاستی
 حائز اولورلر . کندیلرینی (جنلین) طائفه‌سنه نسبت ایدرلر ،
 بونلردن (بجه) و (خاس) اسملریله معروف اولان طائفه
 سودان عربلری نزدنده محقر اولدیغندن ضرب‌المثللرنده : بجه و خاس
 اهاالیسی ناسک‌ک اوجوزیدر . مآئنده اوله‌رق (اَلْبَجَه وَ الْخَاسِ
 اَرْخَصُ النَّاسِ) دیرلر .

(الحباب) بنی عامرک جهت شرقیسنده (رأس قِصَّار) دن
 (مصوع) ه قدر ممتدر . ایوم بونلرله بنی عامر سودان حکومتیله
 (اَرْتْرِيَا) حکومتی بینده مشترکدرلر .

(النوبة) مصرده (برابره) یعنی بربری اسنمیله معروفدرلر ،
 نهر نیلک سواحلنده برنجی و دردنچی شلاله بیننده کائن وادیلرده ساکن
 و اوچ جنس ایله مختلط ، یعنی اصل نوبتلی عرب و ترک جنسلرندن
 مرکب بر قومدر . فقط نوبه اهاالیسی کبی ایتیوییه قدیم مملکتی تألیف
 و تشکیل ایدن شعباتک بقایاسیدر ، بعضلره کوره بجه اهاالیسنک
 جنسلری بردر ، بعضلره کوره (کردوفان) ک جهت جنوبیسنده بونلان
 سیاه (نوبه) لیلره لاحقدرلر ، فقط هر ایکی فرقه‌نک قوللری تخمین
 اوزره اولدیغندن روایتلرینه صورت صحیحدهه اعتبار اولنه‌ماز ، بونلرک
 عددرلی شمدی پک آذر ، درت یوز نفوسه انجق بالغ اولور ، فقط
 بعدالفتح عرب مسلمانلری بورالره کلوب توطن ایتدیکندن بونلرک
 قسم اعظمی عربدر ؛ جتتمکان یاوزسلطان سلیم تاریخ میلادک ۱۵۲۰

هندو اهالیسی

(الخلائقه) : مرکز لری (کسلا) در ، بونلر هندوه لرایله
خند و حکومته میالدر .

سناکی و ساثر اشیا کتیروب فروخت ایدر لر و بغدادی و امتعه صاتون آلهرق سحر الرینه عودت ایلر لر . فاتح مصر عمرو بن عاص جبل مقطم اوزرنده مبنی (مقوقس) قلعه‌سنده محصور قالدینی هنگامده مشارالیه حضرتلرینی محاصره‌دن تخلص ایچون امیر المؤمنین عمران خطاب حضرتلری ، اوزمان عساکر اسلامک دردنجی قوماندانی بولنان زیر ابن عوام حضرتلرینی کوندرمشلر ایدی که قوماندان مشارالیه و داعیتیه ارسال بیوردقلری نامه‌هایونده : (بن سکا درت بیک مجاهد کوندرم ، هریری بیک مجاهد اوزرینه بر قومانداندرکه بیک نفره مقابلدر « بیورمشلر ایدی . احتمالدرکه زیربن عوامک قومی طائفه‌مرقومه ایله اختلاط ایتمشلردر ، زیرا اونلرک رئیسی ایدیلر .

(البشارین) ، یاخود (البشاریه) بونلر اوچ فرقه اولوب برنجیسی بحراحر ساحلنده قیصردن جنوبه طوغری سواکن حدودینه قدر ، ایکنجیسی (اتبرا) نام کولک اطرافنده ، اوچنجیسی (عتبا) جزیره‌سنده متمکندر .

(الأُمُرَّار) طریق بربرده سواکن ایله (بئاریاب) بیننده واقع جسم بر قیله‌در ، اقسام متفرقه‌یه انقسام ایدن بو قیله‌نک اک مهمی (موسیاب) درکه قیله‌نک شیخلری اونلردن و مرکزلری (ازیاب) در . (الهدونده) (بحه) نک اک قوی ونفوسجه اک بیوک برقیله‌سیدر ، روایته کوره یاریم ملیوندن متجاوزدر؛ بونلر (خوربرکة) . (اتبرا) بیننده و بربرله سواکن یولنده کائن صحاریده وطن ایتمکده در؛ قبائل شتایه منقسمدلر . روایته کوره اوتوز قیله‌یه بالغ اولان بو قیله‌نک اک مهمی (الویل‌الیاب) و قیله‌نک شیخلریله مرکزلری کسلانک شمالنده (فلک) بلده‌سنده در . دیرلرکه بونلرک اسملری سیاه معناسنه اولان (هدا) دن مشتقدر ، و (اندوه) قیله معناسنده در ، بعضلر بشقه معناده تفسیر ایلشدر .

وطیعیه باقلنجه بونلر سلاله زنجیه دن اولموب دیگر سلاله دن اولسه
گرکدر ، بونلر سیاهلردن صوگره سودانده ائ قدیم شعباتدن ایسه ده
عن اصل سودان دن نشئت ایتمیشلردر . بلکه عهد قدیمده آسیادن
مصره ویاخود بحر احمر طریقله بورالره هجرت ایدنلردر . بجه اها ایسی
بو آنه قدر دین و (ثنیه) ده قالمشلردر . اوزمانلرده اسلام جزیره العربده
ساکن ایدیلر تاریخ هجرینک قرن اولنده عرب مسلمانلری سودانه
هجرت ایتدیلر ، وفرائض دین اسلامی واحکام شرع شریف احمدی پی
انلره تعلیم ایلدیلر (بیجاویه) لر کندی اغتلبنی بوکونه قدر محافظه
ایدوب حال قدیم بدویتلرنده قالمشلردر ، بونلر گرک چهره و سیاچه
گرک رسم وعادتجه بادیه نشین اولان عربلره بگزدرلر . انجق بونلر
بادیه نشین عربلردن دهاسمروخویسز وشربردلر . حیوانلری دوه ،
قویون ، وکچیدن عیارتدر ؛ بونلر متعدد قبائل عظیمه وهرقیله ده
برقاج عمارت و بطون شعباته منقسم اولوب بوجه آتی بیان اولنور :
(بدانات) نامیله معروف ودورت عمارته منقسم اولان (العباده)
دن برنجیسی : (العشاب) درکه (قنا) و (کورسکو) بیننده واقع
صحراالرده منتشردرلر ، شیخلرینک اقامتگاهی اسواندر ، مشهور
قویولری : أجمر ، أقات ، أبرق نامنده در ، ایکنجیسی (دراو) ایله
بربر بیننده کائن (ملیکاب) درکه مشهور قویولری (المرات) قویوسیدر .
شیخلرینک مرکزی اسوانک جهت شمالنده واقع (دراو) در .
اوچنجیسی : نیلک ساحل شرقی وغربینده قنا و کورسکو بیننده
متفرق برحاله بولنان (الفقراء) در ، شیخلرینک محل اقامتی
(ادفو) قربنده (رومادی) در . دردنجیسی : (العبودین) ایله
(شنایر) - که نیل نهرینک شرقنده قنا و کورسکو بیننده در -
شیخلرینک مرکزی کورسکونک شمالنده سیالتدر ، بونلرک اکثری
مصره تابعدر ، بو طائفه نیل طریقله اسوان شهرینه دوه ایله کمور ،

ضد و دشمن در لر. (المسالت) جهت جنوب‌ده قرایله همسایه و مجاور در. (سمیار) مرکزی سمیار اولوب مسالته همجوار در، روایت کوره قر، مسالیت و سمیارک لسانلری یکدیگره پک یاقیندر، گویا اوج شیوه و لهجه اوزره برلساندر.

(الزفاوة) بونلر ایکی فرقه در، بری: (دار قر) ک شرفده واقع (زفاوة کبا) در و نزدلرنده پک چوق آت و حمار موجود در، دیگری: (الفاشر) ک جهت شمالیسندن درت کون مسافه اوزاقده (زفاوة الدور) در، بونلرک (دارا) ممالکندن (کملت) نامنده بر فرعی واردرکه کندی لسانلریخ اونودوب عربجه تکلم ایدرلر.

(البرتی) بونلر کندی لسانلریله قونوشدقلری کبی عربجه دخی سویلشیرلر، مرکزی (الفاشر) ک جانب شمالیسندن اوج کون مسافده (جبل تقابو) درکه جسیم برقیله در، و (أسمر) اقصای شمال غریبه واقعدر. (المیدوب) مرکزی جبل میدوبدر، تقا بونک شمال شرقیسنده اوج کون اوزاقدر، دوه قویون بسلهین بوطانقه طریق اربعینده ساکن درلر.

(البدیات) نظرون قویولرینک جهت غریبسنده بادیه نشین بر قومدرکه بو آنه قدر دین (الفتشیه) ده قالب اشجاره عبادت ایدرلر، مع هذا هر طرفی مسلمانلر ایله محاطدر.

(البعجة) بونلر نجات و بیجه دینلن قیله درکه؛ وادی و صحرای شرقیده نهر نیل و بحر احمر بینلرنده ساکن و ایثویسای قدیمک بقیه شعباتندندر، بونلر زعملرنجه کوش بن حامک اولادلری بعدالطوفان سودانه هجرت ایدوب کندیلری ده اوسالاه دن اولدقلری ادعا سنده درلر. سیاهیلره شبیه و غیرشیه اولان ایله شعبه نک زعم و ادعای صحته قرین و یاخود صورت قطعده قرین قبول دکلدر؛ قرآن تاریخیه

(البرقد) مرکزی (جبل حُرِيز) و (جبل مرہ) بینلرندہ واقع (جبل مسکو) در ، روایتہ کورہ بونلر بو کونہ قدر نزدلرندہ بولندر دقلزی برصنہ سرآ طاپارلر ، بونلردن (اب درق) نامیلہ معروف بر شعبہ وارد کہ لسان اصلیرینی غائب وفراموش ایتمشلردر .
(المیمۃ) مرثی (فا فا) در ، کردفاندہ بوقیلہ دن بر شعبہ دخی بتون بتون عربلشمشر و کندی لسانلیرینی اونوتمشلردر .

(المراریت) مرکز لری (جلی) (کبکیۃ) و (کُلکُل) بینندہ واقعدر ، بونلر دخی عربلشمشر و لسان اصلیرینی اونوتمشلردر .
(العورہ) بو طائفہ جبل مرہ نک جهت شمال غربیسنده مراریت ، (کبکہ) یہ همجواردر .

(کاجۃ البدو) بونلر ک مملکتلری ، (ام شنفہ) نک جانب شمال شرقیسنده کائن کردوفان اراضیسنده بولنان (کاجہ کتول) دن فرق اولنمق اوزرہ (کاجۃ البدو) تسمیہ ایدلمشدر . بونلرزرافہ صیدوشکاریلہ قلقان اعمالندہ مشهوردرلر .

(الداجو) مرکز لری (دارہ) نک جهت غربیسندن ایکی کون مسافہ بعید جبل (داجو) در ، روایتہ کورہ بونلر التجردن اول مملکتلرینک ملوکی ایدیلر ، طاشدن مصنوع (گنقرہ) تسمیہ ایتدکلری برصنہ سرآ عبادت ایدرلر .

(رُونق) داجونک جنوب غربیسنندن و (البنقو) (دارہ) جنوبندہ . (القمر) مملکتلری (دار القمر) و مرکز لری (کُلکُل) ک جهت شمالیسنده اوچ کون مسافہ بعدندہ (ابو عشر) اولوب حکمدارلری الفور سلاطینک دامادلری ایدیلر .

(نامہ) جهت غربیسنده کائن (قمر) مجاور اولوب قمریلرہ

مملکتک الڤ قديمدرلر؛ زعم ايدرلر که کندیلری (کوش بن حام) اولادندن اولوب طوفان دن صوگره بورالره هجرت ايلشیر ؛ بونلرک قسم اعظمی سودان مصری داخلنده دارفور ولايتنده وسودان غربی یه منسوب وادی ، کانم ، باجرمی ، بورنو ، سوکوتو وملی ممالکنده متمکن زنجیلردن دها عاقل ومتمدنلر ؛ بونلر چهره وسياجه ، حرکات ورفتارجه سياهیلردن زیاده عربلره قریب ومشاهدلر. ازمئه قديمده بونلر سیاه عربلر کبی (الفتشیه) مذهبنده ایدیلر ، انواراسلامیت بو طرفلره لمعه پاش اولدقدن صوگره بو حوالی یه هجرت ایدن عربلر بونلره علوم دینه وفرائض اسلامیه بی تعلیم ایتدیلر .

بونلر قویون ، آت ، چنדרبسیرلر؛ زراعته ، صنایعه چالیشیرلر؛ قبائل مختلفه یه منقسم و آیری آیری لسانلره متکلم اولان بو قبیله نڤ کندی جنسلرندن حکمدارلری واردر . الڤ مشهورلری :

(الفور) قبیله سیدرکه مرکز لری (جبل مره) در، عربلر بونلره اختلاط ایدوب قوی وجسیم بر ولایت تأسیس وتشکیل ایتدیلر بو ولایت ۸۴۸ دن ۱۲۹۱ تاریخنه قدر دوام ایتشدر . سلاله لرندن ایلک حکمدارلری (کنجاره) ایدی ، ونی عباس سلاله سندن اولدقلری نڤ ادعا ایدرلر ایدی ؛ (المسبغات) یعنی یدیلر کردوفانده اجرای حکومت ایتدیلر ، (التجر) : مرکز لری جبل مره نڤ جهت شریقسندن ایکی کونلک مسافه ده واقع (جبل حریر) اولوب سائر قبائلدن فرق وتمیز لری باشلرینه باغلا دقلری سیاه صاریقدر : روایت ایدرلر که (کنجاره) دن اول بونلر ملوک وممالکه مالک ایدیلر . فقط ملوک کنجاره غضباً انلرک الندن آلدی ، بناء علیه اهالیسی اوکوندن بری علامت حزن وماتم اوله رق باشلرینه سیاه صاریق صارارلر ؛ (الجبلاویون) ولایاتک جهت غربیسنده (جبل مول) ده سا کندرلر .

دنکا اھالیسنگ ، کریتی دیدکری صو آئغیری باشنگ اطرافندہ ، باراملری .

(الفراتیت) : بحر غزالک شمالنده و دارفورک غرب جنوبیسنده ساکن قبائل متفرقه در ؛ از جمله بوقبائل دنقو ، کارا ، فنقرو ، بنه ، بایه ، فروقی ، وشالا نامریله متعارفدر .

(النوبة) کردوفانک جهت جنوبیسنده کی طاغلرده متوطن انبه قبائلندن اولوب ایچلرنده سیاه رنگ آرز بولنور ؛ متوسط- القامه ، جسملری طواغون ، و اخلاقلری فسادر . موسم صیفده عربلر صومالی ایچون بوقبیله ننگ مملکتلرینه کلوب کیتدکلری جهتله اکثری عربجه تکلم ایدر . محمد مهدینک محارباتندن اول ۵۰,۰۰۰ نفوسه بالغ اولدقلری تقدیر ایدلمش ایدی ، الآن بومقدارک نصفه بالغ دکلدلر ؛ زنجیلرک اک مشهور قبائلی نیل ازرکک اوست طرفلرنده وسنار و فازوغلی ممالکنک نهایتلرنده ساکندرلر .

(البرون) (خوراللیب) ک جنوبنده وسنار جزیره سنک نهایتنده کاشن طاغلرده توطن ایتمکده در .
(الجبلايون) فازوغلی مملکنی داخلنده و (فامکه) ده اقامت ایدرلر .

(التمز) فامکه ننگ شرقنده و (اللانقسنه) ننگ غربنده ساکن اولان اهالیسی قطاع الطریق و فنا آدملردر .

(البرته) الآن حبشه تابعدر ؛ فامکه ننگ جهت جنوبنده واقع اولوب (بنی شنقول) ساکنلرندن اولان بو طائفه قبائل زنجیه میاننده اک مشهور قبیلهدر . وقتیله عربلر کلوب بونلری غارت و تاراج ایدرلر ایدی . بونلردن اسیر اخذیله لاجل التجاره هر جهت کوندرلر ایدی ، فقط حکومت برمدتن بری بو حرکات نامشروعیه قطعاً منع ایلشدر .

(شبه السود) : سیاهلره مشابه (Negroid) زنجیلردن صوگره بونلر

دنکا اهالیسی مسلحا سازلقدرده

دنکا اهايسنك ، موران-ديكركى ، اوگوز آخورى

وسماحتہ مائل، تعب و مشقتہ، آجلق و مجتہ متحمل مشہور بر قومدر۔
(نیام نیام) : ترکیه ده نیام یام۔ بین الانام زبانزد اولدینی اوزره۔
انسان اتی ییر بر قوم وحشیدر۔

(البقو) : اودیئہ مرتفعہ جنوبیہ بحر غزال سواحلیندہ ساکن قبائل میانندہ ائ زیادہ ترقی ایتش بر قبیلہ در ؛ آمانیا سیاچلرندن مشہور (شوینفرٹ) دیورکہ سیاہ قبیلہ لر ایچندہ عقلاً ، فہماً اک زیادہ ایلری کیدنلردر . جوارلرندہ بولنان قبائلدن بورونلری دہا یاصی ، یناقلری دہا پارلاق ، سیا و چہرہ لری بشقہ بر یچمدہ وصاچلری اوزون وقیور جق اولمقلہ تفریق ایدیلر .

بونلرہم جوار اولان (دنکا) اہالیسیلہ آرہ لرنندہ کی فرق : بتقو اہالیسنک لونئ ظلامہ مائل قیرمزئ و دنکا اہالیسنک لونئ ایسہ قویو سیاہدر ؛ بناء علیہ بتقو اہالیسنک رنکی سیاہہ مائل قیرمزیدر . بونلر یردن دمیر چیقاروب ایشلرلر .

(القولو) : بتقونک جہت غربیسندہ ساکن اولوب ہیئت و اخلاقہ وعاداتجہ یکدیگرہ مشاہددرلر .

(الجور) مملکتلری دنکا و بتقو آرہ سندہ کائن اولان بو قبیلہ کندیلرینی شلک طائفہ سنہ نسبت و لسانلریلہ تکلم ایدرلر ، بونلر ساژلری کبی اینک و اوکوزہ رغبت واعتنا ایتزلر ، امر فلاحہ پک میال و ہوسکار درلر . دمیر ایشنلہ مک ، آجاج اویمق و تمثال یامق خصوصلرنندہ خیلی معلوماتلری واردر .

(الاجار) : دنکارک فروعدن اولان بوقوم بحر غزال فرعدن معدود (رول) نہرینک سواحلیندہ ساکندرلر ، غدر و خیانتلہ مشہور بر طائفہدر . (المورو) ایسہ (اجار) جوارندہ (یای) نہرینک سواحلیندہ ساکن بر قبیلہدر .

(الدیور) دنکانک جہت غربیسندہ ساکن شلک طائفہ سندن بر فرعدر .

(الشیری) : اقصای بحر غزالدہ یام یام قبیلہ سیلہ ہم جوار اولوب قوت و نظافتلہ متصف ، کسب و کارہ ہوسکار و حال اقتدارلرنندہ عفو

دنگا اهالیسی اینه جانه لاری

(بور) و (شیر) قبیله‌ری خط استوای شمالیده ساکندرلر .
 (الباری) : قبائل زنجیه نك یندیجی طاقمی وسیمیا واخلایجه دخی
 اك كوزلیدر ؛ اك مشهور مملکتلری : کوند ؛ کرو ، وباری ، در .
 (المادی) : بارینک جهت جنوبیسننده واقع اولوب اخلاقجه
 وهیئتجه ، عادات واطوارجه باری اهاالسنه بکزر .
 (الثلی) : نیاتزا کولینک شمالنده وبجرجیلک باشنده ساکن
 اولان بوقیله لسانلرینک شلک قبیله‌سی لساننه مشابته تامه‌سی واردز .
 حتی بعض کیمسه لر شلک ایله بونلرک اصللرینی برظن ایدرلر .
 (اللاتوکا) : بجرجیلک جهت شرقیسننده ساکن اولان بوقیله نك
 کندیلرینه همجوار اولان سیاه عربلرّه هیچ بر وجهله مشابته‌لری
 اولمدینی کبی هیئت وقیافتجه ، اخلاق واطوارجه ورسموعادتجه دخی
 بتون بتون مخالف ولسانلری ده آیریدر . ولایتلرینه کیدوب کشت
 وکذار ایدن سیاحینک رأی وفکرلرینه کوره گرك بونلر وگرك
 حبشستانک جنوب شمالیسنده بولنان (القالا) اهاالسنک اصل وجنس‌لری
 بردر ، بونلر دائما یکدیگریله ضد ومحارب اولدقلری جهتله جمعیتلری
 آزالمشدر . والا ام واقوام آفریقیه میاننده برنجی قوم ایدیلر .
 (المبارک) : مملکتلری بجرجیلک غربنده (المادی) جوارنده
 کاش اولان بوقیله یام یام قبیله‌سنندن بر شعبه‌در ؛ بونلرک اطرافنده
 بولنان قبائلن یگانه علامت تفریق‌لری : بورونلری سائرلرندن بر آز
 دها یاصصی ، یناقلری دها پروزلی ، سیمیا وچهره‌لری بشقه بر بیچمه
 وصاچلری اوزون وقیورجق اولمقدن عبارتدر ؛ بورایه قدر تعداد
 ایتدیکمز قبائل سودانک حدود جنوبیسی وراسنده ساکندرلر .
 (الجالقی) : بالاده کری سبق ایدن (دنکا) دن بر فرع عظیمدر ؛
 بجرغز الک شمال جهتده بر طاقم وادیلرده ساکن اک بیوک قبائلدن واك
 شدیدالبأس وطویل القامه بر قومدر .

واپورمترك لنگر انداز توقف اولديغى مذکور (بور) قريه‌سى
 - ايلرى به حرکاتمز نقطه‌سندن - سياحتمترك منتهاسى وبوحوالى يام يام
 دنيلن قبائل وحشيه‌نك مسكن و مأواسى اولمغله بوراده سودانك
 قبائل مختلفه‌سيه و ظنلرى حقنده بروجه آتى مشهودات ومعلوماتمزى
 بسط وتمهيد ايده‌جكز :

شعوب مختلفه وقبائل متفرقه به انقسام ايدن سودانليرك جمله‌سى
 بش نوعه آيريلير : سياه ، سياهه مشابه ، اليجه ، نوبه وعرب .
 اجانبدين بشقه سودانده تولد ايدن سياهلردر . (السود) : سياهلره
 زنجى وعييد ديرلر افريقانك عن اصل سكانى بونلردر ؛ بو اصل
 قديمدين قبل التاريخ آفريقا سكانى ، علمائى طبيعىون نژونده ، اوچنجى
 سالاله بشريه‌نك اشاغيسيدر ؛ الآن افريقاى جنوبى ، نيل ابيض
 وازرقك يوقازى طرفلرى بونلره منحصردر ؛ بونلر قبائل متفرقه به
 منقسم اولوب هرقيبه كنديسنه مخصوص برلسان ومذهبيدهدر ؛ ذيات
 فنيه وياطبيعه‌دن وكندى جنسلرندن بررئيس وحكمدارلرى واردر .
 كافه‌سى خانه‌نشين اولان بوقبائل فطرت اصايه‌لرني محافظه ايدوب اليوم
 وجودلرى آنادن طوغمه چيرچيلاق وعلم ومدنيتدن بي بهره قالمشلردر .
 كنديلرينه كفايت ايده‌جك قدر اكين اكرلر ، حيوانات بريه وبجريه
 صيديله تعيش ايدرلر ؛ اينك ، قيون ، كچى ، طاوق وكوكب بسلرلر ؛
 عبادت ايدرجه‌سنه اوكوزك تربيه‌سنه اعتنا ايدرلر .

دنكا : قيله‌سى ، نيل ابيضك جهت شرقيسنده ساكن شكك
 قيله‌سنه مجاوردر . رنكلرى قبائل سائردهن ده سياه ايسه‌ده شككجه
 ده كوزلدر .

(النور) بحرسبت وبحرغزال اره‌سنده ساكن اولان بوقيله‌نك
 ملكتلرنده نيل كسب اتساع ايده‌رك سدلى قيرار ، بناء عليه‌ها اينك بعضلرى
 جزيره‌لرده محصور قاهره صوقوشلرى كچى نباتات وبالقه تعيش ايدرلر .

عَيْنَاهُ قَابِرَانِ ضَيْقًا
 لِمَجْمَعِ الضَّوئِ عَمْدًا
 تَلْقَاهُ مِنْ بَعْدِ فَتْحِهِ
 عَمَامًا قَدْ تَبَدَّ
 مَتْنًا كَبْيَانِ الْخَوْرَنْقِ
 مَا يَلْفِي الدَّهْرَ كَدًّا
 ذَنْبًا كَمِثْلِ السَّوْطِ نَضْرِبُ
 حَوْلَهُ سَاقًا وَزَنْدًا
 يَخْوَطُ عَلَى أَمْثَالِ أَعْمَدَةٍ
 الْحَبَاءِ إِذَا تَصَدَّ
 أَوْ مِثْلِ أَمْثَالِ نَضْدِ
 مِنَ الصَّخُورِ الصَّمِّ نَضْدًا
 مُتَوَرِّدًا حَوْضِ الْمَيْتَةِ
 حَيْثُ لَا يُسَاقُ وَرَدًّا
 مُتَلَفِّعًا بِالْكَبْرِ يَاءَ
 كَأَنَّهُ مَلِكٌ مُقَدِّمٌ
 أَذْكَى مِنْ الْإِنْسَانِ
 حَتَّى لَوْ رَأَى خَلًّا لَسَدَّ

پرنس مشارالیه صید ایلدکلری بش فیلدن برینک اولک ایاقلرندن
برایاغیه برقولاغنی و دیشلریله ایکی بیان مانده سنک کله لرینی برابر دهییه یه
کتیردیلر .

(لابی الحسن جوهری)

فیل کَرَضَوای حین یلبسُ
من رِقَاقِ الغیمِ برداً
مثلُ الغمامةِ ملئتُ
اَکنا فِها بَرَقاً ورعداً
رأسُ کَقلةِ شاهقِ
کَسَتِ من الحِیلاءِ جلداً
فترأهُ من فرطِ الدلالِ
مُصعراً للناسِ خدأ
تَرَهی بِمُخْرَطومِ کَمثلِ
الصَّوْجَانِ یردُ رداً
مُدَدُ کَالأ فَعوانِ
یَمِدُهُ الرَّمْضاءُ مَدّاً
أَو کُم راقِصَة تُشیرُ بهِ
الی النَّدْمَانِ وَجَدّاً
أذناه مَرَو حَتانِ اسْتَداناً
الی الفُودینِ عَقداً

پرنس حضرت نیک صید ایندیگی فیلر

سینه‌سنه رسم سلامی ایفا ایتدکن صوگره بتون کون و کجه یولنه دوام و صباح ساعت ایکی راده لرنده (شامی) اسکله‌سنه مواصلت ایلدی. بو حوالیده جیلان انواعندن (ابونباح) (ابوشمو) و (دک دک) تسمیه ایتدکری حیوانات مبدولاً بولندیغدن پرنس حضرتلری، صیدینه کندیکی بو حیوانلردن اوچنی اولدیروب کله‌لرینی واپوره کتیردیله .

شامی اسکله‌سندن آقشام اوزری حرکت و فرداسی کون صباحلین (کنیسه) نام قریه‌یه مواصلت اولندی؛ بو قریه‌ده واپورمز ایچون برخیلی اودون الندقدن صوگره تکرار یوله چقیله‌رق شهر صفرك برنده ۱۳۲۷ سنه هجریسنه متصادف ۲۲ فبرایر ۱۹۰۹ سنه میلادنده عروب شمسه یازم ساعت قاله‌رق (بور) نام قریه‌یه واصل اولدق؛ پرنس حضرتلری بو قریه حوالیسندنه برای صید و شکار اقامت گزین استقرار اولق آرزوسنی اظهار بیورمش اولدقلرندن بوراده اوچ کجه ایکی کون تأخیر عزیمت ایتمش ایدک، بناءً علیه پرنس مشارالیه بور قریه‌سنه مواصلتمزک برنجی کجه‌سی صباحک ساعت ایکیسندنه صیدگاهه عزیمتله آقشام واپوره عودتلرندنه، صید ایتمش اولدقلری (دک دک) دیدکری ایکی حیوانک باشلرینی کتیردیله؛ ایکنجی کجه‌نک صباحنده دخی شفق سوکر سوکرینه شکار گاهه کیده‌رک آقشام اوزری عودت ایده‌جکلری زمان دهییه‌دن قریه چقه‌رق استقبال دولتلیینه شتابان اولدیغم پرنس حضرتلرینی کوردم که اوو اساع اورمانلرا یچنده خدمتکارلرک او موزلرنده غایت بیوک فیل دیشلری اولدینی حالده و برجم غفیرک آلقیشلری، ایچنده بردبدبه و احتشام ایله دهییه‌یه متوجهاً کلپورلر :

* کلورامانه کلور شیرزیان نعره‌کشان * کلورامانه کلور میردلیران جهان *
* کلورامانه کلور تمهمن [۱] فیل افگن * مرد میدان نبرد شیرزیان دوران *

[۱] تمهمن زال اوغلی رستمک لقبیدر، شجیع په‌لوانده‌ده اطلاق اولنور .

پونس حضرت تارینک انبای راہدہ صید ایتدیکی (کرینی) دینین صو آقیری و سپرجیلر

اَوْغَادَةَ شَقَّتْ قَيْصًا اَزْرَقًا

مابین تفرّتها الى الأقرب

صورتندہ تصویرایتدیکی لوحہ خیالیہ سی حقیقتہ تحول ایدنبجہ اورادن حرکت ایدن واپورمز یولنہ دوام ایتمکدہ ایکن نہایت پرنس حضرتلری، قاچ دفعہ مہالکانہ تعقیب ایتدکبری صو آیفیر لرندن برینک صیدینہ موفق اولدیلر واپور ودھیہ مزاقشامہ قدر بلا آرام یولنہ دوام ایدہ رک غروب شمسدن صوگرہ بزى (توفیقیہ) قضاسنہ ایصال ایلدی ؛ بورادہ بولنان ملکی وعسکری مأمورین لاجل الزیارہ پرنس حضرتلرینک نزدینہ کلہ رک کندیلر یلہ ملاقات ایلدیلر؛ مشارالہ طرفندن دہ مأمورین موصی الیہمہ بیان ممنونیتلہ ہر برینک موقع ودرجہ سنہ کورہ حقارندہ التفات مخصوص ایلہ اجرای تلطیفات بیورلدی . فرداسی کون توفیقیہ دن حرکتلہ او کون وکیجہ صباحہ قدر طی مراحل ایدن واپورمز طلوع شمسہ برابر (بحر الجبل) ہ واصل اولمش و بورادن بلا آرام یولنہ دوام ایلشدر؛ ایتہ سی کون اثنای راہدہ قبل الظہر تصادف ایلدی کمز سودان قومانیہ سنہ منسوب بر واپور دہ انکلین ضابطان عسکریندن Earof Bobert, s G. A. W yung ایلہ Coptain C. H. Penreick نام ذاتلر بولنیور ایدی . بونلر مجرد صید وشکار املیلہ سودانہ کلشورونیلدہ را کب اولدقلری خصوصی واپورلریلہ بحر الزرافہ یہ قدر قطع ایلدکبری ۲۷۰۰ میل مسافہ داخلندہ اجرای صید وشکار ایتشلر . و صیدایتدکبری حیوانات وحشیہ دن فیل ، ارسلان ، زرافہ بیان مانده سی ودها سائر بر چوق حیواناتک کلہ لریلہ واپورلرینک کوکرتہ سنی طولیدر مشلر ایدی کہ آمال صیادانہ لرینی بالغاً مابلغ اطمین ایدہ رک اجرای شادی وسرور وکمال فخر وغرور ایلہ مملکتلرینہ عودت ایدیورلر ایدی . واپورمز ، موفقیت صیادانہ لریلہ مغرور اولان ، بو اور وپالیلر

نصب انظار ایتمکده اولدقلری کورلمکله پرنس حضرتلری بونلری بر ساعت قدر تعقیب ایتمش واوزرلرینه برقاچ دفعه تفنگنی بوشالتمش ایسه ده تجسس و تحساری هیچ بر حیوانه مقیس اولدیغنی یوقاریده بیان ایتمیکمز بو حیوانلره آتیلان قورشونلر ، پرنسک اوریحیلقده کی مهارت مسلمه سنه رغماً ، هپ بوشه کیتمشدر ؛ واپورمزینه یولنه دوام ایله شمس غارب :

وَاللَّيْلِ قَدْوَلِي يَقْلُصُ بَرْدَهُ

كَدًّا وَيَسْتَجِبُ ذَيْلَهُ فِي الْمَغْرِبِ

وَكَأَمَّا نَجْمُ الثَّرِيَا سَحْرَةً

كَيْفَ تَمْسَحُ عَنِ مِعَاطِفِ اشْهَبِ

مضمونجه مغرب اختفاسنه چکلدکدن یاریم ساعت صوگره (کدوک) اسکله سنه مواصلتله بوراده برکیجه آرام واستراحت ایلدک ؛ بواسکله نیل ساحلنده بش آلتی یوز خانہ لی برقبه ایسه ده دروننده مکمل پوسته خانہ سی ومامورین حکومتک اقامتنه مخصوص جسم برداره سی بولندیغندن واپورمزک اوراده کی توقفندن بالاستفاده قره یه چیه زق کشت وگذار ایتمیکمز صیره ده بالخاصه بو دائره رسمیه یی دخی زیارتله درجه مکملیت وانتظام لرینی تقدیر ایله برابر بووحشی مملکتده بویله آثار تمدنه دلالت ایدر مبانی منتظمه نک موجودیتنده بر تضاد غریب حس ایتمکدن کنیدی اله مدم ؛ ومشاهدات آنفمی جزو دان خاطر اتمه قید ایتمکدن صوگره واپوره عودت ایلدم . فخر تابناک - شاعرک شو :

أَهْلًا بِفَجْرِ قَدْنَضًا ثَوْبَ الدُّجَى

كَالسَيْفِ جَرَدٍ مِنْ سَوَادِ قِرَابِ

پرنس حضر نلر نك ام جرسانده صيد ابتكوري وحيوانات اكي بيان مانده سنك او زرنده پارچاي موبت اولد لري
 چالده آلان فوطر افلري

پرنس حضر تلرینہ خطاباً محرر عاجز طرفدن ردالعجز علی الصدر
قاعدہ سنجہ نظم آتی انشا ایدلشدر :

- (ای میر دلیر شیر شکار * عالیست شأن تو اباً عن جد)
 (جد تو آن بود کہ کشید * بر وهانی کتیبہ بی حد)
 (بی حد آن لشکر ظفر یاور * در مدینہ چو خیمہ بر پا زد)
 (زد چنار بر سپاہ دشمن دین * شاد شد روح انور احمد)
 (احمد آن پیشوای جملہ رسول * آن حبیب جناب رب احد)
 (احد واحد هر دو باد را)
 (دستگیر و معین تاباد)

§

شجاعت و حماسیہ افتخار ایلدیکمز پرنسمرک ، اے ماہر صیادرہ
 غبطہ ورشک آور اولہ جق بر صورتہ ، ا- مهم بر صید وشکارہ
 موفقیتلریلہ نتیجہ لندردیہ مز . بر کون ایکی کیجہ لک افامتمزی عزیمتہ
 تحویل ایدہ رک بتون کون و کیجہ یولزہ دوام ایلدک ، شفق آچیلغہ ،
 بر لطیف صباحک پارلاق یلدیزلری کونشک عظمت طلوعندن فرارہ
 باشلادینی صیرہ دہ (ملوط) ، موصلت و اوکون و اوکیجہ بی اورادہ
 امرار ایلدک . کونشک ینہ آفاق سودانیہ یہ مخصوص عظمتلی و پارلاق
 بر صباح طلوعندہ و اپورمز ملوطدن تحریک چرخ عزیمتہ بعدالظہر
 بزنی بر جزیرہ پیشگاہنہ ایصال ایلدی ؛ صو ایغیرلرینک یتاغی اولان
 بوجزیرہ یہ موصلتمزدہ بش آتی قدر صو ایغیرینک جزیرہ حوالیسندہ کی
 صلورده کشت و کذار وارہ صرہ باشلرینی صودن چیقاروب اطرافہ

شاعر شهیر فردوسی طوسینک نوعی شخصنه منحصر برتوصیف
عجراکار مبالغه پرستانه ایله :

سیاه شب تیره بردشت وراغ

یکی فرش افکنده چون پرزاغ

چوپولاد زنگار خورده سپهر

تو گفتی بقیر اندر اندوده چهر

صورتنده تعریف ایلدیکی ظلمته ماصدق اولان کیجه نك بومدهش
وقورقونج قرانلقی ایچنده هیچ کیمسه یی کوره میور، ارتق چیلد برمش
کبی برحاله دهیبه نك کو کرته سنده برباشدن برباشه قوشوب دولاشیور؛
وبرارالق، پرنسک معیتنده اورمانه کیدن، سلاحدار حسین البدوی به
آوازم چیقدینی قدر، عرب نداسیله : «یا حسین، یا حسین» دیه
هایقیریوردم؛ بو حال پراضطراب و متألمانه ایله گاه دولاشمقده و گاه
هایقیرمقده ایکن ناگهان اوزاقدن: کلیورز، کلیورز. نداسی صماخ
امیدمه واصل و قلبمده تعریف و توصیفی ناقابل بر مسرت حاصل اولدی؛
بو صدای مسرت بخشا اوزرینه واپورده ودهیبه ده بولتان آدملمه
پرنسک مژده قدوم وعودت لرینی :

بدین مژده کر جان فشانم رواست

که این مژده آسایش جان ماست

ترانه سیله زمزمه پرداز اولدیغ حالده تبشیر ایلدم .

پرنس حضرتلرینک اوکون و اوکیجه کچیردکلری مشاق و مزاحک
و بزم بحق کچیردیکمز تلاش و اضطرابک مکافات و ثمراتی ایکی یسان
مانده سیله درت بیان اوکوزینک صید و شکارینه موفقیتلری ایدی .

بو حیوانلر ایچنده مانده کله لرینک هریری قرق اوقه آغ لغنده
و بوینوزلرینک قالینلغی تقریباً اوتوزبش قرق سانتیمتره قطرنده و طولی
هان برارشون مقدارنده بولنیور ایدی .

عازم وشتابان و کوزدن غائب و نهان اولدیلر ؛ اوگون آقشام اولدینی حالده پرنس حضرتلرینک ، خلاف معتاد ، عودتلرندن هیچ براماره ظهور ایتدی ، نهایت اورتالخی قرانلق باصدی ، بدرجه که

شب تیره چون روی زندگی سیاه

ستاره نه پیدا نه تابنده ماه

توخورشیدگفتی به بنداندر است

ستاره بچم کند اندر است

مضمونی کیجه نك مدهش و مخوف قرانغنه ماصدق ایدی، حیفا که پرنس مشارالهدن هنوز بر اثر ظهور ایتیموردی ؛ بو حال بی دیرین دوشونجه لره القا ایلدی ؛ صوگ درجه تلاش و خلجانه دوشدم ، کمال تلاشله قپودانک یانه قوشه رق : پرنس حضرتلری شاید اورمان ایچنده بو قرانلق کیجه ده یوللریغی غائب ایتمشلر ایسه کندیلرینه بر بدرقه ارشاد اولمق اوزره دهیه نك اورته دیرکنه بر لامبه نك همان تعلیق ایدلمسنى قپودانه اخطار ایلدم ؛ بوتعلیاتی ویردیکدن و لامبه یی تعلیق ایتدیردکن صوگره بر تلاش واضطراب ایله دهیه نك کو کرتیه سنه چقه رق پرنسک کیتدیکی طرفه متألمانه نصب انظار ایتمه که باشلامش ایسه مده ؟

وَلَيْلٍ كَانَتْ الشَّمْسُ ضَلَّتْ مَمْرَهَا

وَلَيْسَتْ لَهَا مَخَوِ الْمَشَارِقِ مَرَجِعِ

نَظَرْتُ إِلَيْهِ وَالظُّلَامُ كَانَهُ

عَلَى الْعَيْنِ غُرْبَالٌ مِنَ الْجَوِّ وَقَعِ

مضمون دهشت نموتجه کوز کوزی کورمن وبر آدیم ایلرییه نفوذ نظر قابل اولماز ایدی که پرنسک قارشیدن کلکده اولدیغنه بر امید واطلاع حاصل اوله بیلسون !

بر سر هر شاخ اشجارش گل یاقوت رنگ
 در کف ساقی تو گویی هست جام پر شراب
 بسکه گلها رسته اندر پای (دوم) و عمر عرش
 شاهد ماند بود خلخالش از لعل مذاب
 زالها بر لاله‌ها ماند بروی دلبری
 کو عرق کرد است رخسارش ز تاب آفتاب

(شعر)

• رَأَيْتُ أَزْهَارَهَا بِالطَّلِّ مُتَزَجًّا • كَأَنَّهَا خَدُّ خُودٍ حُفَّ بِالْعَرَقِ •
 • نَسِيمٌ رَوْضَتِهَا مِسْكٌ وَتَرْتِبَتِهَا • كَأَنَّهَا مُزِجَتْ بِالغَبْرِ الْعَبِقِ •

*
*
*

کوکلمک (روضه الجنة) نامنی ویرمک ایستد یکی او کوزل اطه دن
 مفارقتم زک فرداسی کونی علی الصباح (ام جرسان) نام محله وصولنزله
 برنس مشارالیه واپوردن چیه روق جوار مزده بولنان اور، انلره عزیزمت
 وقره جه نوعندن (ابوعرف) دیدکلری ایکی حیوان صید ایدوب
 غروب شمسه قریب عودتلرنده بونلرک باشلرینی برلکده کتیر دیلر ،
 و برکیجه ده‌ها بوراده قانغه قرار ویردیلر . فرداسی کون شمس منیر :
 وَالصَّبْحُ قَدْ جَرَدَتْ صَوَارِمُهُ

وَاللَّيْلُ قَدَّمَتْ مِنْهُ بِالْهَرَبِ

وَأَجْوُ فِي حِلَّةٍ مُسَكَّةٍ

قَدْ كَتَبَهَا الْبُرُوقُ مِنْ ذَهَبِ

توصیف شاعرانه سنی و رای پرده مجابده محجوب راقه جق
 صورتده عظمت طلوعیله آفاقی تنویر ایدنجه برنس مشارالیه شکارگاهه

تَنْصُبُ فِيهَا وَفُودُ الْمَاءِ مُعْجَلَةٌ
 كَالْحَيْلِ خَارِجَةٌ مِنْ جَلِّ مَجْرِيهَا
 كَأَمَّا الْفِضَّةُ الْيَبِضَاءُ سَائِلَةٌ
 مِنْ السَّبَايِكِ تَجْرِي فِي مَجَارِيهَا
 إِذَا عَلَتْهَا الصَّبَا أَيْدَتْ لَهَا حُبُكًا

مثل الجواشن مضقولا حواشها

توصیف بلیغہ ماصدق و آئینہ کبی صاف و براق اولان نیل ،
 جزیرہ نک بوتون بدایغنی ترسیم اییدیوز ، آرہدہ کوچک کوچک
 دالعلہ لیلہ پری جزیرہ نک ساحل و لب لطیفندن بوسلر آلوردی .
 خرما اغاجنہ مشابہ سر بسحاب (دوم) آغاچلری واشجار سائرہ
 ایلہ سایہ دار اولان بو آطہ نک ہانکی برنقظہ سندن باقیلسہ نظر دورین
 تماشایہ ؛ خیال و حقیقتلہ ممزوج ؛ لطافتلر ، بدیعہ لری تجلی ایدر .
 آغاچلرک صیق ویشیل یاراقلری آرہ سندن ، نفوذ نظر قابل اولان
 آچیلقلردن لاهوتی ، فردوسی افقلر نمایان اولور ؛ پر خضارات تہ لردن
 حصولہ کلن بو افقلرک عالم سمایہ مناظر اتصالی پیش نگاہ تخیلہ اولیلہ
 بر روضہ بہشتی تجسم ایتدی ررکہ مرغ خیال همان اورایہ ، او آشیانہ
 فردوسی یہ اوچق ایستر . اوصاف لاهوتی اتصافندہ بر تحفہ ناچیز
 اولہرق نظم آتی بی اہدا ایلدیکم بو جزیرہ دن - بر ایکی ساعتک
 تماشانک بخش ایتدیکی بروجہ واستغراق ایلہ و متحسرانہ وداعلرلہ -
 مفارقت ایلدک :

من چہ کویم وصف این کلزار دائم نو بہار
 میچکد جای مداد از خامہ ام مشک و گلاب

سودان جو جنوری

منجذب اولوب قابیور، کوکل - بونظر فریب الواح طبیعتک تماشا سنده - ابدیتک
اعماق لایتاھیسنه دالیوردی .

شریعت محمدیہ بی تلقین ایتمکدن بر آن خالی قالمایورلر . بو حاللره رغماً بو طرفلره کلان پروتستان میسیونرلری بونلری پروتستان ایتمکجه جهد و غیرت ایدیورلر .

محرراجز انئی سیاحتمدہ نیلک یوقاری طرفنه کیدرکن یولده برواپوره تصادف ایتمکجه درونی یدی سکزیاشنده سودان چوجقلریله دولدیرلمش و ایچلرنده یالز سکز طقوز پاپاز موجود بولنش ایدی . بوچو-قلرک نزهه کوتورلدیکنی برسودانیدن سؤال ایتدیکمدہ ، پاپازلر بوچوجقلری لوندره وامریقایه کوتوروب اورلرده پاپازلر طریقنی اوکرتدکن صوگره تکرار سودانه کتیره جکلری و بو واسطه ایله گویا سودان اها ایستی پروتستان ایده-کلری جوانی آلم .

انئی راهده گیدرگامزہ چیققدلرینی آنفاً بیان ایتدیکم (شکل) قیلہ سی مناسبتیله گرک بو قیلہ نیک و کرک سائر قبائل سودانیه نیک غرائب عاداتی حقندہ لزومی قدر اعطا ایتدیکم معلومات - کہ تحریری صدندہ بولندیغم سیاحتمزک اقسام اصلیه سندندر - بوراده ختام بولمغه شمدی ینہ - شلک قیلہ سندن بعدالمفارقة یولنه دوام ایدن - واپورمزک صورت کذران سیاحتی تعقیب ایده-کنز :

فی ۱۹ محرم ۱۳۲۷ سنہ ہجریہ سنہ متصادف ۱۰ فبرایر ۱۹۰۹ سنہ میلادیسنده صباح شفقله برابر (زرافہ) اسکله سندن حرکت ایدن واپورمزله نیلک جهت غریبسندہ کاشن بر جزیره پیشگاہنه کلدک کہ جناب خلاق کریمک آثار قدرت خرد فرسائندن بر بخشایش طبیعت اولان بو زیره لطافتده ، یوقاریده ذکر وتوصیفی کچن ، اطہیہ بر نظیرہ ایدی ؛ ظلال لطیفه سنہ شعاع شمس منیر نفوذ و تأثیر ایده میه جک درجهده صیق یاپراقلرله پر خضارت آغاچلر اوزر زرد رنگ سومیلی قوشلرک نعمت شوقا شوقی کوللاره لاهوتی برانشراح و بریوردی ؛ نظر هانکی بر طرفه انعطاف ایتمه مصادف اولدینی بدایع قدرت وصنعت اوزر زنده

آشنا اولانلر چالمش اولسه فوق العاده آهنگدار صدا حاصل ایده چکی شبهه سزدر .

یام یاملر بر لرلندن تفریقی غایت مشکل بر قاق سس چقاروب اره صره اینکلر کبی بر صدا پیدا ایدرلر . و بوندن کندیلمی پک زیاده متلذذ اولورلر . بعضلمی یالکز چالغیجیلق ایله تعیش ایدوب قیافتلمی پک تحف اولدقدن بشقه بوغاز ، قول ، بیل و بجاقلمی نه دخی دورلو دورلو قوش توبی و طرناقلمی قیون و کچی و اوکوزلرک طرناقلمی به حیوانات سائره کمیک و دیشلمی و قلوبغه قیونلمی طاقوب رقص ایدرلر . محرر عاجز بر قاق سنه اول استانبولده بر بهار موسمی طائفه مرقومه نك کاغده خانه وکوک صو مسیره لرنده رقصلمی کوردم ایسه ده سودانده کوردیکم رقالر کبی آتیک و سریع الحرکه اولدقلمی کبی قیافتلمی نه ده بالطبع اوله بر تحفلق یوق ایدی .

بونلر افریقا قطعه سنک هر طرفه کیدوب قبائل مختلفه میاننده وجودلرینی مختلف صورتلرده تزین ایتدکلمی کبی باشلمی نه طاقدقلمی توبلر دخی بشقه جه شایان تماشا در .

افریقای وسطاده اولان قبائلدن بعضلمی نوبه لیلرک تعلیمیه جناب حق طانیوب اهل اسلام کبی دعا ایتدکلمی مشاهده ایلمد ایسه ده بعضیلرینک واجب تعالی و تقدس حضرتلمی نک وارلغنه هنوز معلوماتلری اولیوب فقط بونلرکده یاقین وقتده نوبه لیلرک همت و غیرتلمی سایه سنده کاملاً اسلام اوله جقلمی نه شبهه ایتمایلمدر . زیرا یام یام اهلینک شمدیکی حالد جناب حقل وحدانیتته واقف اولدقلمی لسانلرنده اسم جلاله دلالت ایدر بر قاق کله بولنسندن استدلال اولتور ؛ ایسه ده ایچلرنده بولنان نوبه لیلرک نماز قیلوب جناب حقه و حضرت پیغمبره دعا ایتدکلمی کوردکجه انلره تقلید ایتمکه باشلامشلر در . نوبه لیلر ایسه بونلرک شو غیرتلمی کوروب ایشتدکجه کندولرینه

مرقومه موسیقه یا بمقدمه و چالمقدمه قبائل سائر نك اكثرینه تفوق ایدر
 یونغولیلرک استعمال ایتدیگی (مانین) ایله اغاجدن معمول سورنا
 رینه قباقدن برنوع سورنا یاپارلر ، وایگی طرفنده کی پرده دلیکلریله
 مراد ایتدکلی صدایی چیقارلر. میتولیلرک بوندن بشقه، نوبه لیلرک
 رباب تعبیر ایتدکلی، برنوع اسکی. لاوطه یه مشابه چالغیلی اولوب
 بونی سرت بر آغاجدن اعمال واوزینه برکوری ایله بش تل وضع
 ایدرلر ؛ صدا چیقاره جق لوحه‌سی درت گوشه‌لی واوزی حیوان
 دریسی قابلی اولدینی حلاله درت گوشه‌سند صدانك اهترازی ایچون
 مدور دورت دلیکی واردر .

میتولیلرک قامشدن یابدقاری دودکلر استانبولده استعمال اولنان
 کوچك فلاوته یه مشاهدرد. برکویدن دیکرینه اشارت ایچون قولاندقاری
 بوینوزدن معمول بوزیلرک یوقاری طرفندن اوچ دلیکی آرزو ایتدکلی
 صدایی حاصل ایدر. میتو اها لیسنگ (دوغورا) تعبیر ایتدکلی
 برنوع سورنا - که ایگی قاریش طولنده در - یونغولیلرک (میورا)
 اطلاق ایتدکلی سورنایه بگزرر. آفریقا قطعسه داخلی اولان
 قبائل سائر نك چالغیلی بردوزی یه صدا چیقاروب برشی اکلشلماز
 درجه‌ده بولندیغندن میتولیلرکسکی ، هر درلو سس ویردیکندن، بوکی
 يك آهنگ چالغیره مرجحدر. بونلرک (ماندولین) تعبیر ایتدکلی
 سازدن حاصل اولان صدانك هر پرده‌سی کندیلرینه بشقه نشاط
 و انبساط ویرر. واهالینك قولاندینی برموزیقه دها واردر که تللی
 عمودی اوله رق یوقاریدن اشاغی لاوطه یه بگزرر ؛ بونك اعمالنده ،
 کویا فن موسیقی یه واقف و آشنا ایمشیر کی ، او یله بر دقت ایدرلر که
 حقیقه بو طرز اعمالی تماشا موجب مراق اولور بو چالغینك اورته‌سند کی
 تحته اویلوب اوسته دری قاپلانهرق بعضاً اغاج اوزینك لیفندن و بعضاً
 دخی جیلان قویروغنگ قیللرندن تللر یاییلیر. بو چالغینی فن موسیقی یه

نفوسی ادخال ایتمش اوله جققرندن بوشایان تقدیس خدمتاریله دنیاچه و آخرتجه مادی و معنوی منافع و ثوابت عظیمه تأمین ایده جککری بیان و توضیحه محتاج مسائلمیدر؟ معلومدرکه پروتستان میسیونرلر وقتولک جزویتلری هر درلو مهالك و مزاحمی کوزلرینه آله رق جمعیتلرینی تکثیر ایچون دنیانک هر طرفه یاییلمقده و عصرلردن بری تلقین دین عیسوی به چالش مقده در. حتی افریقایه ده کلوب کندولرینی اولادین محمدیده کوستره ک یاواش یاواش درلو درلو صنیه لرله بیچاره اهالی نی اغفال و کندو مذهب لرینه ادخال ایدیورلر!

بزم مذهب نامیله اولان اعتقادتمزک هیچ بری یونغو و اطراف قبائل اهالیسنک معلومی دکلدرد. فقط بونلر جناب حقک وحدانیتی بیولرلر ولسانلرنده (لومه) کله سی ایله ذات باری بی توحید و بعضاً لسانلرنجه علویت معناسنه اولان (لومه غوبو) تعبیریه یاد و تعظیم ایدرلرکه برکونا تعلیم و تلقینک دخل و تأثیری اولیمان بواعتقاد فطریلری اسلامیتی نه درجه سهولته قبول ایده جککرینه دلیلدر. نوبه لیلرک پک چوغی ضایت متدین و صالح اولدقلرندن اکثر وقتلرینی ذکرالله ایله امرار ایده کلدککری جهته یونغولیلر دخی بونلره باقارق منوال مشروح اوزره جناب خالق مطلقک اسم جلیلی ذکر ایدرلر.

یونغولیلردن بری خسته له جق اولسه بونک خسته لغنی (لومه) به غطف ایتمککری کبی بر آدم امید ایتمدیکی بر مصلحته نائل اوله ناماق و یاخود آوه کیدوبده بوش عودت ایتمک کبی بر حال وقوعنده (قدر بویه ایتمش) معناسنه اوله رق (لومه نیا) دیرلر.

*
*
*

(موسیقهلرینه دائر)

بیتمیولیلر یونغو اهالیسنک هر صورتله مادوننده ایسه ده اهالی*

برطام او جاری سیوریلتیلیمش اغاج دالاری قورلر؛ بودالیر کویا مزارک ایچنده کی موتا دنیا سنی ترک ایدہ لی خیل وقت اولدیغنه اشارت اوله جق ایمش .

اهالیدن هانکیسنگ بر جنازه سی اولسه بوتون اقربا وتعلقباتیلہ قومشولرینی دعوت ایدوب مریسا تعیر اولنان بالدن یاپلش بر نرع مسکر شروب ایچہرک موتانی هپسی بردن آلوب مدفنہ کتوره رک دفن ایتدکن وال برلکیله اوزرینه طاشلر ییغہرق واطرافنه قازیقیرلر دیکه رک طاشلرک اوسته ده متوفانک صوایچدیکی قابی وضع ایلدکن صوکره کیرویه چکیلوب قازیقیرلر اوق آتارلر که اکثری قبرلرک اطرافنده اولان قازیقیرلر اوق یاره سی مشاهده اولنور، بو اوق آتمق عادتلری اوروپالیلرک رسم تدفینی متعاقب سلاح آتملرینه بکزه تیلہ بیلیر !

اهالی مذکورہ اودرجه لرده جاهل درکه روح ندر انسان ندر خالق مطلق حضرتلرینه عبادت نصل اولور بورالرینی اصلا بیلمز لر . چونکه صاحب کون و مکان حضرتلرینی کرک لساناً و کرک حالاً بیلوب تقدیس ایتمک ایچون شمدی یه قدر هیچ بر واسطه یه مالک اوله مامش لدر .

خرطوم ونوبه حوالیسی اهلایسی کاملاً اسلام اولوب ذکر اولنان قبائل خالق دخی بورالره جوار اولملرینه نظراً انلرکده اسلام اولملری لازم کلیر ایسه ده نه چاره که صرف عالم جهالت و وحشسته یشادقلری جهته شمدی یه قدر نصل کوره شلر ایسه اوله کیتمکده درلر . شوراسنه حقیقه تأسف اولنور که کرک مصرده جامع الازهر کبی بر دارالتعلیمدن و کرک حجازدن و خصوصیه مرکز خلافت اسلام اولان استانبولدن بر قاج عالم ، بر هیئت علمیه کیدوبده شو یچارلره طریق سلامتی ارانہ و اصول وارکان اسلامیتی تلقین وتعلیم ایتمورلر ؛ اگر بونلر شوزحمتی اختیار ایسه لر جمعیت اسلامیه مزه بش التی ملیون

چو جقرك كو بكنى دائماً و زونجه قطع ايدوب باغلامازلر بر (يونغو) قارىسى چوجق دوغردىنى وقت هيدچ بركونه شناك ايتزلر و چوجقلىر دائماً برچكى دريسندن ديكلمش طور به قويوب صودستيسى كچي ارقه لرنده طاشيرلر؛ چوجقاره متادياً ايكي سنه سودامديرلر؛ بونلر چوجقلىرى سوتدن كسمكى بيلمىوب سوتى ممدن كسمكى بيليرلر . مثلاً (قباريدا) تعبير اولنور برنوع اغاجك يپراغنى دو كوب معجون حالنه كتيره رك ميه سورلر اول وقت سود طبيعتيله كسيلر كيدر .

كرك يونغو و كرك قبائل ساثرده بر عادت واردركه مده اولان چوجك ابويندن غيريسى بركلبهده بيتوت ايدمىوب بونلر ديك بركلبهه نقل اولنور ، يونغوايلرده براركك اون سكز و برقز اون بشنه كلكجه تأهل ايتز .

بونلرک موتالرينى دفن ايتسى براز يوقاريدىه كى تعريف آتمردن ده اكلاشدينى اوزره اهل اسلامك عادتنه مشابه اولوب قبائل ساثرنك كافه سنه مخالفدر . شويله كه اهالى مرقومه دن برينك وفاتى وقوعنده ديزلرينى قوه جبريه ايله چكه سنه بيتشديروب اياقلايله اوستدن صيقيجه باغلارلر؛ نغش مذكور بوهيئته كتيرلكدن وقويون دريسندن معمول برطورهه قونيلوب اغزى دخى ايوجه ديكلكدن صوكره فايت درين برقبره قونيلوب اوستى اورتيلور .

يونغو قبيلهسى خلقى بالاده بيان اولندينى وجه ايله موتالرينى طور به قويوب دفن ايدر ايكن ار كلك يوزينى شماله وقادينلرك كنى دخى عكسى اوله رق جنوبه طوغرى توجه ايتديرلر؛ موتا دفن اولندقدن صوكره مزارك اوستتى اورتهرك برطاقه طاشلر بيغوب استوانى برشكه كتوردكدن وسراپا اطرافنه فازيقلر چاقدقدن صوكره مزارك همان اورته سنه متوفانك صو ايچديكى قابى وضع ايدرلر . اهالى مرقومه نك قبرلى دائماً كلبلرينه ياقين اولوب بونلرک اوزرينه اكثراً

ونعشى مزاره اينديروب اوزرني اورتدكن صوكره كندولرينك
كله لرينه مشابه برده كلبه انشا ايدرلر .

(كيفيت تزوجلىرى)

سودانك هر طرفنده اولديني كبي (يونغو) قبيلهسى دخى
تزوج ايده جكلرى قادينى بادهوا اله ميوب كلين پهاسى واغيرلنى
ناميله برطاقم دمير حلقه لاره بعض مسكوكاتدن قيزك پدرينه ،
اقتدارلرى درجده ، برشى ويرمك مجبوريتنده بولنورلر؛ بونى تدارك
ايده ميوبده ويره مزلر ايسه اويله ايسنديكى قارى يي اله ميوب براختيار
سياهى ايله اکتفا اتمك مجبور قاليرلر. بونلر ارككلرى اولنه جكلرى وقت
اله جكلرى قيزايچون ويردكلرى شى بهرى ايكيوز اللى درهم آغيرلغنده
اون عدد دمير مسكوكات ايله يكرمى عدد مزراق دميرندن عبارتدر .
افريقا قطعهسى داخلنده قبائل خلقنك زوجلىرى مالك اولدقلىرى
قدرت و ثروت نسبتنده متعدد ايسده يونغوليلر بودرجهيه كيتميوب
درتدن زياده قادين تزوج ايتزلر .

بونلرک بيننده هر نه وقت مفارقت وقوع بوله جق اولور ايسه
بوويريلان شيلرک بر مقدارى كيرى آلينير ؛ وهر كيم اولور ايسه
اولسون زوجهنى پدرينك خانه سنه كوندرر ايسه زوجهنى ديله ديكنه
وارمغه مأذون اولور. اكر برقارى قوجه سنك مساعدهسى اولديني حالده
چوجقلىرى دخى باباسنك اوينه كوتورر ايسه حين ازدواجده ويريلان
دميرلرک كافهسى اعاده اولنمق لازم كلير. اكر برينك قارىسى قيصير
اولوبده چوجق دوغورماز ايسه قوجهسى انى دائماً تطلقه مقتدر
اولور. بونلردن برى زوجهنك ديكريله زنا ايتديكنى خبر الور ايسه
اول امرده زنپاره يي تلف اتمك سعى وغيرت ايدوب مؤخرأً زوجهنى
شديدأً دوكر . يونغو قارىسى حملنى وضع ايده جكي وقت صورت
مخصوصهده ياپيلمش قالتجه بردير كه ايكي ايله ياپيشوب انندن استمداد ايدر .

ایدر ایسه محاربه ده غالبیت و ایتمزایسه مغلوبیتہ اشارت عد ایدر لر .
 بوفالری محاربه حقندہ استعمال ایتدکلری کبی سوء ظن اولنانلر
 حقندہ دخی اجرا اولنوب اگر فال سوء ظن خصوصندہ کی اعتقادلرینہ
 موافق چیقار ایسه سوء ظن تحتندہ اولان بیچارہ بی درحال تلف
 ایدر لر . یام یام اھالیسنک بوفالردن بشقمہ بردہ جادی وبوکا نمائل
 غول بیانی کبی شیلرہ دخی اعتقادلری وارد؛ حتی اورمانلرہ اعجاز دال
 ویاپراقلرینک اهتزاز و حرکاتندن متحصصل خیشیلتی نی کویا بونلرک
 تکلمی اولدینی اعتقادندہ بولنور لر .

بوریہ قدر اھالیؑ مرقومہ نک بعض عبادات و اعتقاداتی بیان
 ایتدی کمزدن بوندن سوکرہ دخی موتالری اوزرنده اتخاذا و اجرا
 ایتدکلری اصول و عاداتک تعریفہ باشلا یورز ؛ شویلہ کہ : یام یاملر
 اقریاسندن برینک وفاتندہ متوفانک کوچکدن بری تنظیمیلہ اوغرا۔
 شدینی صاحبلیری درحال تراش ایدوب دمت دمت یوللرہ داغندہ رق
 اظهار ماتم ایدر لر . بوموتانک نعشی حیاتندہ اولدینی کبی باشنہ طاقدینی
 توی وسائرہ ایلہ ترین واکرارکک ایسه اولنکی دہ بلنہ ربط اولنہ رق
 یابر اسکملہ اوزرینہ اوطورتیلوب ویاخود طابوت کبی ایچی بوش
 براغاجہ قونیلوب دفن اولنور کہ اھالیؑ مرقومہ نک موتالرینی بودر جہ
 ترین ایدیشلری عادتا برضیافتہ حاضر لاملرینہ بکزر ؛ بو موتالرک
 اوزرینہ ابتدا تحتہ قونوب سوکرہ طوپراق آتار لر؛ بوصورت تدفین
 اھل اسلام عاداتنہ مشاہدر .

یام یام اھالیسی دخی یونفولیلر کبی موتالرینی دفن ایدرکن باشی
 برمین جھتہ کوتورمکہ بک دقت ایدر لر ایسہ دہ بونلر یونفولیلرک عکسنہ
 اولہرق ارککلرک باشی شرقہ وقادینلر ککنی غربہ کوتور لر . اھالیؑ
 مذکورہ مزارلرینک ایچی چامور ایلہ صیویوب کوزلجہ چیکنہ دکدن

يام يام اهايلسى نوبه ليلردن كوردكلرى اصول عبادتى تقليد ايدە . ايدە بعضلرينك بوتقايدى اعتقاد درجه سنه وارديردقلرى دخى (بورو) لفظ مخصوصيله تفريق اولمىلرندن اكلاشيلير . مع مافيه اهالى مرقومه نك لسانلرينه واقف اولوبده (بورو) تعبيرينك مدلول حقيقيسى تحرى اولنورسه كهانت و تقال مقصدينى تعقيب ايتدكلرى ده تين ايدر . يام ياملك كهانت و تقاللىرى پك غريبدر ؛ شويله كه : بو حوالى اورمانلرندە بولنان و كندى لسانلرندە (داما) تعبير اولنان اغاجدن اسكمله ياپارلر ؛ بو اسكمله نك اوزىنى جلالامق درجه سنده تسويه ايدەرك و بر پارچه صو ايله ايصلا تهرق دوز بر اودون پارچه سنى اسكمله اوزرينه رنده كپي سورتمكه باشلارلر ، اكر اودون پارچه سى اسكمله اوزرنده بر طرفه ايليشوب قولايجه ايشله مز ايسه نيت ايتدكلرى ايشده خير اولمديغنه قائل اولورلر . اهالى ذكر اولنان اسكمله ايله اودون پارچه سنه دخى (بورو) تعبير ايدرك اودونى اسكمله يه سورتمكى ايسه بر نوع عبادت عد ايتدكلرىنى (نوبه) اهايلسندن كيزلى طوتارلر . فقط تصادفاً نوبه ليلر بو حوالى كوردكلرندە اعتقادات باطله دن نشأت ايدن بوكپي شيلرك تشويش اذهاندن بشقه بر شينى مفيد اوله ميه جغنى بيان ايله اهالى مرقومه يى بومقوله عادتلردن واز كچيرمكه چابالارلر .

بوندن بشقه اهالى مرقومه نك اعتقاد ايتدكلرى بر طاقم شيلر ده ا وادركه پك تحفدر مثلاً : (نجى) تعبير ايتدكلرى بر قرمزى اغاجدن چيقاردقلرى بر نوع ياغى طاووغه ايجيرلر ؛ طاووق هلاك اولور ايسه محاربه ده مغلوبتلرىنى تلف اولمازسه غالب اوله جقلرىنى استدلال ايدرلر . ايشته بويله فاللر ايله طالعلىنى تجربه ايتدكه برايشه باشلاملىرى احتمال خارچنده در . برده بر خروس يقالايوب بچاره حيوانك باشنى مكرراً صويه دالديروب چيقاردقن و حيوان كندندن كچدكدن صوكره حالى اوزره بر اquirلر . اكر خروس جانلانو ب حركت

ایدرلر . ارککلری ایسه یونغولیلرک قوللاندقلری دری اونلکلرکی اونلک استعمال ایدوب فقط بونلر مذکور اونلکلرک اوزرینه برده مثلث الشکل بردری دها آصارلرکه بونک اطرافی واوزلری درلو درلو بونجقرله تزین ایدلشدر .

میتو قبیلهسی خلقتک بیلرینه باغلا دقلری قوشاقلر دریدن یابلس واوزرینه رنکلی قاطر بونجفی وکلب دیشلری تعلیق ایدلشدر . یام یام اھالیسنک دخی بو طرزده قوشاق باغلا دقلری واردر . میتو قبیلهسی خلقی یونغولیلرکی صاچ سوسنه باقیوب غایت قیصه کسرلر . نوبه لیلر قطعاً مذکورہ داخلندہ ہر نرہہ ایاق باصمشر ایسہ اورادہ نور اسلام لمعانہ باشلابوب برطاقم عادات وحشیانہ و جاھلانہ رفتہ رفتہ ترک اولنمشدر . از جملہ اولاری میتو قبیلهسی خلقی طوپوقلرینہ پارق قالینلغندہ دیمیر حلقہلر طاقوب برچین ایدرلر ، وایاقلرینی زدہلہ مامک ایچون حاقہنک ایچنہ اچاچ پارچہسی صوقارلر ، وبوندن بشقہ برارسانی ضبط ایدہجک قدر قوتلی کوسلہدن معمول حلقہلری بویونلرینہ چیرہرک اولنجهہ قدر چیقہارمزلر و بو حاقہلر بویونلرینہ پک زیادہ صیقی باغلانديغندن بعضاً بو غلمہ رادہ سنہ بیلہ وارلر ایدی . ایستہ بومیتو قبیلهسی نوبہ لیلرلہ اختلاط ایتدکن صوکرہ بوکبی عادات وحشیانہ دن فراغت ایتشلردر .

اوروپالیر افریقا قطعہ سنک غرب و جنوب طرفلرندہ خرستیانلغی نشر ایتسکہ مشغول ایسہلردہ شمال طرفندن دین مبین محمدی ایچرولرہ دوغری یابلس وکوندن کونہ توسع ایتسکہ بولنمشدر . قرق اللی سنہ اقدم خط استواہ کیدنر اسلامک نامنی بیلہ ایشتامشر ایکن شمیدیلردہ خط استواہ قدر موجود اولان اھالی کاملاً اسلام اولوب بونک ایسہ نوبہ لیلرک ثمرہ غیرتی اولدیغنہ شہہ ایتاملیدر .

یونفولیلردن زیاده حریص اولوب حیوانات سائره‌یه ترجیحاً انسان اتی اکل ایدنلردن بجهت ایتدکلری صیره‌ده کلب اتی اکلنه تحریص ایتدکلرینی طبیعیون علماسی بیان ایدیور. واقعا فریقاقطعه‌سی داخندن اولان اهلیدن انسان اتی اکل ایدن قبائل پیننده کلب اتی دخی غایت لذیذ اولدیغندن و بونلر ابتدا کلب اتندن باشلا دقلردن طبیعیونک سوزلرینی تصدیقه مجبورم .

میتو قبائلی قادینلری یوزلرینی و دوداقلرینی، انسانه حیرت ویره جک درجه‌ده، کسوب دوغرا لر؛ بو خصوصده بری برلرینه رقابت ایدرجه‌سنه ایلرولمشدردر . بونلر الت دوداقلرینک بیوکلکنه قناعت ایتیموب کویا تناسب وانتظام حاصل ایتمک ایچون اوست دوداقلرینی دخی خاطر بوخیاله کلیه جک صورته صوقارلر . بو وحشی قاریلر کرک ملبوساتده و کرک صاحبینک انتظام‌ده حیوانات وحشیه دن بعضلرینک شکل وهیئتتی تقلید ایدرلر ایسه‌ده دوداقلرینک بویله پیده هیئتنه گتورلسنک سینی اکلایه مدم .

میتو قادینلری تقریباً سیم مجیدیه جرمنده جوهرلی چاقاق طاشندن و یا خود فیل دیشندن یا بلش پوللری دوداقلرینک الته اوسته یاپشدرلر ؛ بوندن مقصد دوداقلرینک بیوک کورونمسندن عبارت اولوب حتی برشی ایچرکن اللریله اوست دوداغنی قالدیروب یوقاریدن اشاغنی دوکرلر .

ماغانیا قبیله‌سی قاریلری دخی میتولیلرکی دوداقلرینی یا لکز حاقه‌لر ایله تزین ایتمک قانع اولیوب (بلل) تعبیر ایتدکلری حلقه‌لری دوداقلرینه تعلیق ایتدکن بشقه آلت دوداغنک الته‌ده مخروطی الشكل جوهرلی چقماق طاشندن بررطاش آصارلر .

مادی قبیله‌سی نسواننک ملبوساتی میتو و یونفو قادینلری کی اولوب یاری بیللردن اشاغنی اوت و یاپراقدن یاپش بر اونلک استعمال

على العموم میتو نامیله یاد ایده جک ایسه مده بونلرک اصل میتو ویا (ماتو) تعیر اولنان قبیله یه اصلا مناسبتی اولیوب بونلر بربرندن ایری اوله رق (مادی) و (مادی قایا) و (اباقا) و (لوویا) ناملریله دورت قبیله دن عبارتدر. قبائل مذکوره نك توطن ایتدیکی اراضی بش والتی درجه عرض شمالیده و (روح) ایله (رول) نهرلری اراسنده واقع اولوب شمالاً دیتقه قبیله سنندن معدود اولان (رول) و (اغا) قبیله لرینه و جنوباً دخی یام یام ولایتلرینک شرق طرفنه تمتد اولور. میتولیلر کندیلرینک اسکان ایتدیکی محله (مورو) تعیر ایدرلر.

میتو قبائلنک لسانلری بربرندن پک آز فرقلی ایسه ده یام یام ولایتنده اولان قبائل کثیره بربرندن فرقسزدر. میتو قبائلی ایله یونغو قبیله لرینک لسانلری هر نه قدر بربرینه مشابه ایسه ده بحر الغزال بوینده متمکن قبائل ساثرده استعمالی مشترک هیچ برلغت یوقدر؛ عادات و ملبوسات جهته کلنجه میتو قبائلی یونقولیلره یام یاملردن ده زیاده بکزه دکلرندن بونلرک اصلی ارنیله جق اولسه بلکه یونقولیلردن برشعبه اولدیغی اکلشیلیر. میتو اهلینسی یونقولیلردن ده سیاه اولوب وجودلری یونقولیلر قدر جفایه محتمل دکدر. حتی یونقولیلر برقاچ کون اکمک بوله مازلرسه یالکز طوپراقدن چیقاردقلری کوکله تعیش ایده بیلرلر. میتولیلر غایت تنبل اولوب حتی ما کولاتلرینی تدارک تشبثنده بونلرلری محضا اجلقدن اولمامک ایچونددر. بو ییچاره لر (بیج) قوردی تعیر و لنور برنوع مهلمک یاره چیقاردقلرندن بوندن هر سنه برچوق تلفاته دوچار اولورلر. میتو قبائلنک توطن ایتدیکی اراضی مثبت و محصولدار اولدقدن بشقه اورمانلری یسانی حیواناتله مالامال اولدیغی کبی پتاسس دخی مبذولاً بولندیغندن بونلرله تعیش پک قولایددر. میتولیلر دخی یونقولیلر کبی صیغیردن بشقه کچی کوپک و طاووق بسلدکلری جهته دیتقولیلر بونلریده (دیور) لفظیله یاد ایدرلر. اهالی مرقومه کلب بسلمکه

مجر غزال ساحلندہ ساکن یام دینین طاقتہ مردمخو رانک قاریبری

خصوصندہ قطعہ مذکورہ نك ساڑ اھالیسنہ تبعیت ایدر لر .
قبائل متنوعہ نی تعریف صدندہ نوبہ لیلرک احوالہ اتباعاً

ایدرلر. بوراده ترکیه مزده معروف اولدینی اوزره استعمال ایتدیکمز بویام یام لفظنک صحیحی (نیام نیام) در. (دینقه) لسانندن النمش اولان بوتعبیر ا کول دیمکدرکه بوندن مقصد نیام نیاملرک انسان اتی اکل ایتدکیرینه تلمیحدر. بونلر نام مذکور ایله هم آسیا و اوروپا همده افریقاده مشهور اواقله برابر کندولرینک اصل اسمی اولان (زندای) تعبیرندنده صرف نظرله یالکز ترکیهده معروف اولدینی اوزره یام تعبیری استعمال ایدیورز. حتی سودان اهالیسی بو (زندای) خلقندن بشقه انسان اتی اکل ایدن نه قدر قبائل وحشه سائره وار ایسه جمله سنی نیام نیام لفظیله یاد ایدرلر. افریقای وسطاده اولان قبائل سائره دن هربری یام یاملری بردورلو نامه یاد ایدوب (یونغو) لیلر بعضاً (ماندو) و بعضاً دخی (مانیانا) دیرلر. بونک دها ایلروسنده اولان (دیور) قبیله سی دخی (اومارباقه) تسمیه ایدوب شرق طرفنده اولان (میتو) لیلر (ماقاراقا) ویا (قفاراقا) اطلاق ایتدکری کبی یونغولیلر (قاندا) (ومونیتو) لیلر (یا یا بخرا) نامیله یاد ایدرلر.

علی العموم باشلری کره شکلنده یووارلاقدر. کوزلری بادم رسمنده وقاشلری مقوس واوزوندر؛ حتی اوزونلغندن عادتاً کوزلرینک اوزرینه صارقار. یناق کمیکلری مدور اولیوب سیوری و بزنی برندن آچقدرد. بو حال اهالی مذکورنک طبیعتلرنده مرکوز اولان وحشت ایله شجاعتک کورینشده بر قاندها وجودینه دلالت ایدر. بورونلرینک یاصصی و دوداقلرینک اگلی و قالین اولسی سیانک مدور کورونمسنه بر درجهیه قدر مدار اولور. رنگلری اوقدر سیاه اولیوب قهوه دن معمول چوقولاتیه مشاهدرد. ارککی وقادینی بر رنگده اولوب اصلا فرق ایدلر. بونلر سائر افریقا قبائل کبی وجودلرینی چیزمشر ایسه ده یا عمومی بردن محاربه ویا خود بری دیکریله غوغا و دوگوش ایدرکن خصمنه مقابله ایچون اوک دیشلرینی تورپیله یوب سیوریلتمک

اوپلرینہ دخی ارسلان ، قیلان ، کوپک وسائر حیوان دیشلری طاقارلر کہ مصر قادینلری بونلرک یرینہ التون ، مرجان واینجی قوللانیرلر .

بونلر بعضاً فیل دیشنی ، ارسلان دیشنی ترین ایدہرک کویا مجوہراتلہ دوناملش کردنلک وبوروش مقامندہ بویونلرینہ طاقارلر کوکسلرینہ آصارلر . بویاض ومزین (!) کردنلکلرک سیاہ تن اوزرنده نہتحف برتضاد تشکیل ایتدیکی محتاج بیان دکلدر .

اهالیٰ مرقومہ (ارستقمہ) تعیر ایتدکلری برنوع اجاج قبوغنی دوکهرک لیف حالته کتیردکدن صوکرہ بوندن بز دوکورلر ونادراً البسه یاپارلر ایسہدہ دائماً کیدکلری شی یالکز بیلارینک اشاغیسندن بالدیرلرینہ قدر ممتد اولان حیوانات دریسک انواعنی استعمالدن عبارت وصانصار ومیمون دریسی ایسہ عندلرنده پک مقبولدر . اکثر وقت ارقہلرینہ زینت مقامندہ برده میمون قویروغنی اصارلر؛ بورادہ اوروپالی ماداملرک سمور دریسندن معمول استعمال ایتدکلری بویون آتقیسنی وبونک کنارینہدہ زینت مقامندہ طاقدقلری متعدد سمور قویروقلرینی خاطرہ کتیرمامک ممکن دکلدر . ظنمجه اوروپا ماداملہلری بو مودایی اقوام سودانیہدن اخذ واققباس ایلشلردر . اقوام مذکورہ یوم خلقت حضرت آدمدنبرو بوقیلق وقیافتلہ قطعہ وسیعہ سودانده اورمانلر ایچندہ یاشامقدہ درلر . بو قدر اسکی برمودا اوروپالی کوزل ماداملرک آنتیقہ مقامندہ رغبتلرینی جلب ایدہرک تریناتدن اولسہ کرکدر .

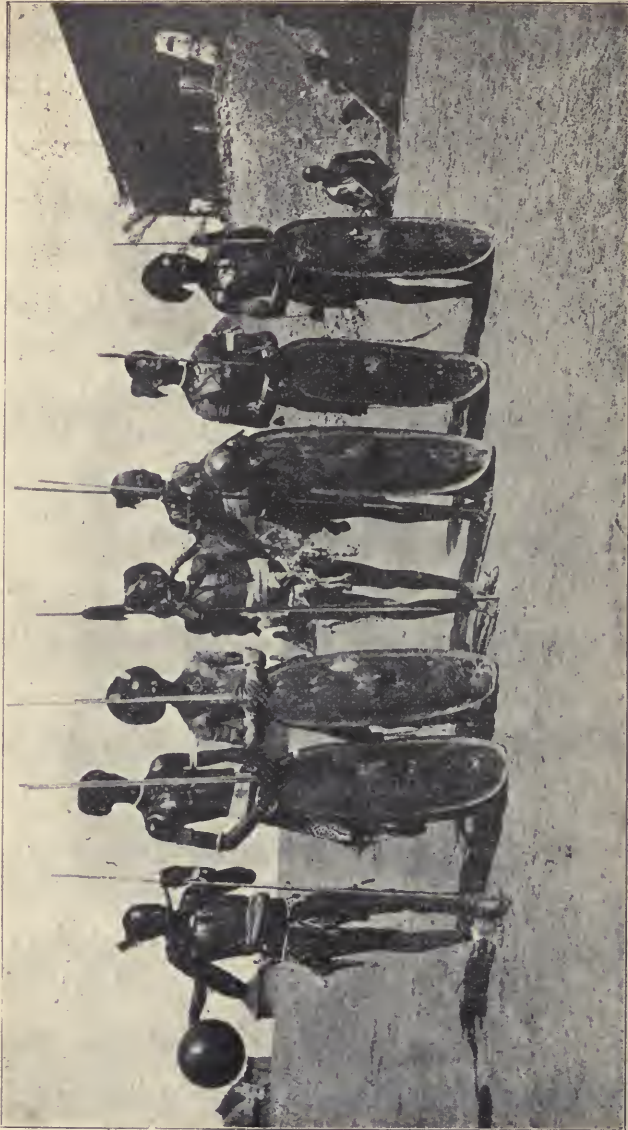
بویام یام اہالیسی ہرکسک دیدیکی کبی قویروقلی اولمیوب بالذات کوردیکم بو وحشیلر نوع بشردن اصلاً فرقلری اولمدقدن بشقہ بزیم کبی موجب اسف ویامسرت اولان احوالده یا متأسف ویاخود ممنون اولورلر؛ وزیم موزیقہلرمن عسا کرمنی نصل حربہ تشویق وتحریرص ایدر ایسہ انلردہ داوول وبوریلر چالہرق کندیلرینی غوغایہ تشجیع

بر حلقہ یی صاغ قولنہ وصول قولنہ دمیردن ویاخود باقیردن حلقہ لہ
طابقدن و بردہ باشنک تپہ سنی انجق ستر ایدہ جک درجہ دہ کیدکلری
کوچو جک برتاکہ نیک اورتہ سندہ ایکی قاریش طولنہ دیمدیک طورر
بر اوکوز قویروغنک اطرافنی دوه قوشنک توپلری ویاخود بشقہ قوش
قنادنریہ تزیین ایتمکدن عبارتدرکہ ایشتہ بویله مزین برتاکہ بی ویا
تاج (!) امارتی هانکی بر شخصک باشندہ کورسہ کز او شخص
عجیب المنظرک کندی فرقه سنک حضرده، سفرده آمر یکانہ سی اولدیغہ
قناعت ایدہ بیلیرسکز .

یام یام اھالیسنک صاچلری قبائل سائرہ خلقنک صاچلری کبی
قیویرجق و قیصہ اولمیوب اوزوندرد؛ حتی اوموزلرینہ و بعضاً بیللرینہ
قدر صارقار، اھالی مرقومہ نیک ارککلری صاچلرینی تزییندہ حیرتی
موجب اولہ جق درجہ دہ امک صرف ایدرلر : اول باول صاچلرینی
باشلرینک تپہ سندن النلرینک اورتہ سنہ قدر آلافرانغہ اصولی اوزرہ
ایکیہ آیروب و برچوق کلفت وزحمتلر ایله اوروب کیرویہ الہرق
باغلا دقلری کبی شقاقلرنده کی پرچملرینی اوک وارقہ طرفندن اشاغی
دوغری صارقیدرلر . شقاقلرینک اوست طرفندہ اولان کاکلرینی
طوبلایوب برقاچ طوبوز یابدقندن صوکرہ اگسہ لرینہ دوغری اوزادیرلر .
طائفہ نسا ایسہ صاچلرینہ همان ارککلر ککنہ مشابہ بر طرزده نظام
ویرلر ایسہ دہ اولیہ کاکل و پرچملری اولمیوب دوز بر اقیئرلر .

اھالی مرقومہ نیک باشلرینہ کیدکلری باشلقلرک اکثری تحف
بریچمدہ در . بعضی روم رؤسای روحانیہ سنک کیدکلری تاجلرہ
بکزر . قادینلر صاچلرندن برقاچ تل قوپاروب بونلرہ قاطر بونجی دیزرہ
بر حاقہ یہ باغلار و ایکی طرفندہ اولان دمیو قیلر واسطہ سیلہ باشلقلرینہ
ربط ایدرلر .

باشلرینی منوال مذکور اوزرہ تزیین ایتمککلری کبی بعضاً صاچلرینک

شالك قبيله سنك زماره ديكلري سورنايه مشابه دودوكي چاله ق مسلحاً رقص الجلري

بونلره آمر و قبادايي و سرگرده اولانلرك يكانه علامت فارقه لري
اون بش سانتيمتره اتساعنده و برپارمق قالينليغنده قيل ديشندن معمول

ہوایکی طاقتور ترین تازہ گوہا میدان مسابقیہ چقہرق یکدیگرہ قارشو
تفوق ادعا سنده ہونورلر .

(شك) قبیلہ سی قیورجق صاچلرینی بر طرز عجیب وغریب
اوزرہ ، مختلف شکل و طرز دہ اورلر ، بعضلری خروس تپہ سی
وبعضلری فونوغرافک استوانہ سی کی مدور وبعضیسی یلبازہ ، ویاخود
تاج کی تنظیم ایدرلر . اینک و اوکوز ترسندن تہزک یاپہرق اودون
یرینہ یاقدرلری ہوتہزک کولنی اینک بولیلہ چامور ایدہرک قینہ
مقامندہ باشلرینہ قورلر . ہوقبیلہ نک یتاق اوطہلرندہ یکانہ دوشکلری دخی
زمینہ فرش ابلدکلری ہوتہزک کولندن عبارت اولوب چیرچیپلاق ہوحاضر
دوشک اوزرندہ تابصباح یاتوب اشک کی یووارلانیرلر ، فقط کوریا یوریا !
ہونلر نہ قدر مقتصد آدملرکہ حیوانلرینک مواد غائطہ سنی محرقات ،
یتاق وحی ہودرہ مقامندہ استعمال ایدہرک ہیچ بر اقسامنی ضایع
ایتمیورلرکہ تام بر اوروپالینک قوانین اقتصادیہ سنہ رعایت ایدیورلر
دیملدر (!) صباچلین پستر خاکسترانہ لرندن قالقنچہ باشلرینی اینک ،
یاخود اوکوز سیدیکیلہ یبقادقدن ، ودها طوغریسی لوانطہ لرینی (!)
بول بول سوروندکدن جوکرہ اوکولاری دخی ہودرہ مقامندہ (!)
یالکز یوزلرینہ برطاقی یوزلرندن بشقہ بتون وجودلرینہ سورلر ؛
اوروپادہ اعمال اولنان لوانطہ لرک مواد اصلہ سندنہ بالکیمیہ تصفیہ
وتقطیر ایدلش ماندہ و اوکوز قازوراتی ہولندینغہ دائر اولان روایتہ
باقلیرسہ ہواقوام وحشہ نک دہ حیوانات تہزکنی ، ترسنی وسیدیکنی
ہویلہ جہ استعمال ایلہ کوزل کوزل توالت (!) یاپملری سببوز وحکمتسز
دکلمدر . ہر صباح توالتک اجراسندن سوکرہ اکثر ارککلر ہوحال
وہیئت غریبہ اوزرہ اللرندہ مزراق اقشامہ قدر نیل ساحلندہ کی
سازلقدرہ واورمانلردہ کزینیرلر .

شك قبیله سنك بسله دكری اوکوز

سودان اہالیسک تلبس و تزین خصوصندہ و اکل و شربدہ عادات و اطواریلہ رقصہ ، اکلنجہیہ و چالنییہ اولان میلان فوق العادہ لرینہ و برطاقم قبائل خلقنک غرائب احوالہ دائر انظار قارئینہ وضع ایتدیکم تفصیلات آتیہ توالت خصوصندہ بدویلرکدہ همان مدنیلر قدر کلفتلر اختیار ایلدکلرینہ دلالت ایدر :

سوداندہ همان علی العموم اہالی چیر چیلاقدرلر . بعضلری اغاچ پاراغی و یاخود بر پارچہ حیوان دریسیلہ یالکز ادب یرلرینی سترایدرلر . بونلرک ارکک و قادینلری ہپ تزیناتہ مائل و پک حریرصدلرلر . اہالی مرقومہنک کرک ارکک و کرک قادینلری زینت مقامندہ دیزلرینہ ، قوللرینہ ، بیلکلرینہ و بویونلرینہ باقیردن و یادمیردن معمول درلو درلو حلقہلر ، بونجقلر طاقارلر ؛ و تسبیح دانہسی کبی اغاجدن یا یلمش جبہلری دخی علاوہ ایدرک بونلرک اراسنہ اغاچ کوکندن معمول بر طاقم شیلردہ آصارلر . بونلردن بشقہ باقوش و قارتال طرناقلریلہ کلب و چقال و حیوانات سائرہ دیشلرینی تعلیق ایدرلر . ارککلر دخی قادینلر کبی تزیناتہ فوق العادہ مراقلیدر . مثلاً قولاقلرینی دلوب یازمق قائلغندہ باقیر حلقہلر و چوی کبی شیلر طاقارلر ، بر پارچہ دوز باقیری قولاقلرینہ طاقم و یاخود بر صمان چوپی صومق پک زیادہ خوشلرینہ کیدر توالترندندر . قوللرینہ دمیر و یا باقیردن یا یلمش حلقہلر طاققلری کبی بیلکلرینہ دیرسکلرینہ دخی بیان اوکوزو یاخود کرکدن بوینوزندن و یاخود فیل دیشندن حلقہلر کسوب کچیرلر . بعض قاریلر ایکی قولاغک کنارلرینی دلک دلک دلہرک صاری تونج و یا باقیردن اینجہجک حلقہلرلہ اغاجدن معمول بر چوی پی و یا صمان پارچہلرینی بودلیکلرہ صوقہرق قولاقلرینی دونادیرلر .

کرک ارکک ، کرک قاریلر طبعاً تزیناتہ مائل و ہوسکار اولدیغندن

(شاك قیاسه سناك قولاندقاری قایق)

بوقایناك جرمی اوج كشی آله ییاه جق درجه ده ایسه ده شلقی اون طوفوز نهایت اوتوز قیهدن عبارتدر . قییه مذ كوره خلق بر قاج ساعت بوقایقر له بالی و تمساح صید ایدوب ساحه كلده كلر نه خار به دن عودتمه قالقانلری اوموزلریه اوروب عودت ایدن جنگا و رولر كی قایقرنی اوموزلریه الهرق ایستككلی محله كینوروب بر قایقر . مذ كور قایقر بوقدر خفیف اولدیغندن آز حركتله دور یله سیله چكی جهتله راكب اولانلرك درجه نه یه ده متفقانه داوانسی اقتضا ایتمكله عربلر ایچنده غایت تنك ومواز نه لی دورولر .

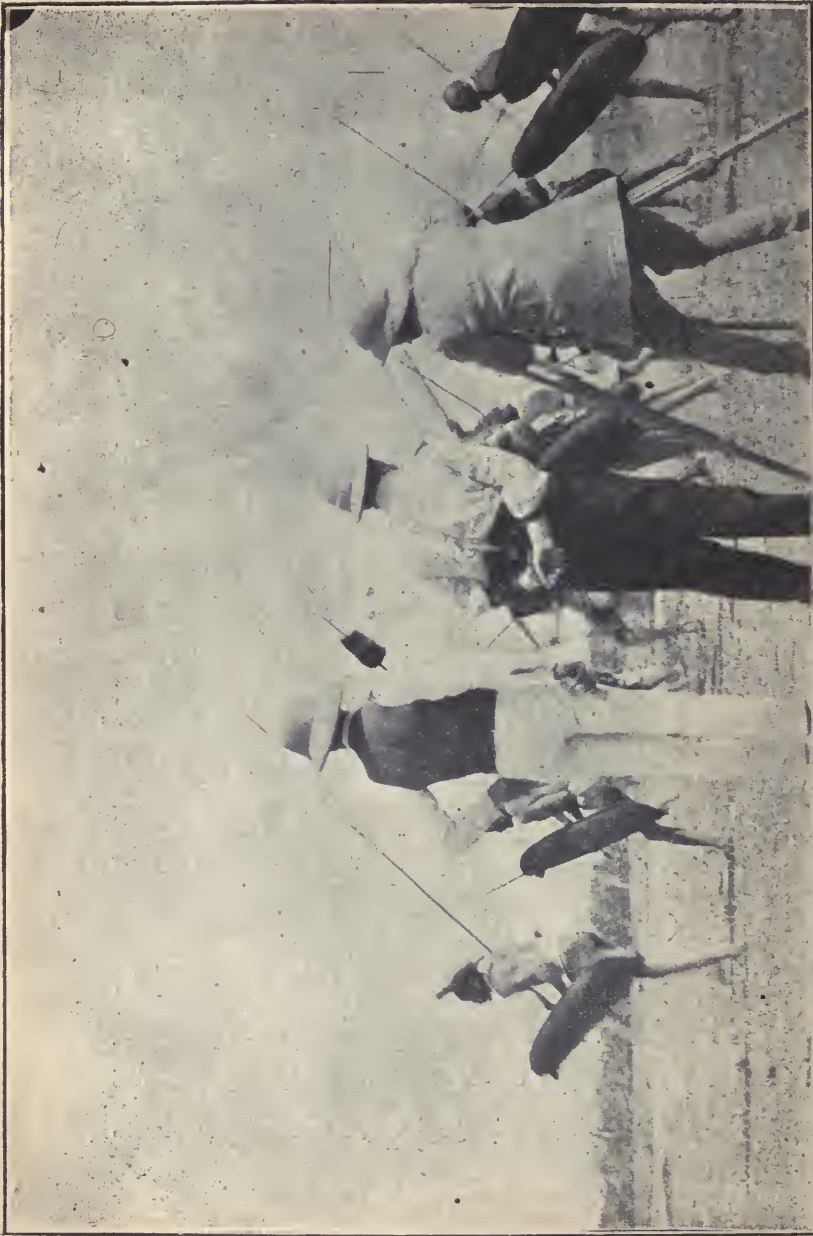
ایتدیگمز وجه ایله حکومت فیل دیشیله دوه قوشنك تجارتی کنديسنه حصر ایدوب هر قضا و مدیرتده جسیم انبارلر و مخزنلر بنا وانشا ایلشدر .

اقوام سودانیه هنوز خدمت عسکریه ایله مکلف دکدر ، فقط کندی اختیار و حسن رضاسیله سلک عسکریه به داخل اولمق ایستهینلری حکومت قبول ایدر .

حکومت حاضره سودان بعض حیوان و طیور صید و شکارینی مانع بر قانون وضع ایتشدر ، بر صیاد بو قانونده مندرج رسم و عادت خارجنده حرکت ایده جك اولورسه بر غروش رسم نظامی به مقابل اون غروش جزای تقدی ویره کدر . مثلاً : اجنبی بر صیاد لاجل الصید سودانه کلیر ، ایکی اوچ آی ودها زیاده بر مدت سودانده صید و شکار ایله امرار وقت ایلر و بو مدتده بیوک حیواناتدن ایکی ارکک فیل و بر کر کندنن زیاده صید و انلافه مأذون دکدر ، شاید مأذون اولدیغی مقداردن بر ویا ایکی فیل زیاده اولدیره جك اولورسه اوچنجی فیل ایچون یوزلیرا جزای تقدی ویرمهکه مجبوردر .

اگر اولدیردیکی فیلدن بریسی دیشی اولورسه ایکی یوز لیرا جزای تقدی ویرر ، زیرا دیشی فیل اولدیرمک - بو حیوانك انقطاع تناسلی انتاج ایده جکی ایچون - حکومتجه قطعاً ممنوعدر .

شلك قبیله‌سی : مملکتلری نیل ایض و (آبا) جزیره سیله (نوا) کولی آراسنده کائن اولان بو قبیله نك یکدیگره قریب و متصل بر سلسله اوزرنده قریه لری واردر ؛ هر قریه ده بر شیخ و بتون قریه لره نظارت ایدر بر ناظر و بونلرک عمومیه حاکم بر حکمدار (فاشوده) ده مقیمدر ؛ بونلر سائرسياه قبیله لردن زیاده سیله قوی البنیه و طویل القامه بر قبیله در .

پرنس مبارالیک تربیری وجہ ایلہ بوو شیری صف حرب اوزرہ یکدیگرہ سوم وجمہ ایتدیردکاری ائنادہ سینہ ما توغرافلہ آلدینی
ایکینی نوع رسک منظرہ سی.

پرنس طرفندن او طوغرافاه رسملری اتان شاک اهالیسی

شرقی سویلیه رك كلوب بر وضع احترام ایله واپورمرك قارشوسنده طورديلر ، بنله قبودان برلكده قرهيه چيقدق . بو وحشی آدمرك ياننه كيتدك ؛ بونلر عربجه بيلمكدرندن ترجمان واسطه سيله : نه مقصد ومرام اوزرينه بويله آلاي ایله يانمزه كلدكلريني سؤال ايتديكمزده پرنس حضرتلريني زيارت ايچون كلدكلري جوابي آلدق ؛ پرنس مشاراليه هنوز شكارگاهدن عودت ايتامش اولديبي ايچون بر ساعته قدر عودت ايده جكلريني كنديلرينه تفهيم ايلديكمده آرتق بونلر اصول و عادتلري اوزره شرقي سویلیه رك هپسي بردن رقص ايتمه باشلاديلر . بو صره ده سيدگاهدن عودت ايدن پرنس حضرتلري دنخي بو حالي كورنجه سينه ماتوغرافله فوطوغراف آلات وادواتي جلب ايتدكدن سوكره بونلري اصول عسكري اوزره صف صف ترتيب وتنظيم ايدوب بالذات كنديلري بو وحشی آدمرك برقاچ نوع وطرز اوزره ، رسملريني آلدلر .

بوندن سوكره پرنس مشاراليه حضرتلري كيسه كرم واحساني كشاد و آنلري عطاياي مناسبه ایله مسرور ودلشاد بيوردیلر .

هُوَ السَّمُّ فِي الْهَيْجَا هُوَ السَّمْحُ فِي الْاِنْدَا

هُوَ اللَّيْثُ وَالْغَيْتُ الَّذِي جَادَ مَغْدَقًا

بو قبيله نك غنا و ثروتلري ، اينك ، او كوز ، قويون ، كچيدن عبارتدر . سودان حكومتی ویرکو ناميله سنهده هر او كوز و اينك باشنه بش غروش وهر قيون و كچي ايچون برغروش آليز ايسهده بونلرده نقودك فقذاني حسيبيله حكومت بر او كوزه ايكي يوز غروش و بر قويونه اون بش غروش قيمت تقدير ايده رك بو حسابه كوره نقدا ویركويرينه بدلا حيوانات و يا خود فيل ديشي و بعض ولايتلرده دوه قوشنك تويني و صمغ اخذ ايدر . بونكله برابر يوقاریده تجارت بحثده بيان

مشارالہ ، قبودانہ حرکت امرینی ویرمکھ غروب شمسہ یاریم ساعت قالہرق (درب الزرافہ) یہ وبو نقطہدن بحر الزرافہ یہ داخل اولدق . نیل مبارک بو نقطہدہ همان ایکی کیلو مترہ قدر کسب اتساع ایدوب واپورمن بر ساعت قدر یول آلدقن صوکرہ درت بیک مترو اتساعندہ وتقرباً درت بش میل طولندہ نیلی ایکی نہر عظیمہ تقریق ایدن برجزیرہ یہ تصادف ایلدک ؛ جزیرہ نک جهت شرقیسندہ کائن نہرہ داخل اولان واپورمن ایکی کیلو مترہ مسافہینی قطع ایتدکدن صوکرہ آفتام اولدیغدن نہرک جهت شرقیسندہ ساحلہ یناشہرق او کیجہ اورادہ قالدق . فرداسی کون ،

أَضَاءَ تَجَادُ الْأَرْضِ ثُمَّ وَهَادَهَا

فَأَصْبَحَ دَرَعًا بَعْدَ ذَلِكَ مَطْرَقًا

كَأَنَّ قَدْرَ نَضَّتِ الثَّكْلَى ثِيَابَ حَدَادَهَا

وَإَبْدَلَتْ الْمَصْقُولَ دَرَعًا وَمَلْحَقًا

مدلونجہ ، صبح جهان آرا ثوب ماتم ظلام لیل خلعلہ جامہ زرتار خورشید پر انواری اکتسسا ایدنجہ ، واپورمن اورادن حرکتلہ قبل الظہر زرافہ اسکلہ سنہ مواصلت ایلدی؛ پرنس حضرتلری اوحوالیدہ بولنان اورمانلرہ لاجل الصیدعزیمت وصيد ایلدکبری برمقدار طیوری مستصحباً ساعت بش آلتی رادہ لرنندہ واپورہ عودت بیوردیلر وکیجہینی بورادہ کچیرمکھ قرار ویردیلر . ایرتہسی صباح طلوع شمس ایلہ برابر آوہ عزیزمئلرندن صوکرہ او جواردہ اورمانلر ایچندہ (شک) قبیلہسی افرادندن اوتوز قرق قدر سودانی آنادن طوغمہ چیریل چیقلاق ، اللرنندہ ایکی مترو طولندہ برر مزراق اولدینی وتمساح جلدندن برطرز عجیبیدہ معمول قالقان وطوپوزلری حامل بولندقلری خالدہ لسانلرنجہ

رئس حضرت قزىبك سارلقلار اچىندە فوطوغرافا رىسنى الدىنى بويان او كوزى

وسائر حیوانات وحشیه‌نک موجودتی ایزلرندن آکلاشلمش ایسه‌ده
اقشام تقرب ایش اولدیفندن کیجه قرانلقده قالماق ایچون عودته
مجبور اولان پرنس حضرتلری واپورمنزک کیجه بو موقعده توقفی
تسیب بیوردیلر ؛

کیجه‌نک قرانلقی ، سودان تعیرینک بتون معنای سیاهیله ، آفاق
استیلا ایدنجه (صو ایغیر) لری نهرلردن چیه‌رق اطرافزده سازلقلرده
اوتلامقده حتی واپورمنزک اطرافسده دخی همان اوتوز قرق متره‌یه
یاقین یرلرده صویک ایچنده کزیندکاری حس اولنمقده ایدی . حاصلی
بو جسیم اورمان جوارنده ، بوقورقونج قرانلق کیجه‌یی - برطام ارسلانلرک
رعده‌کی مهیب نعره‌لری ، مدهش صدالری دیگه‌مکله - امزار ایلدک ؛
سودانک کیجه‌لری ، شفق‌لری ، طلوعی وغروبی سائر مملکتلردن
پک بشقه اولدینی ایچون کچیردیکمز بوقرانلق کیجه‌نک صباح تابناکنی
نظم آتی ایله توصیف ایتسه‌ک پک ده مبالغه عد اولماز ظن ایدرم :

- چو خورشید برزد سر از برج شیر •
- سه‌پهر اندر آورد شب را بزیر •
- چو از کوه بفروخت گیتی فروز •
- دو زلف شب تیره بگرفت روز •

وقتا که انامل گلگونه شفق گیسوان سیاه لیلی اشراق و آفتاب
جهانتاب دریای نیل آینه فامک افق شرقیسنندن تنویر آفاق ایلدی ؛
پرنس مشارالیه مابندشیرزبان یتاقلرندن فیزلایه‌رق واپوردن ساحله‌شنانان
اولدیلر ، حیوانات وحشیه‌نک دهشته رغماً اژدر آتش‌فشان اطلاقه
شایان اولان تفکنکی حامل اولدقلری حالدیه اورمان ایچنه داخل
و ساعت طقوز راده‌لرنده صیدکاهدن عودتله اوچ بیان اوکوزینک
کلرلیله برلکده واپوره واصل اولدیلر .

تعقیب ایتمش واوزرلرینہ برقاچ قورشون آتمش ایسده هیج بریسی کارگیر تأثیر اولمامشدر .

بو حیوان غایت حساس و نافذ النظر بر حیواندر ، اره صره صودن باشنی چیقارر ، کسکین نظریله ایکی اوچ بیک متره مک مسافه یه تمتد محیطی ، جوانب اربعه سنی برنانیه ده کشف ایدر ، بومسافه بعیده داخلندم برواپور ، یاخود برانسان کورر کورمز درحال صویه دالوب غائب اولور ، تا اوزاقلرده ، بشقه بریرده باشنی چیقاروب باصره سنک ایریشدیکی یرلره قدر بر کره اطرافنه باقار ، ینه توحش ایلدیکی برشیئی ، برانسانی کورنجه صویه دالار و بویله جه بتون کون صوده کزوب دولاشیر ؛ کیجه اولنجه صودن چیقارق نیل کنارنده بولنان سازقلرده و جزیره اورمانلرنده اوتلار ، صباح اولنجه کونش دوغمان ینه صویه اینر .

بو حیوانی صید ایده جک صیادغایت اینی قورشون آتار سریع الحرکه برنشانجی اولمالیدرکه حیوان باشنی چیقارر چیقارماز همان قورشونی پایشدیرسون ؛ حاصلی بو حیوانی صید ایتمک هر صیادک کاری دکلدر .

فی ۱۲ محرم ۱۳۲۷ سنه هجرسنه مصادف ۸ فبرایر ۱۹۰۹ سنه میلادنده شفقله برابر (نجوار) قریه سنه مواصلتمزده ینه پرنس مشارالیه احوالیده بولنان اورمانلره کیده رنک ایکی اوچ ساعت کشت و کذار ایتدکن صوکره (ماریت) نام موقعده صید ایتمش اولدقاری جیلان جنسندن ایکی حیوانک باشلرینی دهییه یه ایصال بیوردیلر .

بعداظهر (نجوار) دن حرکتله غروب شمسه بر ساعت قاهره (رنک) قصبه سنه مواصلت ایلدک ، بوراده بعض لوازمک تدارکی ضمنده بر ساعت قدر قالدقن صوکره رنکدن حرکتله نصف الیلده (ام برین) ه واصل اولدق ، فرداسی کون بعدالظهر پرنس حضرتلری لاجل الصید اوراده کی اورمانه کیده رنک حیوانات وحشییه تصادف ایده مامش و بونکله برابر اورمان ایچنده فیل ، ارسلان ، یبانی مانده

دیگر طرفہ (بلایتسر بیام) تعبیر اولئان لطیف بر چیچکک فیل
 قولاغنه مشابہ زمردین پاپراقلی ، روضه من ریاض الجنان اطلاقه
 شایان اولان بو ازهار، بو اشجار اره سنده آقوب کیدن کوچک ،
 کوچک صولرک جریان جوشاجوشنی ، چمنلر ایچنده برنک زمردین
 اخذ ایدن بو صولره - بیوک اغاجلرک کوکلرنده کی - یشیل فقط
 لطیف یو صولرک قاپیلوب کیتمسندہ کی مناظر بدیعہ یی توصیف
 ایچون ماہر بر رسامک فورچہ سی ده کفایت ایدہ مز ، دیہ بیلیم ؛
 چونکہ اوروپادہ باغچہ مراقلیسی اولوبدہ اک زیادہ مشکلیسند بر
 طبیعتدہ بولانلر بیله نیل مبارک سواحلندہ کی بو اورمانلرک لطافت
 و بدایع خرد فرسای طبیعہ سنی تماشا ایتدکلری زمان بو لصف
 اورمانلر ایچنده رنگارنگ قوشلرک بر آغزندن ترنمت روحنوازانه لریله
 دالدن داله اوچوب قوملرینہ ، اوزمردین نباتات ایچنده اوردک وقاز
 سوریلریله یاورولرینک طیور جنان کی کزملرینہ وقسادلری بتون
 دنیانک الوان لطیفہ سیلہ مزین ومزہر کلبلرک کثرتیلہ بتون اغاجلرک
 اوزرلرینی - کونشک شعاع زرینی التندہ ، الکفتی ، اکبدیع شهر آیینلره
 رشک آور اوله جق صورتدہ - تنویر وتزیین ایتدکلرینہ باقدقچہ
 کندی خانلرنده بویله بر بدیعہ طبیعہ دن بر پارچہ نک بیله بولندیریلہ
 مامسنہ متأثرانہ حسرت چکرلر ....!

غروب شمسہ یاریم ساعت قاله رق پرنس حضرتلری صیدکاھدن
 واپورہ عودت ایتمسیلہ عزیمت امرینی ویرہ رک فرداسی جمعہ کونی
 علی الصباح ماہ فبرایرک بشہنجی کونی (جباین) ہ واصل اولدق .
 پرنس مشارالیہ مرکز جبلیندہ دخی صید وشکار آرزوسیلہ واپوردن
 چیقہ رق اوحوالی یی کشت وکذار وایکی جیلان شکار ایدہ رک بویکی
 محصول صیدک باشلرینی برلکدہ کتیردیلر . مشارالیہ واپورہ داخل
 اولمسیلہ حرکت اولنہ رق اثنای راھدہ تصادف ایدیلن صو آغیرلرینی

ساعت بکله مک لازم کلدیکندن بومدتی واپورده بیهوده کچیرمامک اوزره پرنس حضرتلری برصداله را کباً صیدوشکار ایچون نیلک ساحل غریبسنده کائن بیوک برجزیره‌یه عزیمت ایتدی .

قبودان محتاج اولدینی قدر اودون آلوب واپوره نقل ایتدیردکن صوکره حرکتله پرنسک کیتمش اولدینی بر بهار دائمی ایله محاط جزیره اوکنه کلدک ، پرنس مشارالیهک عودت وتشریفارینه منتظرآ پیشکاهنده بش ساعت قدر آرامگزین اولدیغمز بوجزیره اوقدرشاعرانه ، اودرجه روحفزا بدایع طبیعیه‌یی جامع ایدی که عرب شاعرینک شو :

فَالْأَرْضُ مَحْضَرَةٌ تُحْكِي زُمْرَةً

وَالنُّورُ دُرٌّ عَلَى الْإِغْصَانِ مُنْتَظِمٌ

وَلِلْأَزْهَارِ نَحْكٌ فِي حَدَائِقِهَا

كَأَنَّ نُورَ الْبَيْضِ تَبَسُّمٌ

نظم دلپذیری او حدائق طبیعیه وصف بلیغ اولسه شایسته‌در ؛ ازهار گوناگون ایله مالامال اولان بوجزیره اغاجلرینک تپه‌لرینه قدر - هیچ برصنعتکلرک تقلیدینه بیله قدرتیاب اوله‌میه‌جفی برطرز لطیف طبیعیده - صاربلوب چیقان دورلو ، دورلو صارماشیققرجناب صانع حکیمک قدرت بالغه صمدانیه‌سندن انظار ابتصار بشریتده اک بلیغ ، اک بدیع نمونه‌لر اظهار و شیخ سعدینک :

* برك درختان سبز در نظر هوشیار *

* هر ورقی دفترست معرفت کردگار *

ترانه بلاغت‌پسیرای حکیمانه‌سنی اخطار ایدیوردی ؛ برطرفده مرجان‌کی قیرمنزی دانه‌لریله تیزین وتزه‌ایتمش یبائی بو بر فدانلری ،

(درجہ حرارتہ دائر)

خرطومندہ صیفک بدایتندہ کواکدہ درجہ حرارت ۱۰۰° ف
 مافوقندہ اولور ، وایام خریف یعنی حزیراندہ ۶۰° ف قدر چیقار ،
 بو حسابہ نظراً جنوبدہ متوسط حرارت تقریباً ۸۰° ف تراید ایدر
 وشالده تناقصدہ بولنور .

فقط سوداندہ اسباب حرارتک الک مهمی خط استوایہ مجاورتیدر ،
 خط استوادہ کائن اراضینک سطح مجردن پک آزارتفاعیلہ برابر
 جبالک قلی وصحرانکدہ کثرتی واردر .

*

**

بحر ایضہ داخل اولدیغی بالادہ بیان ایتدیکم واپورمن اوکون
 خرطومندن حرکتله هیچ بریردہ طورمقسزین یولنہ دوام ایتمکله
 غروب شمسدن صوکرہ بزى ایصال ایلدیکی (قریبہ سی
 پیشکاهندہ لنگرانداز اولدی ، اوکیجه واپور ودهیبہ من خلقندن بشقہ
 اوزرندہ کیسه بولنیمان نیلک سکون نہائیسی ایچندہ استراحت و فرداسی
 کون کونش دوغارکن حرکت ایلدک . اقسامہ یاریم ساعت قالدہرق مواصلت
 ایتدیکمز (الدوم) قریبہ سی پیشکاهندہ دخی برکیجه استراحتدن
 صوکرہ ایرتہسی کون طلوعدن اول واپورمن تحریک چرح سزیمتله بزى
 ییجه ساعت بررادہ لرنده (قوز ابو جمعه) نام قریبہ ایصال ایلدی ،
 پرنس مشارالیہ حضرتلری نامنہ بوقریبہ ورودی محقق بولنسان
 تلغرافلرک تلغرافخانہ دن الیرلمسی ایچون کوندریلن آدمک عودتنہ
 قدر بریچق ساعت آرام واستراحتدن صوکرہ حرکتله (مرکزعباسیہ)
 نام قریبہ وصولزده واپورک کوموری توکنمش اولدیغندن قبودان
 بورادہ کومورہ بدل مقدار کلی اودون آلمغہ مجبور اولدی . بناء علیہ
 اودونلر آلنوب واپورہ نقل واستیف ایلدیلنجہ یہ قدر اوج درت

حاصلی درجہ شدت حرارت انسانی ضیق نفسلہ بوغولمق درجہ -
سنہ کتیرر .

بوموسمدہ قاصیرغہلر منارہ شکلنی الہرق گوکلرہ چیقار ، کمال
سرعتلہ دولاب کبی دونر وکلوب کچرکچمز درعقب دیگری تولدوظهور
ایدر؛ اوکنہ تصادف ایدن جسیم اغاجلری کوکندن سوکر، خانہلرک
سقفنی برہوا ویدیوارلرینی ہدم وخراب ایلر .

موسم صیف اولئہ کلنجه : (لواقح) تعیر ایئتکلری روزکار
توز طوبراقلہ قاریشق برحالدہ اسر ، واوزاقدن کوریلنجه کویا بری
بری اوزرینہ ییغلمش قرمزنی وسیاہ بلوطلر ظن ایدیلیر ، کونشک
اوکنہ کلیرسہ آفاقی ظلمت ایچندہ براقیر ، خانہلرندہ بولسانلر بو
ہولنک حادثہ طبعیہدن فوق العادہ اضطراب وتلاشہ دوشہرک
قبو ونچرہلرینی درحال قیادرلر وکوندوزک اورتہسندہ مجبوراً موم
وقندیل یاقارلر . اوکنہ تصادف ایدن اغاجلری قلع ونیلدہ ہبونی
حاندہ اوکنہ کلن واپور وسفینہلری غرق ایدن بومدہش فورطنہنی
کمیجیلر اوزاقدن کورر کورمز درحال کمال سرعتلہ داورانہرق کمی نی
ساحلہ چکرلر ، کمیجیلر اصطلاحلرندہ بوروزکارہ (التلاقح) واهالی دہ
(الہبایب) تعیر ایدرلر .

(مدیرین) بینندہ روزکار سنہدہ التی ماہ برجهتدن والتی ماہدہ
جهت آخردن اسوب اصلا تبدل ایتمز . افریقا قطعہسندہ آسیا کبی
طاغ چوق اولدیغندن روزکار قطعہ مذکورہنی سراپا احاطہ واستیلا
ایتمکلہ حرارت دخی بردوزی یہ دائم وبوحا ایسہ بالآخرہ بعض
مزروعات ونباتاتک اردی ارہسی کسلیلمیہرک حصولتہ خادم اولور[*].

[*] « ابروبادومہ وخورشید وفلک درکارند »

« تانوانانی بکف آری وبغفلت نخوری »

ایشته مومی‌ایله بونی تعریف صره‌سنده دیرکه خطوط مذکورمه سما داخندن حین مرورنده ذکر اولنان بخار جهلری محیطه تصادف ایتدکده کویا قرآلق بر اوپه ایچنه کوچک بردلیکدن کیرن ضیای شمس کبی درلو درلو رنگ پیدا ایدر. بو حالده مدور هاله تشکل ایتمک ایچون مذکور جهلرک کافه‌سی کرک جرمده و کرک مسافده مساوی اولسی اقتضا ایلر، بویه اولمازسه شمسدن عکس ایدن ضیانک عینی برضیا حصوله کلوب بالاده تعریف اولنان هاله ظهور ایتمز؛ نصف قطر لریله معکوساً متناسب اولدیغندن جهلرک تناقص جرمی هاله‌لرک جسامتی موجب اولور.

مومی‌ایله فروغوفرک بیاننه نظراً بالاده ذکر اولنان علائم سمانده موجود رنگلرک و بلوطلرک بوشکلده بولنمی، خصوصی اولوب عمومی دکلدر. یعنی سوادنده مشاهده ایلدیکم علائم سمانک اقالیم سائرده وقوعی بک نادردر.

(سودانک هوا و روزکارلینه دأر)

سوادنده یازین هوا و روزکار بک شدتلیدر، اسدیکی زمان توزی طوپراغی، حتی چاقل طاشلریخی بردن سوپوروب هوایه اصعاد ایدر. انسانک یوزینه چارنجه کویا آتشدن برشراره در ظن اولنور، او حالده که نمونه نمای جحیم اولان بو آتشین صیجاقلق محرر عاجزی: — برآز مبالغه‌لیده اولسه —

(مرغی بریان ایدر ایتسه هواده طیران)

صوده ماهی‌بی کباب شدت گرمای سودان)

ترانه‌سیله انطاق و مجبور شکایت ایلشدر.

ایتدیکی کبی سئاده موجود بلوطلرک آره سئده دخی اوچ طرفده سحره مشابه برضیا پیدا اولورکه گویا تجسم ایدر کبی قباریر، بونلرک اوزرنده کره ارضک هیچ بر طرفنده کورلمسی قابل اوله میسه جق صورتده غایت پارلاق اوچ رنک حاصل اولور، بونک ایچنده بشقه بر ضیا کورینور. قباریقلرک همان اوزرنده منکشه رنکبئده بر قوس لطیف ظهور ایدر، و بوقوس رنکین ایچندن ده بشقه بر ضیا کورینورکه کوزلری قماش دیره جق درجه ده قوتلدر. بو اوچ قباریقلرک ایکی طرفده دخی کونشه بکزر قوتلی بر ضیا فوران وینه بو قباریقلرک یربرینه متصل اولدینی زاویه لردن چیقان شدید برضیا انظار تماشا گرانی حیران ایدر.

فرانسه هیئت شناسانندن (فروغوفر) نام ذات تألیف ایتدیکی هیئت کتابنده بوکا دائر ویردیکی معلومات صیره سئده شمسک اطرافنده حاصل اولان هاله لرک [*] بوندن عبارت اولدینقی تعریف ایله سئاده هر هانکی بر زمان آز چوق بخار موجود اولدینندن بوندن شمسک اطرافنده نه وقت بویله یر هاله ظهور ایدر ایسه محیطی دائماً علایم سما رنکی کسب ایدر دیمشدر. مومی الیه (فروغوفر) مذکور هاله لری، بری بیوک و دیکری کوچک اولمق اوزره، ایکی به تقسیم ایتشدر. شویله که علائم سما کبی حاصل اولان رنکلردن قرمزی رنک، هاله نک محیطی خارچنده و اوزاغنده اولور ایسه کوچک و مذکور محیطک داخلنده ضیا حصوله کلن محله قریب اولور ایسه بیوک هاله تعبیر اولنور. ذکر اولسان هاله لرک خارج و داخلرنده اوان ضیا حصولی ایسه شمسدن ظهور ایدن خطوط شعاعیه نک کره هوا دروننده کی بخار جبه لرینه تصادف و انعطافنددر.

[*] هاله : شمس و قمر اطرافنده حاصل اولان نورانی دائره در.

(سودانك یاغمورلری)

منطقه متوسطه ده ، یاخود بربر و (فاشوده) بیننده کائن منطقه ده سودانك مواسمی بالاده فصول اربعه بختنده ذکر ی کچن احوال دن عبارتدر ، فقط منطقه شمالی و منطقه جنوبیده منطقه متوسطه مواسمی یاغمور مناسبیه متخالفدر . سودانده یاغمورك منطقه شمالیده حدی خط ۱۵ عرض شمالیده آنجق شمالاً بربره یاخود حوالیسنه امتداد ایدر ؛ منطقه شمالی یاغمورلرینك نزولی بربردن شمالاً آز وقوع بولور ، بناء علیه سودانك ایکی موسمدن بشقه یاغمور موسمی یوقدر . فقط منطقه جنوبی که منطقه بلاد (فاشوده) در ، یاغمور اوراده ماه مایودن باشلار آلتی آی یعنی ماه (اکتوبر) ك بدایتنه قدر دوام ایدر ؛ اوراده ایکی موسم وار : بری یاز ، دیکری (خزان) کوز موسمیدر . صوکره جنوبه وخط استوا جهتنه دوغرو نه قدر صعود ایدرسه یاغمور او قدر امتداد ایلر ؛ لکن منطقه متوسطه ده یاغمور یاغماز ، منطقه شمالیده اسوانك عرضنده بربره قدر ۱۰ قراطدن دها آزددر . منطقه متوسطه بربرك عرضنده (فاشوده) نك عرضندن خط استوایه ۱۰ : ۲۰ قراطه و منطقه جنوبیده فاشوده دن خط استوایه ۲۰ : ۴۰ قراطه قدردر .

سودانده یاغمور یاغدیغی زمان کویا دستینك آغزندن صو دوکر کچی یاغار ، حرارت او قدر شدید و مدیددزکه اوراده صوغوق نه در بینمیز ؛ لکن رعد و برقدن ، شدتلی روز کاردن و کثرت صاعقه دن پك چوق انسان و حیوان تلف اولور .

افریقانك علائم سهاسی سائر ممالکده کوریلان علایم سهادن دها پارلاق و نظره دها خوش کورینور . شمسك غروبی اثناده اطرافنده طوبلانان اوقاق اوقاق بلوطلرک آره سنده کونشك ضیاسی عکس

(سودانک احوال ہوائیہ سنہ دائر)

فصول اربعہ : بہار ، صیف ، خزان ، شتا فصول معلومہ سندن عبارت ایسہ دہ سوداندہ ہر فصلی درت ماہ اعتباریہ اوچہ تقسیم ایشلردر ؛ اختلاف جہات مناسبتیہ ہواسی مختلف ایسہدہ عمومیت اعتباریہ اکثر یرلری رطوبتسزدر .

انجق موسم صیفدہ شرق اہالیسنہ کورہ تحمل اولنہ مایہ جق درجہدہ صیجاقلر حکم فرمادر . بوموسمدہ کثرتلہ یاغمور یاغار ، نیل فیضان ایدر ، اغاجلر یاپراق ویرر ونباتات نشوونما بولور ، ینہ بو موسمدہ سودانک ہر طرفنہ مساط اولان جنوب روزکاری نیلہ . سیر سفاینی الت اوست ایدر ؛ بوفصل وموسمک بدایتدہ یاغمورلر یاغمغہ باشلادینی زمانہ دخی (رشاش) دیرلرکہ سطح زمین ، جبال وتلال رنگارنگ نباتات ایلہ پرحضارت وخرم وبساتین دخی انواع شکوفہ ایلہ مزہر ومحتشم اولدینی ایچون بو موسم ، سودانیلرچہ ، موسم (ربیع) در .

ایکنجی موسم : بتون مزروعاتک یتیشوب کالہ ایردیکی بوموسمہ ؛ (الذرات) تعمیر اولنور ؛ بوموسمدہ ہوالر صیجاقلاشہرق یوما فیوما کسب شدت ایدر ، صیتمہ وامراض ساثرہ چوغالیر .

فصل شتا : نوامبردن - فیرایرہ قدر اعتبار ایدلین بو موسمدہ ہوالر سرین ولطف اولور ، یاغمورلر کسلیلر ، پویراز روزکاری اسمکہ ، نیلہدہ سفاین کیدوب کلمکہ باشلارکہ سودانک کوزل موسمی فصل شتادر . یاز موسمی : ماہ (مارس) دن - ماہ یونیہ یہ قدردر بو موسمدہ ہوالر صیجاقلاشمغہ ، آتش علوی کبی سام روزکاری اسمکہ باشلار ، وساقیہ واسطہ سیلہ اسقا اولنان اراضینک زرغنہ ابتدار اولونور .

اوزون بر سحر دادن عبارت اولان بویرلر ، هیچ بر طرفنده صو بولماز (عقبات) نامیله معروف ، قوراق بروادیدر . انجق جنوبنده واقع اراضی قابل زراعتدر ، چونکه اورالرده کثرتله نباتات و اشجار بولنور ، حتی بعض یرلرنده جسیم اورمانلر دخی موجوددر ، زیرا سحرای غربییه مخالف اولهرق ، لایستقع کثرتله یاغمور یاغار ویانمدینی زمانلر اندردر ؛ مذکور شمالده کی سحر الرک جبال وتلال متفرقه سنده صو و نباتات مفقود اولوب دار فورک و سطنده واقع جبل مره ایله کردفانک جهت جنوبنده کائن بعض طاغلردن ماعدا یرلرده صو و نباتات بولنه ماز ، چونکه انجق بو طاغلرده بیکارلر و اجاچلر واردر .

(خیرانلر) : یاغمور موسمنده جنوبده واقع طاغلردن آقان سیلر یا قوملرک قهرینه اینر ، یاخود نیله و بحر احمره دوکولور ، اهالی بوسیول امطاره (خیران) دیرلر ، اک مشهوری (خوربرکه) درکه [برکه: گول] حبشستانک شمالنده کائن طاغلردن کلوب (طوکر) ولایتلری تامیله اسقا ایتدکن صکره بحر احمره دوکولور .

خورالفاش : حبشستانک شمال جهتدن کلوب بلاد (کسلا) یی اسقا ایتدکن صوکره (اتبرا) شهرینه واصل اولمادن قوملرک قهرنده نهان اولور .

خورابی جبل : (نوبه) مملکتک شمالنده کائن طاغلردن کلوب شرقاً ۱۹۰ میل مسافه جریان ایتدکن صوکره یانیله قریب قوملرده غائب اولور ، یاخود (أبا) جزیره‌سی قریبنده نیله دوکولور .

خورتندلی : دارفورک شمالنده کی طاغلردن کلن بوخیران جنوبه دوغری جریان ایدوب (افاشر) مملکتدن مرور ایلدکن صوکره اوکنه تصادف ایدن قوم تپلر جریاننه مانع اولدیغدن همان اوراده تدریجاً قومه اینر .

(سودانك اراضيسنه دائر)

(وادی انیل) : دار دره لردن مرور ایدن (وادی النيل) ك انك
 واسع يرلری دورت میلدن زیاده دکلدر . حتی بعض يرلرده بردرجه
 دارلاشیرکه انجق درت یوز متره اتساغنده ایکی طاغك اره سندن کچر ؛
 مع هذا بو وادینك اراضیسی منبت اولوب ساقیه وشادوفله اسقا
 ایدیلیر . [شادوف دریدن معمول ونهرلرده مستعمل برنوع قوغه در] .
 (الجزیره) : نیل ایض ونیل ازرق بیننده واقع مملکتلر
 علی الاطلاق جزیره نامیله یاد اولنور، سنار، وخرطوم شبه جزیره دن
 عبارت بولندقلری جهتله جزیره نامی اتنده کی ممالکدن معدود
 اوله رق بیاینیر . بوایکی ولایتك اراضیسی غایت منبت ومحصولدار اولوب
 نیل صوی ویاغمور ایله زرع ایدیلیر وسودانك اکثر ذخاثری بوایکی
 ولایتدن حاصل اولور .

(والبطانه) : نیل نهری ایله (انبرا) بیننده کائن بلاد، زمان قدیمده
 (مروی) جزیره سی نامیله اشتهار بولدیغی مرویدر . بوکون ایسه
 (بطانه) نامیله معروفدر ، جیادت هوا ایله مشهور، منبت ومحصولدار
 اولان بومملکتبه بعضیلر (اهراءالسودان) تسمیه ایدرلر ، اراضیسی
 یاغمور ایله زرع اولنور .

(صحاری وجبال) : نباتات واشجاردن عاری طاغلر، خرطومدن
 مصره تدر نیلك وادیسی ایکی جهتدن احاطه ایتك صورتیله بریسی
 شرقنده صحرای شرقیه تسمیه اولنان بحر احمره دوغری ودیگری
 نیلك غربنده صحرای کبیر و صحرای کردقان ودار فوره قدر متمد
 اولور . شمالده کی صحراالر ، خط بر بردن شماله دوغری کیدر بتسون
 شوره زار وقوملق يرلردر ، بورالرده نه اوت ، نه ده اغاج بولنور ؛

نیل و قونغو وزانیز نهر لری نك منابعی اولان بطاق یرلرده بیک یوزدن بیک الی یوزه و بیوک سیرت . کور فزی نك یتاغندن و صحرائك سساحل غریب سندن ابتداءً الیدن ایکیوزه و صحرا کچلدکن صوکره ایکیوزدن بشیوزه و شاری و اوللا الی مترو دن بیک درتیوز مترویه قدریوکسایر؛ بعده زانیز نهر نك جریان ایتدیکی وادیده حس اولمز درجه ده باشلا یوب درجه درجه طقوز یوزدن بیک مترویه قدر بر میل پیدا ایدرك صوکره یکیدن یوکسلمکه باشلا یوب پور تکیز لرك ترانسوال چایراق لری نه و دراعا نبرج طاغلی اتکلرینه و ارنجه اوچیک مترویه قدر ارتفاع حاصل ایدوب اورادن قوش باقی شیه تخمیناً بیک بشیوز کیلو مترو او زاقده بولنان بحر محیط کرکی کبی مشاهده اولنور . مع هذا افریقا اراضی سنی مطرداً مائل و مستوی تصور ایتما مکده لازمدر؛ چونکه شمالده طومه جبال متوسطه سی و جنوبده مانالو طاغلی و وسطده واقع چاد کولنك استیعاب ایلدیکی اراضی خضیضه و اوغاندو کولنك جنوب شرقی سنده اتبرا حوضه سیله نامی کولنك محیط اولدیغی اراضی مختلف صورتده گاه مرتفع و گاه منحن و وضعیتلر المشدر .

بوتخف وضعیتله برابر نیل و قونغو وزانیز نهر لری نك منابعنده انقسام میاه عادتاً کوز ایله قابل تفریق و رؤبت بر حالده اولیه رق غایت بلیر سز بر جریان سساکناهه پیدا ایلدکارندن انهار مذکورده جه تقسیم میاهک صحیحاً تفریق و تمیزی الحق آلت فنیه واسطه سیله قابل و بلکه بونکله بیله مشکلدن . زیرا بونهر لرك برنجی شعبه لری غایت واسع بطاقلقی براوایی أفقی اولدق تامیله احاطه ایدوب اوراده برسوق طبیعی به مستداً صویک جریانی ، منتشر اولدیغی دائره محیطه دن برسوق طبیعی نك کیفیت ظهورینه یعنی یا تهیز هوا یا خود انك کبی ظهورات طبیعیه الجا آتته ، تابع قالمقده و حتی بوالجا آتله مشهور (دیلولو) کولی ، بر طرفدن (زانیز) و دیگر جهتدن قونغو نهر لری نی تولید ایتمکده در .

یوز مترویه قدر قارلره مستور اولدینی وساحل ایله سساکولی ارسنده وکولک غرب جهتمده مافومبرو وکیانغا وغانبا راغارا طاغلرینک اوچییکدن اوچییک بشیوزه قدر ارتفاعلی بولندینی منضم اولور . و (اسکرتشل) نام سیاحتده بیان ایتدیکی وجه ایله قطعه‌نک غربنده داهومینک شمال جهتمده کینه کورفزیله نیژر نه‌ری حوضه‌سی ارسنده تشاره طاغنک اوچییکه ونهر مذکورک منبعه یاقین اوله‌رق امتداد ایدن قونغ جبلنک بیک اوچیوز قرق مترویه قدر ارتفاعلی واردر . بو طاغلرک جمله‌سی بوجه محرر دائره مفروضه جبالی اکمال ایدر لر بولردن بشقه‌ده برخیلی طاغلر وارسه‌ده همان هپسی مذکور دائره محیطه داخلنده کیدر .

ته‌نه‌ریف اطه‌سنده دخی الارانس نامنده اولان جبل ذروه‌سنک ارتفاعی ایکییک سکنز یوز الی مترودر فردیناندوپو اطه‌سنده ومداغاشقار جزیده‌سنده کیلر ایکییک الی یوز اوتوز ایکیدن براز اشانگی ویا زیاده ارتفاعی حائر اولدقرلردن عادتاً بر استحکام طبیعی شکنی آلیر لر . افریقا قطعه‌سی بتون بتون طاغلق بر قطعه دکل ایکن سطح مجردن حساب وسطی اوله‌رق الی یوز یتمش اوچ مترویه قدر ارتفاعی اولسنه رومریقای شمالینک الی یوز واوروپانک اوچیوز یکریمی بش مترو مرتفع بولسنه نظراً کذلک حساب وسطی اوله‌رق طقوز یوز قرق مترویه قدر مرتفع بولنان آسیانک هالایا جبال مشهوره‌سندن قطعاً للنظر افریقا قطعه‌سنک آسیادن صوکره اک مرتفع اراضیدن عبارت و متشکل اولدینی اکلاشیلیر .

فقط اشبو ارتفاع زیاده‌سیله مختلفدر ؛ مثلاً بنغازی داخلنده عین کبریتدن ایچریله دوغری سطح مجردن یکریمی مترویی متجاوز منحنط وادیلر و بحر سفید سواحلی سویه‌سنده سیومه واعراج واحه‌لری کبی یکریمی بشدن یتمش مترویه قدر کذلک منحنط موقعلر اولدینی مثالو

شرکتلرینہ معلومات ویرمشدر ، بونک اوزرینہ شرکتلر مباحثاتہ
کیرشمشدر .

(سودانک طاغری ایله اراضینک ارتفاع و انحطاطی)

افریقا قطعہسک تشکلات طبعیہسنہ باقلنجہ قطعات سائرده
اولدینی کی اوله کوزه چارپاجق صورتده جبال متسلسلهسی یوقسهده
مرتفع و منقطع طاغیر و تپه لر کوریلور، بونلرکده همان کافهسی کویا
برداثره محیطه داخلنده متکون کی مشاهده اولنور. جبال مذکورہ نک
برنجیسی شمال غربیده اطلس طاغیله شعباتیدر، بو طاغک درتیک التی یوز
یکریمی مترویه قدر ارتفاع ایدن یرلری واردر. طرابلس ولایتک
غرب جنوبیسنده وتونس ایالتک جنوبنده یعنی صحرای کیر مدخلنده
بولنان جبل حجرك بیک ایکی یوز، بیک بشیوز ووادای حکومت اسلامیه -
سیله ولایت مشار الیهاره سنده صحرای وسطیده بولنان تاروسطاغک دخی
ایکی بیک درتیوز مترو قدر یوکسک تپه لری اولدینی کی حبشستان
ایچنده راس داجان وانغوطاغک ارتفاعی درتیک التی یوز کیلومترودر.
دارفورده ماررا جبلنک اک یوکسک نقطهسی بیک درتیوزدن بیک
سکز یوز وقامرون شعباتندن مونغولابانک اوچیک طقوز یوز التمش
مترو قدردر. اگرچه قامرون سلسلهسنه متوازی اولهرق برسلسله
دها موجود ایسهده درجه ارتفاعی هنوز لایقیله بیلنه مامشدر افریقای
جنوبیده (دزاقنبرق) سلسلهسنده جبل اتاکن یاخود شامپانیه قاستل
نامنده اولان تپه لک ارتفاعی اوچیک یدی یوز الی یدی مترودر .
بیک اوچیوز یدی سنه هجریهسنده مصره خط استوا جهتدن
عودت ایدن سیاح مشهور استانیلک افادهسنه نظراً دها زیاده شمالده
کلیمیا نامنده اولان طاغک بشیک بشیوز وکیفا طاغک بشیک یدی

(قورشون) : دارفورہ تابع (کوبی) دن شمالہ دوغرو برکونلک مسافہدہ کائن (جبل الکتّم) دہ موجود ایسہدہ اورایہ کینمک پک صعوبتلیدر .

(نظرون) : طریق اربیندہ واقع قیودن چیقار .

(طوز) : طوپراقہ مخلوط اولہرق ہر طرفدہ بانورسہدہ (نبرہ)، (دامر) و (الیویضہ) طرفلرنده کثرتلیدر . (بارہ) نک جہت شہانندہ واقع (شرشار) نام محلہ دخی بولنور ؛ (واحہ سلیمہ) دہ، (وادئ کعب) دہ ودونقلہ نک غربندہ قطعہ قطعہ اولہرق قوم التندن پک چوق چیقار .

(باروت طوزی) : اکثر خرطوم وفاشودہ جہتلرنده بولنور .

(سَب) : [شاب] وادی حلفانک اوچ کونلک بعد ومسافہسندہ کائن (واحہ شب) نام محلہ بولنور .

(تُریبہ) : برنوع طوپراقدرکہ مواد ملجیہسی چوقدر، سوداندہ محال معلومہدہ واکثرتیلہ بریر جہتلرنده بولنور، اہالی مذکور طوپراغی بیل اغریسنہ صیتمہیہ دوا اولہرق استعمال ایذرلر .

(انیمون) یاخود سورمہ : (جبل مرّہ) دہ بولنور، جبل مذکورده (حجر الرمل)، (حجر الغرائت) دخی بولنور؛ علی الخصوص (حجارہ کلیسہ) - کہ اندن کرج یاپیلیر - نیل ازرقک جہت غربیسندہ واردر . (دبہ) وسائر یرلردہ ونہر نیلہ قریب بعض مواقعدہ مرور زمان ایلہ تحجر ایتمش اودون پارچہلری مشاہدہ اولنور . سودان اراضئ وسیعہسنگ ہنوز لایقیلہ کشف اولہمدینی ہر کسجہ معلومدر، او حوالیہ عصر مزردہ فن معاندہ آشنا ذاتلر کوندراش اولسہ پک چوق معادن متنوعہ نک رونمای مرآت شہود اولہ جغتہ شہبہ ایتمالیدر . غزتلرک روایاتنہ نظراً ۱۸۹۹ سنہ میلادندہ سودان حکومت حالیہسی معادن حقندہ بر قانون ترتیب وتنظیم ایدوب بو بابدہ اوروپا

وجه ایله اوج نوعدر: برنجیسی قامه شکنده ، ایکنجیسی بالقزوقه‌سی
کچی دماغلی ، اوچنجیسی یوقاردن اشاعی اوافق اوافق دماغی اولان
(بادیقه) تعبیر ایندکلیری نوعدر.

(معدنلره دائر)

سودانک مشهور معدنلری : سنارک جنوب شمالیسنده (بنی
شبقول) طاغلرنده بولنان اتون معدنیسدرکه سنار التونی دیمکه
معروفدر . نوبه طاغلرنده دخی التون معدنی بولنورسهده قلت
اوزرده . جبل قدیرک جهت غربیسنده (تیرا) و (شیدون) طاغلرنده
چقان التون ، سودانیلرجه اک ای التون اولمق اوزره ، شیدون التونی
تسمیه ایدلمشدر .

قدمای مورخین بحر احمر ایله (کورسکو) بیننده واقع وادی -
العلاقیده التون معدنی موجود اولدیغندن بحث ایتشلر ایسهده مدت
مدیده دن بری اورادن التون ورود ایتدیکندن مفقود نظریله باقیلیر .

(زمرد) : عرب مورخلرندن (مقریزی) صحرای شرقیده (خرابه)
نامیله معزوف محله زمرد موجود اولدیغنی ذکر و بیان ایدیورسهده
اورایه کیتمک مشکدر ، چونکه قفط وقوص وصید مصر بلده لرندن
یدی کونک بعد ومسافه‌سی واردر .

(باقر معدنی) : بحر غزالک شمال غربیسنده واقع (حفره النحاس) له
مشهور بریده بولدیغنی کچی بربر طریقله کیدیلن سواکن جهتده
دخی بولنور .

(دمیر معدنی) : کردوفان ، دارفور و بحر غزال جهتلرنده قوملر
ایچندن پارچه پارچه چقارلر ، او پارچه لری قومله طوپراق قاریشیق
پوتله ایچنه طولدیروب آتیش قوتیله اذابه ایتدکن سوکره تصفیه ایدرلر .

فنا برشیدر . بوحیوانك طولی اون بچق آرشونہ بالغ اولور .
صوصیغیری شکل وهیئندہ مانده وطوموز آرهسنده برشیدر ،
جسماً مانده کبی ایسهده باشی و قویروغی طوموزه ، طیرناغی دوه
طیرناغنه بکزر ؛ جسماً عادى مانده نك اك بیوکندن دها قالین و
جسیمدر . بوده تمساح کبی هم صوده ، هم قرهده یاشار ؛ نیل
ساحنده کی سازقلرده اوتلار واوراده یاتار . سودانیلر بو حیوانه
(العینت) تسمیه ایدرلر .

تمساح و صوماندہ سی وقتیه مصره یاقین یرلرده نیلک هرجهتندہ
بولنوردی ، فقط صوك زمانلرده نیلده کثرتہ آمد وشده باشلایان
و اپور و کیلردن بو حیوانلر توحش ایدہ رک هپسی سودان جهتلیرینه
چکلدیلر . بلادخط استواده حالاکثرت اوزره بولنور . سودان اھالیسی
کرك تمساح و کرك صو صیغیرینک اتی یرلر ؛ اھالی تمساحی ، جلدی
ومسک واتی ایچون ، داتما صید ایدرلر ، چونکہ تمساحک ایکی پارچه سی
یومورطه جسماتندہ اوله رق قارندن و ایکی پارچه سی یومورطه دن دھا
کوچک اوله رق قولتوغندن درت پارچه مسک چیقار بونک مسکی الائی
مسکدر . جلدندن دخی قلیج کسمز بر نوع قالقان اعمال ایدرلر .
صو صیغیرینک اتندن استفادہ ایتدکلری کبی دریسندن دخی مصنع
قیرباج و باستون اعمال ایدرلر .

سودانیلر ، همان ایکی متره اوزونلغندہ اولان حربہ لری اوجنه
بعضیسی سونکو وبعضیسی ایکی طرفی کسکین قامه شکلندہ دمیردن
معمول بر آلت جارحه طاقه رق بونکله نیلده حیوانات صید ایدرلر ؛
محارباتده دخی اک برنجی سلاحلری بو حربہ دن عبارتدر . صوصیغیری
و تمساح صیدی ایچون سودان اھالیسنک قولاندینی مزاراقلر قبائل
سائرہ نك استعمال ایتدیکی مزاراقلردن فرقلی اولوب تعریف آتی

یولک طولی ۱۳۰ میل و خرطوم بدن ۷۲۵ میل مسافہ بعیددر . ناصر نہرینک ، سبت نہرندن نقطہ افتراقندن اعتباراً ، مسافہ سی نیل ایضہ داخل اولدینی محالہ قدر ۱۷۰ میلدر ؛ بوندن سوکرہ نیل ازرقک ہنکام تنزلندہ ، نیل ایضہ خلافنہ اولہرق ، سیر سفائتہ قابلیت قالماز ، چونکہ نیل ایضہ سنہنک نہایتہ قدر دائماً ونیل ازرق ایسہ یالکینر زمان فیضانندہ سیر سفائتہ صالحدر .

(نیلہ بولنان بالقلرک اسملرینہ دائر)

نیلہ انواع بالق و حیوانات سائرہ بولنور ، بولنردن بعضلرینک اتی اکلہ صالح دکلدز ؛ اک عجیب و مشہوری تمساح و صو صیغیریدر . تمساح بالق دہا دوغروسی کرتسکلہ ہیئتندہ ایسہدہ بعضاری غایت جسیم ، منظرہسی قورقونچ ، ارقہسنک جلدی سرت وقالیندر ؛ ہر قورشون اکا تاثیر ایدہمز ؛ بو حیوان ہم دکزدہ ہم دہ قرہدہ یاشار ؛ دیشیسی یومورطرلر ، یومورطہسی ہند طاوونگک یومورطہسندن دہا بویوک ، قابوغی ذہا قالین وسرت وقار کبی بیاضدر . حقیر سیاحت سوداندن مصرہ عودتندہ یکریمی اوتوز عدد یومورطہ برابر کتیردم . بو حیوان نیلک ساحلندن اون اون بش مترہ اوزاق و آچیق بر محلہ اللریلہ اشہلہدیکی یابس وقوراق قومک ایچنہ اوتوز قرق یومورطہ یومورطلادقندن سوکرہ یومورطہلری قوملہ اورتر و ہر کون ارہ صیرہ کلوب یوقلار ، یکریمی یکریمی بش کون بو حال ایلہ قالوب یاورو چیقاردقندن سوکرا یاورولری صیرتنہ آلیر ، کوتورر نیل صوینک ایچنہ براقیر . یومورطہنک ایچی تقریباً اوچ قسمی بیاض و بر قسمی صاریدر . سودان اہالیسی بو یومورطہنی پیشیروب بیرلر ؛ حقیردہ بونی تجربہ ایش ایسہمد ، قوقوسی غایت اغر و طعمی

(. قالت له اسوان في تاريخها

أرقت بالمقياس بجر النيل)

حلقا مقياسی : نيلك ساحل شرقیسنده حدود محافظی (ودھوس) پاشا ایله ۱۸۸۹ سنه میلادنده مصرک رای مأمور لرندن اولان مهندس مشهور (ولکوکس) معرفتیه بنا اولمشدر . بومقیاس اصول و طرز جدید اوزره اولوب ایکی دیوارک ارسنده طاشدن معمول عادی بر مردیون ایله چیقیلان برستونک بالاسنده موضوع مرمر طاش اوزرنده مقیاسک تاریخ بناسیله بانینک اسمی منقوشدر .

محمد مهدینک محاربه سندن سوکره حکومت نیل کبیر ، بحر ازرق و بحر ایض اوزرنده و محال مختلفه ده مقیاسلر بنا وانشا ایتمشدر ، بونلرک اک اهمیتیلیری بر بر مقیاسیله ام درمانده نیل ایض اوزرنده و خرطومده حکومت سراینک اتنده نیل ازرق اوزرنده بولسان مقیاسلردر .

(نیلده سیر سفائنه دائر)

بالاده ذکر اولنان جزایر و شلاله لر دن بشقه نيلك بحر اسنده تگون ایدن قوملر سیر سفاینه مانع و بوجهته خیلی مشقت و خطر واقع اولور اسواندن شمالاً مصره جریان ایدن نیلده اسواندن سوکره جزیره و شلاله لر منقطع اولور ، بناء علیه مصر بر مملکت واحده واسوان بر سرحد طبیعیدر . زیرا اسواندن کرک یلکنلی کیلر ، کرک واپورلر کال سهولته اقصای ممالکه طوغرو نیلده سیر و سفر ایدر .

نیل ازرقده سیر سفاینک اتهای حدی ، رصیرص شلاله‌سی اولوب نیل اییضده دخی (فوله) شلاله‌سیدر .

بحر غزال : نیل اییضه قاریشدیغی موقعدن ، قومدن متحصّل

تاریخ ہجری سنہ دخی عباسیوں نے مأمون طرفندن تجدید اولمشدر، ایچی یوزقرقیدی سنہ ہجری سنہ متوکل علی اللہ عباسی جانندن مصر والیسی اولان یزید ابن عبداللہ ترکی ایہ خلفای فاطمیہ دن مستصر باللہ طرفلندن بوکونہ قدر موجود اولان بنا تعمیر و اخیراً مصر والیسی محمد علی پاشا طرفندن ترمیم ایدمشدر .

بو مقیاسک قدمای مصریوں دورلرنده (منفیس) شهری ، اسوان جزیرہ سی ، احمیم و حلوان قصبہ لری اوکلرنده دخی موجود بولندیی و نیلہ ابتدا مقیاس وضع ایدن ، روایتہ کورہ ، حضرت یوسف اولدیغی مرویدر .

مقیاس اسوان : (الفتنین) جزیرہ سنک شرقده واسوانک پیشکاهنده ، بولنان بومقیاس ہجرتدن بیک سنہ اول کلن بطالیسہ زمانہ نسبت اولنور ، ۱۲۷۸ سنہ ہجریسنہ مصادف ۱۸۷۸ سنہ میلادیسنہ اسبق خدیو مصر اسماعیل پاشا دورنہ مشہور محمود پاشا فلکی معرفتیلہ مجدداً بنا ایدلمش اولدیغی ، مقیاسک برطاشندہ منقوش اولوب اثنای زیارتہ تدو ضبط ایلدیکم ایات آتیہ دن استدلان ایدیلیر :

(حق علی اسوان تبدی شکرہا

لملیک مصر الداوری اسماعیل)

(أحيأ بها مقياس بعد ذهابه

بتجدد التقسيم والتفصيل)

(من بعدائف وهو في حجب الثرى

أبدى معالمه بخير دليل)

(الماهر الفلكي محمود الذي

جات معارفه عن التمثيل)

(أبقى تقاسيم التي وجدت به

وبغيرها حلاوة للتعديل)

جزایر مشتملہ مستثنا اولمق اوزرہ افریقا قطعہ سنک اراضیہ
بروجہ آتی بش نوعہ تقسیم ایلہ کوستریلہ بیلیر :

کیلو مترو مربعی	کولری
۲۰۰,۰۰۰	چولاری
۱۰,۶۰۰,۰۰۰	چالقلری
۵۸۰,۰۰۰	اوتلرلہ مستور اووالری
۶۲۳,۰۰۰	قابل زراعت اراضی ایلہ اورمانلری
۶۳۷,۰۰۰	یکون
<u>۲۹,۲۰۰,۰۰۰</u>	

(مقیاس انیل)

نیلک بہر سنہ تزیاد و تناقصی بیلنمک ایچون مواقع مخصوصہ
من القدیمر مقیاسلر بنا وانشا ایدلمش و الیمشور مقیاس : مصر قدیمر
قربندہ جزیرة الروضہ بولنان مقیاس قدیمرکہ خلقای امویہ زمانندہ
تعمیر و ترمیم اولمشدر ؛

نیلک بو مقیاسنک منشور مثنی و وسطی منشور المربعی مجوف
بر مرمر عمود اولہرق جامع اولدینی متعدد مفذلرندن صو کیررکہ
بو عمود سکز چنبرہ و اون التی ذراعہ تقسیم اولمشدر : ہر ذراع
التی قبضہ ، و ہر قبضہ درت پارمق ، بناءً علیہ ہر ذراع یکرمی درت
پارمق اعتباریلہ منقسم اولدینی سکز چنبردن نیل از دیاد ایلدیکہ یعنی
صو یوکسلدیکہ ارتفاعک مقداری و آزالدیکہ درجہ انحطاط استنباط
اولنور .

بو مقیاسک بعد الفتح بانئ اولی - امویلردن عبدالملک ثانیلک اوغلی
سلیمانک دور حکومتندہ والی مصر اولان - اسامہ بن زید تتوخی در ؛
مومی ایہ بونک بناسنی طقسانیدی سنہ ہجریہ سندہ تمام ایشدر ؛ یوزطقسان

ایدر؛ بو شلاله نیل ابيضك یوقاریسندده و (بحر الرجاف) شلاله لرندن برسلسله در که رجاف بلده سنندن ۱۰۰ میل تمتد اولور؛ و الكصعب-المرور اولان شلاله (فوله) و یاسکزنجی شلاله خرطومدن ۱۱۰۰ میل اوزا قدر.

(نیلك جزیره لرینه دائر)

سودان نیلنده متعدد جزیره لر واردر؛ بو جزیره لر وسعت و جسامتده یكدیكردن فرقلی و جمله سنك اراضی منبت و فوق العاده محصولداردر. بونلك الك مشهورلری نیل ابيضده بولان جزیره لر در که اژجمله خرطومدن ۱۵۰ میل بعد و مسافه ده كائن (أبا) جزیره سنك طولی ۲۸ میلدر، كذلك خرطومك قرینده (توتی) نامیله معروف جزیره نك هواسی لطیف و طوبراغی غایت منبتدر.

ابی حمد قریه‌سی یاننده (مقرات) جزیره‌سی - که برطاقم طاشلق تپه لردن مرور ایدر - بیوك بر جزیره در. حنك شلاله سنك جنوبینده طولی ۲۰ میل امتداد ایدن (ارقو) جزیره‌سی دخی نیلك الك مشهور جزیره لرننددر، و (ایثوبیا) زمانندن قالمه خرابه لری قدیم و اسکی اولدیغنه دلالت ایدر؛ نیلك ایام تنزلنده صولده کی فرعی قورر و شرقنده بولان قره ایله برلشیر؛ بو، مقرات جزیره سنندن بیوك دکلسه ده آندن ده منبتدر، اتساع و شهرتده (ارقو) جزیره سنك ایکنجی سیدر، اوراده جتتمكان یاوز سلطان سلیمك زمانندن قالمه قدیم طابیه لرك خرابه لری واردر.

اسوانك یاننده کی برنجی شلاله جوارنده كائن (الفتیان) جزیره‌سی دخی جزائر مشهوره دندر.

اوچنجی شلاله : (شلاله حنك) دركه حنك قصبه سی قریبندہ واقع
 وایکنجی شلاله دن ۲۴۱ میل اوزاق و طولی اوچ میلدر؛ ایکنجی
 و اوچنجی شلاله بیندہ شمالدن جنوبہ طوغری برطاقم کوچوک شلاله لر
 واردرکه اسملری شونلردن عبارتدر : عبور ، معتوقه ، سمنہ .
 امبقول ، تجور ، عکمه ، عکاشه ، دال ، غماره ، خیر . بونلرک
 هر برینک طولی بر میلدن دورت میله وارہ لرندہ کی بعد و مسافہ ۱۰ میلدن
 ۶ میله قدردر .

دردنجی شلاله : شایقیه ، ولایتندہ (ادرمیہ) شلاله سیدرکه
 اوچنجی شلاله دن ۲۵۰ میل اوزا قدر .

بشنجی شلاله : دردنجی شلاله دن ۱۶۷ میل اوزا قدر بولنان
 (شلاله وادی الحمار) در؛ شلاله وادی الحمار تسمیه سنہ سبب شرقندہ کی
 وادی و صحرا رده و حشی حمار بولنمسیدر . دردنجی و بشنجی شلاله لرک
 بیندہ برطاقم صعب المرور شلاله لر واردرکه الکاهمیتیلری : کعب العبد ،
 المسحانی ، ام الحبوبة ، الرخمة شلاله لری اولوب بلاد شایقیه نک
 منتھاسیدر؛ رقبه الجمل ، [ده وه بونی دیمک] ابوسیال شلاله لری مناصیر
 مملکتندہ و مقرات ، ابو حشیم ، الباقیر شلاله لری دخی رباطاب بلده سندہ در .
 التنجی شلاله : (شلاله السبلوقه) در شندی بلده سیله خرطوم
 اراسندہ واقع و بشنجی شلاله دن ۱۹۴ میل اوزا قدر ، طولی ۱۰ میل
 و بونک مدخلندہ نیلک اتساعی ۲۰۰ یارده در ؛ و شلاله نک مدخلندہ
 نیلک صوی اینرکن کویایوک براولوقدن اقان صوکی سرعتله جریان
 ایتدیکندن (اذالسبلوقه) تسمیه قلمشدر ؛ بولفظ سودان عربلری
 لسانندہ اولوق معناسندہ در .

بوندن صوکره نیل ازرقندہ بیوک برشلاله — که (شلاله
 رصیرص) یاخود شلاله سابع ، ناملریله معروفدر — خرطوم دن ۵۲۶
 میل اوزاق اولوب رصیرص قریه سی قریبندن بدأ ایله جنوباً ۴۰ میل امتداد

نیل ایضاً سواحلندہ ساکن اولان اہالی حما و سنتار علتیرینہ مبتلا و گرفتار اولماق ایچون اکثری نہر مذکور صوینی ایچمیوب قوینی صوینی ایچرلر .

(نیلک شلالہ لرینہ دائر)

نیل جانب جنوبدن متعدد فروع و جداول اوزرندن اسوانہ جاری و روان اولور ، انسای طریقده بر طاقم جسم قیالقرہ و کوچک جزیرہ لرہ تصادفہ صویک آقتیسنه ممانعت و تصادم ایدن و بناء علیہ یوقاریدن اشاعی شدتلی جریانلر حصولہ کتیرن بومواقع حائلہ یه شلالہ تعیر اولنور ؛ بوشلالہ لر ، برقسمی بیوک و برقسمی کوچک اولمق اوزرہ ، ایکی نوعدر . کوچک شلالہ لر نیلک فیضانی ایامندہ صواتندہ مستور قالیر ، تناقص و تنزلی هنکامندہ میدانہ چیقوب ظاهر و معلوم اولان بوشلالہ لرک ضیق و دار یرلرندن کیملر کوچ حال ایله کچر ؛ فقط نیلک شدت فیضانی زمانندہ بیوک شلالہ لر صولر استیلا ایدہ مز ، و ایام معدودہ سفینہ لر ارہ لرندن مرور ایدر ، و بومدندن صوکرہ ایسه شلالہ ده بولنان سفاین محصور قالہ رق خارجه چیقاماز . اسوان و خرطوم بینندہ الی بیوک شلالہ واردرکہ ، بولرک آرہ لرندہ برطاقم کوچوک شلالہ لر دخی داخل اولہ رق ، بروجه آتی ذکر اولنور :

برنجی شلالہ : اسوان بلده سی قربندہ واقع اسوان شلالہ سیدرکہ طولی ۶ میل و برچاریکدن عبارتدر .

ایکنجی شلالہ : حلفا قریہ سی قربندہ واقع وادی حلفا شلالہ سی اولوب طولی ۱۴ میل امتداد ایدن و برنجی شلالہ دن ۲۲۶ میل اوزاق بولنان بوشلالہ نیلک کصعب المرور شلالہ لرندر .

و عبور ایدہ میوب یا لکڑی معلوم اولان یرلردن کچہ بیلیر . انک نہایت حد اعظم تنزلی ۶ قدمدر .

نیل کبیرک سواحلی خرطومدن اسوانہ قدر مرتفع اولدیغندن شدت فیضاننده درجہ ارتفاع معلوم اوله من ، آنجق بربرودونقله ولایتلرنده درجہ ارتفاع بللی اولور ، بناءً علیه اورا اہالیسنک مصر لیلر کبی سد اعمانہ احتیاجلری یوقدر .

مهندس مشهور (اینان) نام ذات خرطومک یاننده نہر نیلدن ثانیہ نہ مقدار صو دو کولدیکنی حساب ایتشدرد . بوحسابہ کورہ نیل ازرق ایام تنزلندہ ثانیہ ۱۵۹ و ایام فیضاننده ۱۶۰۴ مترو مکعب صو دو کر .

نیل ابیض : ایام تنزلندہ ۲۷۹ و ایام فیضاننده ۵۹۰۷ مترو مکعب صو دو کر .

بوحسابہ نظراً نیل ابیضک صویب ایام تنزلندہ نیل ازرقدن دہا زیادہ و فیضاننده دہا آز اولور وشو حالده نیل کبیر صوینک انک چوغی نیل ابیضدن کلدیکی اکلایشیلیر ؛ اراضی مصریہ دہہ تکون ایدوب مصر لیلرک (طعمہ) دیدکلری قیرمنی طوپراق - کہ منزرعاتہ قوت ویرر - نیل ازرقدن توارد ایدر .

نیل ابیض ، (سبت) نہرینہ اقتران ایتزدن اول لون ورنکی اسمرہ مائل یشیل بررنکده در ، فقط لونی صاری اولان سبت نہرینہ فارسدقدن صو کرہ لونی صاری یه مائل بیاضہ تبدل وتغیرایتدیکی جہتلہ بحر ابیض نامنی آلمشدر ؛ نیل ازرق ایسہ ہنکام فیضاننده لونی اسمرہ مائل اولدیغی وزمان تنزلندہ سماوی بر لون کبودی یه تحول ایتدیکی جہتلہ بحر ازرق تسمیہ اولنمشدر .

نیل ابیض نیل ازرق کبی شربہ صالح دکلدر ، چونکہ صوینک ایچندہ چوق چورومش ، تعفن ایش انواع نباتات واردر ؛ بناءً علیه

تزلذہ ساعتہ برنجق وزمان فیضانہ ساعتہ اوچ اوچ بچق میل سرعت پیدا ایدر ؛ بو حسابہ نظراً نیل ازرق ، نیل ایض ایلہ نیل کیردن دہا سریع الجریا ندر . نیل ازرقک منبئی اولان (تسانا) کولی سطح بگردن ۵۸۰۰ قدم مرتعدر ؛ نیل ایضک منبئی اولان (یقتوریا نیازا) کولنک سطح بگردن ارتقاعی ایسہ ۹۳۰۰ قدمدن زیادہ دکلدرد .

(نیلک اتساعی)

نیلک فیضانی زمانندہ ، مواقع و مجاری مختلفہ سنہ نسبتہ ، نیل ازرقک اتساع متوسطی ۵۰۰ یارده در ؛ و ۷۷۰ یارده دن زیادہ کسب اتساع ایدہ مز . نیل ایضک ہرہانکی بر موقعہ اتساع وسطیسی ۱۸۶۰ یارده در ؛ فقط اکثر مواقعندہ ۳۸۰۰ یارده دن زیادہ توسع ایدر ؛ نیل کبیرک اتساعی ایسہ مختلفدر . ۵۰۰ یارده کسب اتساع ایدر سہدہ قصر النيل کو پرسی یانندہ ۱۰۰۰ یارده بہ بالغ اولور . بعض یرلردہ ایسہ او قدر دار لاشیرکہ اتساعی همان ۲۰۰ یارده نی کچہ مز .

(نیلک احوال و اوصافہ دائر)

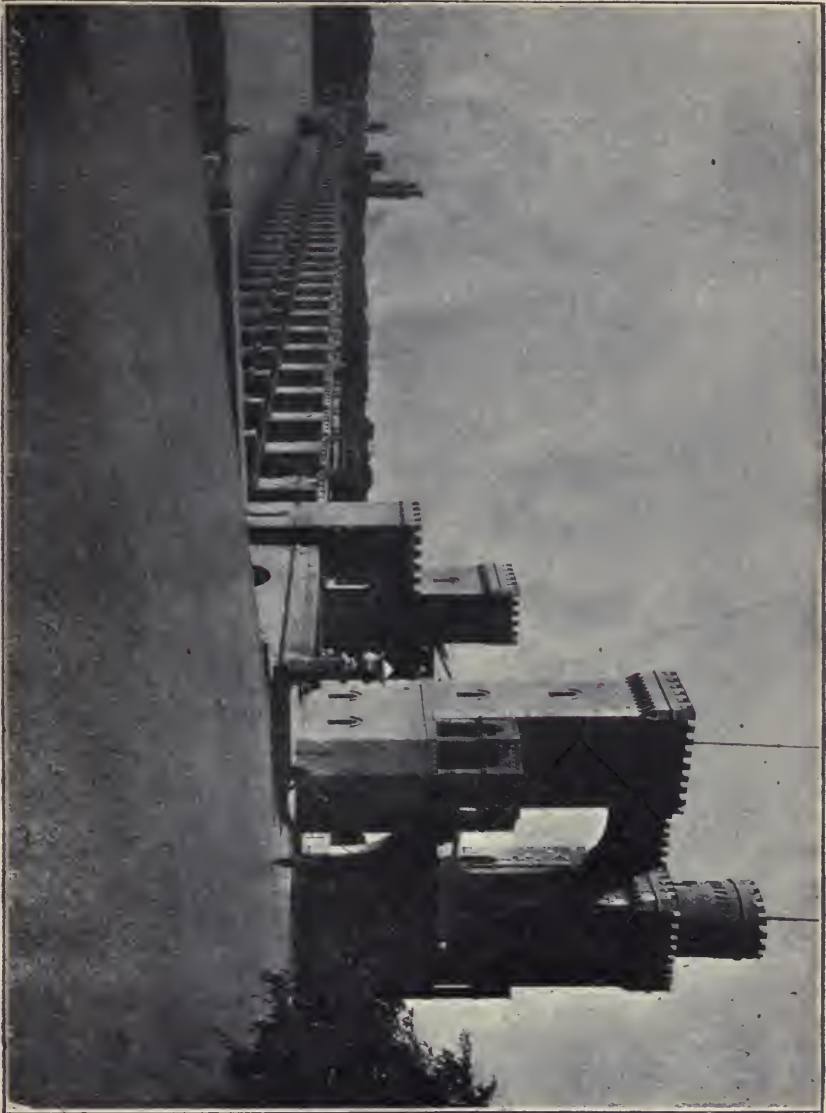
نیل ازرق تنزی زمانندہ ارتفاع متوسطی سطح مادن ۳۰ - ۳۵ قدمہ بالغ اولور ، اعظم تزلذہ ۲۲ قدمدر ؛ نیلک اتہای تزلذہ بر برینہ متصل اولہ رق بعض کولار ظہور ایدر کہ حتی کوچک کیلر بیلہ اورالردن مرور ایدہ مز ؛ نیل ایضک ایسہ ایام تناقصہ وبالخاصہ جہت غریبسنندہ صولر پک زیادہ تنزل ایدر ، و ارتفاع وسطیسی صویک سطحندن ایکی بچق اوچ مترہ قدر انجق اولہ بیلیر ؛ بناءً علیہ زمان فیضانندہ ساحل شرقی وغریبسنندہ صولر مسافات بعیدہ بہ یاییلہ رق ارتفاع پیدا ایدر کہ زمان تزلذہ اک کوچک برکی اورالردن مرور

(نیلک فیضانی)

نیل نهری هر سنه اوقات معلومه ده تدریجاً فیضانه و بنه تدریجاً تنزله باشلار؛ سبب فیضان : منابعه قریب طاغله شدت و کثرتله نزول ایدن یا غمور لر در . نیل ایض نیل ازرقدن اول فیضانه باشلار؛ آثار فیضان ماه مایونک او اخرنده خرطوم شهری یاننده ظاهر اولور سده اک زیاده فیضانی ماه سبتمبرک او ائلنده ظهوره کلیر؛ کرک نیل ازرقک و کرک (ابرا) نه رینک فیضانلری ماه یونیونک او اخرنده بنه خرطوم شهری قریبنده ظهور ایدر؛ اعظم فیضانی اغستوس او اخرنده وقوع بولور؛ فقط نیل کیرک فیضانی ماه (یونیونک او ائلنده وادی حلقایاننده ظهور ایدر) ماه سبتمبرک او ائلنده ده حد اعظمی به اصل اولور. بوندن صکره تدریجاً تناقص و تنزله باشلایه رق هر سنه علی التوالی بو منوال اوزره تزیاید و تناقصده دوام ایدر؛ اعتدال اوزره اولان تزیایدی ۲۴ قدمدر ، اگر ۲۸ قدمه بالغ اولور سه غرق و استیلای موجب و اگر تزیاید ۲۲ قدم راده سنده قالیسه قحط و غلای جالب اولور؛ غایه حد تناقصده صولرک لونی یشیله دونه رک طعمی ده تبدل ایدر. حال تنزله باقی قالان صولرک اعظم فیضانده ۳۳ دن زیاده صو تزیاید ایده میه جکتی ارباب فن مقیاس ایله تقدیر ایتشلر در .

(نیلک سرعت جریانی)

نیل فروعاتنک ایام فیضانده سرعت جریانلری مختلفدر؛ فیضانلر تزیاید ایتدیکجه بالطبع سرعتلری دخی تزیاید ایدر ، نیل ازرق هنکام تناقصده ساعتده اوچ و ایام فیضانده الی الی بحق میل طی مسافه ایله کسب سرعت ایدر؛ نیل ایض زمان تنزله بر میل و یا خود ده آاز و موسم فیضانده ساعتده ایکی ایکی بحق میل سرعتله کیدر، نیل کیر ایام

قنطرة الجيزة

امازون نهرندن وحتی دنیانک بوتون انهارندن دها قیمتدار و افضلدر .

(الذلتا)

نیل ، اراضی مصریہ دہ ، قاہرہ دن ۱۵ میل واسواندن ۶۰۵ میل جریان ایتدکن صوکرہ (بطن البقرہ) و (روضۃ البحرین) نام موقعرده منتهی اولور ؛ فردوس آشیان محمد علی پاشا زمانندہ ایکی میلیون لیرایہ قریب بر مصر فله بو بطن البقرہ دہ بر کوپری انشا ایدلمشدر کہ اون ایکی سنہ دہ اکمال ایدیلن و (قنطرة الخیریه) نامی ویریلن بوجسیم کوپرینک ، فیضان وانحطاط موسملرنده لزوم واحتیاجہ کورہ ، آچیلان کوزلرینہ صولرک ، متناسباً توزیعی ایلہ ، تعدیل جریانی نہرک بردن برہ قباروبدہ (ذلتا) قسمنی باصمق واورالرینی بطاقلق حالندہ بر اقلق تہلکہ لرینی ازالہ ایتدیکی کبی بو ذلتانک فرعدن گشاد اولنان جدولر ایلدہ قطعہ مذکورہ اسقا ایدلمکدہ در .

مذکور بطن البقرہ دہ ایکی قسمہ آیریلان نیلک بر قسمی شرق جہتہ میل ایدہرک دمیاط شہری قریندہ بحر متوسطہ دوکیلور وقسم دیکرینک جانب غربہ متوجہاً رشید شہری یانندہ ینہ دگیرہ منصب اولور ، دگیرہ برابر تحصیل ایدن بر شکل مثلث یونان حر وفاتندن ذال حرفہ مشابہ اولدینی ایچون یونانیلر جہ (ذلتا) تسمیہ ایدلمشدر . صویلہ نباتانک کثرتدن طولانی عربلرک (روضۃ البحرین) تسمیہ ایتدکری بومثلک قاعدہ طولی ۸۵ وار تقاعی ۹۰ میل و ہر برفرعک طولی ۹۹ میلدر .

نیل ، ویشوریا نیازا منبعدن بحر متوسطہ تقریباً ۳۳۳۳ میلدرکہ ، دنیانک اکاوزون نہریدر ، آنجق آمریقای جنوبیدہ بولنان (امازون) نہرینک طولی نیلدن ۶۶۷ میل فضلہ اولمقلہ برابر نیل صوبی امازون نہرندن دہا لذید ، آثار تاریخیہ جہ دہاقدیمدر ، بناء علیہ نیل ، شہرتجہ

بحر الغزال ایله برلشمزدن اول ۳۰۰ کیلو متره یوقاریده صاغ طرفندن (بحر الزرافه) اسمیله برقول آیرلوب متوازیاً جریان وصاغدن بعض چایلر دخی اخذایتدکن صوکره ملتقای مذکوردن اشاغینده تکرار برلشیر . صیق وحسابسز توابعی بولنق حسیله کولکری پک صیق وقارمه قاریشیق برنباته بگزه بین بحر الغزالک بحراسی کنارلرنده برجوق کوللر وبتاقلقلر واردر . بحر الغزال ایله برلشدکن صوکره صولری ایکی قات تضاعف ایدن وبعده صاغ جهتدن الدینی (سوبات) نهرندن دخی کثرتلی وبیاض برصو قاریشمقله بحر ابیض تسمیه اولنان نهر، فاشوده دن خرطومده قدر ۸۰۰ کیلومترولق برجرأ تعقیب ایتدیکی خالد بواوزون مسافده هیچ برچای آلماسز؛ خرطومده براقلغندن دولایی ماوی کورینن (بحر ازرق) ایله برلشمکنده اولان بحر ابیضک ایام عادیده ثانیده دوکدیکی صولر ۷۵۰ وبحر ازرقک ۲۲۵ مترو مکعب اولدینی خالد بحرابیضک موسم فیضانده اکزیده طاشمه‌سنی انتاج ایدن نهر، حبش طاغلرندن برسیل خروشان حالده نازل اولان وایچ نهردن تشکیل ایدن، بحر ازرق قدر؛ نیل، خرطومدن قاهره یه قدر (اتبرا) دن بشقه هیچ برصوالمیهرق تپه لرك آرسنده وهرایکی طرفدن چوللر وقوراق یرلر ایله محاط داربروادی ایچنده آقوب کدر ویوقاریلرده پک دار اولدینی خالد کیتدکجه کینشله بن یالکز بووادینک اراضیسنی سقی واروا ونهایت مصرک دالیه‌سنی اخیایدنر . بالاده بیان ایتدیکمز وجه ایله نیلده سیرسفائتک دوامنه باشلیجه حائل اولان موانع خرطومدن اسوانه قدر (نوبه) داخلمده بولنان بش شلاله یعنی تحت الماء قیالقی اینشیر، مدهش اوچوروملردر که بوچاغلیانتر، سیرسفائنه حائل اولسنه رغماً، انظار سیاحینی درین بردقت و بیوک برمراق ایله جلب ایدن تماشا لردندر .

نیلک مجراسی ۶۴۷۰ کیلو مترو امتداد ایتدیکی حالده منبعی ایله منصبی اره سنده کی مسافه، خط مستقیم اوزره، ۴۱۳۳ کیلو مترو در . حوضه سی ۴،۵۶۲،۵۱۲ کیلو متره مربعدر . قوراقلق موسمنده ثانیه ده ۳۵۰ و فیضاننده ۱۳۴۰۰ متره مکعب صودو کر . و یقتوریا نیانزا کولندن چیقدینی محلك یعنی مجراسنك ا ك یوكسك یرینك سطح بجر دن ارتفاعی ۱۲۰۰ ، خرطومده ۴۰۰ وقاهرده ۱۳ متره در . و یقتوریا نیانزا ایله آلبرت نیانزا کوللری آره سنده کی نهره اوروپالی سیاحلر طرفدن (نیل سومرت) تسمیه اولنمشدر . مجراسنك یوقسمی ۱۵۰ کیلو متره اولدینی حالده ، بومسافه ده ۶۹۵ متره یعنی بهر کیلو متره ده ۴ متره دن زیاده آشانغی ذوشدپکندن ، مجراسی پک اینیشلی و جریانی سرعتلی اولوب ، ۳۵ متره یوکسکلاکنده برشلاله تشکیل ایتمکله ، سیرسفائنه صالح دکلدر . بعض محللاری طاغلا آره سنده دارلاشدینی حالده بعض یرلرده دخی زیاده توسع ایتدیکندن بر طاقم بتاقلقلر وسازقلقلر حاصل اولمقده در . ایکنجی کولدن بجر الغزاله قدر بجر الجبل تسمیه اولنان نهرک ؛ خط مستقیم اوزره ۸۰۰ کیلو متره لك مسافه ده ، یتاغنك وسعتی ۵۰۰ ایله ۲۰۰۰ متره آره سنده ودرینلکی بش ایله ۱۲ متره بیننده اولوب ، کنارلری اورمانلر و چایرلرله مستوردر ، و بو کولدن اعتباراً ۲۰۰ کیلو متره لك محلی هر نوع سفائنك سیرینه صالح ایسه ده ، اورادن آشانغی بعض شلاله لری و سرعتلی جریانلری اولدینی کبی ، فیضاننده کنارنده بعض اراضی پارچه لری نی اوت و آغا جلریله برابر قوپاروب ، سیار آطقلر حالنده سوروکمکله ، سیرسفائنه مانع برطاقم سدلر پیندا ایدیور . خدیو اسبق اسماعیل پاشا زماننده سودان صرینك قسم جنویسنك مرکزی اتخاذا ایدیلن اسماعیلیه و نام دیکری (غوندوغورو) قصبه سیله (لادو) قصبه سی اوکنده نهر کسب جسامت ایتدیکندن اورادن یوقاری کیملر هر موسمه ایشلر ؛

اوبر جہتدن یعنی جنوبسندن نبعان ایتدیکنی بیان ایدیورلر .
بحرالغزال ، بالادہ بیان ایلدیکمز تلاقیدن صوکرہ ، شرقہ دوغرو
دونهرك (بحر ایض) نامنی الیر ؛ حبش جہتدن کلن (سوبات)
واکا تابع (ادوارد) صولریغی ده الدقندن صوکرہ شمال شرقیہ ،
صوکرہ شمالہ دوغرو دونهرك ، کردفانك شرق جہتدن جریانہ باشلاز ،
و ۳۰ ۱۵° عرض شمالیدہ خرطوم شہرینہ واصل اولنجه صاغدن
حبشدن کلن (بحر ازرق) ایلہ برلشہرك (نیل) نام معروفی الیر .
اورادن شمال شرقیہ دوغرو صاغدن (مرودہ) خطہ قدیمہ سیلہ صولدن
جزیرہ ویا (بیودہ) چولی ارہ سندنہ جریان ایلہ ۳۰ ۱۷° عرض
شمالیدہ صاغدن ینہ حبشدن کلن برچوق توابعی بولنان (اتبرا) نہری
دخی آلتجه شمال غربیہ دوغرو میل ایدہرك (بربر) دن اشاغی یعنی اک
یوقاریکی بشنجی شلالہ یی بالتشکیل (نوبہ) مملکتی داخلندہ ۳۰ ۱۹°
عرض شمالیدہ (ابو حامد) قصبہ سنہ واصل اولنجه جنوب غربیہ
دوغرو دوزر ؛ و ۱۸° عرض شمالیہ قدر اینوب ، بوجریانندہ دردنجی
شلالہ سنی دہ بعدالتشکیل ، شمال غربیہ و ۲۰° عرض شمالیدن صوکرہ
شمال شرقیہ دوغرو جریانی تحویل و بریسوک قوس ترسیم ایدہرك
اوجنجی وایکنجی شلالہ لرغی دہ بالتشکیل تام مدار سرطانہ وصولندہ
برنجی شلالہ یی دخی وجودہ کتیردکدن صوکرہ صعید مصرہ داخل
اولور ، واورادن اشاغی کاه شرقہ ، کاه غربہ تمایل ایلہ عمومیت اوزرہ
شمالہ دوغرو اولان استقامتی محافظہ ایدرک ۳۰° عرض شمالیدن
آشاغیدہ قاہرہ شہرینی کچنجہ اوج درت بیوک و حسابسز کوچک ،
طبیعی وضعی قول وجدولارہ بالانقسام ، دنیاہ امثالی اولمیان و مصری
(ام الدنیا) وصفنہ مستحق ستایش ایدن مشہور دالیہ یی بالتشکیل
برچوق آغزلردن و دگیزلہ اختلاطی اولان بعض کوللردن آق دگیزہ
دو کیلوز .

(نیل)

آفریقا قطعه سنک درت بیوک ایرماغندن بری اولان نیل ، یالکز
 آفریقانک دکل ، بلکه بتون کره ارضک ، (میسسیپی) ایله (میسوری) دن
 صکره ، اک اوزون نهری ایسه ده ، کثرت میاهجه آفریقانک دیکر
 اوچ ایرماغندن یعنی نیجر ، قونفو وزامیزدن کریدر . قطعه مذکورنه
 بر ربغی یعنی شرق شمالی قسمی سقی واروا ایدوب ، خط استوانک
 آلتنه اوروپایلر طرفدن (ویقتوریا نیانزا) تسمیه ایدیلن و مرمره
 دکیزینک اوچ درت مثلی وسعتده اولان (وکرهه Oukereoue)
 کولنک آیغی صورتنده شانسدن خروجله ، شمال غربیه و صوکره
 غربه دوغرو آقارق ، آلبرت نیانزا ودها طوغریسی (موتانزیکه
 Mvoutan Nziqhé) دینیلن برنجیسنه نسبه کوچک برکولک
 منهای شمالیسنه دوکیلور ، و کیردیکی یرک قارشیسندن چیقهدرق ،
 (بحرالجلل) اسمیله کاه شرقه وکاه غربه دوغرو تمایل ایله آقوب ،
 ۹۳۰ عرض شمالیه واصل اولدقده ، غربدن کلن (بحرالغزال)
 ایله برلشیر . بحرالغزال دارفوردن یعنی غرب شمالیدن کلن (بحرالعراب)
 ایله آلبرت نیانزا کولندن دارفوره طوغری اوزانان و نیل حوضه‌سی
 (قونفو) ایرماغی و (چاد) کولی حوضه‌لرندن آیران و عربلرک
 (جبل القمر) تسمیه ایلدکلری سلسله‌دن عبارت اولسی ملحوظ
 اولان بر صره طماغ و تپه‌لردن اینن بحرالحر و بوکا تابع لول ،
 دهبو ، دیور و بحر تونج ، بحر جار ، تارول و سائر انهار عیدیده دن
 ترکب و تحصیل ایتکده و جبال مذکورده دن اینن انهار او قدر
 چوقدر ، که بتون اوجهته (بلاد الانهار) نامی ویرلمکده در . مذکور
 کوللرک آیقلری کشف اولتمازدن اول نیلک منابی بو انهاردن عبارت
 ظن اولنوردی . مع هذا جغرافیون عرب بو نهر عظیمک خط استوانک

(ایکنچی درجہ دہ نہر لری)

طولی کیلومٹرو	منبع یتاغنی تشکیل ایدن نہرک اسعی	حوضہ سنک تریبہ سطحی کیلومٹرو	اسامی
۱۷۰۰	بافین	۳۶۰۰۰۰	سنغال
۱۲۰۰	غانزا	۲۰۳۰۰۰	غانزا
۱۲۰۰	کونونو	۲۷۲۰۰	کونونو
۲۱۴۰	سانقو	۱۲۷۵۰۰۰	اورائٹ
۱۶۰۰	ماریقو	۵۶۰۰	لیمپوپو
۱۱۰۰	روووما	۳۳۴۰۰۰	روووما
۱۲۰۰	اوغواوٹہ	۳۰۰۰۰۰	اوغواوٹہ

(شہور کوللری)

افریقا قطعہ سند کی کوللر اراضی مستویہ دہ منحنط بولنان وادیلر دہ
دکلدر ، مع ہذا بوللردن ہر برینک ارتقاع تقریبیسی خارجاً تشکیل
ایتدیکی تپہ لردن عبارت قالور .

حوضہ سنک محیط تریبہ عیسی	اسامی
۸۱۶۵۰۰	اقہاژار
۱۸۲۰۰۰۰	چاد
۷۸۵۰۰۰	نغای

سطح بحرہ نسبتہ ارتقاعی مٹرو	سطحی کیلومٹرو مربعی	اسامی
۱۲۰۰	۸۳۳۱۰	اوغاندو نیانزا
۷۰۰	۴۶۵۰	{ کوچک اوغاندو
۷۸۰	۳۱۴۵۰	البرت نیانزا
۴۸۰	۳۵۲۴۰	تافغانیقا
۸۸۰	۵۰۰۰	نیاسسا
۲۴۴	۳۴۰۰۰	ماتہ روماقاتہ
۷۵۵	۲۹۸۰	چاد
		طانا
۱۳۰۰	۲۱۲۵۰	{ بانغوٹہ آلوہ (بابا) استغانی

وبواثر مزك تحریر و طبعی صیره لرنده وفات ایدن قرال (ادوارد)
نامنه نسبتله تسمیه ایشدر .

(نیل نهرلینه دائر)

آفریقا قطعه سنده بولنان نهرلر دنیاك الكیبوك نهرلرندن معدود
ایسه لرده کافه سی تمامیه قابل سیر سفائن دکدر . واقعا بعضارینك
درین یرلری ده واردر ، فقط نه چاره که ساحل بجرده کی منصب لرندن
منبعلرینه دوغرو چقیلوب تباعد ایدلجکه شلاله دیدیکمز بر طاقم
طاشلق قدمه لره تصادف اولندیغندن سیر مطلق تقید ایدن بو طاشلق
عوارض صورلك منبع لرنده کی غیر محسوس آقینتیلرینی تزید ایده رك
جریان ابتدائیلرینه کیتدجکه سرعت و شدت ویردیکندن بالطبع بویه
تهلکه کی یرلرده سیر سفائن قابل اوله ماز . برقطعه ده ها پك چوق
ایرماقلر واردر که بونلرک بر طاقمی موسم یاغ مورلریله وجوده کلدکن
صوکره بر قسمی اراضیه نشف ایده رك قوریر و برازی ده تناقص
ایتمکه برابر بتون بتون قوریماز . آفریقا نهرلرینك باشلیجه لری
بروجه زیر ایکیه تقسیم ایدلمشدر :

(برنجی درجه ده نهرلری)

اسامی	حوضه سنك تربیعاً سطحی کیلومترو	منبع یتاغنی تشکیل ایدن نهرک اسمی	طولی کیلومترو
نیل	۲۸۱۰۳۰۰	بجر جیل وسائره	۶۴۷۰
نیژر	۲۶۵۰۲۰۰	دی هو لیا	۴۱۶۰
قونفو	۲۲۰۶۰۰۰	تیشانبازی	۴۲۰۰
زانیز	۱۴۳۰۰۰۰	لیانباقی	۲۶۶۰

کوللرک صولری دیکر بر کوله انصباب ایدرک نیلک او کولدن نبعان وهر طرفه جریان ایلدیکنی بیان ایتشدرکه بو سوز حقیقته پک قریب ایسهده اروپا علماسی بو معلومات وافادانه قناعت ایتیموب ماللریله ، جانلریله پک چوق فداکارلقلر ، پک بیوک سعی وغیرتلر کوسترهرک مرام ومقصودلرینه نائل اولدیلر .

انکلیز سیاحلرندن (بروس) ۱۷۷۲ میلادنده بحر ازرقک منبعی کشف ایدرک عریض وعمیق تعریفات وتوصیفاتده بولمیشدر .

بروسدن اول ۱۶۱۸ سنه میلادنده پورتقال رهبانلرندن (باز) ایله (لوبو) نام ذاتلر دخی بحر مذکورک منبعی کشف ایتدکلریخی سویشلر سده منبع حقیقی حقنده ، بروسک تحقیقاتی کبی ، هیچ بریسی تحقیقات وتوضیحانده بولنه مامش و بناء علیه (بروس) شهرتده فرید ووحید قالمیشدر .

نیل ابيضک منبعی بجهت کنگجه : عهد قریبه قدر پرده مجهولیت التنده قالان بومنبع انکلیز جمعیت جغرافیه سنک مساعیسی وینه انکلیز سیاحلرک همتیله او پرده مستوریتدن ساحه علانیه چیقارلمیشدر . (ویقتوریا نیازا) کولنک منبعی ایسه ، (سبیک) (و) (غرانت) نام انکلیز سیاحلر ۲۸ یولیو ۱۸۶۲ سنه سنده زنگبار طریقله کیده رک نیلک ویقتوریا نیازانک جهت شمالیسندن چیقدیغی بالمشاهده کشف ایتمشلر وکولک بوکونکی نامنی انکلتره قرالیچه سی متوفاة ویقتوریایه نسبتله تسمیه ایلشدر .

(برت نیازا) یی دخی (سرصاموئل باکر) ، ۱۴ مارس ۱۸۶۴ده خرطوم طریقله کیده رک ، کشف ایتمش و متوفاة قرالیچهنک زوجی نامنه اولارق (البرت نیازا) اسمیله توسیم ایلشدر .

۱۸۷۶ سنه میلادنده (ستلی) نام انکلیز سیاحی ده (البرت ادوار نیازا) کولنی کشف ایدرک تاریخ مذکورده ولی عهد اولان

(نیل منابغك كشفنه دائر)

نیلک ، امتداد ایلدیککی مسافات بعیدہ دہ ، برچوق مظلم وقرانلق اورمانلرله محاظ اولسنه ویوللرک اقوام وحشیہ و حیوانات مفترسه ایله مالی بولمنی کبی انواع مهالکک موجودیتنه رغماً حکمداران فراغنه ، قدمای مصریون وحتى بعدالفتح اسلام خلفای کرامی و حکمداران عظامی نیلک منبع جریان و حکمت فیضانی اوکر نمک امل و آرزوسنه دوشمشلر و بو اوغورده بک چوق عسکر و نفوس سووقیله ، نقود و اموال عظیمه صرفیله فدا کاراقلر کوسترمشلر ایسه ده هیچ بریبی نائل امل اوله مدیغندن کشف حقیقتدن قطع امید ایتمشلردر !

بونک ایچون مجازاً دیمشلردر که : « جنساب حق بر حکمته مبنی نیلک منبعی خلقدن کتم و اخفا بیورممشدر . » شعرای یونانیهدن مشهور (هومیروس) دخی : (نیلک سمان نازل اولمش بر سیل) اولدیغی سویلش ؛ قدمای مصریون ایسه نیلک ، الوهیتنه (!) قدر قائل اوله رق ، پایه سنی اعلا ایتک ایسته مشلردر ؛ از جمله بو اعتقاد سخیفی تاریخلرک دخی ناطق اولدیغی معلوم اولی انتهادر .

سنه میلاددن یوز سنه اقدم یاشامش اولان یونان مشاهیر فلکیونندن (هیبرخس) : نیلک خط استوانک شمالنده واقع اوچ کولدن چیددیغی سویلشدر ؛ تاریخ میلاددن ۱۵۰ سنه صوکره کلن بیوک (بطایموس) ایسه نیل منبغك خط استوانک جنوبنده واقع جبال قرده اولدیغی ذکر و افاده ایتمشدر . بونلردن بشقه تاریخ میلاددن ۱۱۵۴ سنه صوکره ظهور ایدن و عصرینک علمای جغرافیونی میاننده مشهور آفاق اولان علمای عربدن (ادریس) دخی نیلک منابغی جبال قرده اولوب بر سحرای واسعه وسطنده ایکی جسم کول تشکیل و بو

اولان بواوچ شهرک منتظمجه خانه وسوقاقلری واردر. سودانک سائر طرفلرنده دخی جمعیتلیجه تجارتکاهلر وار ایسهده یوقاریده ذکری کچن قامش کلبه لردن عبارت اولوب بونلرک اک بیوکلری ده (برنوح) مرکزى اولان ، چاد کولنک ساحل غریبسنده کائن ، کوکه یاخود (قوکه) و حوصهده کی (سوقوقو) و (سوقوتو) ده کی یبقویه قصبه لریله یجر مچراسنده کی برچوق تصبه وقریه لردر .

* احوال تاریخیه سی . - سودان ازمنه قدیمهده بوسبتون مجهول اولوب ، حتی اسکی یونان وروما جغرافیون وطبعیونی (لیلیا) تعیر ایتدکلی صحرای کیرک اوبرجهته تصادف ایدن سودانی ، خط استویه قریبتدن دولایی ، ناقابل اسکندر ظن ایدرلردی . دور اسلامده عرب مجاهدینی آفریقای شمالی نی کاملاً اله ایتدکن صوکره ، اورالردن جنوبه دوغرو ایلرلیه رک ، صحرای کیری شق ایله ، سودانه صوقلمش . وزنچیلرله مناسبات تجریه یه کیرشمشلردی . هر نه قدر غزات مسلیمنک هیچ بری سودانه قدر توسیع فتوحات ایتماش ایسهده ، تجار و سیاحین سودانک هر طرفه کیروب ، دین اسلامی دخی تا او وقتلردن ادخال ایلشلردر .

ابن بطوطه سودانک کثر طرفلرنی کزوب کورمکه مشهوداتی سیاحتده مهسنده تعریف و بیان ایلدیکی کبی ، شریف ادریسی وسائر جغرافیون عرب دخی سوداندن مفصلاً بحث ایدیورلر . اوروپا لیلرک سنودانه سیاحتله بومالک واسعه نك احوالنه کسب اطلاع ایتکه باشلامه لری پک یاقین زمانلرده اولوب ، فتوحات مصریه دخی اوروپا سیاحتلرینه امنتلی یوللر اچغله ، کرک اورادن کرک طرابلس کاروان طریقله ویا یجر وسنگال مجرالرنی تعقیب ایدرک ، برطاقم غیرتلی سیاحلر سودانک هر طرفنی کزوب ، اخذ معلومات ایتشلرسهده بومالک واسعه نك پک چوق طرفلرنک احوالی تفصیلات و تفرعاتی ایله الیوم معلوم دکلدردر .

بولنمشدر. ذاتاً سودانده تشکل ایدن دولتلرک اکثریا بقاسی مؤسسلرینک حیاتلریله مقید اولوب نادراً خالفلی محافظه قوته مقتدر اوله بیلرلر . سودان غربینک منهای غربیسی - ینه برطاقم قبیله رئیسلرینک تحت اداره سنده بولندینی حالده - فرانسه نك سنغال حکومتی ویا حمایه سنی طایدقلرندن سودان فرانسوی نامیله یاد اولنور . تقسیمات طبیعی ویا جغرافیایی ایسه یوقاریدهده بالمناصبه اوچ قسمه تقسیم حقدده سبق ایدن بیاناتمزدن اکلاشلدینی وبروجه آتی ایضاح اولندینی اوزره اقسام ثلاثه مذکوردهدن برنجیسی اولان :

(سودان شرقی)

سنار ، کردفان ؛ دارفور ، شکوک ، دینکه ، دارفریت وداربنده نام قصبه وقریه لردن ، ایکنجی قسمی اولان :

(سودان وسطی)

دارونغه ، ودای ، بورقو ، غام ، برنوح - بوزنو ، باکیرمی ، آداماده ، سوقوتو ، حوصه نام محالرده کی قبائل سودانیهدن ، و اوچنجی قسمی اولان :

(سودان غربی)

غاندو ، غورمه ، موسی ، ماسینه ، سغو ، بامیاره ، ماندینکه ، ساموری قوتاجا لون وسائردهن متشکلدر .

* * شهر وقصبه لری . — سودانک شهر اطلاقه شایان بریری وارسه اوده منهای شرق شمالیسنده نوبه حدودنده ونیل ابیض ایله نیل ازرقک ملتقاسنده کائن خرطوم شهردرکه حکومت مصریه طرفندن اعمار اولنمشدر . ایکنجی درجهده دخی سودان غربیده نیجر مجراسی اوزرنده کائن (سکوسیقورو) ایله (تمبکتو) شهردر . تجارتگاه

طور بداولترينه دليلدر . خارجه چيقان محصولات و مواد سائره
الدين الہ سواحله ونيل ونيجر منصلبرينه واصل اولديني کبي، آفريقانک
سواحله شماليه سندن وعلی الخصوص طرابلس غربدن آمد شد ايدن
کاروانلر دخی سودانک مواد تجاريه سنی آق دکیز ساحلنه ایصال
ایدلر . آنجق سودانک هر طرفدن سواحله بعديتی وعلی الخصوص
طرق موارد سنک ، شمال جهتدن کچيلمسی او قدر مشکل و مخاطره لی
اولان صحراي کيرله ، آیرلش اولمسی مملکتک ترقيسنه مانع اولقده در .
آفريقانک بتون انهارنده اولديني کبي سودانه مخرج اوله بيله جک نیل،
نيجر، قونغو و سنغال ایرماق لرينک ده، برچوق سرعتله انیشلی جريانلری،
شالاله لری اولديغندن ، لزومی درجه سنده سير سفاین و تسهيل تجارته
قابليت لری یوقدر ؛ بنسأً عليه سودان ایچون دمير یوللرندن بشقه
طریق تجارت بولنه ماز . فرانسه دواتی جزایر و سنغالدن سودان
داخله ایکی دمير یولی تمديد ایتمک تصورنده ایسه ده هنوز مشکلات
و موانع طبیعیه غلبه ایده مامشدر .

* * * تقسیمات طبیعیه و سیاسیہ سی . — سودانک تقسیمات سیاسیہ سی
پک ده مضبوط اولموب ذاتاً صیق صیق تغیر ایتمکده در . سودان شرقینک
هان کافه سی بوندن مقدم خدیویت مصریه نیک تحت اداره سنده بولدينی
و سودان وسطینک اک معروف مرکزی (برونوچ) یا خود (بورنو)
حکمدارانلی اولديبی کبي سودان غریبده برقاچ سنه اول الحاج عمر
اسمنده برذات طرفندن بیوجک بر حکومت اسلامیہ تأسیس اولنرق
کینه نیک ایچ طرفلرینه و خط استوايه دوغرو توسیع حکومت و تعمیم
اسلامیت ایتمکده ایکن اخیراً بوندن اورکش اولان فرانسه دولتک
سنغالده اعمال ایلديکی نفوذ ایله توسع و ترقيسنه سد چکلش و ایشته
سودان تقسیمات سیاسیہ سنده کی تحولات بوکبي حاللرندن ایلری کلیمکده

وغریبسنده دخی مذکور نلاحرك اجتهاديله دين اسلام تعميم ایدرك ،
احجار واشجار وحشرات وجماداته عبادت ایدنلر قالمدينی کبی ، دين
اسلام خط استوایی تجاوزله ، افریقای جنوبی یه دوغرو دخی تعميم
وکوندن کونه ترقی وتوسع ایتکدهدر .

معارف ومدنیتی ، صنایع وتجارتی . — مدنیتدن هنوز پک
اوزاق اولان سودان معارفه پک کیری ، ولسان عربی اوزره
اوقویوب یازمغه وتلاوت قران کریمه مقتدر اولنلری دخی نادر
ایسهده ، بسبتون حال وحشده دخی دکادر ؛ دين اسلامه برابر
عربلردن خیلی معلومات اقتباس ایتمشلردر . هواسنک حرارتی
اقتضاسنجه عوام اهلینک چوغنی یالکز بر پشمال صاروب ، یاری
چیپلاق کز لرسهده ، شهر و قصبه لر اهلینسی وایلری کلنلری ،
علی الخصوص عرب فلاحلری مکمل ضرورته تلمس ایدرلر « هر نه
قدر اخلاق وعادات قدیمه لرندن بعضلرینی حفظ ایتمشلر ایسهده ،
هنوز مشرک اولان آفریقای وسطی وجنوبی زنجیرلینک کولنج
عادتلرندن ، اسلامیت سایه سنده ، کندیلرینی قورتارمشلردر . عمومیت
اوزره مونس ومهمان نواز آدملردر . زنجیرلرک عربلرینه مخصوص
اکلنجهلری پک سودکلری جهته طبعاً اویونه ورقصه میللری زیادهدر .
دمیرنجیلک وقیومجیلک اسکیدن بری اشتغال ایتدکلری صنایعدن اولغله
کرک آلات زرعیه واوانی بیتیه وکرک قادیلرینک لوازم تین
وتجمللرینی کندیلری اعمال ایدرلر . طوپراقدن چناق چوملک
ودستی وکوب کبی شیلرک اعمالی خصوصنده دخی مهارتلری واردر .
دریلری کندیلری دباغت ایتدکلری کبی بوندن ایاق قابی ومواد
سراجیه وسائر یه ده اعمال ایدرلر . شوصنعتلره اولان اهلیلری مدنیته
قابلیتینه دلالت ایتمکه برابر مسکنلری عمومیت اوزره قامشدن
اوستلری صمان واوتله اورتولی دائروی قلملردن عبارت بولنسی ده حالا

قیلان، صوآغیری، تمساح، صیرتلان، پارس، کرکدن غزالك انواعی، قورد، تیلکی و سائرہ دن عبارت اولوب (بوآ) دینیلن جسم بیلان ایله سائر بیلان و حشرات و زواحف سمیه نك انواعی بولنور، و سودانلیرجه شمپازہ دینیلن نسناسہ دخی تصادف اولنور. نهر لرندہ بولنان التون توزی یرلیلر طرفدن طوبلانیر. فقدانی حسیله یرلیلر طرفدن نقل ایدیلن طوزاپنہ او قدر قیمتداردرکه بعض یرلرده نقد مقامندہ استعمال اولنور.

* * اھالیسنگ جنسی، لسان و مذھبیری. - اصل یرلی اھالیسی زنجی عرقہ منسوب اولان سودانلیلر برچوق اقوامہ منقسم وھری کندیہ مخصوص برسانلہ متکلمدرلر. بواقوامک بری برلرندن رنگ و سیاچہ، اخلاق و عاداتجہ آرزوق فرقلری وارسہدہ بینلرندہ کی قرابتک ولسانلری ارہسندہ کی مشابھتک درجاتی ہنوز اکلاشیلہ مامشدر. انجق یرلی زنجیلرندن بشقہ سودانندہ ایکی قوم دھا منتشردرکہ بونلرک بری (قوالہ) یاخود فلاح دینلان محارب بر قومدر؛ رنگلری زیادہجہ اسمر ایسہدہ، سیاچہ تمامیلہ عرق قافقاسی یہ منسوب، متناسب الاعضا ولوندانہ طور وحرکتہ مالک آدملردر. سودانک ہر طرفنہ انتشار ایدن وملت حاکمہ کبی کچینن بوقوم برطاقم دواتلر تأسیس ایدرک بوصوک زمانلرندہ سودانک جنوب و غرب جھتلرندہ نشر اسلام ایتشلر وکیندجکہ ایتکدہ بولنشلردر. مذکور ایکی قومدن دیکری عربلردر، کہ بربرلریلہ مخلوط اولدقلری حالہ، سودانک ہر طرفندہ وعلی الخصوص قسم شہالیندہ حیوانات اخذ و اعطاسیلہ و تجارتلہ مشغول اولورلر. بونلرک اختلاطی و دین اسلامک قوت و نفوذیلہ لسان عربی ہمان بتون سودانک لسان ادبی و سیاسی صیرہ سنہ کچمش و حکمدارلرک سرایلرندہ و حکومت دائرہ لرندہ عربی تکلم ایدلمکدہ بولنشلر. سودانک شرق و شہال قسمی اھالیسی ذاتا اسکیدن بری مسلم اولوب، قسم جنوبی

جریان و یوقاری کینه‌ی ایکیه بوله‌رک ، دوغرودن دوغرویه بحر محیطه انصباب ایلر؛ انجق بوجه‌تلر هنوز تامامیه مکشوف و معلوم اولمديغندن بونلردن چوغنک مجرالری مجهولدر. نجره دوکینلرکده اکیوکلری لاهوآ ، ایسی وقومونه ایله (وواته) ایرماغنی تشکیل ایذن (قزیل) قره و آق وولته‌در . شمالدن یعنی صحرای کیردن وادی طنجاتمت ، وادی ساکرت کبی نجر ایرماغنه منتهی اولان وادیلر دخی نادراً یاغموور سیلارنی ایصال ایدرلر .

* * اقلیم وهواسی ، محصولات ، نباتات و حیواناتی . - سودانک خط استوایه قریبیتی مناسبتیه هواسی اوقدر صیجاقدرکه میزان الحراره یازین اکثریا گولگه‌ده ۴۱ درجه کوسترر ؛ مع هذا یوکسکچه اولان محللرینک قیش موسمی ده خیلدجه صوغوقدر. یاغموور موسمی جزیرانده باشلایوب ، تشرین اوله قدر ممتد اولور ؛ بوموسمده یاغان یاغموورلرک کثرتندن نهرلر طاشوب اطرافی باصار ، وبوظغیاندن برچوق را کد صولر حصوله کلمکله صیتمه اکسیک اولماز؛ طوپراغی، علی الخصوص انهار وادیلرنده وچادکونک اطرافنده، پک منبت و محصولدار، واشجار و نباتاتی پک کثرتلیدر ، اوحالده که صحرای کیرک چیپلاق ، یانمش طاشاق وقوملق چوللرندن کچوبده سودانه کیرن بر آدم کندیخی بردن بره بوسبتون بشقه برعالمه ، برعالم بهشتیه دوشمش ظن ایدر . باشلیجه محصولاتی : داری ، مصر بغدادی ، پرنج ، پاموق ، چمیوید ، توتون ، قهوه ، برایکی نوع پائاتس ، خرما وسائر میوه‌لردر . اشجارینک انواعی و (بائوباب) تمییر اولنان جسیم انججلیری دخی پک چوقدر . مزروع اولمیان یرلرینک چوغنی اوزون اوتلر، قامشلر وچالیرله محاط و بعض یرلریده قوملق وغیرمنبتدر . حیوانات اهلیه‌سی : آت ، دوه ، صغیر ، قیون ، کچی وسائر دن عبارت اولوب همان کافه سنک جنهلری بیولک و جنسلری ایدر. حیوانات وحشیه‌سی فیل ، زرافه ، ارسلان ،

دینیلن غربی قوی ایله بوکا منصب اولان برچوق انهار صغیره سودان شرقی یی اروا واسقا ایدرلر . بونلرک اک اهمیتلیسی بجر ازرقدرکه اصل نیلک باشی عد اولتهرق (البرت) کولندن نبعان ایدر . بونک جهت غربیسنندن (بجرالغزال) نامیله دیکر بریویک نهر کلیرکه بجر ازرق ایله برلشمزدن اول صول جهتنده دارفور دن کلن (بجرالعرب) ی وصاغ جهتنده یام یام مملکتلرندن کان اون بش نهرک صولرینی آلیر . ذکر اولتان انهارک منابی قربنده بجر ازرق و بجر ابیضن ماعدا سائر اسماء عربیه ایله مسما دها برچوق انهار نبعان و غرب شمالی یه دوغرو جریان ایله دارفور دن و بجرالعرب منابی قربندن کلن (بجرالسلامه) ایلده برلشدکن صوکره (شاری) ایرماغنی تشکیل ایدرلرکه بو ایرماقده برطاقم قوللره آریلهرق ساحل جنوبیسنندن (چاد) گوانه دوکیلور . بوکوله شمال شرقی جهتندن (وادی) ایله (غام) ارسنده جریان ایدن، بجرالغزال نهری انصباب ایتدیکی کبی ساحل غربیسنندن ده (وانی) نامنده برنهر، برقاچ کوچک جای دوکیلور . سودان غربینک انهاری بو قدر چوق دکلسه ده افریقای غربینک نیلی حکمنده اولان (نیجر) نهر عظیمی - که عربلر نزدنده نیل غربی نامیله معروفدر - سودان شرقینک هر طرفنه دولاشیر. بونهر، افریقانک سواحل غربیه سی یاننده ممتد اولان طاغلدن و سنغال منابنک قربندن نبعان ایله ابتدا شرق شمالی یه، صوکره شرقه و نهایت جنوب شرقی یه دوغرو دونه رک بوقاری کینه یه کیرر ، واوراده بریویک دالیه تشکیل ایدرک کینه کورفزینه دوکیلور . سنغال ایرماغنک منابغله بجراسنک قسم اعظمی سودان غربینک سودان فرانسیوی دینیلن منهای غربنده بولندیگی کبی اوچ جهتنن نیجر نهریله احاطه اولسان قسم وسطینک جهت جنوبیه سنده دخی برطاقم نهرلر واردرکه بونلرک برطاقمی شماله دوغرو جریان و نیجر نهرینه انصباب ایدر، و برطاقمی ده جنوبه دوغرو

انهارك مصادف اولدینی قسم وسطی‌یه (سودان وسطی) ، (نیجر) ایرماغتك حوضه‌سنة تصادف ایدن قسم غریبسنده (سودان غربی) نامی ویریلور .

* * * حال طبیعیسی ، جبال وانهاری . — سودانی صحرای کیردن آیران شی احوال طبیعی‌سیدر ؛ بعض محللرده صحرای کیر یعنی چول جنوبه دوغرو دها زیاده متمد اولور ؛ بعض یرلرده سودانك منبت اراضیسی ایسه شماله دوغرو دها زیاده امتداد ایدر ؛ بناءً علیه سودان صحرای کیرك جنوبنده بولمان منبت وصولی یرلردر . نیل ایله (قونغو) ایرماق‌لرینك ، (چاد) ایله (ویقتوریا نیازا) کوللرینك حوضه‌لرینی آیران (جبال قر) ك بش بیك و آفریقانك اك یوكسك نقطه‌سی اولان (کیلی مانجارو) نك اتی بیك مترو ارتفاعلری وازایسنده بو طاغلر ك سودان خارچنده قالدینی کبی ، سودان داخلنده اوزانوب کیدن اتکلری خیلی انحطاط پیدا ایتدیکندن و سودانك بنیك ، سوقوطو و حوصه خطرلنده کی طاغلر ك ارتفاعی پك آز اولدیغندن سودان عمومیت اوزره دوز و آلاق یرلردر ؛ چاد کوانك سطح بچردن ارتفاعی انجی ایکی یوز الی متروندن عبارت بولندینی کبی بش یوز متروندن زیاده ارتفاعی اولان یرلر پك آزدر . میاه جاریه‌سی پك مبذول اولوب ، خط استویه قریبتی جهتیله مواسم مخصوصه‌سنده پك چوق یاغور یاغدیغندن انهارینك کافه‌سی فیضانه تابعدرکه بوفیضان قوتیله سودان اراضیسی اسقاواحیا ایدرلر . یوقاریده دینلدیکی وجه ایله ، اوچه تقسیمینی موجب اولان اوچ بیوك حوضه‌دن برنجیسی تشکیل ایدن سودان شرقینك میاه جاریه‌سی نیله یعنی بحرسفیده ، ایکنچیلی اولان سودان وسطی صولری چاد گولنه و اوچنجی قسمی تشکیل ایدن سودان غربی نهرلری ده (نیجر) ه یعنی بحر محیط اطلاسی‌یه دوکیلور . نیلك حبشدن کلهرك (بحر ازرق) دینیلن شرقی قولی و سودانك حدودنده (بحر ابیض)

وارد خاطر اولور ایسه‌ده اصطلاح جغرافیده بواسمک مساسی هیچ برطرفدن ساحله قدر ممتد اولدینی ۰ عرض شمالی خط مفروض وموهونک وسطی نامیله معروفیتدن اکلایلیر .

* موقعی ، حدودومساحه‌سی : - سودانک حدودینی تامیله تعیین ایتک ممکن اولماقله برابر هر حالده شمالاً صحرای کبیر ایله ممالک بربریه‌دن یعنی فاس . جزایر ، تونس ، طرابلس و برقه خطه‌لریله مصردن آیرلمش اولدینی کبی جنوباً خط استوانک بری طرفه قدر ممتد اولان افریقای وسطی یعنی (قونغو) حکومت مستقله‌سی وسائر اراضیء مجهوله ویوقاری (کینه) ایله محدوددر . سودان بوایکی حدود آرسنده شرقدن غربه ممتد اوله‌رق دار واوزون برشکل الدینی حالده شرق وغرب جهتلرندن حدودی ینه تعیین ایده‌میه‌رک ، بعضلری نوبه‌یی وفرانسه‌نک سیغال مستملکه‌سنی‌ده سوداندن عد ایله بومملکت واسعی‌یی بحر احمر ساحلندن بحر محیط اطلاسی ساحله قدر تمید ایتک ایسته‌مشلر سه‌ده اک دوغروسی شرقاً نیلک مجراسنه قدر واصل ونوبه وحبشه محاط اولدینی کبی غرباً‌ده فرانسه ، پورتکیز وانکلتره اداره‌لرنده بولنان (سنغامیا) سواحلله محدود عد اولنق اقتضا ایدر . بواوسع یرلر شو حدوده گوره بالطبع (سودان شرقی) (سودان وسطی) (سودان غربی) ناملریله اوچه‌منقسم اولمق لازم کلکه برابر ، بعضلری جنوبه دوغرو (زامیز) ایرماغی حوضه‌سنه یعنی افریقای جنوبی‌یه دوغرو تمید ایده‌رک ، قونغویی دخی ادخال ایتکله بوقسمنه سودان جنوبی نامنی‌ده ویرمک ایسته‌مشلردر .

اصل سودان ۰ عرض شمالی و ۰ طول غربی ایله ۰ طول شرقی ارده‌لرنده ممتد اولور ؛ نیلک حوضه‌سی داخنده بولنه‌رق بونهره دوکیلن انهاک منابغی ، مجرالینی حاوی اولان قسم شرقی‌سنه (سودان شرقی) ، چاد کولنک حوضه‌سنی تشکیل ایدن وبویوک گوله دوکیلن

صیجاق زمانندہ تحمل ایتدیکمز متاعب و مشاق سفریہ صفحاتی تفصیل صورتیہ قارئین کرامہ کلال و ملال و یرمامک اوزرہ، شیمدی نیل ایبضہ سودانک یوقاری طرفلرینہ دوغرو یولنہ دوام ایتکده اولان واپوریمزی سیر وحرکتندہ سربست براقهرق انجق سودان اقلیم وسیعی حقندہ مباحث آتیه نك تعقیب و مطالعہ سی سیاحتمزہ متعلق مشہود آتمزی تنویر و توضیح ایدہ بکی جہتلہ اونقطہ یہ امالہ نظریورلمسی تمی ایدرزکہ سودانک احوال سابقہ ولاحقہ تاریخیسنہ، نیل منابعنک صورت کشفنہ، نیل انہاریلہ فروعات و مشہور کوللرینہ نیل ازرق، نیل ایبض و بوایکی نہرک تشکیل ایلدیکی نیل کیرایلہ نیلک سرعت جریانہ . ودرجہ اتساعنہ، نیل فیضانلرینک نصل برخارقہ قدرت اولدیغنہ، نیل شلالہ لریلہ جزیرہ لرینہ و مقیاسات بلہ دائر اولان و سودانک طاغلریلہ اراضیسنک ارتفاع و انحطاطی، آب و هواسی، یاغموزلری، روزکارلری ودرجہ حرارتی کبی احوال طبیعیسنہ تعلق ایدن بومباحث سیاحتمزدن مقصود اولان غایہ نی تشکیل ایدر .

§

(سودانک احوال عمومیہ و تاریخیہ سی)

سودان، یاخود بلاد سودان — کہ قرہ لر ممالکی دیمکدر — اہالیسنک اسودالوجوہ اولسی حسینلہ بوقطعہ یہ تسمیہ ایدلمشدر، بواسم عربینک مقابلی وبومعنائی مفید اولق اوزرہ السنہ اجنیہدہ مستعمل بولنان « نیگریتہ Nigritié » نامی ایوم متروک حکمنده در. افریقا قطعہ سنک وسطلرنده کائن مملکتلرہ، منحصر آ سیاہ رنگ آدملر مستولی اولمسیلہ، عربلر طرفندن تسمیہ ایدیلن بواسمک، مدلوانہ یا قیلنجه، بوتون افریقای وسطی و جنوبی یہ اطلاق اولنسی لازم کہ چکی

اوزرینه ، مستحیل اولدیغندن مشارالیه غوردون پاشانك انكلتره‌دن
جاننه قرار ویرملکه مومی‌الیه ۱۸۸۴ کانون نائینسك یکرمی بشنده
تکرار قاهره‌یه مواصلت ایلدی .

بو اثناده جنرال (غراهام) قوماندا نده اوچ بیک پیاده، یدی یوز
اللی سواری ، اون دزت طوپ ، یوز اللی بحریه نفری ، یوز قدرده
مخینلی سواری وضابطانن مرتب بر قوه عسکریه مصردن ، سودانده
ظهور ایدن، احمد مهدی اوزرینه سوق اولنمغه غوردون پاشاده اورایه
کیده رک بش آتی آی دوام ایدن بر جوق محارباته اشتراك ایتمش ایسه ده
نهایت خرطومده محاصره ده قالمش ومهدینک توابعی طرفندن قتل
اولنمشدر .

*
*

یوقاریده ، نیل ازرقك ساحل غریبسنده وخرطوم پیشکاهنده
کوک قومانیامی طرفندن صورت مخصوصه ده احضار اونان واپورده
راکب اولدیغیزی، بیان ایتمشک؛ کیجه اوراده قالمش اولان واپورمز،
ایرته‌سی صباح کونش اقلیم سودانه مخصوص بر طلوع پراحتشام ایله
نیلک آینه‌دن ده‌پارلاق سطوح منورینه عکس انداز و آفاقه انجلا ساز
اولنجه، اورادن حرکت ایلدی ؛ صباحک بو محتمم طلوعنی، کونشک
برکره آتشین حالده کوزلر قماشدیران لوحه‌غرای جهانپیراسنی برمدت
وجد واستغراق ایچنده تماشا ایتدی کمز وقوه فاطره‌نک بواقلیمه بخش
ایلدیکی بدایع طبیعی‌یه‌ده ، صباحک سرینالکیله لطف مساعده‌سندن
بالاستفاده ، انظار تماشادن کچیردی کمز خالد یومزه دوام ایدره‌نک نیل
ازرقه نیل ایضک یکدی کره قاریشد قلیری نقطه‌ده نیل ایضه داخل
اولدق که کونش خلیدن خیلی یوکسشمش واقلمشک هوای جاری اقلیم
معتدله خلقنک قولای قولای تحمل ایدمه‌جه کی درجه‌ده هیئت
سیاحینمزی بر استرخایه دوشورمش اولدیغندن ، کوندوزک بویله ا

سوق اولہ جق فرقہ ایہ بیوک کوللرک جنوب ساحلارندہ برلشمک و بوضورتک تطبیقاتنہ کیریشلمک اوزرہ ۱۸۷۵ سنہ سی شباطندہ عسا کر مصریہ عثمانیہ دن سکنز بلوک پیادہ و بر بلوک سواری ایہ بر مقدار طوپچیدن مرکب نشکیل اولنان فرقہ ، ما کلیوب پاشا و میرالای یونع قوماندالرندہ ، سویشن درت واپورہ بالارکاب حرکت ایتدیرلدی ؛ صومال ساحلنہ چیقاریلان بو فرقہ جوبا نہری منصبندن کیروب ایلرولہ مکدہ و بالادہ یازلدینی اوزرہ غوردون پاشا فرقہ سیلہ برلشمک ایچون الدینی امر موجبنجہ حرکاتندہ دوام ایتمکدہ ایکن بوتاریخندن بر یچق سنہ اول اوغاندا اوزرینہ حمایہ سنی اعلان ایتمش اولان انکلترہ دولت فخیمہ سنک او زمانکی خارجیہ ناظری لہرد (درپی) طرفندن ۱۸۷۶ کانون نایسنده، حرکات واقعہ نک منع و تحذیرینی شامل اولہرق ادارہ مصریہ و رود ایدن شدیدالمال بر نوطہ اوزرینہ فرقہ مذکورہ نک سووقندن انتظار ایدیلان غابہ مقصود عقیم قالمش و بالکنز نہر مذکورک ایکی طرفندن یوز اللی میل قدر بر مسافہ نک کشفیہ و صومال سواحلنک دہ خریطہ سنک تصحیحیہ اکتفاججورتی حاصل اولمشدرکہ بو محبوریٹ اوغاندا حقندہ کی تصویری امحا ایتدکدن بشقہ غوردون پاشادہ دوقتور (شنتیزر) ایہ امین پاشایی در عقب تأمین مسالمت و تصدیق استقلال مأموریتیلہ اوغاندا حکمداری ام تیزا زدینہ کوندردیکندن بو ایکی مأمور کفو نہرندن اوغاندا کولنہ دہا کسدیرمہ بر یول بولہرق اوغاندایہ و صولاریلہ و وظیفہ لرینی بالایفا عودت ایتمشدر .

مسئلہ نک بو صورتلہ قیاندینی برصیرہ دہ میدانده کورینور بر سبب اولمدینی حالده غوردون پاشا ہر نەدن ایسہ انکلترہ یہ کیتمکی تصمیم ایتمش ، وامین پاشانک عودت ایلدیکی یول ایلہ بحر محیط ہندی ساحلنہ اینہرک مصرہ و بشقہ بریرہ اوغرامقسزین دوغروچہ وطنہ کیتمشدر .

بربر یولک فتیحیہ خرطومک تخلیہ سی ، بو مغلوبیت سیاسیہ

شرقده حبشیلیرله اراضیدن وغریبه دارفور لیلرله براسیر قافله سنک مصادره اولمسندن طولایی محاربه قبولری آچلمقده ایکن جنوبده غوردون پاشاده موسیو جس و موسیو پبارچا معرفتلیله فرونادن آبرت نیاسا کولنک نهایتلرینه قدر نیل مجراسنک کشفی وفاشوده حوالیسندده ظهور ایدن قیامک بری طرفده منع سیراتی ایله اشتغال ایلمکده ایدی؛ بصرهده حبش علیهنده خدیو اسماعیل پاشانک اوغلی حسن پاشا وامرادن راتب پاشا قوماندانلریله سوق اولنان اردو پریشان اولقله برابر مشارالیه زیر ابن الرحمه واسماعیل ایوب پاشالر معرفتیه بتون دارفور قطعۀ وسیعسی وادایه قدر تحت ادارهیه انهرق تشکیلات ملکیه‌سی بیله بدرجهیه قدر اجرا اولمشدر. یالاکز بو ۱۸۷۵ خالانده دارفورده شدتلی برقیام ظهور ایلش ایسهده برتقریب تسکین اولمش ورؤسادن یوقاروده اسمی کچن زیر ابن الرحمه‌نک اوغلی سلیمان ین زیر دیگر لرلیله برابر تجدیداطاعت ایتدیکندن بحر الغزال حوالیسنه طرف حکومتدن مأمور ایدلمشدر. غوردون پاشا بومدت جولاننده اهااینک محبتی کندینه جلب ایده‌جک برچوق عوام پسندانه اجرا آدن دخی کبری طورمدیفی کی امرولیده فوویرا نهرینی بالذات کشف ایده‌رک حوالیسندده واقع علیابده، کیریده، قونغو ایله امرولیده و نیازا کولنک قربنده اولوقت منتهای حدود مصریه عثمانی فرض ایدلمش اولان اراند جانده و سوبات نهری اوزرنده قصر نام محلهده عسکری پوسته نقطه‌لری احداث وباشی مانقودن ابتدا ایدن کاپکی کولینله بوکولدن چیقوب شماله طوغری جریان ایدر بر یکی نهرده کشف ایتمشدر.

بصرهده اوغاندا اقلیم جسیمنک دخی ممالک مصریه عثمانیه الحاقی تصور اولنهرق نیل حوالیسنجده اقطار جنوبیه‌نک اقسام محررهنه قدر کیتمش اولان عساکر مصریه عثمانیه، قطعنه‌نک شرق جنوبیسی ساحلندن

خریطه لر یله برابر بش موقع تعیین ایتدکلی کبی سنه مذکور کانون اولنده زهره نك اورادن مروورینی بيله رصد ایشلردر .

بوصیره ده برقاچ اسیر بازاری داغیدلمش وبوهر موقعنک تحکیم یله قبائل متجاوردن برقاچینک ده اداره مصریه نامنه اطاعتلری تحت تأمینه ایشلردر . ۱۸۷۵ سنه سنده دخی میرالای شایبه لونع طرفندن ویرلین امراوزرینه قابل نقل چاتمه دوبه لر ایله کوچک اوغاندا و (نیاسسا) کولنه دخول ورجاف ایله دقلیه بیننده کی بلاد واقطار سودانیه حقتده تحقیقات فیه اجرا ایدیلرک نهزک دقلیه دن مافانقویه قدر نیاسسا کولندن بالانتقال نیله انصاب ایلدیکنی . کلامش لردر . ینه اوسنه ایچنده غوردون پاشا، معیتی ارکاندن موسیوازیست دوپلفون نامنده برذاتی اوغاندا حکمداری ام تیزا نزدینه سفارتله اعزام ایتمکله مومی الیه ده عزیمت وعودتنده (هرجوجو) وکابولی ناملر نده ایکی نهزک ده نیل علیسایه انصاب و تاوازه قربنده اکیویه کولندن ده بر ایرماق نبعان ایلدیکنی و فایره نك فوقنده سوسرسیت نهرندن دخی بر مجرای عظیم پیدا اولدیغنی کشف ایتمش ویرلیرک مارنجا دیدکلی لایوریه و دقلیه ده ایکی مرکز ده تأسیس وواتیقو ایله فوویرا ده کی مرکز ده تحکیم اولمشلردر ؛ مذکور سنه میلاده مصادف ۱۲۸۹ سنه هجریه سنه زیلع و بربره لیمانلریله طاجوره حوالیسندکی اراضی و اسعه اداره سنک ویرکوی سنویدن بشقه هر ییل اون بش بیک لیرا . اعطا اولتمق اوزره کندوسنه احاله سنی استمدعا ایتمش اولان خدیو اسماعیل پاشانک بومسئولی دخی دولتجه اسعاف اولتمسی اوزرینه اخیراً لوا اوله رق سودان مدیر عمومیسی بولندیغنی صره ده متمهدینک نه صورتله ظهور ایلدیکی اشاغیده یازلمش اولان رؤف بک ایله غوردون پاشا طرفندن زیلع و بربره داخلنده کوچک بر اسلام حکومتی اولوب اراضیسی فوق الغایه منبت و محصولدار بولنان (هرر) قطعه جسمه سی دخی بوصیره ده اداره مصریه یه ادخال اولندیغنی مثلاً

(تاكه) ايله حواليسنده برقيام ظهور ايتيشيكن بعض تدابير حكيمانه ايله تسكين ومنكلي احمد پاشاده مدير عمومي تعين ايدلدى . بو ائئانده اداره ملكيه جه بعض تنسيقات اجرا اولئوب سودان ، فاز اوغلى ، سنار ، خرطوم ، تاكه ، كسله ، بربر ، دنقله و كردفان مدير تى اولمق اوزره يدى قسمه . آيرلدى ؛ ۱۸۶۵ تاريخنده سكبزيك سسواريدن عبارت وسودانى الاصل اوله رق تاكه ده . براقيلمش اولان عساكر دائره اطاعتدن چيقمش اولديغندن بونلر برتقريب قاهره يه كتيريله رك يرلرينه اجناس ساثره دن برفرقه عسكريه كوندردلدى .

بوندن سوكره جريان ايدن احوال آره صيره كوريلن لزوم اوزرينه تا مين آسايشدن و آنت اليان برطاقم تصورات اصلاحيه دن عبارت اوله رق بك ده ذكره شايان برشى اوليوب يالكز اسير وساثره ويركولرى تزويد ايدلمش وفر نكلرده اسير تجارتك منغى مصرانه طلب ايتمكده اولدقلرندن بومطالبه اساساً قبول واجرا ايدلمكده اولمقسه برابر مركز اداره ، اجراآت نقطه نظرندن مطلوبه موافق بولمدينى جهته له (رجاف) ه واورادن ده (دولايه) نقل ايديارك (غايه شامبا) و (ابرو) نامريله ايكي مركز عسكرى دها تاسيس اولمشدر . مشاراليه احمد پاشانك بو ائئانده اركان حرب رياستنده استخدا م ، واوغاندا حكمدارى (ام تيزا) تزدينه اعزام ايدلبيكي ميرالاي (شابه لونغ) عزيمت وعودتنده بيوك اوغاندا ونيانزا كولندن امرولى به قدر نيلك مجارى و منابى حقننده اجراى كشفيات ايتديكي كبي بجر جبلك جهات غربيه سنجه ده تحقيقات استكشافيه به كيرشمشدر .

بو كشفياتك اولكيسى ۱۸۸۴ سنه سى تشرين اولنك بكرمى دردندن اعتباراً اون برآى وايكننجيسى برسنه امتداد ايتدى . بو تاريخنده مومى اليه ميرالايك معتى ضابطانندن (ونسن) و (شنيدل) خر - طومدن لادويه قدر نيل مجراسنجه تحقيقات وكشفياتده بولنديريله رق

ہندوب ، اوتانا ، سییل ، نبات ، سلابات ، عبدالتاب ، عربوط ، کوشجریب ، الیاسین ، ابو حوشہ ، ما کوب نامندہ کی مرکز لر تأسیس اولنمش ۱۸۷۳ سنہ میلادیہ سنہ مصادف ۱۲۹۲ سنہ ہجریہ سنہ مومی الیہ میرالای غوردونہ خدیوہ اسماعیل پاشا طرفدن پاشانق عنوانی ویریلرک اقطار استوائیہ کشفیاتنہ مأمور ایدلمشد .

مومی الیہ غوردون پاشا مصر دن خرطومہ مواصلتلہ ۱۸۷۴ سنہ سی شباطنک سکزندہ خرطومدن قالقہرق سنہ مرقومہ نیساننک اون سکزندہ (قوندوقورو) یہ واصل اولدی . او یایہ وارماز دن اول ناشودہ جواریندہ اسارتک منعی ایچون بر مرکز عسکری دہا تأسیس واسیر جیلر اللرندن انوب آزاد ایدیلہ جک اسر انک چالشدیریلہرق اعاشلری اصوانی وضع ایدیلکی کچی قوندوقورویہ وصولندہ دہ اوراسنی حفظ الصحہ کاشفنگ قومانداسی آلتندہ سنارده مقیم عسا کر مصریہ عثمانیہ دن درتیوز پیادہ - اولجہ صورت مخصوصہ دہ انشا ایتدیریلوب مصر دن کتیرلمش اولان - (دھیہ) نامندہ کی بیوک قایقرلہ ارکاب اولنمش و بو قایقرلہ دہ ، ہر برینک تحملی نسبتندہ ، ایکشر طوب قونلش و کذلک اوچدھیہ یہ دخی عسا کر مرقومہ نک سکز آی ادارہ لرینہ کفایت ایدہ بیلہ جک مهماتلہ بشقہ جہ اون بش بیوک قایقہ دہ اومدت ظرفندہ محتاج اولدقاری ارازا و ذخایر وضع ایدلمشیدی ، بو ہیئت التی درجہ عرض شمالی یہ قدر کیندی . ایکنجی بر ہیئت دہ سنہ مرقومہ کانون اولنک یکرمی اوچنجی کونی ینہ مومی الیہ سلیم بک قومانداسندہ حرکت ایتدی ؛ (تا کہ) یہ داخل اولدینی حالہ یوزمیل مسافہ داخندہ اجرای کشفیات و حرکات ایدوب درت درجہ قرق ایکی نانیہ عرض جنوبی یہ قدر ایلر ولدیسہ دہ ۱۸۴۱ سنہ سی شباطنک یکرمی برنجی کونی ہیئت سفر یہ موسم یغمور لرینک سیول طوفانخیزندہ بو غولمق درجہ سنندہ ، مشکلات طبیعیہ سنہ اوغرا دیغندن بر صورت قہقریہ دہ عودتہ مجبور اولدی . سنہ مذکورہ دہ

(اسماعیلیه) به تحویل و ادارهٔ مصریه عثمانیه التحاقی اعلان ایله (صوبات) صوینک نیل ایله التقا ایتدیکی نقطه ده مرکز عسکری تأسیس ایدرک اورادن اسیر یوکیله کچه جک کملری ترصد آلتنه آلدی . او صره ده اطاعت ایتیمان (باری) قبیله سسیله تمادی ایدن مجادلاته نهایت ویرمک اوزره (آبو) و (واتیقو) و (فوویرا) ده اوچ مرکز عسکری ده تأسیس ایتدکن صوکره (اونیورو) قطعسی اوزرینه حرکت و ملکی جابار یجینی قالدیروب یرینه ریونجیانی اقامه ایلدی ؛ واوراسنک دخی ایالت مصریه عثمانیه اقسامندن اولدینی اعلان ایلدی .

سودان عثمانینک دائرهٔ اداره سنی ، بو صورتله قوندوقورویه - یعنی تقریباً بدرجه عرض شمالیده اخیراً تشکیل ایدلمش و مدخل قونغو حکومت مستقله سنک الی کیلو متره قدر شمالنده بولنش اولان - اونغورویه قدر توسیع ایتدکن صوکره ۱۸۷۴ سنه سنده سیرصاموئیل بیکرک ویزدیکی استعفا قبول اولتوب سوقیات سابقه دن قطعاً للنظر مومی الیهک درت سنه امتداد ایتمش اولان بو حرکات استکشافیه سنده خزینهٔ مصریه عثمانیه دن بیکرمی ملیون فرانق قدر پاره صرف اولمشدر .

برمنوال محرر سیر صاموئیل بیکرک استعفا سی اوزرینه انکلتره دولت فحیمه سی جانندن بو ایشده استخدام اولنق اوزره انکلتره لی میرالای غوردون اکیداً التماس و توصیه اولنغله مرحوم اسماعیل پاشا طرفندن بو التماس و توصیه نک قبول و ترویجی تأمل ایدلمکده ایکن مومی الیه (صاموئیل بیکر) ک قاهره یه عودتی اثناده اسماعیل ایوب پاشا نامنده برذات عموم سودان حکمداری عنوانیه مأمور ایدلمکله (زیر ابن الرحمه) پاشا واسطه سسیله او وقته قدر مستقل بر حکومت اسلامی طرزنده اداره ایدیلن دارفور حکومتی بتون قطع سسیله برابر حرباً تحت اداره یه آلتدینی کبی مومی الیه اسماعیل ایوب پاشا طرفندن سودان شرقیده کی کچیدرک تأمینی مقصدیله سواکن و بربر آره سنده :

(نجی عامر) اراضی سنی یعنی سودان شرقینک برقیسمنی، مصرده استخدا م
ایلدیکی اجانبدن (موزنجیر) نامنده برذات ایله سائر مصرلی مأمورلر
معرفتیله، کاملاً تحت اداره سنه ادخال ایلدی؛ و ۱۸۴۰ تأریخندنبرو
(تا که) نامیله کنی اسمنده اولان مدیریتک مرکزی - ۱۲۷۹
سنه هجریه سنده القاص ایرماغنک ساحل شرقیسنده بنا و اطرافی سور ایله
تحکیم و برخیلی ابنیه امیرییه و خصوصیه دخی انشا ایدیله رک - (کساله)
نامی ویریلن محله نقل اولندی؛ چونکه بوندن اولجه سودان
مصری عثمانینک تقسیمات اداره ملکیه سی اجرا اولنهرق اوچ قسمه
آیرلق و اولکنه مرجعیتی مصر اولق اوزره دونقله و بربر مدیریتی،
ایکنجی یه مرکز اداره اعتباریله کردفان، سنار، فیزاوغلی، و بحر ایضدن
مرکب (فاشوده) مدیریتی، اوچنجی یه جهات مشتمله سیله برابر موصول
و سواکن دخی داخل اولهرق سودان شرقی مدیریتی ناملری ویرلگدن
صوکره اقطار استوائیه یه طوغری توسیع اداره یه باشلانیمشدر .
شویله که : اوروپالیلرجه منعی آرزو ایلمکده بولنان اسیرتجارتنک
اورته دن کلیاً قالمسی، نیل وادیسیله منابعنه طوغری اولان اقالیمک
دائرّه انضباطه وضعیله قابل اوله جنی یولنده برنیت مدینتپرووراننک
آنلره قارشو اثباتی لازم کلدیکی وینه آنلردن آدم استخدام ایتک
صورتیله بو نیات خالصیه برهان کوسترلدیکی کبی دارالخلافه الجلیله
دخی معتدل رنگده عبودیتمدانه فتحنامه لرله آوودلق مسلکی دستور
حرکات اتخاذا اولنمش والحاصل ۱۲۸۷ سنه سنک مصادف اولدیغی
۱۸۶۰ سنه سی کانون اولنده مشار الیه اسماعیل پاشا طرفندن نصب
وتعیین ایدیلمن انکلتره لی سیرصاموئل (بیکر) نام ذاتک ریاستی تحتنده
نایت مکلف و مطمئن بر هیئت کشفیه سوسیشن یوله چیقارلمشدر .
بو هیئت خرطوممه مواصلت و اورادن جنوبه حرکت ایله ۱۸۷۱
سنه سی نیسانک یکر می برنده (قوندوقورو) یه کله رک بوراسنک نامی

اس الحركات و تجارت داخليه يده مركز مواصلت اوله جق مهم بر نقطه
 ايكن اووقته قدر بر قاچ بالقجى كلبه سندن عبارت بولنديغدن تصيرينه
 دائر ايجاب ايدن اوامرى اعطا ، حتى بالنفس بعض انشآت و تأسيساته
 ابتدار ايله قاهره يه عودت ايتشدر . بوهنكامده اورايه ابتدا ميرالاي
 عثمان بك نامنده بر ذات و مؤخرآ خورشيد پاشا مأمور ايدلمش اولديغدن
 موصى الهماده (فاشوده) نى تحت اداره يه ادخال ايلديلر بوصره لرده
 نهر ابيض جهتلىرى دخى نظر اهتامه النوب بونگچون ايكي هيئت
 كشفيه عسكريه ترتيب اولنهرق اولكيى ۱۸۴۰ سنه سى مارتك
 اوتوزنجى كونى مأمور اولدينى كشيآتى بعدالايضا خرطومه معاودت
 ايتدى . بوهيئت اخيراً لوا اولان بيكباشى سليم بك ايله سليمان
 سعيدپاشانك مصرده زمان توليتده بالذات كيدوب بر برده اسپر تجارتنك
 ممنوعيتى اعلان و ويركونك مقدارىنى مشايخك تقدير و انهاسنه تعليق
 اصولنى اتخاذا ايله عودت ايتش اولدينى حالده ۱۸۶۷ سنه ميلاديه سنه
 مصادف ۱۲۷۹ سنه هجرية قمرية سنه خديو نصب اولنسان مرحوم
 اسماعيل پاشانك اون التى سنه دن عبارت اولان مدت ولايتنده مصرجه
 داخلآ بر چوق تبدلات وقوعه كلديكى كى سودانجهده غايت اهميتلى
 حركات و سوقيات وقوعبولمشدر .

مشاراليه موقعنك و دائره سياسيه سنك هر يوزدن اتساعى امله
 دوشهرك ۱۸۶۶ سنه ميلاديه سنه مصادف ۱۲۷۳ سنه سى مجرمنك اون
 ايكيى تاريخلو برقطعه فرمان على ايله يوزلرجه سنه دنبرو حجاز و يمن
 ولايتلرينه مربوطآ اداره اولنه كلن (مصوع) ، (سواكن) قائمقا -
 ملقبرليه مشتملاتنك اداره سى كندوسنه توديع اولمغله برسنه ظرفدم
 (زولا) حواليسنى و بوحواليدن بر قسمك مقر اداره سى اولان (قرن)
 بلده سنى و متعاقباً و اليسندن اشترا صورتيله (الات) شهرينى و (برکه)
 و (قضارف) و الحاصل حماسين صوينك ياييلدينى حوالى و اديلريله

کردفان حواليسنه حرکته ۱۸۲۳ شباطنک اون بشنچي کوني مواصلت ایلدیکی (بارا) قصبه‌سی جوارنده یزلیله ایتدیکی شدید و مدید بر محاربه‌یی قزاقله کردفان قصبه‌سی دخی سنودان مصری‌یه النحاق ایلشدر. اسماعیل پاشاده بو حرکات واجرا آتک اره‌سی چوق کچمکسزین ۱۲۳۸ سنه‌سنده خرطومله بر اره‌سنده واقع‌شدی‌یه کله‌رک اورانک (نمر) اسمنده بولنان امیرندن بیک کوله وکلتیجه التون توزی طلبنده بولنسیله مرقوم بادئ امرده مخالفت کوسترامش و بو امره کویا مطاوعتیرینه دلیل اولق اوزره مشارالیه رضیافت چکمش ایسه‌ده مشارالیه ایله معیتی خلقتی مسافر ایتدیکی خانه‌یه - مدعوینک اویقوده بولنلرندن بالاستفاده - آتش ویردیرمش و ذاتاً ساز و قامشدن عبارت اولان بو خانه آن واحده علوریز اشتعال اولغله سکان خوابیده‌سی‌ده عینی زمانده طعمه لهیب جانسوز اولشلردر.

بو حادثه یزلیردن برطاقنک عصیانه قدر جرأتلرینه سبب ویرمش ایسه‌ده عاصیلر قوه موجوده طرفندن (عبود) نام موقعه تار مار ایدلشلردر. قاین برادری اسماعیل پاشانک بالاحتیال بویله وحشیانه و خانثانه بر صورتله انلاف ایلدیکنی خیر المش اولان کردفان مدیری دفتردار محمد بک منجه، جزیره توتی، غلیفون و حلقا جهتلریله عصب حوالیسی کچی دولاشدینی یزلیده برچوق حرکات تزهیده بولندقدن سوکره عصب صحراالزنده مرقوم ملک (نمر) ه یتیشه‌رک اخذ انتقام وائشای عودتنده ینه امرادن (مساعد) نام شیخه تصادفله بالمحاربه برچوق اموال و غنایم اغتنام ایلش و شندی‌یی دخی احراق و سکنه‌سنی قتل ایله سنار و کوردفان حوالیسنده آسایشی و انتظام ادازه‌یی تقریر ایتشدر؛ ۱۸۴۰ سنه‌سی تشرین اولنک اون بشنده دخی مشارالیه محمد علی پاشا مصردن حرکته فیز اوغلنه قدر کیدرک اورادن خرطومله کلشدر.

اوراسی نهر ازرق ایله نهر ابیضک ملتقاسنده سوق الجیش ایچون

وانواع صورتله کوستردیکی استمالتر و شیخ مومی الیه طرفندن ایدیلن تشویقلر تأثیریه برحس تمایل ظهور ایتسی وحتی بونلردن بربر امیری نصرالدین ایله امرای سائره بینلرنده وبتوز سودانده اوتوزسنه‌نی متجاوز برزماندنبرو جریان ایدن اغتشاشات وخصاصاتک مشارالیه محمدعلی پاشانک تصمیمانه اسباب و میدان جولان حاضرلامش اولسی اوزرینه سنهٔ مرقومه جمادی الاولیسنده ۳۴۰۰ پیاده و ۱۵۰۰ عباده عربانندن مرکب صورت مکملهده تجهیزایتدیکي فرقه‌نی مخدومی اسماعیل پاشا ایله امرادن عبابدين کاشف قوماندالرينه ویره رک ۱۲۳۰ سنه‌سی شعباننده نیل طریقله سوق ایتدی . بونلر دونقله‌یه وصوللرنده شایقه دینیلان پرلیرله کوله منارک قارشو طور مق ایستین قوهٔ متباقیه لرینی نوبه‌ده فورتی دینیلان محله بر ساعت محاربه ایله تارمار ایتدکن و بعض عربان تعرضاتی دخی اثنای راهده دفع ایلدکن صوکره خرطومه واورادن - اسماعیل پاشانک تأمیناتیه - سنهٔ مرقومه رمضانک اون ایکنجی کونی سناره داخل اولان قوهٔ عسکریه اورانک بادی اسمنده اولان امیرینی دخی طوعاً دائرهٔ اطاعته المش ایدی . ینه اسماعیل پاشایی متعاقب مشارالیهک برادری ابراهیم پاشا معیتنده برچوق مهمات امدادیه ونیل ایچنده لزومنه کوره طاقیلوب بوزیلور برخیلی ده سابع صالدر ، صدالدر بولندیفی حالد مصردن سناره کله رک ایکی قرداش ویردکلی قرار اوزرینه اسماعیل پاشا فیز اوغلنه قدرنهر ازرقی تشکیل ایدن صولری مرور و اوغرا دینی پرلرده امور ملکیه‌نی دخی تنسیق ایدرک جبل دیتقه‌یه قدر کیتمش و اوحوالیده کائن ولدمدنی نام محله، لطافت هواسنه مبنی ، ۱۲۳۸ سنه‌سی صفرینه قدر اقامت ایلدکن صوکره ینه سناره دونمشدر . ابراهیم پاشا ایسه جبل قرینه واره بیلوب اوراده خسته لندیغندن رجعت ایدرک بوصره‌ده مشارالیه مانک انشته لری دفتردار محمدبک دخی اون طوب ودرت بیک کشیلک بر فرقهٔ عسکریه ایله

حکمدار سوسی بیلاہ ویرمش وخرطوم ایلاہ فیزاوغلی بیتندہ کی اراضی
فسیحہ جسیمہ دہ مدینت اسلامیہ بی تأسیس ایتشدیر . بونلزدن
برطاقی دہ کرد فان حوالیسنہ طاغلاقلرئذن اسلامیت بوضورتلہ سودان
شرقیہ و صدر اسلامدنبرو حبش اقلیمنہ مہبط ہدایت اولمشدر؛
اورادن دہ صومال طرفلرینہ وبالترنج سودان وسطیہ واستپانیادن
چیقازیلان مسلمانلر دہ سودان غربیہ دخول ایدرک نور توجید
و نیتک عادات فاجعہ شنیعہ سنی محو ایتمش و اوئحی عصر
اسلامیدہ ریلع و بربرہ لیمانلرینہ قدر سیواحلی و شمال ساحلہری
سلطنت مخدہ عثمانیہ نك تحت حکومتہ کیروب نیل وادیسندہ ایسنہ
مصر دن خرطومہ قدر یایلوب کلن ابنای عثمانیہ دن شمدی بربری
دینلن ذرتی میدانہ کتیرہ جک صورتدہ مناسبات منتشرہ عنصریہ
حصولہ کلشدر؛ فقط بر آراق مضر دہ اہلیتسر آخر ویا شیخ بلد
دینلن کولہ منلر یوزندن متولد اغتشافات حسینیلہ بو انتشارک دائرہ سی
دہا زیادہ توسع ایدہ میہرک ایکنجی مناسبات لاحقہ دن منبعث مواصلات
کاملآ انقطاع ایدر کی بر حالہ کلش اولدینی حالہ جتیمکان سلطان
سلیم شہید دور سلطنتدہ والی نصب بیورلمش و زمانک احتیاجاتی
حقیلہ تقدیر مزینتی حائر بولمش اولان فردوس آشیان محمدعلی پاشنا
سنارک؛ درجہ مبدولیتی بالاستخبار تحقیق ایلدیکی التون معدنلرینی
الہ کچیرمک و دو نقلہ دہ برلشوب سرکشلکدہ پار جایی عنناد اولان
کولہ من بقیۃ السیوفی ازمک و اولحوالی بی دہ بحق تحت ادارہ یہ آلوب
فطرہ جسوز اولان سکنہ سندن اخذہ باشلادینی عسا کر منتظمہ دن
بر قسمنی تشکیل ایلک خصوصندہ کی مطالعاتی موقع تطبیقہ قویمق اوزرہ
اول امر دہ بعض ہدایا اعطاسیلہ نزدیکہ جلب ایتدیکی عبا بدہ عرباننک
شیخی (ہلیقہ) معرفیلہ مشایخ سائرہ عربان نزدیکہ اجرا ایتدیردیکی
تلقینات اقناعیہ صیرہ سندن اتحاد دینی مانع ہر خصومت اولدیغدن بجٹلہ

خرطومده اسلام ارباب صنایعی طرفندن گوموش و آلتون معمولات نفیسه سته متعلق اوله ارق آجیلان
(گوموش سرگیسی) بدن برمنظره

سودانه کچن بن عمر قبیله جسیمه سنک خرطوم و سنار و فیز اوغلی
و کرد فان حوالیسنه انتشار ایله ایلر و کلنلرندن دوا نقی مثالو کندیسنه

استاسیونی کبی ساحل نیلہ قریہ جدیدہ استاسیون واما کنی وجہت
غریبسنده (امدرمان) قصبہ سی بولمق صورتیہ ہان استانبولمزی
تنظیر ایدیوردی .

بوشہرک ہردورلو میوہ ، سبزہ ، اقمشہ وسائرہ صاتیلیر چارسو
وبازارلری ومتعدد کارگیر وجسیم جامعلریلہ کوچک برقلہ سی واسلحہ ،
امتہ وجبخانہ حفظنہ مخصوص مخزنلری وترسانہ قلقلو کوچک براعمالات
خانہ سی واردر . بورانک یاغمرلری اغستوسدن ایلول اواسطنہ قدر
دوام ایدر ، حزیراندن تشرین ثانیہ قدر ہوا فوق العادہ وخامت
کسب ایدر . شہریلہ ملتقای بحرین ارہ سی کاملاً خرما لقی اولدینی کبی
رچوق مزرعہ وبستانلری دہ واردر .

بغدا ی نوعیدن دخن دینیلان سنبہ طحنیہ ایلہ بغدا ی ، آرپہ ،
فول ، سوسام ، پاموق ، قاون . قارپوز ، خرما ، و ہردورلو سبزہ
لیمون ، پورتقال ، اوزوم ، فرنک انجیری ، نار ، شفتالی ، الما ، آرمود
موز کبی انواع فوا کہ محصولات محلیدن والتون وکموش تلدن فنجان
ظرفی وحلیات سائرہ ایلہ اسلحہ ترین ایتمک ، دولکرک ایلہ اسلحہ
ومرقوب یا پمق ، یوک و پاموقدن بزایشلمک باشلیجہ معمولات
صناعیہ سندندر .

خرطومدن باشلیجہ درت طریق ایلہ چیقیلیر کہ بری (العیدہ) یہ
دیگری (قوندوفرو) یہ اوچنجیسی (قوزر جہ) یہ، ینہ بردیکر یولی
(دونفولہ) یہ دردنچیسی (ابو حراس) ہ کچہرک (غوردارف) ہ
واصل اولور .

(خرطومک احوال تاریخیہ سی)

ہجرتک ایکنجی عصرندہ بحر احمر طریقہ جزیرہ العربدن قطعہ

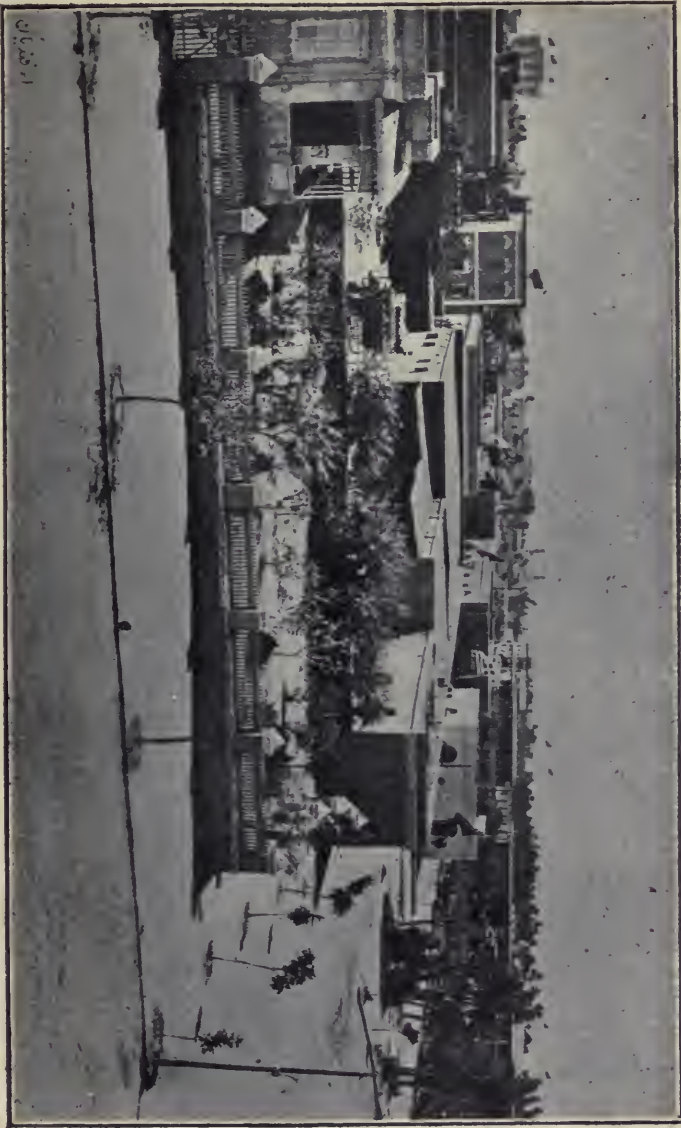
ام درمان قصبہ سی

ومواجهہ سندنہ بک اوغلی جہتلی منظر ایسہ خرطوم شہری دخی
نیل ازرق ونیل ایضہ ناظر اولق و مواجهہ سندنہ بزم سرکہ جی

ایچون بر کوچک واپور طرفدن جر اولنور [درونی کوزل قاره لر ایله مجهز اولان بو دھیہده بر ایکی ساعت آرام واستراحتدن سوکره ساحل نیله قریب مرتفع بر موقعه بنا ایدلمش اولان Restaurant du globe (رستوران دوکلوب) نام لوقطه یه کیده رک اوراده آقشام طعامنی تناول ایلدک ؛ بولوقطهده امریقالی، انکلیز، فرانسیز، و آلمان اولمق اوزره فامیلاریله برابر سیاحته چیقمش برخیلی ذوات دخی بولنیور ایدی . بو، جهان کورمش سیاحلر ایله بر ایکی ساعت قدر طاتلی طاتلی صحبت و مکالمه دن سوکره دھیهمزه عودت ایلدک .

بو خرطوم شهری ۱۰ ۳۷ ۱۵ عرض شمالی ایله ۱۶ ۴۵ ۱۵ طول شرقیده کأندر . نوبه نك قسم اعلا بنده ونیلی تشکیل ایدن بحر ابیض و بحر ازرق محل اجتماعنده وسطح بحر دن ۳۸۵ متره ارتفاعنده واقع و ۵۷۰۰۰ نفوسی جامع اولان بوشهرک اهالیسی بر طرفدن سودان وسطی و حبشله، دیگر طرفدن بحر احمر سواحلنده کی مصوع و سواکن و سائر اسکله لرله، بر طرفدن قاهره و اسکندریه ایله پک ایشلک تجارتی واردر . نیل بیوک بر طریق تجارت اولدقن بشقه سودانک ایچ طرفلرینه کیدوب کلیر واپورلری و بحر احمر سواحلنه آمد و شد ایدن شمند و فرلری واردر . اهالیسی عرب، زنجی، ترک، قبطی، و سائر دن مرکب اوله رق اکثریسی مسلماندر . شهر مذکور ۱۲۴۰ تاریخنده محمد علی پاشا مرحوم طرفندن، سودانک فتحی صره سنده، تأسیس ایدیله رک، سودان مصری به مرکز اتخاذ اولمش؛ و موقعنک اهمیتی حسبیله پک آز زمانده ترقی و توسع ایتشدر .

بوشهره داخل اولدیغمده استانبولک آق دکیز و قره دکیز اولان منظره سی در حال پیش نگاه خیالنده تجلی ایتدی؛ زیرا استانبول نصل آق دکیز ایله قره دکیزه ناظر، و آق دکیزک ساحل شرقیسنده اسکدار

سودان قطعہ سنک مرکز ادارہ سی اولان خرطوم شہری

نیل نہرینہ مخصوص یلکنلی ویبوجک برسفینہ درکہ مساعد روزکارلہ
ویا خود کورہ کلہ یورومکہ محتاج قلامق ویولنہ منتظماً دوام ایده بیللمک

(سکوت) اہالیسیہ محاربہ ایدیلیر ایکن شہید اولان شیخ مشار الیہک باشی کسوب نیل مبارکہ القا ایدیلیر ، بوباش صویک سطحندہ یوزہرک بوکون شیخک نامنہ نسبت ایدیلن قریہ یہ یاقین بریردہ کندی کندینہ قرہ یہ چیقوب بیوک برطاش اوزرنده بالاستقرار ہر طرفہ نورلر صاحبغہ باشلار ، شرق و غرب اہالیسی بو حالی کورنجہ دوچار استغراب اولدیلر؛ بو حالت غریبہ نک ، بو حادثہ خارق العادہ نک اطرافہ شایع اولسی اوزرینہ ہر بلدہ دن طاقم طاقم کلن اہالی باشی کندی مملکتہ کوتوروب زیارتکاہ آنخاذا ایتک املیلہ منازعہ یہ طوتشدیلر ، بینلرنده جنک وجدال و جرح و قال اولہ جق درجہ دہ یکدیگرہ دوشدیلر ، خلق بوزاع و کشمکشدہ اولسون ، باشک اوزرنده بولندینی طاش ناکہان چانلار ، اہالی بو ایکنجی حادثہ یی کورنجہ ارتق نزاعی ترک ایلہ باشی طاشک ایچندہ دفن ایلہرک اوزرینہ برقبہ بنا ایتدیلر کہ ایوم زیارتگاہ اولدیغنہ دائر بالادہ ذکر ی کچن قبہ ایشتہ بوشیخ عکاشہ نکدر . حال بوکہ اسلام مورخلرینہ کورہ بو عکاشہ - صدیق اعظم (رضی) حضر تلیرنک عہد خلافتلرنده مسیلمۃ الکذابک قتل ایدیلدیکی کون - (یمامہ) محاربہ سندنہ شہید اولمشدر . عکاشہ نک جہت غریب سندن براز شمالہ انحراف صورتیلہ نیل نہرینہ قریب بر پیکار واردر کہ اہالی امراض جلدیہ و داخلیہ نافعدر اعتقادیلہ بو پیکاردہ بیقانیلر .

فی ۸ محرم ۱۳۲۷ تاریخندہ وادی حلفادن حرکتلہ آقشامہ یاریم ساعت قالہرق خرطومک پیشکاکہندہ کائن قریہ یہ مواصلتمزدہ شمندو فردہ کی اشیلر مزی ، کوک قومانیہ سی طرفندن بحر ازرقک ساحل غریب سندنہ واقع خرطوم شہری اوکندہ پرنس مشار الیہ حضر تلی ایچون صورت مخصوصہ دہ تہیہ و احضار ایدلمش اولان ، واپورہ و بوکا مر بوط بر (دھیہ) ایلہ ماونہ یہ نقل ایلدک . [دھیہ :

عصیان و خرطومى ترك ايله فرار ايدرلر ، او ائئاده مصرده بوانان پاشای مشاراليه بوخبر اسف آوری النجه درحال بر قوه عسکریه ايله مصردن قیام و حرکت ایلهرک (ابی صیر) ه قریب (خور موسی پاشا) قریه‌سی جوارنده فراری عساکره تصادف ایدر ، بونلر همان اوراده تنکیل و تأدیب ایلدیکی جهته قریه مذکوریه (خور موسی پاشا) تسمیه اولمشدر .

(قلعه معتوقه) : کریچدن بنا اولمش متین و محکم بر قلعه درکه بونک جوارنده اوچنجی (اوسرتسن) ه منسوب کوچک بر هیکل بولنور و مبانی قدیمه دن قلعه خرابلر کورینور .

(وسمنه) : (سرس) دن ۱۳ میل اوزاق بر قریه جکدر ؛ (اوسرتسن) بوقریه نی مصر ايله سودان بینتی فاصل حدود اتخاذاشم ایدی ، قریه جوارنده کائن شلاله اکا منسوبدر . (سرس) حلفادن ۳۳ میل مسافه ده کوچک بر قریه درکه احمد مهدینک حره قیامی هنکا - منده حلفادن بوقریه یه قدر دمیربولی تمدید اولندی . مهدی عسکریله مصر اوزرینه هجوم ایتمک اوزره بوراسنی مقدمه الجیش واس الحراکة اتخاذاشم ایتمش ایسه ده عساکر مصریه بونلری اوراده چیل یاوروسی کبی تارومار و مجبور فرار ایلدیله و سرسده درحال متین و محکم بر استحکام انشاسیله عسکری و طوپلر نی اورایه وضع و تحشید ایتدیله ؛ ۱۸۹۶ سنه میلانده بومصر عسکری ، (سرس) دن دونقله اوزرینه هجوم و دونقله نی زور بازو ايله فتح و تسخیر ایتدکلری زمانه قدر ، (سرس) ده قالمشدر . عکاشه : نیل طریقیه و سمنه دن ۳۹ میل اوزاق بر قریه جکدر ، شیخ عکاشه نك اسمیله موسوم اولان بو قریه ده برقه موجود و زیارتگاهدر ؛ بورانک اهالیسی شیخ عکاشه نك صحابه دن اولدیغی اعتقادنده درلر ؛ روایتلرینه کوره عکاشه عمرو ابن عاص حضرتلر نك عسکریله برلکده دونقله یه کلشدر ، بواننده هپ خرستیان اولان

نامیلہ معروف بالقونندہ برطاش بولنشدرکہ اوزرندہ کندی تصویر لریلہ
عہد حکمرانینسندہ غلبہ چالیدینی رؤسای قبائلک تصویر لری منقوش
اولان بوطاش ایٹایادہ کائن فلورانسہ یہ نقل اولنشدر .

ایکنجی ہیگل اون سکرنجی عائلہ فراغندن ایکنجی واوچنجی
(طوطمیس) لڑک لیپین ، فینقین وسائرہ یہ غالب کلدیکنی مصور
اولان ہیگلدرکہ بوندن اون طقوز ویکرمنجی عائلہ فراغندن بولنان
(کوش) ک وبعض امراسنک اسملری دخی محکو کدر .

حافنانک جانب جنوبندن ایکی میل اوزاقده وایکنجی شلالہ دن
بدأ ایلہ جهت غریبسنبن بش میل مسافده کائن شلالہ ده (حجرابی صیر)
نامیلہ معروف بیوک برطاش واردرکہ بورایہ کلن سیاحین وزائرین
شلالہ یی لایقیلہ کوروب تماشائتمک ایچون بوطاشک اوزرینہ چیقارلر .
سیاحلرک من القدیمر عادت لریدرکہ براسکی بنایی ، و آثار قدیمہ دن
یاخود برہیکل وطاشی زیارت ایتدکلری زمان گویا تذکیر ناملری املیلہ
اوبنانک درودیوارینہ اسملرینی یازارلر ، حقیقتده ایسہ او آثار نفیسہ
قدیمہ یی ناملریلہ تلویث ایدرلر ؛ بو قسم جہلہ سیاحینہ عینی سیاحین
جاملہ دخی بالاتباع او اثر قیمتدارک ہر طرفنی اسملریلہ املا ایدرلر ؛
دہا غریبی ، دہا شایان تأسف جہتی شوکہ او آثار نفیسہ نک ، اوصنایع
بدیعہ ایلہ مزین کتابات جمیلہ تاریخیہ نک تااورتہ سنہ اشک نعلی قدر
بیوک حرفلر ایلہ کندی اسمنی یازانلر ، صوکرده قازیمغہ اوغراشانلر
واردر ، بویلہ آثار نفیسہ یی یاز بوز تخته سندن بتر برحالہ کترین بوکچی
زائرینک باشی قازمہ ایلہ ازیلسہ لایق واعترادر .

مصرک فتح اولی دوام ایتدیکی مدت (ابی صیر) بلده سی مصر
ایلہ سودان بینندہ سنور وسرحد ایدی ، ۱۲۸۱ سنہ ہجریہ و ۱۸۷۹
سنہ میلادیہ سندہ موسی پاشا ، بورانک بر والی عدالت پیرای کار
آراسی بولندینی ضیرہ ده خرطومده بولنان ارناوود عساگری

بوملکتک جانب غربی بسند بولتان شلاله ده طاشدن یونتمش
قدیم اوچ (امرحه) واردر . (نوبه) خرسیانلری بو اوچ بنادن
برخی کندیلرینه کلیسا اتخاذا اتمش و دیوارلرینه قبطی خطیله قارمه
قاریشیق یازیلر یازمشلر درکه بولرک ایچنده پک چوق آیات توراتیه
ومواعظ دخی موجوددر .

حلفا : برنجی شلاله دن ۲۲۶ میل بعید بر قریه جکدر ، جانب
شمالده اتساعی ۲۱ ۵۵ و شرقده طولی ۳۱ ۱۹ میلدر ، احمد مهدینک
هنکام خروجنده سرحدی محافظه ایتمک اوزره سوق ایدین مصر
عسکرینک اقامتی ایچون حلفانک جهت شمالنده حصین ومتین
برقشه و دروننده برعسکری خسته خانه سیله حبسه خانه بنا و انشا
ایدلشدر ؛ ایکی شعبه اوله رق بورادن بدأ ایدن شمن دوفر خطنک بر
شعبه سی نیلک خذا سندن (کرته) یه و دیگر شعبه سی سحرالری
قطع ایده رک (ابی حمد) و خرطومه کیدر . کرک شمن دوفرک و کرک
نیلده ایشلیان واپورلرک ادواتی ایچون بوراده دمیر و باقیر دوکمه
مخصوص بیوک بر فابریقه و محافظ و قوماندانک اقامتلی ایچون بیوک
بر بنا و قدیم بر جامع شریف موجوددر .

حلفانک جانب شمالنده توفیقیه قریه سی - که اسکی زمانده (اوسرتسن)
اسمیله موسوم ایدی - دروننده اسبق خدیو مصر مرحوم توفیق
پاشا طرفدن بر جامع شریف انشا ایدلدیکی جهتله نام قدیمی توفیقیه
تحویل اولندی . بو قریه الیوم حدودده مهم بر بندر تجارتدر .

توفیقیه ایله فرص بیننده فراغه ، روما و نوبه خرسیانلری زمانندن
قاله پک چوق آثار عتیقه واردر . حلفانک قارشوسنده و جهت
غربی بسنده موجود ایکی قدیم هیکلدن بریسی اون ایکنجی عالمه فراغه دن
(اوسرتسن) ک بنا کرده سی اولوب بوبنانک بالقونلرندن (قدسی الاقداس)

قصبہ لر ایلہ مزین و مستور ایدی . شمدی نیلک بوہر ایکی ساحلندہ وقتیلہ معمور و آباد اولان قریہ و قصبہ لرنک خرابہ لرندن بشقہ برنجی کورلیوردی ، بنا ایدلش قلعه لر ، قہلر مشاہدہ اولنور ایدی . بعض یرلردہ نیلک صولری ایکی طاغ آرسندہ اودرجہ صیقیشوب طارلا شیورکہ بش التیوز مترو انجق اولہ بیلور . مذکور برنجی شلالہ نلک بدایتدن وادی حلفایہ قدر امتداد ایدن نیل سواحلنک باشلیجہ مزروعاتی : ترمس ، دیدکلری آجی بقلہ ، نخود ، مرجک ، آرپہ ، بغدادی دن و بی حساب خرما اغاجی اورمانلرندن عبارتدر .

حاصل کلام ، واپورمز آنفاً بیان و تعریف ایتدی کمز وجه ایلہ اکثر یرلری جبال و قوم ییغینلرندن متشکل تلال ارسندہ صیقیشوب قالان نیل اوزرنده اوکون دخی صباحہ قدر یولنہ دوام ایدرک فرداسی کوئی قبل الظہر وادی حلفایہ واصل اولدق ، واورادہ بولنان مأمورین ملکیہ و عسکری ضابطانی اسکہدہ صفتستہ تعظیم و تکریم اولدقلری حالہ پرنس حضر تترینک تشریفلرینہ منتظر بولدق . پرنس مشارالیہ مأمورین مومی الیہمک مواجہہ احترامکاریلرنده واپوردن چیقہ رق استاسیونده آمادہ حرکت اولان شمندوفرہ راکباً و خرطومہ متوجہاً عزیمت اولندی ؛ شمندوفرمن بزى سمت مقصود مزہ کوتورمکده اولسون ، بزوادى حلفانک احوال سابقہ ولاحقہ تاریخہ سنی بورادہ بیان ایتک اوزرہ قارئین کرامک مساعدہ سی طلبندہ یز .

(وادی حلفانک طرز اداره و آثار عتیقہ سنہ دائر)

قرص : حلفایہ محافظہ ایدن برنجی نقطہ و سودان شمالینکدہ حدودی اولوب نیل اوزرنده کائن و قدیم بر مملکتدرکہ رومالیر زمانندن قالہ تپلر و بوزماندن دها اول قالمش خرابہ لر موجوددر .